

I. ULUSLARARASI
KENT ARAŞTIRMALARI KONGRESİ

-GÜNÜMÜZ KENTİNDE SORUNLAR-

16 - 17 Nisan 2015, Eskişehir

BİLDİRİLER KİTABI

I. ULUSLARARASI
KENT ARAŞTIRMALARI KONGRESİ
-GÜNÜMÜZ KENTİNDE SORUNLAR-
BİLDİRİLER KİTABI

CİLT 3

Editörler

Mustafa Altunoğlu
Şerife Geniş

I. ULUSLARARASI
KENT ARAŞTIRMALARI KONGRESİ

-GÜNÜMÜZ KENTİNDE SORUNLAR-

16 - 17 Nisan 2015, Eskişehir

BİLDİRİLER KİTABI

CİLT 3

Editörler

Mustafa Altunoğlu
Şerife Geniş

9 789750 618505 > ISBN 978-975-06-1850-5

**I. Uluslararası
Kent Araştırmaları Kongresi**
16-17 Nisan 2015
Eskişehir

Bildiriler Kitabı
•
III. CİLT

Editörler
Mustafa Altunoğlu
şerife Geniş

Anadolu Üniversitesi Yayın No: 3226

Eskişehir Ekonomik ve Sosyal Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayın No: 1

CIP-Anadolu Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Merkezi

Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi (1. : 2015 : Eskişehir)

1. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi

1.Kentleşme-Türkiye-Kongreler 2. Kent Planlaması-Türkiye-Kongreler I.

E. a. II. Altunoğlu, Mustafa III. Geniş, Şerife, IV. Dizi: Anadolu Üniversitesi.

Eskişehir Ekonomik ve Sosyal Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları; no. 1
HT167. U487 2015 2016-1

Yayın Yönetmeni: Emir Osmanoğlu

Editörler: Mustafa Altunoğlu - Şerife Geniş

Dizgi-Mizanpaj: Büşra Keleş

Kapak: M. Ali Erdem

Kapak Resmi: chris2766 (dollarphotoclub.com)

ISBN: 978-975-06-1850-5 (Cilt 3)

ISBN: 978-975-06-1847-5 (Takım)

© Anadolu Üniversitesi, Kent Araştırmaları Enstitüsü, İdeal Kent Dergisi,

1. Baskı, Aralık 2015

Tüm hakları saklıdır. Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik yöntemlerle çoğaltılamaz.

Anadolu Üniversitesi Matbaası

Anadolu Üniversitesi Yunus Emre Kampüsü 26470 Tepebaşı / ESKİŞEHİR

Tel: +90 222 335 05 80 • Faks: +90 222 335 36 16

Web: www.anadolu.edu.tr • e-mail: gensek@anadolu.edu.tr

**I. Uluslararası
Kent Araştırmaları Kongresi**
16-17 Nisan 2015
Eskişehir

Bildiriler Kitabı
•
III. CİLT

Editörler
Mustafa Altunoğlu
şerife Geniş

DÜZENLEME KURULU / ORGANIZING COMMITTEE*

Aysu Uğurlar (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Büşra Keleş (Kent Araştırmaları Enstitüsü)
Emek Ataman (Kent Araştırmaları Enstitüsü)
Emir Osmanoğlu (Kent Araştırmaları Enstitüsü)
Fuat Güllüpınar (Anadolu Üniversitesi)
Leyla Alkan (Gazi Üniversitesi)
Mustafa Altunoğlu (Anadolu Üniversitesi/Kent Araştırmaları Enstitüsü)
Orçun İmga (Polis Akademisi)
Şerife Geniş (Adnan Menderes Üniversitesi/Kent Araştırmaları Enstitüsü)
Tuba Gün (Anadolu Üniversitesi)
Yusuf Sunar (Kent Araştırmaları Enstitüsü)
Zafer Çelik (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Kent Araştırmaları Enstitüsü)

ONUR KURULU / HONORARY COMMITTEE*

İlhan Tekeli (Emekli Öğretim Üyesi (ODTÜ))
Michael Goldman (University of Minnesota)
Naci Gündoğan (Anadolu Üniversitesi)
Ruşen Keleş (Ankara Üniversitesi)
Şükrü Karatepe (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Uğur Tanyeli (Mardin Artuklu Üniversitesi)

BİLİM KURULU / SCIENTIFIC COMMITTEE*

Berna Üstün (Anadolu Üniversitesi)
Çiğdem Varol Özden (Gazi Üniversitesi)
Derya Oktay (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Didem Danış (Galatasaray Üniversitesi)
Emrah Gökaltun (Anadolu Üniversitesi)
Filiz Kartal (TODAİE)
Funda Şenol Cantek (Ankara Üniversitesi)
Hacı Durmuş Cesur (North Carolina Chapter Project Management Institute)
Hülagu Kaplan (Gazi Üniversitesi)
Kemal Görmez (Gazi Üniversitesi)
Köksal Alver (Selçuk Üniversitesi)
Köksal Büyük (Anadolu Üniversitesi)
Mehmet Tunçer (Gazi Üniversitesi)
Murat Güvenç (İstanbul Şehir Üniversitesi)
Mustafa Orçan (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Nadir Sugur (Anadolu Üniversitesi)
Nuray Özaslan (Anadolu Üniversitesi)
Osman Tural (Anadolu Üniversitesi)
Özgür Avşar (Anadolu Üniversitesi)
Perihan Kiper (Gazi Üniversitesi)
S. Erkan Eroğlu (Selçuk Üniversitesi)
Sezai Göksu (Emekli Öğretim Üyesi (Dokuz Eylül Üniversitesi))
Şebnem Önal Hoşkara (Eastern Mediterranean University)
Tahire Erman (Bilkent Üniversitesi)
Tuncay Önder (Gazi Üniversitesi)
Uğur Avdan (Anadolu Üniversitesi)
Zeynep Bayram (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

*İsme göre alfabetik sırada / In alphabetical order by surname

CİLT I

- Takdim** 13 *Naci Gündoğan*
- 15 *Emir Osmanoğlu*
- Editöryal** 17 *Şerife Geniş & Mustafa Altunoğlu*
- Açılış** 34 *İlhan Tekeli*
Kavramlarımızı ve Kuramlarımızı Gözden Geçirme Zamanı Geldi mi?
- 59 *Michail Goldman*
Speculating on Global Cities: What's The Role of Development?

KENTLEŞMEDE TEMEL PROBLEMLER

- 68 *Sevgi İyi*
Kent ve İnsan
- 82 *Ayşe Çolpan Kavuncu & Ufuk Poyraz*
Türkiye'de Kent Siyaseti Çalışmalarında Bilgi Üretimi
- 122 *Seran Demiral*
Kentli Yaşam Biçimlerinin Sosyal Eşitsizliklere Yansıması: İstanbul Ölçeğinde Karşılaştırmalar
- 138 *Aysu Kes Erkul*
Türkiye'de Akıllı Kent Kavramının Konumlandırılması ve Politika Çerçevesinin Değerlendirilmesi

KENT VE ÇEVRE SORUNLARI

- 152 *Demet Demiroğlu & Aybike Ayfer Karadağ*
Ecosystem Services Approach To Spatial Planning In Turkey
- 169 *Balca Ağaçsapan & Saye Nihan Çabuk*
Kentsel Çevre Sorunları ve Kent Bilgi Sistemleri
- 178 *Ceyhun Göl & Arda Özen*
İçme Suyu Üretim Havzalarında Ekosistem Tabanlı Bütünsel Havza Yönetimi
- 198 *Özge Yalçınmer Ercoskun & Selin Mutdoğan*
Mahalle Düzeyinde Yeşil Sertifika Sistemlerinin Değerlendirilmesi
- 218 *Demet Gülhan & Mehmet Tunçer*
Sürdürülebilir Çevre Bağlamında "Kimlikli" Kentlerin Sürdürülebilirliği

- 232 *Abdullah Karataş*
Yerel Düzeyde Bilinçlendirme Faaliyetleri Kapsamında Çevre Eğitimi
- 246 *Erdoğan Atmış & H. Batuhan Günşen*
Kent Yaşamında Önemi Anlaşılmayan Bir Değer: Kent Ormanları
- 266 *Duygu Akyol & İpek Özbek Sönmez*
Yasal Düzenlemeler Çerçevesinde Kent Yönetiminde Çevresel Sürdürülebilirlik

URBAN TRANSFORMATIONS

- 286 *Özlem Altınkaya Genel*
Shifting Scales of Urban Transformation: The Emergence of the Marmara Urban Region between 1980 and 2000
- 308 *Salih Özgür Sarıca*
Comparison of Unitary and Federal Systems on Redistributive Urban Policies
- 322 *Kadriye Burcu Yavuz & Aysu Uğurlar*
Examination of Positive Environmental Externalities in the Context of Large Residential Projects in Turkey

CİLT II

KENTSEL DÖNÜŞÜM

- 352 *Özgül Acar Özler & Tayfun Salıhoğlu & Güliz Salıhoğlu*
Parçacı Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının İzdüşümü: Kadıköy – Caddebostan
- 368 *Coşkun Taştan*
Vesayetçi Kentleşme ve Sosyal Dokuya Etkileri: Ağrı'da Bir Vaka Örneği
- 390 *Asım Mustafa Ayten & M. Çağlar Baydoğan & Sevim Seyhan Ayten & Sevede Karahan & Ayşegül Kılıç*
Kentsel Yenilemeye Farklı Bir Yaklaşım Önerisi: Kayseri Sahabiye Mahallesi
- 416 *Engin Önen*
Tasfiye/Taşınmaya Dayalı Kentsel Dönüşüm Uygulamasının Yarattığı Etkiler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: İzmir Kadifekale Örneği
- 438 *Büşra Durmaz*
Gecekonduyan Rezidansa Bir Kentsel Yenilenme-Soylulaştırma Örneği: Çukurambar-Kızılırmak Mahalleleri

- 470 *Duygu Gökçe & Volkan Gökçe*
Dışlanmayla Mücadelede Kent Yönetiminin Yol Haritası: Sosyal İçerme Eylem Planı
- 496 *Hayriye Erbaş & Şevket Ercan Kızılay*
Kentsel Dönüşüm, Mülksüzleştirme, Yerinden Edilme ve Mahalle Mücadelesi: Sarıyer-Derbent Örneği
- 523 *Feray Artar*
Bir Soylulaştırma Öyküsü: Ankara Kalesi Örneği
- 542 *Ahmet Turhan Altın & Fikret Evcı & Zafer Akay & Celal Kızıldeli*
Afet Planlamasından Yola Çıkan Bütünsel Bir Kentsel Yenileme Yaklaşımı: Gayrettepe MAY Projesi Deneyimi
- 568 *Gündüz Aksu Kocatürk & Mehmet Kendirci*
Siyasal Bir Söylem Olarak Depremın Kentsel Dönüşümü Meşrulaştırıcı İşlevi

TÜRKİYE'DE KONUT SORUNU VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

- 590 *Duygu Koca*
2000 Sonrası Konut Üretim Sürecindeki Değişimler ve Kentleşme Üzerine Etkisi
- 606 *Cihan Erçetin*
Konut Sorununa Geçmişten Bir Çözüm Arayışı: Yerel Yönetimler ve Konut Sunumu
- 628 *Mustafa Koçancı & Hayati Beşirli*
Yararlanıcıları Açısından Konut Sorunu: Yoksul Sosyal Konutlar Örneği
- 654 *Cevat Özyurt & Atilla Altun*
Toki Konutlarında Oturanların Konut ve Yerleşke Hakkındaki Memnuniyetleri: Kınkkale Yahşihan Toki ve Hacıbey Toki Yerleşkeleri Örneği

CİLT III

GÜNÜMÜZ KENTLEŞMESİNDE AKTÖRLER VE DİNAMİKLER

- 692 *Volkan İdris Sarı & Ahmet Kırdap*
Kentsel Yaşam Kalitesinin Ölçülmesi: Frekans Analizi Yöntemi İle Gösterge Setinin Elde Edilmesi
- 724 *Levent Taş*
Çoğulculuğun Yeni Yaşam Alanları ve Kentlerin Yeni Aktörleri: Güvenlikli Siteler ve Güvenlikli Site Yönetimleri

- 740 *Birge Yıldırım*
Türkiye’de Kamusal Alan’ın İnşası
- 755 *Yaşar Erjem*
Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İşlevler Bağlamında Üniversite Kent İlişkisi: Mersin ve Mersin Üniversitesi Örneği

PLANLAMA UYGULAMALARI BAĞLAMINDA KENTSEL SORUNLAR

- 780 *Ayşegül Keleş Eriçok*
Bursa’nın Kentleşme Sürecinde Yapılan Planlama Çalışmaları ve Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Tarihi Kent Merkezinin Gelişimine Etkileri
- 804 *Deniz Dokgöz*
Palimpsestanbul
- 836 *Neslihan Yalınız Koç & Gülnur Çevikayak*
Planlamada Yetki Karmaşasının Mekânsal Planlama Deneyimleri Üzerinden İrdelenmesi: İzmir-Konak Örneği

URBAN, HISTORY, MEMORY, AND COMMONS

- 866 *Nihan Oya Memlük & Nazlı Songülen*
Planning Historical Stations: Keeping The Balance Between Economic And Use Value, The Case Study Of Eskişehir And Ankara Historical Stations
- 888 *Gyongyi Pasztor & Attila David*
Deindustrialized Place in the Narratives of the Former Factory Managers
- 908 *Soad Abokhamis Mousavi*
Understanding The Sense Of Place In Historic Urban Quarters: The Cases Of Büyük Han, Nicosia, North Cyprus And Madar Shah Caravanserai, Isfahan, Iran
- 925 *Nezihe Başak Ergin & Esin İleri*
Urban Commoning as ‘Grassroots Solutions’ To ‘Socio-Spatial Problems’

KENT YÖNETİMİ VE SORUNLARI

- 948 *Gülru Mumcuoğlu & Hilal Güngör & Setenay Karaöz & Uğur Aydemir*
Kent Bilgi Sistemlerinin Yerel Yönetimler Açısından Değerlendirilmesi: Gölbaşı Belediyesi Örneği
- 960 *Hüseyin Gül & Seda Batman*
Türkiye’de Etkili Kentsel Yönetim Arayışları Çerçevesinde Yerel Yönetişim ve Metropolitan Liderlik

- 988 *Murat Sezik*
Kent Kimliklerinin Korunmasında/ Oluşturulmasında Yerel Yönetimlerin Rolü: Malatya İli Örneği
- 1004 *N. Tunga Köroğlu*
Sınırları Genişleyen Belediyelerde Kentsel Çeper ve Hizmet Sunumu Sorunsalı

CİLT IV

KENT, KİMLİK, KÜLTÜR VE TARİH

- 1040 *Neslihan Demircan & Işık Sezen & Faris Karahan & Emine Patan*
Erzurum Kenti Mahallebaşı ve Çevresi Çöküntü Alanının Tarihi ve Sosyo-Kültürel Kimliğinin Yeniden Canlandırılmasında Dengeler ve Öneriler
- 1054 *Şerafettin Sevgili*
Kentsel Anakronizm ve Gündelik Hayat: Uydu Kentlerdeki Zaman, Mekân ve Kültürel Uyumsuzluk Üzerine Bir İnceleme
- 1073 *İhsan Çetin*
Gecekondu Bölgelerinde Mekân Kimliği ve Aidiyet Duygusu: Kadifekale ve Gümüşpala Karşılaştırması

KENT, KADIN, ÇOCUK VE MADUNİYET

- 1094 *Ceren Lordoğlu*
Kadınların Kent Coğrafyasında Güvenlik Sorunu
- 1106 *Sanem Berkün & Özcan Sezer*
Çocukların Korunması Sürecinde Çocuk Dostu Kentler ve Yerel Yönetimlerin Rolü
- 1128 *Sevcan Güleç Solak & İpek Sürmeli*
Kente Karşı Suç: Faili ve Mağduru Ekseninde Bir Değerlendirme
- 1146 *Yasemin Çakırer Özservet*
Kentli Çocukların Hayalî Sokakları: Beyoğlu Sütüçce-Örnektepe Bölgesi

ANADOLU'DA KENTLEŞME DENEYİMLERİ

- 1162 *Aysun Aydın Öksüz & Bahar Küçük & Ayşe Sağsöz*
Kent Bahçelerinde Kültür Farklılığının Algılanabilirliğinin 'Trabzon 2011 Eyof Hatıra Parkı Özelinde' İrdelenmesi
- 1182 *Güney Nair*
Kentsel Gelişim Sürecinde Yerel Basın'ın Önemi (Sivas Merkez İlçe Örneği)

- 1200 *Kahraman Çatı & Yusuf Bilgin & Serap Çakır Çömlekçi*
**Kentsel Yaşam Kalitesinde Toplumsal Yapı ve Sosyal Çevrenin Rolü:
Düzce İli Örneği**
- 1221 *Gülüm Şener & Semiray Yücebaş*
**Gaziantep'te "Yaşam Tarzı" Yayıncılığı: Gaziantep Life Dergisi'nde
Kent Sunumu**
- 1238 *Demet Yeşiltepe*
**Nevşehir İli Ürgüp Kent Merkezi'nin Morfolojisinin Alınan Yönetim
Kararları İle Şekillenmesi; Bugünün Kenti ve Sorunları**
- 1252 *Gamze Aksan*
**Kentsel Yoksullukla Baş Etmede Dayanışma Ağlarının Rolü: Konya
Örneği**
- 1278 *Hüseyin Koçak & Kazım Demirer*
**Alevilerin Kente Göçü ve Kentleşen Alevilikte Güncel Sorunlar (Af-
yonkarahisar Alevileri Örneği)**
- 1296 *Yılmaz Yıldırım*
**Kent Araştırmalarında Triyalektik Yöntem: İzmir'e Edward Soja İle
Bakmak**

ESKİŞEHİR'DE KENTLEŞME DENEYİMLERİ

- 1322 *Mehmet Canbaz & İbrahim Yılmaz & Selim Şengel & E. Murat Kayalı*
Kentsel Dönüşüm Kapsamında Eskişehir Yiğma ve Karma Yapı Stoku
- 1336 *Açalya Alpan & Ayşecan Akşit*
**Mekânı Çocuklarla Birlikte Üretmenin Mekânı Sahiplenmedeki Rolü:
Odunpazarı Küçük Sanayi Sitesi Yenileme Alanı İçin Bir Model Önerisi**
- 1348 *Meral Nalçakan & Meryem Geçimli & Anıl Süvari*
Eskişehir'de Kaybettiklerimiz - Çukur Çarşı
- 1368 *Tuba Gün*
**Bir "Yer" Olarak Odunpazarı, "Yer" in Yeniden Üretimi Çerçevesinde
Bellek ve Miras Endüstrisi**

GÜNÜMÜZ KENTLEŞMESİNDE AKTÖRLER VE DİNAMİKLER

**Kentsel Yaşam Kalitesinin Ölçülmesi:
Frekans Analizi Yöntemi İle Gösterge Setinin Elde Edilmesi**
Volkan İdris Sarı & Ahmet Kındap

**Çoğulculuğun Yeni Yaşam Alanları ve Kentlerin Yeni Aktörleri:
Güvenlikli Siteler ve Güvenlikli Site Yönetimleri**
Levent Taş

Türkiye'de Kamusal Alan'ın İnşası
Birge Yıldırım

**Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İşlevler Bağlamında Üniversite Kent
İlişkisi: Mersin ve Mersin Üniversitesi Örneği**
Yaşar Erjem

Kentsel Yaşam Kalitesinin Ölçülmesi: Frekans Analizi Yöntemi İle Gösterge Setinin Elde Edilmesi

*

Volkan İdris Sarı¹ - Ahmet Kındap²

Özet

Tarih boyunca şehirler, toplumsal yaşamın ve ekonomik faaliyetlerin odağında yer almıştır. Üstlendikleri bu rolün doğası gereği de sürekli bir dönüşüm ve devinim içerisindeyler. Ülkemiz şehirleri ve şehirleşme süreci de çeşitli aşamalardan geçmiş olup yeni bir kırılma noktası yaşamaktadır. Artık şehirleşme yaklaşımında yaşanabilir mekânların oluşturulması ve kentsel yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik arayışlar başlamıştır. 1950'li ve 1980'li yıllar başta olmak üzere ülkenin ana karakteri hâline gelen ve şehirlerin makro dengelerini bozan yüksek şehirleşme hızı artık giderek yavaşlamaktadır. Şehirleşme hızı düştükçe şehirleşme politikaları da yapı değiştirmektedir. Başlangıçta şehre yeni gelen kişiler için imarlı arsa ve konut sağlama ihtiyacı ön plandayken günümüzde yaşam kalitesinin artırılması ve kaynakların sürdürülebilir kullanımı önemli hâle gelmeye başlamıştır. Bununla birlikte son yıllarda artan gelir düzeyi de vatandaşların yaşam kalitesi beklentisini yükseltmektedir. Ekonomik büyümenin sürdürülebilir olması ve refahın yaygınlaştırılması, insanların buldukları mekânlarda yaşam kalitesinin ve yaşanabilirlik standartlarının çevreye duyarlı bir şekilde yükseltilmesi hâlinde mümkün olacaktır. Bu aşamada şehirlerin yaşam kalitesi düzeyinin ölçülmesi de bir ihtiyaç hâline gelmiştir. Hâlihazırda ülkemizde, şehirlerin yaşanabilirlik düzeyini ölçebilecek ve politika belirleme sürecine girdi oluşturacak bir gösterge seti bulunmamaktadır. Aslında yaşanabilirliğe ilişkin göstergelerin belirlenmesi amacıyla daha önce çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların iki grupta incelenmesi mümkündür. Teorik bir altyapıya dayanan çalışmalar ortaya ideal bir gösterge listesi koymayı başarmıştır. Ancak, bu çalışmalar sonucunda elde edilen göstergeler ülkemizdeki mevcut istatistik altyapısı ile toplanamayacağı için çalışmalar bir endeks ya da kentler arasında karşılaştırılabilir bir analiz ortaya koyamamıştır. Diğer çalışmalar ise, teorik referanslar olmadan salt toplanabilir veriler üzerinden yapılan karşılaştırmaları içermektedir. Bu çalışma, ülkemizde yürütülen çalışmalar ile dünyadaki farklı ülke ve uluslararası kuruluş deneyimlerini bir arada inceleyerek ülkemiz için çıkarımlar elde etmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: yaşam kalitesi, kent, yaşanabilirlik, gösterge, sürdürülebilirlik, frekans analizi

¹ Planlama Uzmanı Kalkınma Bakanlığı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Kentsel ve Mekansal Gelişme Dairesi Başkanlığı (isari@dpt.gov.tr)

² Planlama Uzmanı, MIT Araştırmacı

Measuring the Quality of Urban Life: Deriving an Indicator List through A Frequency Analysis

*

Volkan İdris Sarı - Ahmet Kındap

Abstract

Throughout the history cities were in a focal point for social life and economic activities. By the nature of this role they are always in a transition and mobility process. Cities and urbanization process in Turkey also went through a variety of phases and reached a breaking point. A new pursuit for urbanization perspective has been initiated towards creating livable spaces. The rapid urbanization which became the main characteristics of the country especially during 1950's and 1990's is gradually decreasing. As the rate of urbanization decreases, the structure of the urbanization policies is altering. Although producing improved land and providing housing for new comers were at the forefront, improvement of the quality of life and sustainable use of resources become more important nowadays. Besides, growth in the level of income led to an increase for the expectations on the quality of life in recent years. However, the sustainable economic growth and the dissemination of the wealth can only be achieved by improving the quality of life and standards of living in urban spaces with an environmentally friendly way. Measuring the level of the quality of urban life turned to be a necessity at this stage. Currently in Turkey, there is a lack of an indicator list that can measure the level of the quality of urban life and be used as an input for policy determination. Indeed, formerly, several studies were held to develop livability indicators. We can categorize these studies into two groups. Studies that rely on theoretical background were able to create an ideal list of indicators. Nevertheless, indicators derived from these studies cannot lead to create indices and comparable analyses due to the unavailability of the data collection within current information infrastructure of the country. The other group of studies presents comparisons by using only collectable without theoretical references. This paper aims to derive implications for Turkey through reviewing both Turkish and international country and donor organization cases.

Keywords: quality of life, city, livability, indicator, sustainability, frequency analysis

1. Giriş

Şehirler, tarihsel süreç içerisinde sürekli bir cazibe merkezi olagelmiş, toplumsal yaşamın ve ekonomik faaliyetlerin odağında yer almıştır. Üstlendikleri bu rolün doğası gereği de sürekli bir dönüşüm ve devinim içerisinde olan şehirler, içerisinde buldukları sosyo-ekonomik şartlara göre farklı anlamlar kazanmışlar ve şehir kavramı da tarih boyunca değişik şekillerde tanımlanmıştır. Farklı medeniyetlere bakıldığında “şehir”, “kend”, “la cité”, “polis”, “civitas” ve “medine” sözcüklerinin eş anlamlı veya yakın anlamda kullanıldığını görmek mümkündür. Genel olarak değerlendirildiğinde ise şehir sözcüğüne karşılık gelen bu kelimelerin insanların iyi bir yaşam sürmek için toplandıkları bir yerleşimi veya bir uygarlık ve medeniyet düzeyini ifade ettiği görülmektedir.

Sanayi devriminden sonra şehirlerin üstlenmekte olduğu fonksiyonların değişmesiyle şehir kavramı da yeni bir içerik kazanmaya başlamıştır. Zira şehirler artık üretimin ana merkezi hâline gelmiş, önceki dönemlerde olmadığı kadar büyümüş ve meydana getirdiği kötü yaşam koşulları ve eşitsizliklerle anılmaya başlamıştır (Serter, 2013). Bu sürecin sonunda artan şehir nüfusu kentsel hizmetlere yönelik ihtiyacı ve bunların yönetimine ilişkin beklentileri artırmıştır. Diğer taraftan şehirler, ülkelerin sanayileşme ve gelişme idealleri açısından önemli odaklar hâline gelmiş ve şehirleşme başlı başına bir politika alanı olmuştur.

Bu bağlamda, ülkemiz şehirleri ve şehirleşme süreci de çeşitli aşamalardan geçmiştir. 16. yüzyılda yüzde 8-9 (Tekeli, 2011) olan şehir nüfusu Cumhuriyetin ilk yıllarında yüzde 24 seviyesine ulaşmış, 2012 yılına gelindiğinde ise bu oranın yüzde 77,3³ seviyesine çıkmıştır. Ülke nüfusunun mekânsal dağılımındaki bu hızlı değişim bir taraftan şehirlere verilen önemi artırırken diğer taraftan ülkemizin şehirleşme serüvenini köklü bir şekilde değiştirmiştir.

---

³ 2013 yılı verilerine göre şehirlerde yaşayan nüfus 70.034.413, şehirleşme oranı da yüzde 91,3'tür. 2014 yılı verilerine göre ise şehirlerde yaşayan nüfus 71.286.182, şehirleşme oranı da yüzde 91,8'dir. Bu değerler şehirleşme oranında ciddi bir artışı göstermektedir. Ancak verilerdeki bu artışın gerçek nedeninin şehirleşme değil 6360 sayılı Yasa ile büyükşehir sayısı ve büyükşehir belediyelerinin yetki alanının yeniden tanımlanmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde karşılaştırma için 2012 yılı verileri esas alınmıştır.

Yeni kurulan Cumhuriyetle birlikte benimsenen çağdaş ve modern şehirler kurma hayali ve bunun simgesi olarak görülen düşük yoğunluklu ve bahçeli evlerden oluşan şehir mekânlarının üretilmesini öngören şehir planları, 1950'li ve 1980'li yıllarda meydana gelen hızlı ve ani büyük göç dalgaları ile büyük sekteye uğramıştır. Şehirlerin kaldırabileceği düzeyin üzerindeki bu göçler şehirlerin makro dengelerinin bozulmasına ve bunun sonucu olarak da şehir mekânına, şehirlerin mikro dengelerine ve modern yaşam standartlarına ilişkin ideallerinin ikinci plana itilmesine neden olmuştur. Diğer bir ifadeyle, ülkemizin maruz kaldığı hızlı şehirleşme süreci yaşam kalitesi düşük, yüksek yoğunluklu, altyapısı yetersiz ve kimliği olmayan şehirler üretmiştir. Bu anlamda yüzde 80-90'lar seviyesine ulaşan şehirleşme oranı ile nicelik olarak yakaladığımız gelişmiş ülkeleri, şehirleşmenin niteliği ve kalitesi anlamında yakalandığımızı söylemek güçtür.

Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlayan hızlı kentleşmenin 2000'li yıllardan sonra yavaşlaması ve kentsel nüfus artışının makul seviyelere inmesi şehirlerin makro dengelerindeki istikrarsızlıklarının ortadan kalkmaya başlamasına neden olmuştur. Bu çerçevede, Birleşmiş Milletler tarafından ülkemiz demografik yapısına ilişkin hazırlanan nüfus projeksiyonları ülkemizin gelecekteki şehirleşmesi hakkında önemli bilgiler içermektedir. Bu projeksiyona göre ülkemiz nüfusu önümüzdeki yıllarda artsa da artış miktarı, yani artış hızı, 2010 yılından sonra hızla azalacaktır. Yüzde 90'lar seviyesine ulaşmış bulunan şehir nüfusunun artış hızı da 2010 yılından sonra hızla düşecektir. Hatta 2030 yılından sonra tek haneli rakamlara düşmesi beklenmektedir (United Nations, 2013). Bu durum göstermektedir ki ülkemiz artık geçmişteki gibi hızlı bir şehirleşme ile karşılaşmayacaktır. Aksine nüfus artışları yavaşlayan şehirler ve hatta nüfusları azalan yani küçülen şehirlerle karşı karşıya kalacaktır.

Ülkemiz şehirleşme tarihi açısından yeni olan bu gelişme, şehirleşme politika ve uygulamalarında ciddi bir zihniyet dönüşümünü gerektirmektedir. Diğer yandan, şehirlerin küresel ölçekte çekim merkezi olmaya yönelik yürüttükleri çabalar, toplumun artan gelir düzeyi sonucu insanların şehirlerin sunduğu mevcut yaşam standartları karşısındaki hoşnutsuzlukları ile şehirlerdeki nüfus artış hızının azalacak olması şehirleşmenin odağını nicelikten niteliğe doğru kaymasına neden olmaktadır. Günümüz şehirlerinde, şehirde doğup şehirde büyüyen nüfusun göçle gelen nüfusa oranla daha yüksek olması da kentsel hizmetlere yö-

nelik nicelik ve nitelik beklentilerini değiştirmeye başlamıştır. Ayrıca, millî gelirdeki artış, yaşam süresinin uzaması, teknolojik imkânların gelişmesi ve yerel yönetimlerin giderek güçlenmeye başlaması ile birlikte şehir sakinlerinin sosyal, kültürel ve rekreasyonel işlevlere olan talepleri ve kaliteli yaşam beklentileri her geçen gün artmaktadır.

Tüm bu gelişmelere paralel olarak şehirleşmeye yönelik politikalar da değişim göstermektedir. Kırdan kente göç ve hızlı şehirleşme sorunlarının temel belirleyici olduğu dönemde kent tanımı kır-kent ayrımı üzerinden yapılmakta, gecekondu dönüşümü, sosyal konut ve imarlı arsa üretimi öncelikli politika araçları olarak görülmekteydi. Yeni dönemde ise şehir tanımının fonksiyonel ilişkiler üzerinden yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Gökyurt, Kındap ve Sarı, 2015). Aynı şekilde, şehirleşme politikalarında da kentsel yaşam kalitesini artıracak uygulamaların ve araçların geliştirilmesi gündeme gelmeye başlamıştır. Diğer bir ifadeyle, şehirleşme politikalarının odağının şehirlerin mikro özelliklerine, şehirleşmenin niteliğine, kentsel yaşam kalitesine ve kent dokusuna doğru kayması gerekmektedir. Her ne kadar şu aşamada bu beklenti piyasa aktörleri tarafından yüksek katlı rezidanslar ve kapalı siteler olarak yorumlanıyor olsa da yakın gelecekte insanların sürdürülebilir yaşam çevrelerine yönelik taleplerinin artması ve devletin yaşam kalitesini esas alan politikaları ve yeni düzenlemeleri uygulamaya koymasıyla birlikte bu durumun değişeceği düşünülmektedir.

Dolayısıyla, önümüzdeki dönemde yaşam standartları yüksek mekânlara sahip, nitelikli hizmet sunan kimlikli şehirlerin oluşturulmasına yönelik taleplerin artması beklenmektedir. Bu ihtiyaç şehirleşmeyi yönlendiren politika belgelerine şimdiden yansımıştır. Onuncu Kalkınma Planının “Yaşanabilir Mekânlar, Sürdürülebilir Çevre” başlığı ve Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planının “Yerleşmelerin Mekân ve Yaşam Kalitesinin Artırılması” başlığı altında bu hususa açıkça yer verilmiştir.

Yaşam kalitesinin artırılmasını merkezine alan şehirleşme politikaları bir başka soruyu da beraberinde getirmektedir: Bu politikaların uygulanmasında önceliklerin belirlenmesi, uygulamanın izlenmesi ve uygulamadaki başarıların ölçülmesi nasıl yapılacaktır? Zira ölçemediğiniz bir politikayı yönlendirme ve yönetme imkânınız da bulunmamaktadır. Kalkınma planları incelendiğinde şehirleşme hususu sadece şehirleşme oranı ile takip edilmektedir. Bunun dışında şehirleşme politika alanı için

başka bir gösterge kullanılmamaktadır. Yaşanabilirlik kavramını şehirleşmenin merkezine alan 10. Kalkınma Planında bile ilave bir gösterge kullanılamamıştır. Diğer bir ifadeyle, kentsel yaşanabilirlik konusunda ülkemiz kentlerinin durumunu ölçebilen bir gösterge/gösterge seti bulunmamaktadır. Şehirleşmenin niceliğine odaklanan şehirleşme oranı göstergesi de bu yeni politika hedefinin ihtiyaç duyduğu zenginliği sunmaktan yoksundur. Diğer yandan, şehir ölçeğinde üretilen veri sayısının sınırlı olduğu ve mekân kalitesine odaklanan verilerin hemen hemen hiç bulunmadığı ülkemizde gelişmiş ülkelerdeki örnekleri bire bir esas alarak çok geniş kapsamlı bir gösterge seti ile bu arayışa girişmekte çok uygulanabilir görülmemektedir.

İşte bu çalışma kentsel yaşam kalitesinin ölçümünü sağlayacak makul gösterge setinin nasıl üretileceği konusuna odaklanmaktadır. Bu çalışmanın temel hedefi kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesine yönelik çekirdek göstergelerin tespit edilmesidir. Bu noktada bizim katkımız yaşam kalitesinin ölçülmesine yönelik farkındalığı artırmak, yaşam kalitesine yönelik kamuoyuna ölçülebilir, nesnel değerlendirmeler sunmak ve vatandaşların daha yaşanabilir mekânlara ulaşma yönündeki taleplerinin somutlaştırmasına katkı vermektedir. Bu çalışmanın uzun vadeli amacı ise ülkemiz şehirlerinin çarpık kentleşme ve kötü yaşam koşulları yerine şehir tanımının özünde var olan iyi yaşam koşulları, uygarlık ve medeniyet ile birlikte anılmaya başlaması ve hak ettiği itibara yeniden kavuşmasının sağlanmasıdır.

2. Kavramsal Çerçeve

Mutluluk, iyi yaşam, yaşamın önemi ve gayesi gibi konular sürekli olarak düşünürlerin ilgisini çekmiştir. Bu anlamda, yaşam kalitesi kavramının tarihsel kökenlerini Antik Yunan filozoflarına kadar götürmek mümkündür. Kökeni bu kadar eskilere dayanan bu kavram bulunduğu çağın koşullarına ve ele alındığı bakış açısına göre farklı şekillerde yorumlana gelmiştir. Bu bakımdan yaşam kalitesi kavramının üzerinde uzlaşılan tek bir tanımı bulunmayıp, araştırmacılara her zaman zengin ve dinamik bir içerik sunmuştur.

Farklı bakış açılarına rağmen genel olarak değerlendirdiğimizde yaşam kalitesi kavramı insanlar ve yaşam çevresi arasındaki ilişkiyi tanım-

lamaktadır. Farklı tanımlardaki ortak özelliklere baktığımızda ise ekonomik performans, ekolojik ve fiziki çevre, sosyal adalet ve etkileşim, kamusal hizmetlerin kalitesi gibi hususların öne çıktığını görüyoruz. Bu kavram literatürde sıklıkla; yaşanabilirlik, sürdürülebilirlik, akıllı büyüme, dayanıklılık kavramları ile birlikte kullanılmaktadır.

Günümüzde ise yaşam kalitesi kavramının üç temel bakış açısı ile ele alındığını söylemek mümkündür⁴: (i) bireysel tatmin merkezli, (ii) insan merkezli, (iii) ortam merkezli (Tekeli, 2010).

Aslında yaşam kalitesi ile ilgili tartışmalar tarihte karşımıza ilk olarak bireysel tatmin merkezli yaklaşımlar çerçevesinde çıkmaktadır. Aristo'nun Nicomachean ahlakı ve Aristippos'un hazcılık anlayışı bu bakış açısının öncüleridir. Aristo çalışmalarında mutluluğun doğasına ve iyi yaşamın temellerini ele almıştır. Ona göre tüm insanlar mutluluğu arar ve mutluluk insan yaşamının ereğidir. İnsanı mutlu kılacak şey de iyiliktir. Aristoteles'e göre mutluluk statik değildir ve iyi insan tüm kapasitesini kullanarak iyiyi aramak ve mutluluğa ulaşmaya çalışmak durumundadır (Işık ve Meriç, 2010). Diğer yandan, Aristippos'un temellerini attığı hazcılık ise yaşamın analımı ve gereğini haz temelinde ele almaktadır. Haz mutlak anlamda iyi olandır ve insanların eylemlerinin amacı da haz olmalıdır. Jeremy Bentham'ın temellerini atıp John Stuart Mill'in geliştirdiği ahlak ve siyaset ilkesinin özünü oluşturun faydacılık da bir tür hazcı yaklaşımdır. Buna göre faydanın çoğaltılması yaşamın temel ilkesidir. İyi olan faydalı olandır. Bu noktada faydanın ölçülebilir olması ve politikaya yol gösterebilir biçimde tanımlanması önemlidir. Nitekim neo-klasik iktisat ve refah ekonomisi tümüyle bu tür bir faydacılık anlayışı üzerine kurulmuştur (Tekeli, Güler, Vaizoğlu, Algan ve Kaya Dündar, 2010). Bu anlamda, yaşam kalitesi kapitalist sistemin merkezinde yer alan tüketim odaklı hazcı bir bakış açısı ile ele alınmaktadır.

Yaşam kalitesinin tüketim odaklı yaklaşımına ihtiyaçları esas alarak alternatif bir bakış açısı sunan Abraham Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı önemli oranda ilgi uyandırmıştır. Maslow, insanların neden farklı zamanlarda farklı gereksinimlerini ön plana çıkardıklarını araştır-

---

⁴ Bu gruplandırma içerik olarak birinin diğeri dışlandığı anlamında yorumlanmamalıdır. Zira kullanılan birçok gösterge tümünde ortak olarak ele alınmaktadır. Buradaki farklılık sadece yaşam kalitesini kavramının ele alınmasındaki bakış açısının farklılığından kaynaklanmaktadır.

mış ve bir ihtiyaç hiyerarşisi teorisi geliştirmiştir. Bu teoriye göre, insanın ihtiyaçları; fizyolojik/fiziksel, emniyet ve güvenlik, sosyal (bağlılık, sevgi, ait olma), saygınlık, ve kendini gerçekleştirme olarak 1'den 5'e doğru önem derecesine göre kademelenmektedir. Maslow'un "ihtiyaç hiyerarşisi" teorisine göre insan, önce en önemli gereksinimini tatmin etmeye çalışır (Fırat, 2005). Bir alt basamaktaki ihtiyaçlar doyurulmadan bir üst basamağa geçilmez. Tüm bu ihtiyaçlar karşılanmadan da insanın gerçek mutluluğa ulaşması mümkün değildir.

Amartya Sen'in kapasite yaklaşımı da yaşam kalitesinin tanımlanmasına yeni bir içerik kazandırmıştır. Haz temelli faydacı yaklaşıma göre yaşam kalitesi tanımlanırken toplumdaki ortalama bir birey esas alınmış, insanların özellikleri ve kapasiteleri standart ve statik olarak kabul edilmiştir. Sen ise kapasite kavramını hesaba katarak insanların özelliklerinin sabit kabul edilmesini eleştirmiştir. Ayrıca yaşam kalitesinin kişi başına gelir gibi yalnızca niceliksel değerlerle ele alınamayacağını, özünde bireylerin yeteneklerine bakılması gerektiğini ifade etmiştir. Yaşam kalitesinin metrik bir ölçütü olarak reel gelir ya da fayda yerine normatif değerleri de hesaba katan bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini savunmuştur (Karaçay Çakmak, 2008). Sen'in geliştirdiği temel kapasiteler kavramında belli sayıda önemli gereksinmeyi en az yeterli düzeyde karşılama yeteneğinden söz etmektedir. Bu temel kapasiteler terimi yoksulluğun tanımlanmasında ve yoksulluğun değerlendirilmesinde de başarıyla kullanılabilir (Tekeli ve diğerleri, 2010). Bu özellikleriyle Sen'in yaklaşımı Aristoteles'in mutluluk anlayışı ile benzerlik göstermektedir.

Amartya Sen'in sunduğu bu yaklaşım yaşam kalitesinin tanımı için yeni ölçütlerin geliştirilmesine öncülük etmiştir. Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan 1990 yılındaki İnsani Gelişmişlik Endeksi Raporu, Sen'in yaklaşımını esas alarak insanların refah seviyesini ölçmek için yeni bir model önermiştir. Yaşam kalitesine insan merkezli bakış açısının diğer bir örneğini Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) tanımında görmek mümkündür. DSÖ'ye göre sağlık, salt hastalığın olmaması durumu ile sınırlandırılmamalı fiziksel, zihinsel ve sosyal refah durumunun hepsini kapsayacak şekilde ele alınmalıdır. DSÖ'ye göre yaşam kalitesi; bireylerin hedefleri, beklentileri, standartları ve endişeleri ile bağlantılı olarak yaşadıkları kültür ve değer sistemleri bütünü içinde hayattaki konumlarını

algılama durumu olarak tanımlamaktadır. Bu bakımdan yaşam kalitesi kavramı sağlık hizmetlerinin etkisi ve insanların sağlık durumunun takibi açısından ihtiyaç duyulan bu geniş perspektifi sunmaktadır (World Health Organization, 1997).

Yaşam kalitesi kavramının yaygınlaşması ve gelişmesi açısından diğer önemli bir konu da insan hakları alanındaki gelişmelerdir. 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından karara bağlanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi özgür ve onurlu bir yaşam hakkını esas almaktadır. Peki soyut bir kavram olan onurlu yaşam hakkının pratiğe nasıl geçirilecektir? Bu soruya kamu politikasını oluşturanların cevabı bunun ancak toplumun ve bireylerin yaşam kalitesinin yükseltilmesi ile mümkün olacağı yönünde olmuştur. Bu nedenle insan haklarına ilişkin uluslararası deklarasyon ve sözleşmelere yenileri eklenirken yaşam kalitesine ilişkin daha somut koşullarda uluslararası belgelerde yerini almaya başlamıştır. 1996'da İstanbul'da düzenlenen Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı (Habitat II) ile birlikte "herkes için yaşam kalitesi" ilkesi benimsenmiştir (Tekeli, 2010). Bu anlamda yaşam kalitesi ve yaşanabilirlik kavramlarının onurlu yaşam ve sürdürülebilirlik gibi iki soyut kavramın kentsel mekâna geçmesine ve kent düzeyinde anlamlandırılmasına yardımcı olacağı düşüncesi benimsenmiştir (Tekeli, 2009).

Yaşam kalitesi kavramına yönelik diğer çalışmalar da ortam merkezli yaklaşımlardan gelmiştir. Bu bakış açısının temelinde kentsel yaşam kalitesi yer almaktadır. Aslında kentsel çevrenin yaşanabilir hâle getirilmesine yönelik ilk çalışmalar sanayi devriminden sonra şehirlerde ortaya çıkan olumsuz koşullara karşılık İngiltere'de çıkarılan sağlık yasaları ile başlamıştır. Ancak bildiğimiz anlamda kentsel yaşam kalitesi, ilk olarak 1960'larda Sosyal Göstergeler Hareketi kapsamında ortaya çıkmıştır. Ekonomik ve sosyal iyilik ile bireysel ve toplumsal iyilik arasındaki ilişkilere dair varsayımların sorgulanması hedeflemiştir. Dünya ekonomisinde bolluğun yaşandığı 1960'larda özellikle gelişmiş ülkelerde, en başta ABD'de üretim artışlarına rağmen sosyal sorunların çözülemediği gözlemlenmiştir. Bunun sonucu olarak da hedef değiştirilerek "Daha fazla" (nicelik=üretim miktarı artışı) yerine "daha kaliteli" (nitelik=yaşam kalitesi) hedeflenmesine yönelik arayışlar başlamıştır. Ancak hedefin soyut ve niteliksel olması soyut bir hedefe ne uzaklıkta olunduğunun, uygulanan politikalarla nereye varıldığının ölçümü ve hedefe ne kadar yakla-

şıldığının ölçümü sosyal göstergelerle sağlanmaya çalışılmıştır (Fırat, 2005). Kentsel çevrenin yaşam kalitesine etkisini üzerine ilk kez çalışanlardan Harvey Perloff 1969 yılında bir kentsel yerleşme etrafında toplanmış kişilerin yaşam kalitesinin doğal ve insan yapımı çevrenin karşılıklı etkileşimiyle belirlendiğini belirtmiştir (Tekeli ve diğerleri, 2010). Bu anlamda yaşam kalitesi, hem doğal hem de yapılı çevre özellikleriyle ilgili olup sürdürülebilirlik arayışına odaklanan kaliteden farklı olarak, doğal kaynakların korunması, iklim, ekoloji vb. gibi değişmez öğelerle değil, kentsel donanım ve konfor öğelerini de barındırmaktadır (Şeker, 2011).

Habitat II Konferansı'ndan sonra daha sık olmakla birlikte kentsel yaşam kalitesi kavramı ülkemizde de kullanılmaya başlanmıştır. Geray kentsel yaşam kalitesi için iki farklı tanım ortaya koymuştur. Dar anlamıyla kentsel yaşam kalitesi; toplumsal, ekonomik ve mekânsal öğeler bakımından kent olarak tanımlanan yerlerde, kentsel altyapı, iletişim, konut ve diğer kentsel imkânların önceden belirlenen eşik değerlerin üzerinde olmasıdır. Geniş anlamıyla bu kavram, kente özgü çağdaş toplumsal gereksinimlerin karşılanma düzeyi olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, yaşam kalitesi düzeyinin yüksek olduğu kentler, bireyleri yalnızca barındıran değil, toplumsal, ekonomik, kültürel gereksinimlerini de karşılayan ve yönetime katılım olanaklarını sunan yerlerdir (Geray, 1998, s. 327).

Kentsel yaşam kalitesi kavramının içeriğinin tanımlanması tartışmaları bu kavramın nasıl ve hangi göstergelerle ölçüleceği tartışmasını da beraberinde getirmiştir. Yaşam kalitesi kavramının tanımı üzerinde bir konsensüs olmaması, bu kavramın ele alındığı disiplinlere göre gösterge setlerinin de farklılaşmasına yol açmaktadır. Bu anlamda yaşam kalitesinin ölçümüne nesnel/objektif ve öznel/sübjektif olmak üzere iki farklı yönden yaklaşıldığı görülmekte olup İskandinav ve Amerikan yaklaşımları neredeyse birbirlerine zıt konumdadırlar. İskandinav yaklaşımı objektif yaşam koşullarına, edinilmiş kaynaklara odaklanırken Amerikan yaklaşımı koşullar ve süreçlerin nihayetinde erişilen durumun, ilgili birey tarafından değerlendirilmesini esas almaktadır (Akder, 2004).

Nesnel göstergeler kentin sunduğu hizmet ve olanaklara orada yaşayan bireylerin eşit ve dengeli bir şekilde erişebilmesini değerlendirmektedir. Diğer bir ifadeyle, nesnel göstergeler kentin tüm bireylere sağladığı toplam kalite düzeyini ölçmeye çalışmaktadır. Diğer yandan, öznel

göstergeler tek tek kentli bireylerin kentsel hizmetlerden duydukları memnuniyet ve tatmin düzeylerini incelemektedir. Bu iki farklı gösterge türü kentsel yaşam kalitesi düzeyinin hem toplumsal hem de bireysel açıdan ölçülmesine imkân tanımakta ve birbirlerini tamamlanmaktadır. Nesnel göstergeler ile yapılan analizler il ve ülke genelinde karşılaştırmalı ölçümlerin yapılabilmesini sağlamaktadır. Öznel göstergeler ile yapılan ölçümler ise belirli bir yerleşmede daha detaylı analizlerin yapılmasına imkân tanımaktadır. Ülkemizde öznel ve göstergelere yönelik önemli sayıda çalışmalar bulunmaktadır. Bunların bir kısmı uluslararası iyi örneklerin yer aldığı yayınlarda kendine yer bulmuştur. Nesnel göstergeler ile yapılan çalışmalar mevcut veri altyapımıza bağlı olarak oldukça sınırlı kalmıştır.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında bu çalışmanın, ortam merkezli yaklaşım çerçevesinde kentsel yaşam kalitesinin ölçümünde kullanılacak göstergelerin tespitine ülkemiz perspektifinde katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bunu yaparken de nesnel yaklaşımı, yani nesnel göstergelerin seçilmesi esas alınmıştır.

3. Türkiye'deki Uygulamalar

Yaşam kalitesinin ölçülmesi hususu ülkemiz gündemine yeni yeni giren bir konudur. Hâlihazırda ülkemizde, şehirlerin yaşanabilirlik düzeyini ölçebilecek ve politika belirleme sürecine girdi oluşturacak bir gösterge seti bulunmamaktadır. Aslında yaşam kalitesine ilişkin göstergelerin belirlenmesi amacıyla daha önce çeşitli çalışmalar farklı amaçlarla da olsa yapılmıştır. Burada bu çalışmalar arasında önemli görülenler ile mevzuatta yer alan standartlara ilişkin açıklamalara yer verilecektir.

3.1. Yaşam Kalitesi Göstergeleri

Ülkemizde yürütülen en kapsamlı çalışmalardan birisi Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından "Yaşam Kalitesi Göstergeleri" çalışmasıdır. TÜBA Çevre Komitesi tarafından çevre konusundaki veri açıklarını ortaya çıkarma amacıyla hazırlanmıştır. Çevre alanı çok geniş olduğu için alt başlıklar itibarıyla konu ele alınmaya çalışılmış ve "yaşam kalitesi" ilk alt başlık olarak incelenerek "**Yaşam Kalitesi Göstergeleri**" kitabı

2010 yılında basılmıştır (Tekeli ve diğerleri, 2010). Çalışmada, yaşam kalitesi kavramının farklı disiplinlerde farklı şekilde ele alındığından hareketle farklı disiplinlerdeki yaklaşımları kullanarak genel bir yaşam kalitesi kavramı çizilmiştir. Yaşam kalitesi kavramı; kuramsal, insan hakları, çevre merkezli, sağlık merkezli ve kent merkezli yaklaşımlar kullanılarak çevrenemeye çalışılmıştır. Birey ve komünite düzeylerinde nesnel ve öznel göstergeler toplam dört farklı grupta göstergeler tespit edilmiştir. Komünite düzeyindeki 67 nesnel gösterge detaylı olarak incelenmiştir. Ancak, çalışmanın son kısmında değinilen veri açığı sorunu nedeniyle gösterge seti itibarıyla veriler toplanarak karşılaştırmalı bir analiz yapılamamıştır. Dolayısıyla bu çalışmada yaşam kalitesi kavramı kapsamlı bir şekilde ele alınmış, bunun ölçülmesi için bir gösterge seti ve veri toplama sistemi önerisi geliştirilmiş ama bu çalışmada ortaya konulan verilerin büyük bir bölümü ülkemizde toplanamadığı için çalışma uygulamaya konulamamıştır.

3.2. Kent Araştırması

TÜİK kent araştırması çalışması, AB tarafından yapılan ve bizim de frekans analizinde yer verdiğimiz “Kent Araştırması (Urban Audit)” çalışmasının Türkiye için üretilmesinden oluşuyor (TÜİK, 2014). Kent Araştırması, Avrupa Birliği'ne üye ülkeler ve aday ülkelerdeki seçilmiş kentsel alanlar hakkında güvenilir ve karşılaştırılabilir bilgi sağlamak için Bölgesel Politika Genel Müdürlüğü ve Avrupa Birliği İstatistik Ofisinin (Eurostat) ortak bir çabasıdır. Bu çalışma, Avrupa Birliği vatandaşlarının büyük oranda yaşadığı Avrupa kentlerindeki yaşam kalitesinin değerlendirilmesi için geliştirilmiştir. 21 üye ülkede 321 kente ek olarak İsviçre, Norveç, Hırvatistan ve Türkiye'den 46 kent, Kent Araştırmasında yer almıştır. Türkiye bu çalışmaya Avrupa Birliği İstatistik Ofisinin belirlediği kriterlere göre seçilen 26 il ile dâhil olmuştur. Hâlihazırda sadece 2004 yılı için 26 il merkezinden tanımlanan alan birimlerine göre belirlenmiş değişkenler için elde edilen veriler TÜİK tarafından sunulmaktadır. Eurostat tarafından kent merkezi için belirlenen 336 adet değişkenden 153'ü, geniş kent alanları için belirlenen 175 değişkenden 80'i ve alt kent alanları için belirlenen 31 adet değişkenden 16'sı seçilmiştir. Bu veriler seçilen 26 il için toplanmıştır ve veriler demografi, sosyal du-

rum, ekonomik durum, toplumsal duyarlılık, eğitim ve öğretim, çevre, ulaştırma ile kültür ve eğlence başlıkları ile kullanıma açılmıştır. 2004 yılı için yürütülen bu son derece kapsamlı çalışmanın, TÜİK tarafından kısa vadede tekrar edileceğine ilişkin bir bilgi verilmemektedir.

3.3. Yaşam Kalitesi Araştırması

CNBC-e Business Dergisi 2008-2011 yılları arasında her yıl Türkiye’de 81 ilin yaşam kalitesini araştırmış ve yaşanabilirlik düzeylerine göre sıralamıştır. İlki 2008 yılında 28 kriterin kullanılarak yapılan çalışmanın sonuncusu 2011 yılında 37 kriter kullanılarak yapılmıştır (Mavi, 2011). Ekonomi, eğitim, sağlık, güvenlik, kent hayatı ve kültür-sanat olmak üzere altı ana başlıkta toplanan veriler için farklı ağırlıklar kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan verilerin, veri kaynaklarının ve yöntemin yıllar itibarıyla değişmesi aynı ilin sıralamada yıllık değişimlerle açıklanamayacak şekilde yukarı ya da aşağı yönlü değişiklikler yaşanmasına yol açmış ve çalışmaya yönelik eleştirileri artırmıştır. Seçilen verilerin yaşanabilirliği veya yaşam kalitesini temsil etme düzeyi, verilerin güvenilirliği ile ana ve alt kriterlerin ağırlıkları konusundaki belirsizlikler nedeniyle çalışmaya akademik eleştiriler yöneltilmiştir (Işığışık, 2014). Ayrıca, çalışma kapsamında kendine üst sıralarda yer bulamayan iller de çalışmanın eksikliklerini öne çıkarmıştır. Çalışmaya ekonomik bakış açısının hâkim olması ve bilimsel açıdan yetersiz bulunmasına rağmen ülkemizdeki nesnel göstergeler kullanılarak yapılan en kapsamlı çalışmadır. Eleştirilerin yoğun olması, iller itibarıyla yaşam kalitesinin ölçülmesine imkân tanıyan ve bilimsel yönü güçlü olan bir çalışmanın eksikliğini de ortaya koymaktadır.

3.4. Kentsel Göstergeler Kılavuzu

Yerleşmelerin mekânsal durumu, doğal, kültürel, beşeri potansiyelleri, doğal ve yapay eşikleri, sürdürülebilir gelişme, yaşam kalitesinin artırılması, kentsel hizmetlerden yararlanma, riskler ve yatırım ortamı konularında karşılaştırılabilir nitelikte ve uluslararası standartta yerleşmelerin profilini ve performansını ortaya koyacak bir gösterge listesinin belirlenmesi ve veri tabanının oluşturulması amacıyla Bayındırlık ve İskan

Bakanlığı tarafından bir proje başlatılmıştır. Projenin ilk aşamasında “Kentsel Göstergeler Kılavuzu” hazırlanmıştır (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2008). Kılavuzda dünyada ve Türkiye’deki gösterge listeleri detaylı bir şekilde incelenmiş ve 7 temel alanda (demografi, sosyal yapı, ekonomik yapı, yurttaşlık konuları, mekânsal yapı, çevre ve ekoloji ile bilgi toplumu) 156 göstergeden oluşan bir liste önerisi hazırlanmıştır. Göstergeler, farklı ölçek ve nitelikteki yerleşmelerde sınanması için Samsun, Denizli ve Osmaniye illeri pilot olarak seçilmiştir. Göstergelerin hangilerinin Türkiye’de toplanabildiğine ya da toplanamadığına, hangilerinin öncelikli, hangilerinin büyükşehirlerde, hangilerinin orta ölçekli yerlerde toplanabildiğine ilişkin tablolar oluşturulmuştur. İkinci aşamada ise veri toplama ve analiz aşamasına geçilmesi ve buna bağlı olarak bir veritabanının oluşturulması kararlaştırılmış ancak bu aşamaya ilişkin kaydedilen ilerlemeler ve elde edilen sonuçlar kamuoyu ile paylaşılmamıştır.

3.5. Temel Hizmetlerde Kapasite Geliştirilmesi Projesi

İçişleri Bakanlığı ile UNICEF tarafından yürütülen “Temel Hizmetlerde Kapasite Geliştirilmesi Projesi” kapsamında eğitim, sağlık, sosyal hizmetler ve altyapı alanlarında tespit edilen öncelikli yaşam kalitesi göstergeleri aracılığıyla ülke genelinde, iller ve bölgeler arasındaki temel hizmetlere erişimdeki farklılıkları gözlemleyecek veri izleme ve değerlendirme sisteminin oluşturulması hedeflenmiştir. Projenin ilk aşamasında il düzeyinde yaşam kalitesini tespit etmek üzere yaklaşık 100 gösterge belirlenmiş, yapılan değerlendirmeler sonucunda gösterge sayısı 25’e kadar indirilmiştir. 2003, 2004, 2005 ve 2006 yıllarına ilişkin 25 öncelikli yaşam kalitesi göstergelerini toplanarak veri analizleri yapılmış fakat kamuoyu ile bilgi paylaşma aşamasına geçilmemiştir (İçişleri Bakanlığı, 2014).

3.6. Sosyo-Ekonomik Haritalama

İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen “Stratejik Yerel Yönetişim” isimli “Avrupa Birliği Projesi” kapsamında üretilen çıktılardan birisi de “Sosyo-Ekonomik Haritalama” kitabıdır. Bu kitap kentin sosyo-ekonomik durumunun hangi veri ve göster-

gelerle tespit edilebileceğine ve bu verilerin nasıl toplanabileceğine ilişkin örneklerin yanı sıra herkesin kolaylıkla kullanabileceği haritalama yazılımları aracılığıyla verilerin nasıl görselleştirilebileceği hakkında bilgiler sunmaktadır. Her ne kadar projenin esas amacı gösterge setlerinin sunumu için kullanılacak görsel teknik ve araçların tanıtımı olsa da bu çalışma kapsamında da bir gösterge seti önerisi geliştirilmiştir. Bu çerçevede, demografi, eğitim, sağlık, istihdam, gelir ve sosyal güvenlik, toplumsal cinsiyet eşitliği, sosyal hizmet, sosyal yardım ve sosyal içerme, konut ve altyapı, iyi yönetim, afet yönetimi ve afet bölgelerinin yeniden inşası başlıkları itibarıyla toplam 110 göstergelyi içeren bir liste kitapta sunulmuştur (Şener, Koyuncu, Köroğlu ve Gültaşlı, 2014).

3.7. Mevzuattaki Standartlar

Ülkemizde kentsel yaşam standartlarına ilişkin standartlar mevzuatta doğrudan tanımlanmamıştır. Ancak, yaşam alanlarının kalitesini etkileyen bazı kentsel standartlar daha önce “Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik” ile belirlenirken yakın zamanda bu işlev “Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği” ile yerine getirilmeye başlanmıştır. Yönetmelikte “kentsel, sosyal ve teknik altyapı alanlarında bu Yönetmeliğin EK-2 Tablosunda belirtilen asgari standartlara ve alan büyüklüklerine uyulur” ifadesine yer verilmiştir. Ek-2 tablosunda ise eğitim tesisleri alanı, sosyal açık ve yeşil alanlar, sağlık tesisleri alanı, sosyal ve kültürel tesisler alanı, ibadet yeri, teknik altyapı (yol ve otopark hariç) başlıkları itibarıyla kişi başına düşen asgari kullanımlar belirlenmiştir. Bu standartlardan en önemlisi ve kentsel yaşam kalitesinin ölçümü bakımından en kullanışlı olanı kişi başına düşen sosyal açık ve yeşil alan büyüklüğüdür. Ülkemizde plan izleme, değerlendirme ve denetim mekanizmalarının olmaması nedeniyle bu göstergenin de takibi yapılamamaktadır. Ancak coğrafi bilgi sistemleri tekniklerinin kullanılarak çeşitli illerde yapılan çalışmalar Yönetmelik ile 10 m² ayrılması gereken sosyal açık ve yeşil alanlar için ortalama 2-3 m²'nin ayrıldığını göstermektedir (Bilgili, 2013; Osmanlı ve Akdemir, 2011; Yenice, 2012). Bunun ötesinde il ya da belediye bazında erişilen bu düşük değerler bazı mahalleler bazında 1 m²'nin altında kalmaktadır. Dolayısıyla, ülkemizde kentsel yaşam kalitesini ölçen nesnel göstergelere mevzuatta yeterince yer verilmemiş, kendine yer bulan göstergeler ise hem hiç ölçüle-

memekte ve takibi yapılmamakta hem de mevzuatta konulan eşik değerlerin çok daha altında kalmaktadır.

Türkiye tecrübesini genel olarak değerlendirdiğimizde dört temel sonuca ulaşabiliyoruz. Birincisi, ülkemizde nesnel göstergeler ile kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesine yönelik bir ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaç farklı kurumların, özellikle uluslararası kuruluşlar ile yürüttüğü projelerde dile getirilmiş ve bu yönde birçok çalışma başlatılmıştır. İkincisi, ülkemizdeki mevcut veri altyapısı kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesi için yeterli değildir. Gerek ulusal düzeyde TÜİK tarafından tutulan veriler gerekse yerel yönetimlerin mevcut veri altyapısı kişi başına düşen yeşil alan gibi temel bazı göstergelere ilişkin verileri kapsamamaktadır. İl bazında veri eksikliğinin yanında yerleşme birimleri bazında veriler neredeyse hiç toplanmamaktadır. Bu nedenle, gösterge listelerinin oluşturmasına yönelik birçok proje veya çalışma ideal listedeki verileri toplayamayacağı için bir sonraki aşama olan karşılaştırma veya endeks üretimi aşamasına geçememiştir. Üçüncüsü, ilk iki maddede ortaya konulan tespitlere bağlı olarak ülkemizde kentsel yaşam kalitesinin ölçümüne yönelik çalışmalarda gösterge setinin belirlenmesi aşaması sürekli olarak tekrar edilmektedir. Resmî istatistiklerde çekirdek göstergeler dahi toplanamadığı için tüm çalışmalar gösterge listesi oluşturma aşamasında tıkanmaktadır. Dördüncüsü, çalışmalardan bazılarında önceliklendirme yapılmadan gösterge sayısının fazla olması ya bu çalışmaların başlamadan bitmesine ya da bir seferlik toplansa da devamının getirilememesine neden olmaktadır.

4. Yöntem ve Kapsam

Bu çalışma kapsamında, kentsel yaşam kalitesini nesnel göstergeler kullanılarak ölçmeye çalışan toplam 30 gösterge çalışması incelenmiştir (Ek-1). Çalışma kapsamında sadece İngilizce ve Türkçe kaynaklar taranmıştır, bu nedenle çalışmada ABD, İngiltere ve uluslararası kuruluş örneklerine ağırlık verilmiştir. Örnek çalışmaların coğrafi dağılımı incelendiğinde uluslararası kuruluşlardan 8, ABD'den 6, AB ve Kanada'dan 3'er, İngiltere ve Türkiye'den 2'şer ve Asya geneli ve Japonya, Çin, Malezya, Portekiz ve Yeni Zelanda ülke örneklerine ait birer örnek kullanılmıştır.

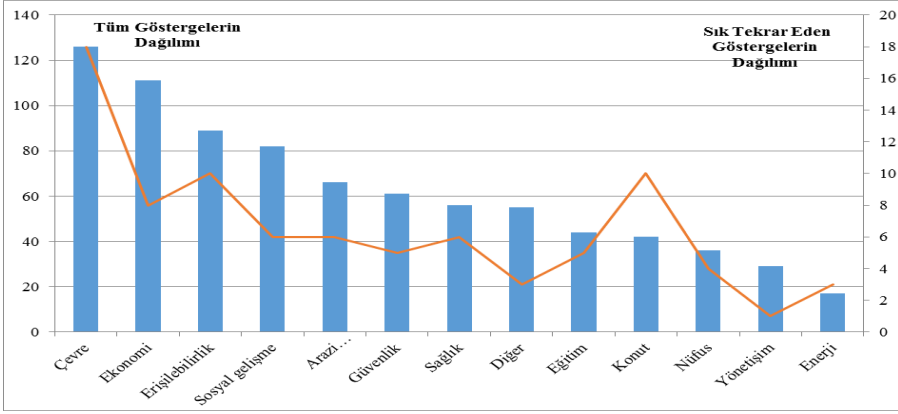
Örnek uygulamalarda kullanılan gösterge sayısı 14 ila 106 arasında değişmekte olup, toplam 1.543 gösterge incelemeye tabi tutulmuştur.

Çalışmaları yürüten kurum ve kuruluşlar incelendiğinde ise üniversitelerden sivil toplum örgütlerine, kalkınma ajanslarından kentsel araştırma enstitülerine kadar birçok organizasyonunun yaşam kalitesinin ölçülmesine yönelik çalışma yaptığı görülmektedir. Ülkemizdeki mevcut tecrübeler incelendiğinde ise konuyla irtibatlı olabilecek farklı kurumların yeterli ilgiyi göstermediği anlaşılmaktadır. Ülkemizde daha çok merkezî düzeyde resmî istatistik ya da genel çalışmalar ile ölçüm yapılmasına yönelik bir eğilim varken dünya örnekleri bize bu konuda yeterli tecrübe oluşturulması, gösterge setinin belirlenmesi ve veri altyapısının geliştirilmesi için hem yerel hem de ulusal düzeyde birlikte ve ayrı ayrı çalışmaların yürütülmesinin önemini göstermektedir. Örneğin Kanada'da ulusal düzeyde özel sektör, kamu kurumları ve kalkınma ajanslarının yürüttüğü ölçümler varken aynı zamanda yerel düzeyde de birçok yerel yönetimin kendi ihtiyaçları doğrultusunda bu tür ölçümleri yaptığını görmekteyiz.

Bu çalışmada araştırma yöntemi olarak frekans analizi tekniği kullanılmıştır. Bu teknik, kentsel yaşam kalitesini ölçmek için farklı çalışmalarda kullanılan göstergelerin tekrar etme sıklığını gösterdiği için tercih edilmiştir.

Çalışma kapsamında öncelikle incelenen örneklerdeki ilgili nesnel göstergeler ham hâlleri ile bir çalışma sayfasına aktarılmıştır. Aynı ifadenin farklı şekilde çevirisinden kaynaklanabilecek sorunlar nedeniyle çalışmanın tüm aşamaları İngilizce göstergeler üzerinden yürütülmüş olup, sadece kullanılan iki Türkçe çalışma için çeviri yapılmıştır. Bu aşamada göstergeler 13 başlık altında gruplandırılmıştır (arazi kullanımı, çevre, eğitim, ekonomi, enerji, erişilebilirlik, güvenlik, sağlık, konut, nüfus, sosyal gelişme, yönetim ve diğer). İkinci aşamada bire bir aynı ifadeye sahip olan göstergeler eşleştirilmiştir. Ardından, ifade bakımından farklılaşan ancak anlam bakımından uyuşan göstergeler eşleştirilmiştir. Son aşamada ise göstergelerin tekrar etme sıklıkları tespit edilmiştir.

Şekil 1. Alt başlıklar itibarıyla göstergelerin dağılımı

Alt başlıklar itibarıyla gösterge sayılarının dağılımı incelendiğinde çevre, ekonomi, erişilebilirlik ve sosyal gelişme başlıklarının öne çıktığı görülmektedir. Bu sonuçlar bize kentsel yaşam kalitesinin ölçümünde sürdürülebilirlik bakış açısının hâkim olduğunu göstermektedir. Çok tekrar eden göstergelerin alt başlıklar itibarıyla dağılımı incelendiğinde çevre, erişilebilirlik ve konut başlıkları öne çıkmaktadır. Her iki dağılım birlikte değerlendirildiğinde ise konut, çevre ve enerji başlıkları altındaki göstergelerde daha fazla konsensüs sağlanabildiği; yönetim, ekonomi ve sosyal gelişme başlıklarında ise daha çeşitli göstergeler kullanıldığı görülmektedir (Şekil 1).

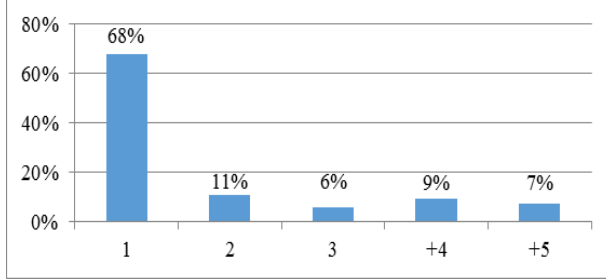
Sürdürülebilir kalkınmanın üç temel boyutu olan sosyal, çevresel ve ekonomik unsurlar gösterge sayılarında da karşımıza çıkmaktadır. Bu sonuçlar doğrultusunda çalışma kapsamında sık tekrar ettiği tespit edilen göstergeler (4 ve daha fazla) sürdürülebilir kalkınmanın temel unsurları itibarıyla yeniden gruplanmış ve göstergelerin bu unsurlar itibarıyla dağılımı ayrıca değerlendirilmiştir.

5. Analiz Sonuçları

Frekans analizi sonuçları, beklenildiği gibi, göstergelerin önemli bir bölümünün az sayıda tekrar ettiğini göstermektedir. Bu, kentsel yaşam kalitesine yönelik göstergeler üzerinde henüz uluslararası bir mutabakatın olmadığını göstermektedir. Her ne kadar, çoğunlukla aynı değer ve şehir-

leşme yapısına sahip batı ülkelerinden örneklerin kullanılsa da göstergelerin yüzde 68'i sadece 1 kere ve yaklaşık yüzde 85'i üç kere ya da daha az tekrar etmektedir (Şekil 2). Bu durum yaşam kalitesinin sınırları tam çizilmemiş esnek bir kavram olması ve ülkelerin ve toplumların kendi ihtiyaçları çerçevesinde bu kavramı yorumlamasından kaynaklanmaktadır.

Şekil 2. Tekrar etme sıklığına göre gösterge sayıları

Diğer yandan, frekans analizi sonucunda istenilen yığılımları da sağlanmıştır. Bu sonuç, uluslararası çalışmalarda temel bazı göstergelerin sıklıkla kullanıldığını ve bu çalışmaların arasında yönlendirme ve etkileşim bulunabileceğini göstermektedir. Göstergelerdeki yığılımları çekirdek grup, öz grup ve inceleme grubu olmak üzere üç grupta toplayabiliriz. İncelenen 30 çalışmanın en az yarısında tekrar eden 9 gösterge bulunmaktadır. Ekonomi, çevre, yönetim, sağlık, güvenlik, sosyal kalkınma ve erişilebilirlik başlıklarındaki bu göstergeleri çekirdek yaşam kalitesi göstergeleri olarak değerlendirebiliriz (Tablo 1).

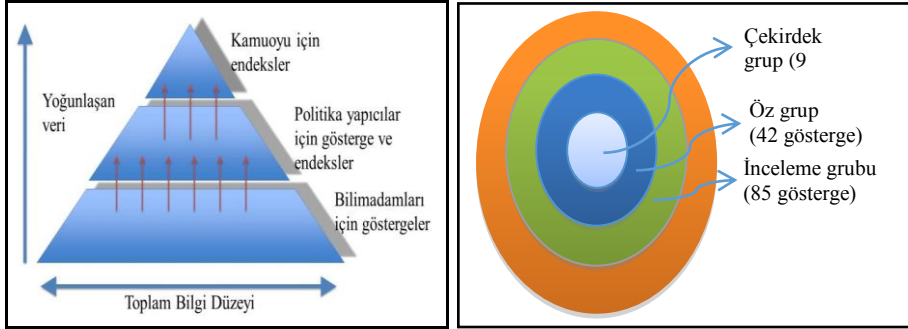
Tablo 1. En çok tekrar eden 9 gösterge ve tekrar sayıları

Gösterge	Tekrar sayısı	Gösterge	Tekrar sayısı
İşsizlik oranı	23	1000 kişiye düşen kayıtlı suç oranı	19
Hava kalitesi: Toplam partikül miktarı (PM10) (ton/yıl)	20	Yoksulluk sınırının altında yaşayan nüfus oranı	17
İçilebilir suya erişebilen nüfus oranı	20	Ortalama su tüketimi	16
Seçmen katılım oranı	20	Türel dağılım: Her bir ulaşım türünün toplam ulaşım seferi içindeki payı	15
Bebek/çocuk ölüm oranı	19		

Çalışmaların dörtte birinden fazlasında tekrar eden 42 göstereyi öz grup olarak değerlendirebiliriz. Bu gruptaki göstergeler çalışmanın başında tespit edilen 13 alt başlığın tamamı için en az bir temsilci içermektedir.

Frekans analizi sonucuna göre hangi sıklıkta tekrar eden göstergelerin detaylı incelemesine karar verebilmek için incelenecek gösterge sayısı için belirli bir eşik değer tercih edilmelidir. Bu tür bir tercih, yürütülen çalışmanın amacına göre farklılaşmaktadır. İncelediğimiz örneklerde de olduğu gibi, genellikle kamuoyu için yapılan endeks çalışmaları için az sayıda, basit ve toplulaştırılmış bir gösterge seti kullanılırken, bilim adamları yaptıkları çalışmalarda teorik çerçeve ile uyumu koruyabilmek adına basitleştirme ve toplulaştırma işlemlerini asgari düzeyde kullanmaktadır. İki yaklaşım arasındaki tezdı aşağıdaki grafikte görmekteyiz (Şekil 3). Çalışmaların kullanıcı kitlesi genişledikçe veri yoğunluğu artmakta ancak toplam bilgi düzeyi azalmaktadır.

Şekil 3. Gösterge sayısına göre çalışma türleri ve gösterge grupları

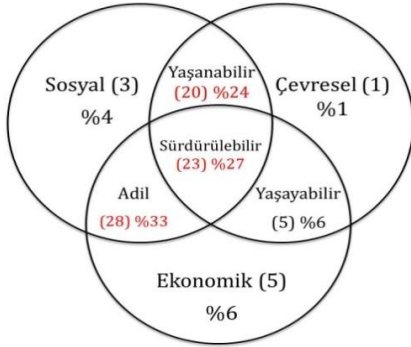

Bu çalışma için söz konusu kritik eşik belirlenirken tüm alt başlıkların azami düzeyde temsil edilmesi ve gösterge sayısının da yönetilebilir düzeyde tutulabilmesine dikkat edilmiştir. Dokuz kez tekrar eden göstergeler tercih edildiğinde gösterge sayısı 28 olurken alt başlıkların hepsi için bir temsilci bulunma koşulu sağlanamamaktadır. Üç kez tekrar eden göstergeler tercih edildiğinde, her ne kadar alt başlıkların temsiliyet sorunu asgari düzeyde olmuş olsa da incelenmesi gereken toplam gösterge sayısı 143'e yükselmektedir. Beş kez tekrar eden gösterge tercih edildiğinde ise incelenmesi gereken gösterge sayısı 20 azalacak ancak bunlar arasında özellikle çevre, ekonomi ve erişilebilirlik alt başlıklarındaki

önemli göstergeler yer almaktadır. Bu nedenle, dört ve daha fazla tekrar eden göstergeler detaylı olarak analiz edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede incelenen 85 göstergenin alt başlık itibarıyla dağılımı ve sıklık bilgilerini içerecek şekilde Ek-2'de verilmiştir. Listede 18 çevre, 10 erişilebilirlik ve 10 konut ile 8 ekonomi göstergesi bulunmaktadır.

Şekil 4. Göstergelerin Sürdürülebilirliğin boyutları itibarıyla dağılımı

ve ekonomik etkileşim), adil (sosyal ve ekonomik etkileşim) ve sürdürülebilir (sosyal, ekonomik ve çevresel etkileşim) boyutlarını ele almışlardır. Bu çalışmada kapsamında incelenen tüm göstergeler ile en çok tekrar ettiği tespit edilen göstergeler arasında sürdürülebilirlik vurgusunun bulunması sonucunda aynı yaklaşım bu çalışmada da kullanılmıştır.

Buna göre sık tekrar eden göstergelerin üçte biri sürdürülebilir kalkınmanın adil dağılımına odaklanmıştır. Yaşanabilir ve sürdürülebilir kentlere vurgu yapan göstergeler sırasıyla yüzde 24 ve yüzde 27 oranlarında kendine yer bulmuştur (Şekil 4). Sadece sosyal, çevresel ve ekonomik boyutları ölçen göstergeler ile çevresel ve ekonomik boyutları birlikte ölçen göstergeler ise toplam içinde oldukça düşük oranda temsil edilmektedir. Burada dikkat çekilmesi gereken bir husus da Tanguay ve diğerleri (2009) bulduğu sonuçlar ile bu çalışmada ortaya çıkan sonuçların birbirine çok yakın olmasıdır. Söz konusu çalışmada adil dağılım ile ilgili göstergeler yüzde 30 ve sürdürülebilir kentsel çevre ile ilgili göstergeler ise yüzde 22 ile temsil edilmiştir. Dolayısıyla, gösterge setleri üzerinden yapılan analizler, kaynak olarak kullandıkları çalışmalar farklı

Tanguay, Rajaonson, Lefebvre ve Lanoie (2009), kentsel yaşam kalitesi göstergeleri için yaptıkları çalışmada göstergelerin sürdürülebilir kalkınmanın boyutları itibarıyla da gruplanabileceğini belirtmiştir. Bunu yaparken sürdürülebilir kalkınmanın sosyal, ekonomik ve çevresel boyutları ile bunlar arasındaki ilişkilerin oluşturduğu çakışmalardan oluşan yaşanabilir (sosyal ve çevresel etkileşim), yaşayabilir (çevresel

olsa bile, tüm gösterge setleri için ortak bazı karakterin olduğunu ortaya koymaktadır.

6. Sonuç

Çalışma kapsamında dünyanın farklı ülkelerinde ve Türkiye’de kullanılan kentsel yaşam kalitesi göstergelerinin oldukça farklı alanlarda yayıldığı ve bu göstergeler için üzerinde mutabakata varılmış ortak bir liste oluşmadığı görülmektedir. Ancak, bu farklılıklar içinde bazı göstergelerin, gösterge başlıklarının ve göstergelerin ölçmeye çalıştıkları kentsel özelliklerin birçok çalışmada tekrar etmektedir. Çalışmaların yarısından fazlasında tekrar eden dokuz göstergenin ve dörtte birinden fazlasında tekrar eden 42 göstergenin tespit edilmesi, bize kentsel yaşam kalitesinin ölçümüne ilişkin bir çekirdek ve öz gösterge grubunun birçok çalışmada dikkate alındığını anlatmaktadır.

Diğer yandan, gösterge başlıkları itibarıyla dağılım da bizlere çevresel, sosyal ve ekonomik göstergelere diğer başlıklardan daha fazla yer verildiğini göstermektedir. Bu nedenle de kentsel yaşam kalitesi çalışmalarının günümüzde sürdürülebilirlik yaklaşımı ile hazırlandığını söyleyebiliriz. İstanbul’daki Habitat II Konferansı ile başlayan sürdürülebilir şehirler yaklaşımı bugün hâlâ kentsel yaşam kalitesi tarif etmek için en sık başvurulan yaklaşımlardan birisidir. Her ne kadar son dönemde küresel ekonomik krizler, küresel ısınma ve artan doğal afetler nedeniyle sürdürülebilir kent kavramı literatürdeki yerini dayanıklı şehir (“resilient city”) kavramına bıraksa da kentsel yaşam kalitesi göstergeleri açısından henüz bu kadar yaygın bir literatür oluşmamıştır. Bu yeni kavramın literatürde kullanımının artması ile gösterge setlerinin de zaman içerisinde dönüşüm geçireceği düşünülmektedir. Örneğin ortalama sıcaklık değişimleri, su kaynaklarının erişilebilirliği, yerel istihdam oranları, genç ve yaşlı nüfus bağımlılık oranları gibi unsurların önümüzdeki dönem daha sık kullanılacak göstergeler arasına girebilir.

Sürdürülebilirlik yaklaşımının etkili olduğu kentsel yaşam kalitesi göstergelerinin sürdürülebilirliğin boyutları itibarıyla incelediğimizde ise ortaya sosyo-ekonomik göstergelerin daha yoğun olarak kullanıldığı ve kentsel hizmetlerin ve kaynakların adil dağılımına vurgu yapıldığı çıkmıştır. Bu, ülkemizde yapılacak çalışmalar için de çok önemli bir çıkarım

oluşturmaktadır. Kentsel hizmetlerin büyüklüğü ve sayısının önemli olduğu kadar bunların dağılımının da ölçülmesi gerektiğini göstermektedir. Bugün ülkemizde birçok mega proje ile Avrupa'nın en büyük yeşil alanları, tema parkları ya da eğlence merkezleri yapılmaktadır. Bu büyük projelere yanında mahalle bazında küçük ve erişilebilir kentsel işlevler ihmal edilmektedir.

Kentsel yaşam kalitesi göstergelerinin bir il ya da bir yerleşim yeri bazında toptan üretilmesi çok zordur. Göstergelerin bir bölümü mahalle gibi küçük birimler bazında üretilmeli ve toplanmalıdır. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi göstergelerin önemli bir bölümü kentsel hizmetlerin toplam büyüklüğü değil bunun dağılımı ile ilgilidir. Dolayısıyla, ülkemizde her gün giderek daha fazla terk edilen mahalle yaşam alanının yeniden canlandırılması ve kentsel hizmetlere erişilebilirliğin mahalle bazında incelenmesi zaruridir.

İnsanlar kendi evlerinin içindeki kalite beklentilerinin evlerinin hemen dışındaki ve yaşam alanlarındaki kalite için göstermemektedir. Ortak alanlar ya kirletiliyor ya da en iyi durumda kaderine terk ediliyor. Deprem sonrası oluşan ortak alan, açık alan, erişilebilirlik bilinci kaybedilmeye başlamıştır. Hangi gösterge olursa olsun, hangi yönetim tarzı benimsenirse benimsensin insanların evlerinin dışındaki alana ilişkin sorumluluk bilinci olmaz ise piyasa mekanizması en güçlü organizasyon olduğu için sonucu belirleyecek ve ortak alanların iyileştirilmesi için bir inisiyatif hiç oluşmayacaktır. Dolayısıyla, kentsel yaşam kalitesinin sağlanmasının en önemli ön koşulları kentlilik bilincinin gelişmesi ve yerel ve bireysel katılımçılık ile sahiplenmenin geliştirilmesidir. İnsanlar içinde yaşadıkları mekânların kalitesi hakkında ne kadar çok bilgiye sahip olur ve bu mekânların üretim sürecinde ne kadar söz sahibi olursa bu mekânları o kadar çok sahiplenecek ve kullanacaktır.

Bu çalışmanın önemli çıktılarında birisi de yaşam kalitesinin ölçülmesine yönelik farkındalığın artırılmasıdır. Yaşam kalitesinin ölçülmesine yönelik ulusal düzeyde kapsamlı bir endeks çalışmasının yapılabilmesi için öncelikle ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerde farklı kapsam ve önceliklerle altyapı niteliğinde çalışmaların hazırlanması zaruridir. Böyle bir tecrübe olmaksızın ulusal düzeyde yapılacak çalışmalarda istenilen kapsayıcılık ve sürekliliği sağlayamayacaktır. Bu nedenle, uluslararası örneklerde olduğu gibi şehir bazında üniversiteler, araştırma enstitüleri,

kentsel araştırma merkezleri, STK'lar ve diğer kuruluşlar tarafından yürütülen çalışmaların artması yönünde girişimler desteklenmelidir. Çünkü bu çalışmalardan elde edilecek tecrübelerin hem ülke genelinde yapılacak kapsamlı çalışmalara girdi teşkil edeceğini hem de yerel düzeyde karar alma süreçlerine destek sağlayacağını düşünüyoruz.

Teoriden pratiğe geçişte yerel düzeyde kentsel yaşam kalitesinin ölçülmesi için nesnel göstergelerinin kullanılması ihtiyaç duyduğumuz görülmektedir. Özellikle de belediyeler ve iller arasında nesnel karşılaştırma yapılabilmesi için ölçülebilir göstergeler gereklidir. Bu göstergeler hem yerel hem de ulusal düzeyde karar alma süreçlerini destekleyecektir. Ulusal düzeyde mali kaynakların dağıtımı, yerel düzeyde ise bu kaynakların kullanımı nesnel göstergeler ile tespit edilen ihtiyaç ve sorunlara aktarılabilir. Hâlihazırda takibi yapılan göstergelerin bulunmaması merkezî yönetim ve vatandaşlarca yerel yönetimlerin faaliyetlerinin yaşam kalitesi çerçevesinde değerlendirilememesine ve hesap verebilirliğin araçsal altyapısının oluşturulamamasına neden olmaktadır. Bunun sonucu olarak da kentsel yaşam kalitesi, şehir planlarında, arazi kullanımında, kentsel hizmet sunumunda ve kentsel mekân üretiminde dikkate alınmamaktadır. Kentsel mekânlar da hızlı şehirleşmenin ürettiği geleceksel imar planı anlayışı çerçevesinde kentsel rantlar, piyasa güçleri ve yerel politikacıların kendi öncelikleri doğrultusunda belirlenmeye devam etmektedir. Her ne kadar herkes bu durumdan rahatsız olduğunu ifade etse de durumun vahametini ortaya koyacak bir veri altyapısının ve denetim mekanizmasının olmaması, bu gidişatın çok yavaş bir şekilde değişmesine neden olmaktadır.

Bu çalışmanın devamında ise iki konu üzerine yoğunlaşılması hedeflenmektedir. Bunlardan ilki toplanabilen veya elde mevcut olan göstergeler çerçevesinde ülkemiz büyükşehirlerinin yaşam kalitesi açısından karşılaştırılmalı bir analizin yapılması ve bu amaca yönelik bir endeksin hazırlanmasıdır. Bu durum, bir taraftan kamuoyu ve kamu idarelerinin bu alana yönelik ilgisinin artırırken, diğer taraftan da bu alana yönelik yeni çalışmaların yapılmasını da tetikleyecektir. İkinci konu ise yaşam kalitesine yönelik mahalle ve komşuluk birimleri bazında verilerin belirlenmesi ve üretilmesi için çalışmaktır. Zira yaşam kalitesi özünde mümkün olduğunca alt seviyede ve kent mekânı düzeyinde incelenmesi gereken bir konudur.

Kaynakça

- Akder, A. H. (2004, Mayıs). Türkiye'de insani gelişme ya da yaşam kalitesi. *Asomedy*, 40-61.
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı. (2008). *Kentsel göstergeler kılavuzu*. Ankara: Dampo.
- Bilgili, B. C. (2013). Çankırı kenti kamusal yeşil alanlarının yeterliliğinin ulaşılabilirlik yönünden değerlendirilmesi. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 10(2), 21-25.
- City of Santa Monica. (2010, 10 24). *City of Santa Monica*. Retrieved from City of Santa Monica Webcite: <http://www.smgov.net/uploadedFiles/Departments/OSE/Categories/Sustainability/Sustainable-City-Plan.pdf>
- Cornwell, T. L. (2004). Vital signs: Quality-of-life indicators for Virginia's technology corridor. in M. J. Sirgy, D. Rahtz, & D.-J. Lee, *Community quality-of-life indicators: Best cases* (pp. 1-28). Dordrecht: Springer.
- Dekker, S., & Singer, J. (2011). *Integrated community sustainability plans: Monitoring & evaluating success*. Canadian International Development Agency.
- Eurostat. (2004). *Urban audit: Methodological handbook*. Luxembourg: European Comission.
- Fırat, R. (2005). *Yaşam kalitesi mi, yaşam standardı mı?* Retrieved 3 3, 2015, from Köprü Dergisi: <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=679>
- Geray, C. (1998). Kentsel yaşam kalitesi ve belediyeler. *Türk İdare Dergisi*, 70(421), 323-346.
- Global Cities Institute. (2014, 10 12). *The global city indicators facility*. Retrieved from The Global City Indicators Facility Webcite: <http://www.cityindicators.org/>
- Gökyurt, F., Kındap, A., & Sarı, V. İ. (2015). Türkiye için yeni bir şehir tanımı gerekli mi? *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 24(1), 1-32.
- GRID-Arendal. (2014, Mart 31). *CEROI: Cities environment reports on the internet*. Retrieved from CEROI: Cities Environment Reports on the Internet Webcite: <http://www.ceroi.net>
- Häkkinen, T. (2007). *Trends and indicators for monitoring the EU thematic strategy on sustainable development of urban environment: Final Report*. Espoo: VTT Technical Research Centre of Finland.
- Hardi, P., & Pintér, L. (2003). City of winnipeg quality-of-life indicators. in M. J. Sirgy, D. Rahtz, & D. Swain, *Community quality-of-life indicators: Best cases II* (pp. 127-176). The Netherlands: Springer.
- İçişleri Bakanlığı. (2014, 12 13). *İçişleri Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı*. Retrieved from İçişleri Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı Web sitesi: <http://www.diab.gov.tr/images/user/files/2t12.doc>
- International Organization for Standardization. (2014). *ISO 37120. Sustainable development in communities: Indicators for city services and quality of life*. International Organization for Standardization.

- Işığışık, E. (2014, 12 20). *Ekohaber*. Retrieved from Ekohaber Web Sitesi: http://www.ekohaber.com.tr/Yasanabilir_iller_arastirmasinin_guvenilirligi_2-ekohaber-5-haberid-13577.html
- Işık, A., & Meriç, M. (2010). Hayatın kalitesi (quality of life) kavramının felsefik temelleri; Aristo, Bentham ve Nordenfelt. *Ege Akademik Bakış*, 10(1), 421-434.
- Jamieson, K. (2004). A collaborative approach to developing and using quality of life indicators in New Zealand's largest cities. in M. J. Sirgy, D. Rahtz, & D.-J. Lee, *Community quality-of-life indicators* (pp. 75-110). Dordrecht: Springer.
- Karaçay Çakmak, H. (2008). Sen'in Yetenek Yaklaşımı anaakım iktisada alternatif bir paradigma sunmakta mıdır? *Ekonomik Yaklaşım*, 19(68), 1-15.
- King, L. (2012). *Houston sustainable development indicators: A comprehensive development review for citizens, analysts and decision makers*. Houston: Shell Center for Sustainability Rice University.
- Law, C., & Bowman, S. (2007). *Canada's most sustainable cities: Ranking the most sustainable large Canadian urban centres*. Corporate Knights.
- London Sustainable Development Commission. (2005). *2005 report on London's quality of life indicators*. London: Greater London Authority.
- Lynch, A. J., Andreason, S., Eisenman, T., Robinson, J., Steif, K., & Birch, E. L. (2011). *Sustainable development indicators for the United States*. Philadelphia: Penn Institute for Urban Research.
- Mavi, B. (2011, Eylül). Yaşam Kalitesi Araştırması 2011. *cnbce-e Business*, ss. 64-98.
- Mega, V., & Pedersen, J. (1998). *Urban sustainability indicators*. Luxembourg: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Minneapolis Municipality. (2014, 10 13). *Sustainability indicators*. Retrieved from Official Website of the City of Minneapolis: <http://www.minneapolismn.gov/sustainability/indicators/index.htm>
- Muhammad, Z. (2001). Development of urban indicators: A Malaysian initiative. In J. J. Pereira, & I. Komoo, *Geoinicators for sustainable development*. Kuala Lumpur: Institut Alam Sekitar dan Pembangunan (LESTARI).
- OECD. (2014, 10 22). *OECD better life index*. Retrieved from OECD Stat Extracts Webcite: <http://www.oecd.org/statistics/datalab/bli.htm>
- Osmanlı, N., & Akdemir, G. (2011). Aktif yeşil alanların coğrafi bilgi sistemi platformunda irdelenmesi: Konya Selçuklu örneği. *Jeodezi, Jeoinformasyon ve Arazi Yönetimi Dergisi, Özel Sayı(3)*, 20-25.
- Palmer, K. (2004). *Indicators of sustainable community*. Seattle: Sustainable Seattle.
- Parkinson, M., Hutchins, M., Champion, T., Dorling, D., Parks, A., Simmie, J., & Turok, I. (2005). *State of the cities: A progress report to the delivering sustainable communities summit*. London: Office of the Deputy Prime Minister.

- Santos, L. D., & Martin, I. (2013). Monitoring urban quality of life: The Porto experience. In M. J. Sirgy, R. Phillips, & D. Rahtz, *Community quality-of-life indicators: Best cases VI* (pp. 77-98). New York: Springer.
- Serter, G. (2013). Şikago Okulu Kent Kuramı: Kentsel Ekolojik Kuram. *Planlama Dergisi*, 23(2), 67-76.
- Shen, L.-Y., Ochoa, J. J., Shah, M. N., & Zhang, X. (2011). The application of urban sustainability indicators: A comparison between various practices. *Habitat International*, 35, 17-29.
- Sustainable Cities International. (2012). *Indicators for Sustainability: How cities are monitoring and evaluating their success*. Vancouver: Canadian International Development Agency.
- Şeker, M. (2011). *İstanbul'da yaşam kalitesi araştırması*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Şener, Ü., Koyuncu, E., Koroğlu, T., & Gültaşlı, M. (2014). *Sosyoekonomik haritalama: Kentin sosyoekonomik yapısını anlamak ve görselleştirmek*. Stratejik Yerel Yönetişim Projesi. Ankara: İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü.
- Tanguay, G. A., Rajaonson, J., Lefebvre, J.-F., & Lanoie, P. (2009, Ocak). Measuring the sustainability of cities: A survey-based analysis of the use of local indicators. *CIRANO - Scientific Publications*, 1-29.
- Tekeli, İ. (2009). Kentsel yaşam kalitesine varlık düzeyinde bir problem olarak bakmak: İlhan Tekeli ile söyleşi. (N. M. Cengizkan, Interviewer) *Mimarlık Dergisi*, 346, 62-65.
- Tekeli, İ. (2010). *Gündelik yaşam, yaşam kalitesi ve yerellik yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (2011). Türkiye'de kent planlamasının tarihsel kökenleri. İ. Tekeli, *Türkiye'de kent planlama ve kent araştırmaları tarihi* (ss. 26-147) içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ., Güler, Ç., Vaizoğlu, S., Algan, N., & Kaya DüNDAR, A. (2010). *Yaşam kalitesi göstergeleri: Türkiye için bir veri sistemi önerisi*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- TÜİK. (2014, 12 10). Retrieved from TÜİK Web sitesi: <http://tuikapp.tuik.gov.tr/Bolgesel/anaSayfaMetaVeriEkle.do?tur=kent&durum=metaGetir>
- United Nations. (2007). *Indicators of sustainable development: Guidelines and methodologies* (Third Edition). New York: United Nations.
- United Nations. (2013). *World population prospects: The 2012 Revision*. New York: United Nations.
- United Nations Development Group. (2014, 10 10). *DevInfo*. Retrieved from DevInfo Urban Info Webcite: <http://www.devinfo.info/urbaninfo/>

- United Nations Human Settlements Programme. (2004). *Urban indicators guidelines: Monitoring the habitat agenda and the millennium development goals*. Nairobi: United Nations.
- Westfall, M. S., & de Villa, V. A. (2001). *Urban indicators for managing cities*. Manila: Asian Development Bank.
- World Health Organization. (1997). *WHOQOL measuring quality of life*. Geneva: World Health Organization.
- Xiao, G., Xue, L., & Woetzel, J. (2010). *The urban sustainability index: A new tool for measuring China's cities*. The Urban China Initiative.
- Yenice, M. S. (2012). Kentsel yeşil alanlar için mekânsal yeterlilik ve erişebilirlik analizi; Burdur örneği. *SDÜ Orman Fakültesi Dergisi*(13), 41-47.

EK-1: İncelenen çalışmalara ilişkin künye bilgileri

	Kurum	Kapsam/ Ülke	Çalışmanın Adı	Gösterge sayısı	Kaynak
1	Birleşmiş Milletler Habitat Programı	Dünya	Kentsel Göstergeler Kılavuzu	40	United Nations Human Settlements Programme, 2004
2	Eurostat	AB	Kentsel Denetim	101	Eurostat, 2004
3	Birleşmiş Milletler Çevre Programı	Dünya	İnternette Kentsel Çevre Raporları	96	GRID-Arendal, 2014
4	Avrupa Komisyonu Çevre Genel Müdürlüğü	AB	AB Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Stratejisinin İzlenmesi İçin Göstergeler	32	Häkkinen (Ed.), 2007
5	Birleşik Krallık Başbakan Yardımcılığı Ofisi	İngiltere	İngiliz Şehirlerinin Mevcut Durumu	49	Parkinson ve diğerleri, 2005
6	Malezya Kebangsaan Üniversitesi	Malezya	Kentsel Gösterge Programı	45	Muhammad, 2001
7	Porto Belediyesi	Portekiz	Kentsel Yaşam Kalitesi İzleme Sistemi	69	Santos ve Martin, 2013
8	Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu	Dünya	Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri	48	United Nations, 2007
9	Londra Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu	İngiltere	Londra Yaşam Kalitesi Göstergeleri	51	London Sustainable Development Commission, 2005
10	Sürdürülebilir Seattle	ABD	Sürdürülebilir Toplum Göstergeleri	51	Palmer (Ed.), 2004

11	Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Enstitüsü	Kanada	Winnipeg Yaşam Kalitesi Göstergeleri	37	Hardi ve Pintér, 2003
12	Avrupa Yaşam ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı	AB	Kentsel Sürdürülebilirlik Göstergeleri	14	Mega ve Pedersen, 1998
13	Penn Kentsel Araştırmalar Enstitüsü	ABD	ABD İçin Sürdürülebilir Kentsel Kalkınma Göstergeleri	106	Lynch ve diğerleri, 2011
14	Küresel Şehir Enstitüsü	Dünya	Küresel Şehir Göstergeleri	84	Global Cities Institute, 2014
15	Rice Üniversitesi	ABD	Houston Sürdürülebilirlik Göstergeleri	19	King, 2012
16	Minneapolis Şehri	ABD	Minneapolis Sürdürülebilirlik Göstergeleri	37	Minneapolis Municipality, 2014
17	Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı	Dünya	UrbanInfo Veritabanı	36	United Nations Development Group, 2014
18	Akademik makale	Dünya	Kentsel Yaşanabilirlik Göstergelerine İlişkin Uygulama	105	Shen ve diğerleri, 2011
19	Kitakyushu İnisiyatifi	Japonya	Kitakyushu'da Sürdürülebilirlik	27	Sustainable Cities International, 2012
20	TÜBA	Türkiye	Yaşam Kalitesi Göstergeleri	54	Tekeli ve diğerleri, 2010
21	Kanada Uluslararası Kalkınma Ajansı	Kanada	Entegre Toplumsal Sürdürülebilirlik Planları	43	Dekker ve Singer, 2011
22	OECD	Dünya	Better Life Index	22	OECD, 2014
23	CNBC-E Dergisi	Türkiye	Yaşam Kalitesi Araştırması 2011	33	Mavi, 2011
24	Kentsel Çin İnisiyatifi	Çin	Kentsel Sürdürülebilirlik Endeksi	15	Xiao, Xue ve Woetzel, 2010
25	Santa Monica Şehri	ABD	Sürdürülebilir Şehir Planı	59	City of Santa Monica, 2010
26	Asya Kalkınma Bankası	Asya	Şehirlerin Yönetimi İçin Kentsel Göstergeler	62	Westfall ve de Villa, 2001
27	Yeni Zelanda Metropol Şehirleri	Yeni Zelanda	Yeni Zelanda Şehirlerinde Yaşam Kalitesi	94	Jamieson, 2004
28	Corporate Knights	Kanada	Kanada'nın En Sürdürülebilir Şehirleri	26	Law ve Bowman, 2007
29	Vital Signs	ABD	Virjinya Teknoloji Koridoru İçin Yaşam Kalitesi Göstergeleri	50	Cornwell, 2004
30	Uluslararası Standartlar Teşkilatı	Dünya	Kentsel Hizmetler ve Yaşam Kalitesi Göstergeleri	38	International Organization for Standardization, 2014

Ek-2: En Çok Tekrar Eden Göstergeler Listesi

Başlık	Sıklık	Gösterge	Kategori
Arazi Kullanımı	11	100,000 kişiye düşen yeşil alan (hektar)	Sürdürülebilir
	10	Yeşil alanların toplam alana oranı	Yaşanabilir
	10	Nüfus yoğunluğu: Km ² 'ye düşen yerleşik nüfus	Sürdürülebilir
	8	Toplam alan içerisinde ormanların oranı	Yaşanabilir
	6	Toplam alan içindeki korunan alanların oranı	Yaşanabilir
	5	İmara açılan yeşil alan oranı	Yaşanabilir
Çevre	20	Hava kalitesi: Toplam partikül miktarı (PM10) (ton/yıl)	Yaşanabilir
	20	İçilebilir suya erişebilen nüfus oranı	Yaşanabilir
	12	Kişi başına düşen sera gazı miktarı	Yaşanabilir
	12	Hane halkı geri dönüşüm oranı	Yaşayabilir
	12	Kişi başı yıllık katı atık miktarı	Yaşanabilir
	10	Havadaki SO ₂ , O ₃ , CO, NO ₂ ve Kurşun miktarının DSÖ'nün belirlediği eşikleri yıl içerisinde aştığın gün sayısı	Yaşanabilir
	10	Nehir, deniz, okyanus, kaynak su kalitesi (BOD (mgO ₂ /l); P (ug/l); N (mg/l))	Sürdürülebilir
	10	Yöntemler itibarıyla katı atık oranları (vahşi depolama/geri dönüşüm/diğer)	Sürdürülebilir
	8	Gürültü kirliliğine maruz kalan nüfus oranı (gece/gündüz)	Yaşanabilir
	7	Karbon dioksit emisyon miktarı	Yaşanabilir
	7	NO _x , NMVOC, CO ve CH ₄ emisyon miktarı	Yaşanabilir
	6	Atık su arıtma oranı	Yaşayabilir
	6	Kişi başı yıllık toplanan atık miktarı	Yaşayabilir
	5	Kişi başına düşen tehlikeli atık miktarı	Sürdürülebilir
	5	Tehdit altında olan biyolojik tür oranı	Sürdürülebilir
4	Ekolojik ayak izi	Çevresel	
4	Nehirlerde yaşayan balık türü sayısı	Sürdürülebilir	
4	Doğrudan salıverilen toksik atık miktarı	Sürdürülebilir	
Demografi	8	Toplam nüfus artış hızı	Sürdürülebilir
	7	Yaş gruplarına göre nüfus dağılımı	Sosyal
	5	Kentsel alanlardaki nüfus artış hızı	Sürdürülebilir
	5	Toplam yerleşik nüfus	Sürdürülebilir
Diğer	16	Ortalama su tüketimi (litre/gün/kişi ya da hane halkı)	Sürdürülebilir

	4	Kişi başına düşen mesken su tüketimi (litre/yıl)	Sürdürülebilir
	4	Su fiyatı	Adil
Eğitim	14	Çağ nüfusu okul kayıt oranı	Adil
	11	Okuryazarlık oranı (cinsiyetler)	Adil
	9	1.000 öğretmen başına düşen öğrenci sayısı	Adil
	9	Mezuniyet oranı (ilk, orta, lise)	Adil
	4	Okul terk oranı	Adil
Ekonomi	23	İşsizlik oranı	Adil
	12	Kişi başı millî gelir ya da katma değer	Ekonomik
	6	Ortalama hane halkı geliri	Ekonomik
	4	İstihdam oranı	Adil
	4	Kişi başı GSMH artış hızı	Ekonomik
	4	Hane halkı vergiden arındırılmış net geliri	Ekonomik
	4	İstihdam-konut oranı	Adil
	4	Hayat pahalılığı	Ekonomik
Enerji	10	Kişi başına düşen elektrik tüketimi (1 000 kWh)	Sürdürülebilir
	9	Kişi başına düşen enerji tüketimi	Yaşayabilir
	7	Yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen enerjinin toplam enerji ihtiyacına oranı	Sürdürülebilir
Erişilebilirlik	15	Türel dağılım: Her bir ulaşım türünün toplam ulaşım seferi içindeki payı	Sürdürülebilir
	10	1.000 kişiye düşen kayıtlı otomobil sayısı	Sürdürülebilir
	9	Ortalama evden işe erişim süresi (tek yön)	Yaşanabilir
	6	Temel ihtiyaçlarına 500m mesafede erişebilen nüfus oranı	Sürdürülebilir
	6	Toplu taşımaya 500m uzaklıkta olan nüfus oranı	Sürdürülebilir
	6	Ayrılmış (özel) bisiklet yolu uzunluğu	Yaşanabilir
	5	Yeşil alanlara 15 dakika mesafede olan nüfusun oranı	Yaşanabilir
	4	Ulaşım türüne göre günlük kat edilen mesafe	Yaşanabilir
	4	Ulaşım duraklarına yakın olan nüfus/konut oranı	Yaşanabilir
	4	100.000 kişi başına düşen internet aboneliği sayısı	Yaşayabilir
Güvenlik	19	1.000 kişiye düşen kayıtlı suç oranı	Adil
	14	100.000 kişi başına düşen trafik kazalarına bağlı ölüm	Yaşanabilir
	9	100.000 kişiye düşen cinayet sayısı	Adil
	4	100.000 kişi başına düşen genç suçlu sayısı	Sürdürülebilir
	4	100.000 kişi başına düşen polis sayısı	Adil
Konut	11	Konut fiyatı-gelir oranı	Adil
	9	Gecekonularda yaşayan kentsel nüfusun oranı	Adil

	9	Kanalizasyon sistemine erişimi olan hane halkı oranı	Yaşanabilir
	8	Kira-gelir oranı	Adil
	8	Sosyal (uygun fiyatlı) konut oranı	Adil
	8	Sahiplilik durumuna göre konutların dağılımı	Adil
	7	Temel işlevleri eksik olan konut oranı	Adil
	5	Kişi başı ortalama yaşam alanı (m2)	Adil
	5	Telefon hizmetine erişimi olan hane halkı oranı	Adil
	4	Oda başına düşen kişi sayısı	Adil
Sağlık	19	Bebek/çocuk ölüm oranı	Sürdürülebilir
	14	Doğumda yaşam süresi (yıl)	Yaşanabilir
	10	1.000 kişiye düşen doktor sayısı	Adil
	8	1.000 kişiye düşen hastane yatak sayısı	Adil
	5	Ölüm oranı	Sürdürülebilir
	4	100.000 kişi başına düşen HIV vakası	Sürdürülebilir
Sosyal Gelişme	17	Yoksulluk sınırının altında yaşayan nüfus oranı	Adil
	11	Gelir adaletsizliği: Gini katsayısı	Adil
	7	Evsiz kişi oranı	Adil
	6	Yerel düzeyde seçilen ya da aday gösterilen kadın oranı	Sosyal
	4	Yoksul çocuk oranı	Adil
	4	Sosyal desteğe bağımlı olan hanehalkı oranı	Adil
Yönetişim	20	Seçmen katılım oranı	Sosyal

Çoğulculuğun Yeni Yaşam Alanları ve Kentlerin Yeni Aktörleri: Güvenlikli Siteler ve Güvenlikli Site Yönetimleri

*

Levent Taş¹

Özet

Yaşadığımız yüzyılı kent yüzyılı olarak adlandırmak abartılı bir niteleme olmaz. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kentlerde yaşanan gelişmeler kentsel problemlere neden olduğu gibi kentlerin yönetilmesini de zorlaştırmaktadır. Bu yazıda, kentlerin yönetilmesi problemi tartışılmakta ve bu problemin çözümünde güvenlikli sitelerin ve güvenlikli site yönetimlerinin olumlu işlevlerinin olabileceğine dikkat çekilmektedir. Kentlerin yönetilmesinde iki temel sorun yaşanmaktadır. Birincisi, kentsel kaynakların adil paylaşımının sağlanamaması; ikincisi ise temsili demokrasi krizinin kentlerin yönetiminde de doğrudan katılımı zorlaştırmasıdır. Kaynakların dağıtımında yaşanan sorunları, yerel yönetimlerin güçlendirilmesiyle çözüme çabaları 'yeni yerel elitlerin' rant mücadelesine giriştikleri bir alan yaratırken; temsili demokrasi prensibine göre işleyen yerel yönetimlerin karar alma mekanizmaları çoğulculuğun isteklerini uygulayan 'yeni yerel iktidarlari', 'yeni yerel aktörleri' güçlendirmiştir. Bu tabloya bakıldığında kentlilerin, kentsel hizmetlerden adil bir şekilde faydalanmasını sağlayacak ve kentlileri karar alma süreçlerine dâhil edecek yönetim mekanizmalarının geliştirilmesi ihtiyacı açıkça görülmektedir. Güvenlikli site yönetimleri, yerel yönetimlerin bazı işlevlerini devralan mikro yönetim birimlerine dönüşürken; güvenlikli siteler de kendileri gibi olanlarla birlikte yaşamak isteyen kentliler için alternatif yaşam alanları olarak gelişmektedir. Sonuç olarak güvenlikli siteler yerel yönetimlerin altında işlev gören daha küçük yönetim birimleri şeklinde organize edilebilirse hem kentsel mekânın yönetilebilirliği kolaylaşabilir hem de kentlilerin yaşadıkları mekân hakkında karar alma süreçlerine doğrudan katılımı mümkün olabilir.

Anahtar Kavramlar: güvenlikli siteler, güvenlikli site yönetimleri, yerel yönetimler, yönetilebilir kentler, kentsel problemler, kentsel demokrasi.

---

¹ Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü (leventtas77@yahoo.com)

New Living Spaced of Plurality and New Urban Actors: Gated Communities and Gated Community Administrations

*

Levent Taş

Abstract

It is not an exaggerated statement to say that this century can be named as an urban century. Since the second half of the 20th century, the developments in urban areas have created urban problems and made the management of these areas more difficult. This paper discusses the management problems for these areas and how gated communities and their administrations can help to solve these problems. There are two major problems in urban management. First is the unequal distribution of urban resources; and the second is the representative democracy crisis making the direct enrollment more difficult in urban management. While the efforts to solve unequal distribution of urban resources by empowering local government creates an area in which "new local elites" struggle to get unearned income, the decision making process of the local governments based on representative democracy empowers the "new local actors" and "new local power" following majority's demands. This picture clearly states the need for management processes that will allow the urban population to equally benefit from urban services and to get enrolled in decision making. While gated community administrations turn into micro-government units that take over some functions of the local governments, gated communities are developing as alternative living areas for the urban population who is in favor of living with other people like themselves. In conclusion, if gated communities can be organized as micro government units that function under local governments, both the urban management can be simpler and the urban population's direct enrollment in decision making process about the area that they live in can be possible.

Keywords: *gated communities, gated community administration, local government, manageable urban areas, urban problems, urban democracy*

Giriş

Kent, tarih boyunca birbirinden farklı kimliklerden ve kültürlerden bireylerin bir arada yaşadığı ahenkli bir bütün olarak kabul edilmiştir. Kentin bu özelliği çoğu zaman övülmüş ve bir ideal olarak sunulmuştur. Ancak kent sunduğu imkânların yanında birçok sorunun da yaşandığı bir mekândır. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kentlerde yaşanan problemlere dikkat ettiğimizde kentin farklılıkların ahenkli bir bütünü olduğunu söylemek oldukça güçtür. Kent yaşamı ahenkli bir bütün olmaktan çok kendisinden kaçılan bir kaos olarak görülmektedir.

Kentin kaotik görüntüsü ve kentsel problemler kent yönetimini zorlaştırmakta ve her geçen gün büyüyen ve kalabalıklaşan kentlerin yönetimi problemleri bir hâle gelmektedir. Bu yazıda yönetilebilir kentlerin inşasında güvenliğin olumlu bir işlevinin olup olmayacağı tartışmaya açılmak istenmiştir. İdeal bir kent yönetimi, kentlilere belirli bir yaşam standardını sağlayan ve kentsel problemleri en aza indiren bir yönetim olarak tanımlanabilir. Bu çerçevede yazıda kent yönetimi açısından kentlerde yaşanan problemler iki temel sorun üzerinden incelenmektedir. İlk olarak, kentsel kaynakların adil paylaşımı sorunu; ikinci olarak da kentlilerin kent hakkındaki karar alma süreçlerine doğrudan katılım sorunu. Bu iki sorunun çözümünün ise kentlerde yaşanan nüfus artışı, nüfus yoğunluğu ve nüfusun çeşitlenmesi sorunlarına dayandığına dikkat çekilmekte; yönetilebilir kentlerin inşası için artan, yoğunlaşan ve çeşitlenen nüfusun yönetilebilir boyutlara getirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Kent nüfusunun yönetilebilir birimlere bölünmesi hem kaynakların adil paylaşımı için hem de doğrudan katılımın sağlanması için gerekli olan zemini oluşturacaktır. Yazıda son olarak, genellikle elitlerin ayrıcalık mekânı olarak değerlendirilen güvenliğin kentlerin yönetilebilir birimlere bölünmesindeki olası etkilerine dikkat çekilmiştir. Güvenliğin bir taraftan yönetim mekanizmaları itibarıyla yerel yönetimlerin altında işlev gören mikro yönetim birimleri hâline gelirken; diğer taraftan site içerisindeki yaşama dair kararların alınmasında sakinlerin etkinliğinin artırılmasıyla kentlilerin yaşam alanları hakkındaki kararların alınmasına doğrudan katılmaları için imkân sunmaktadır.

Güvenlikli sitelerin bu iki niteliği adil paylaşım ve doğrudan katılım odağında geliştirildiği takdirde güvenlikli siteler yönetilebilir kentlerin inşa edilmesinde olumlu işlevler görecektir.

Kent Çağı ve Yönetilebilir Kentler Açısından Kentsel Problemler

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünya çapında bir dönüşüm yaşanmaktadır. Bu dönüşümü anlama çabaları sosyal bilimlerde geniş yankı bulmuş ve birçok tartışmaya kaynaklık etmiştir. Post-modern toplum, sanayi ötesi toplum, küresel toplum, bilgi toplumu, siber toplum vs. gibi adlandırmalar yeni ortaya çıkmakta olan gelişmeleri anlama çabalarının bir sonucudur. Bu adlandırmalara 'kent çağı', 'kent dünyası' gibi adlandırmaları da eklemek mümkündür. Gottdiener ve Hutchison (2011, s. 1) bu dönemi insanlık tarihindeki 'ilk kent yüzyılı' olarak nitelendirmektedir. BM'nin raporuna (Davis 2010, ss. 15-16) göre artık dünyanın çoğunluğu kentlerde yaşamaktadır; önümüzdeki yıllarda kırdan kente akışın devam edeceği ve 2050'de dünya nüfusunun neredeyse tamamen kentlerde yaşayacağı tahmin edilmektedir. Bu nedenle kentsel problemlerin çözümü önemli bir konu olacağı gibi kentsel problemler sosyal bilimlerin ilgi odağı olmaya devam edecektir.

Nüfusun kırdan kente akışının hızla devam etmesi kentsel problemlerin temel nedenidir. Kentlere akış hem kentlerdeki nüfusu ve nüfusun yoğunluğunu arttırmakta hem de kentlerdeki kimlikleri, kültürleri ve bireyleri çeşitlendirmektedir. Kentler sosyal ve mekânsal kutuplaşmanın yaşandığı, yoksulluğun yaygınlaştığı, suç oranlarının yükseldiği ürkütücü mekânlar hâline gelmektedir. Bu problemlerin yanında kentlerde yaşanan altyapı problemleri, ulaşım problemleri, konut sorunu, kirlilik, gürültü gibi sorunlar hem kentlerde yaşamayı hem de kentlerin yönetilmesini zorlaştırmaktadır.

Kentsel problemleri yönetilebilir kentlerin inşası açısından değerlendirecek olursak, kentsel problemlerin iki temel boyutu öne çıkar. Birincisi 'kentsel kaynakların adil paylaşımı' ikincisi ise kentlilerin yaşadıkları mekân hakkındaki 'karar alma süreçlerine doğrudan katılımı'dır.

Kentsel kaynakların adil paylaşımı sorununu ele alacak olursak, paylaşımın adil bir şekilde gerçekleşmediği birçok örnekte karşımıza çıkar. Paylaşım sorununun önemine dikkat çeken Harvey (2009) 'Sosyal Adalet

ve Şehir' adlı çalışmasında yeniden paylaşımın imkânlarını tartışır. Kentsel kaynakların adil paylaşılabilmesi konut kalitesi, ulaşım, sağlık hizmetleri, altyapı hizmetleri gibi birçok alanda adaletsiz bir dağılımın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kentlerdeki sosyal ve mekânsal kutuplaşmanın artması da kaynakların adil dağılımında sorunlar olduğunu göstermektedir. Bu paylaşım sorunu gecekonduların yanında yükselen gökdelenlerle daha da görünür hâle gelmektedir. Dünya kentlerinde evsizlerin sayısındaki artış da kentsel kaynakların adaletsiz paylaşımının bir diğer görünümüdür. Kentsel kaynakların paylaşımını sağlayan ana aktörler ulus-devletlerin merkezî yönetimleri ve yerel yönetimlerdir. Küreselleşmenin ve neo-liberal politikaların etkilerinin bir sonucu olarak merkezî yönetimler ile yerel yönetimler arasında bir denge arayışı başlamıştır. Merkezî yönetimlerinin kentlerin yönetilmesinde hizmetleri geciktirmesi ya da hizmetlerin sunulmasında yetersiz kalması yerel yönetimlerin güçlendirilmesi fikrini ortaya çıkarmıştır. Sürecin devamında katılımcı yerinden yönetim ve kentsel aktörler önem kazanmıştır. Belediyelerin yanında üniversiteler ve odalar gibi sivil toplum kuruluşlarının önemi ön plana çıkmaktadır (Ökmen 2008, ss. 5-8).

Aslında yerel yönetimlerin güçlendirilmesi fikri merkezî yönetimlerin gücünün zayıflatılarak 'uluslararası özel yatırımcıların' etkilerini artırma çabaları olarak da değerlendirilmektedir. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi bir taraftan hizmetlerin sunulmasını hızlandırırken diğer taraftan global ya da yerel özel şirketler gibi yeni aktörlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Günümüz kentlerinin yönetilmesinde etkili olan aktörler merkezî yönetim, yerel yönetim, lokal ve uluslararası özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarıdır. Aslında bu aktörler arasındaki bir tür koalisyon kentlerin yönetilmesi işlevinin yerine getirmektedir. Bu iş birliği ya da koalisyon 'büyüme makinesi' ya da 'büyüme koalisyonu' yaklaşımı çerçevesinde düşünüldüğünde yerel yönetimlerin gelişmesinin kentlilerin çıkarına işlev görmekten ziyade yeni lokal aktörlerin çıkarlarını maksimize etmenin bir aracı hâline geldiği söylenebilir. Bu yaklaşım kentlerin politikacılar, medya, yatırımcılar sivil toplum gibi yerel elitlerin koalisyonuyla yönetildiğini ve bu koalisyonun yerel elitlerin çıkarlarını maksimize eden büyüme fikrine dayandığını öne sürer (Logan ve Molotch, 1987) Bu koalisyonda neo-liberal politikaların etkinliği nedeniyle, yerel yönetimler güçlenmiş olsa dahi, daha önce bahsetmiş oldu-

ğumuz kentsel kaynakların adil paylaşımı sorununa çözüm üretilenmiştir. Çünkü paylaşım, aktörlerin kendi kârlarının maksimizasyonu ilkesine göre işlemektedir. Başka bir ifadeyle kentsel hizmetlerin sunumu söz konusu aktörler arasındaki bir rant mücadelesine dönüşmüştür. Böyle bir koalisyon kentsel kaynakların kentlilerin yararına kullanılmasını engellemekte ve adaletsiz bir paylaşımın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bauman (2006)'ın ifadesiyle '*kent toprağı durup dinmek bilmeyen mekân savaşının muharebe alanı hâline gelmiştir*'. Bu savaşın kaybedeni genellikle sıradan kentlilerdir ve kaynakların eşitsiz dağılımı bu savaşın bir sonucudur.

Kentsel kaynakların adil paylaşım sorununun bir diğer boyutu kentlerde artan, yoğunlaşan ve çeşitlenen nüfusun kentsel kaynakların paylaşımını zorlaştırmasıdır. Kentlerdeki heterojenliğin artması, kentlilerin taleplerini ve beklentilerini de çeşitlendirmektedir. Kentlilerin yönetimden beklediği hizmetler çeşitlenmekte ve kentlilerin beklenti düzeyi yükselmektedir. Bu nokta da Young (aktaran Harvey, 2002, s. 218)'un dikkat çektiği gibi '*kentsel politika, demokratik olmak ve tek bir kümenin bakış açısını yansıtmamak durumundaysa, kentte bir topluluk oluşturmaksızın bir arada yaşayan farklı kümelerin seslerini dikkate alan bunlara olanak sağlayan bir politika olmalıdır*'. Ancak yönetimler kentlilerin bütün taleplerini karşılayamamaktadır. Kaynakların verimli kullanılmasının gerekliliği belirli tercihlerin yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Kentlilerin taleplerinin karşılanmasında yönetimler çoğu zaman ihtiyaç duyulan ekonomik güçten bile yoksun kalabilmektedir (Ritzer, 2011, s. 439).

Kentlilerin karar alma süreçlerine doğrudan katılım problemi ise günümüzde yaşanan temsilî demokrasinin kriziyle yakından ilişkilidir. Sadece meclis ve partilerin aktif olduğu demokrasi anlayışı artık destek bulamamakta, buna karşın müzakereci demokrasiye ihtiyaç olduğuna dikkat çekilmektedir (Toprak, 2010, ss. 22-23). Kent çağında nüfusun artması, yoğunlaşması ve çeşitlenmesi siyasal mekanizmaların kentlilerin taleplerini temsil etme gücünü de zayıflatmıştır. Küreselleşmenin etkisiyle dünya çapında insanlar arasındaki etkileşimin artması ve sosyal ilişkilerdeki akışkanlık ve hareketlilik, kentleri eskisinden daha heterojen bir yapıya kavuşturmuştur. Kentlerdeki çeşitliliğin merkezî yönetimler ya da yerel yönetimler tarafından temsil edilebilirliği oldukça zorlaşmıştır. Klasik temsil sistemi sadece belirli bir çoğunluğun taleplerini yansı-

tan mekanizmalara dönüşmüştür. Bu durumda azınlıkta kalan kentliler yaşamakta oldukları yakın çevre hakkındaki kararlarda etkili olamamaktadırlar. Kentliler, yaşadıkları mekân hakkındaki kararlarda söz sahibi olmak istiyorlar. Bu talepler yeni kentsel hareketlerde somutlaşıyor. Temsilî demokrasi sistemi kentsel hareketlerde somutlaşan hiperçeşitliliğe cevap vermekte zorlanıyor. Temsilî demokrasinin gölgesinde kentliler kentlerde uygulanan projeler ve politikalar üzerinde herhangi bir etkide bulunamıyor. Kentlilerin etkisi sadece yerel yönetimlerin seçilmesinde oy kullanma ile sınırlı kalmaktadır. Kentlerin yönetilmesinde kentlilere daha çok söz verilmesi gerektiğine dikkat çekilmektedir. Birçok yönetim politikası da bu gerçeği kabul etmiş durumdadır. Bu durum 'yönetim'den 'yönetişim'e geçiş ya da 'temsilî demokrasi'den 'doğrudan demokrasi'ye geçiş ihtiyacı olarak dile getirilmektedir. Ancak kentlilerin karar alma süreçlerine doğrudan katılım problemi, doğrudan katılımın imkânsız olduğu gerekçesiyle alternatif yollarla çözülmek istenmektedir. Kentlerdeki nüfusun fazlalığı ve yoğunluğu doğrudan katılımı zorlaştırmaktadır. Kentlerin yönetilmesinde kentlilerin de söz hakkının geliştirilmesi için kent konseyleri ve sivil toplum kuruluşları gibi aracı kurumlarla sınırlı kalmaktadır. Zaman içerisinde bu aracı mekanizmaların da siyasallaşmasıyla kentlilerin yönetime katılımını sağlanamamaktadır. Söz konusu siyasallaşma süreci katılımı profesyonel siyasetçilerin bir işi hâline getirirken kentliler bu süreçten defacto olarak dışlanmaktadır.

Yönetilebilir kentlerin inşası için paylaşım ve katılım sorunlarının çözümüne yönelik çabalar vardır. Bu çabalardan en popüler olanları yerel yönetimlerin kuvvetlendirilmesi, sivil toplum kuruluşlarının güçlendirilmesi, özel sektör ile kamu sektörü arasındaki iş birliğinin artırılması çabalarıdır. Bu çabalar ne kaynakların adil paylaşımı sorununa doğrudan müdahale şekli almaktadır ne de kentlilerin sosyo-mekânsal kararlara katılımını arttırmaktadır. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve kamu ile özel sektör arasındaki iş birliğinin artırılması hizmetlerin sunumunu hızlandırmaktadır. Ancak kaynakların adil paylaşımı sorununa bir katkı sağlamamaktadır. Sivil toplum kuruluşları ya da kent konseyleri gibi mekanizmalar kentlilerin sosyo-mekânsal kararların alınmasında etkili olması yönünde işlev görmesi beklenirken bu kurumlar zamanla politik aktörlerin hâkim olduğu alanlara dönüşmektedir. Kentliler arzu-

ladıkları gibi bir hayatı yaşayabilecekleri sosyo-mekânsal ortamların inşasında söz sahibi olamamaktadır.

Sonuç olarak kentsel hizmetlerin sunumu yeni lokal aktörler arasındaki bir rant mücadelesi hâline gelmekte ve bu nedenle kaynakların paylaşımı ve kentlilerin katılım problemi çözülememektedir. Bu problemler kent çağının zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Kentlerde yaşayan nüfusun artması, yoğunlaşması ve çeşitlenmesi kentsel hizmetlerin paylaşımını zorlaştırdığı gibi kentlilerin klasik yönetim araçlarıyla temsilini de zorlaştırmaktadır. Bu noktada sorgulanması gereken asıl nokta kent nüfusunun artmasının, yoğunlaşmasının ve çeşitlenmesinin nasıl yönetilebileceğidir. Bu konu tartışılmakla birlikte, akla ilk gelen öneri nüfusun kırdan kente akışının engellenmesidir. Ancak bu öneri bu güne kadar gerçekleştirilemediği gibi BM'nin verileri de yakın dönemde mümkün olmadığını göstermektedir. Elbette bazı politikaların uygulanmasında karşılaşılan zorluklar, söz konusu rant mücadeleleri ile ilişkilidir. Başka bir ifadeyle 'büyüme koalisyonu' köye dönüş projelerine engel olmaktadır. 'Büyüme koalisyonu' ya da 'büyüme makinesi' maliyetlerini azaltmak için yatırımlarını kentlerde yoğunlaştırmakta ve kırsal nüfusu gerek çalışan olarak gerek tüketici olarak kentlere akmaya zorlamaktadır.

Bu bağlamda güvenlikli sitelerin yönetilebilir ve yaşanabilir kentlerin inşa edilmesindeki rolü, kaynakların adil paylaşımı ve kentlilerin doğrudan karar alma süreçlerine katılımı açısından tartışabiliriz.

Kent Çağının Vazgeçilmez Fenomeni: Güvenlikli Siteler

Güvenlikli siteler 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Amerika'da ortaya çıkmış ve dünya çapında yaygınlaşmaya başlamıştır. Elbette güvenlik amaçlı kapanma olgusu ve güvenlikli sitelerin kökenleri daha eski tarihlere götürülebileceği gibi farklı toplumlarda da kapanma olgusuna rastlanabilir. Ancak kapanmanın, metalaşan kentsel mekân ve konutlar olarak güvenlikli siteler formunda gerçekleşmesinin günümüz kentlerine özgü bir olgu olduğu söylenebilir.

Güvenlikli siteler genellikle, etrafı duvarlarla çevrili, giriş çıkışları kamera gibi teknolojik araçlarla ya da güvenlik görevlileriyle kontrol edilen ve site içerisinde sadece site sakinlerine sunulan çeşitli sosyal imkânların bulunduğu özelleştirilmiş yaşam alanları olarak tanımlan-

maktadır (Roitman: 2010; Low: 2003 McKenzie:1994). Güvenlikli siteleri tek bir tanıma sığdırmak oldukça zordur. Çünkü dünya çapında yaygın olan güvenlikli siteler farklı toplumlarda farklı biçimler alabilmektedir. Güvenlikli sitelerin çeşitlerine yönelik en işlevsel tipolojiye Blakely ve Snyder (1997) sunmaktadır.

Güvenlikli siteler genellikle elitlerin ayrıcalıklı mekânları olarak düşünülmekte ve sosyo-mekânsal ayrışmaya neden olan bir olgu olarak değerlendirilmektedir (Low 2003; Caldeira 2000; Geniş 2007; Alver 2010). Bu perspektiften güvenlikli siteler neo-liberal politikaların uygulanmasıyla ortaya çıkan 'yeni elitlerin' yaşam alanları olarak değerlendirilir. Bu yönüyle güvenlikli siteler sosyo-mekânsal kutuplaşmanın ve ayrışmanın mekânları olarak değerlendirilmektedir. Bu tespit güvenlikli sitelerin ortaya çıktığı ilk evre için çok doğru bir tespittir.

Ancak son yıllarda güvenlikli sitelerin orta sınıflar için de inşa edilmesiyle birlikte güvenlikli sitelerin kentsel mekânda yaygınlığı daha da artmış ve güvenlikli siteler kentsel yaşamın doğal bir parçası hâline gelmiştir. Bu sürecin tartışılmaya ihtiyacı olmakla birlikte 'güvenlikli sitelerin orta sınıflaşması' olarak adlandırılabilir. Bu çerçevede güvenlikli siteleri sadece elitlerin ayrıcalık mekânları olarak değerlendirmek artık yeterli bir analiz olmamaktadır. Diğer taraftan güvenlikli site yönetimleri de her geçen gün güçlenerek kentsel hizmetlerin sunulmasında rol oynamaya başlamışlardır. Güvenlikli site yönetimleri kentlerin idaresinde rol alan yeni kentsel aktörlerden biri olarak güçlenme potansiyeline sahiptir.

Nüfusun kırdan kente akışını ve buna bağlı olarak kentlerde ortaya çıkan nüfus artışı, nüfus yoğunlaşması ve nüfusun çeşitlenmesi sanayi çağından bugüne engellenemediğine göre (BM'nin raporlarına göre engellenebilecek gibi de görünmemektedir) hem yönetilebilirliği kolaylaştırmanın hem de doğrudan katılımı arttırmanın bir yolu yönetim birimlerinin küçültülmesidir. Güvenlikli siteler böyle bir işlevi yerine getirebilir; hatta kısmen yerine getirdiği de söylenebilir. Güvenlikli siteler yönetim açısından yerel yönetimlerin altında işlev gören 'site yönetimleri' gibi mikro yönetim mekanizmaları üretmekte ve dışarıya ihtiyacı azalan özerk, mikro topluluklar hâline gelmektedir. Güvenlikli siteler bu boyutuyla ayrıcalık üreten mekanizmalardan çok kent çağında yaşanan çeşitliliğin sonucunda ortaya çıkan talepleri karşılayabilecek çoğulcu yaşam

alanları hâline dönüşmektedir. Çünkü güvenlikli siteler kentlerde artan ve yoğunlaşan nüfusun hem küçük yönetilebilir birimlere bölünmesini sağlamakta hem kent merkezinden uzakta inşa edilerek nüfus yoğunluğunun merkezden uzaklaşmasına imkân sunmakta hem de site içerisinde sunulan farklı sosyal imkânlar sayesinde kentlilerin farklı taleplerini karşılayabilecek bir potansiyele sahiptir.

Çoğulculuğun Yeni Yaşam Alanları Olarak Güvenlikli Siteler

Kentler her zaman çeşitliliğin ve heterojenliğin hâkim olduğu alanlar olarak kabul edilmiştir. Ancak günümüz kentlerinde çeşitliliğin ve heterojenliğin daha da arttığını söylemek yanlış olmaz. Küreselleşmenin etkisiyle bireyler yeni sosyalizasyon mekanizmalarının etkisine açık hâle gelmiştir. Bireyler global değerlerin, kültürlerin ve toplumların etkisine maruz kalmaktadır. Artık sadece ailenin, okulun ya da içinde doğulan kültürün etkilerinin değil, bunların ötesindeki değerler, kurumlar, davranışlar ve normlar bütünüyle bireyler sosyalizasyon sürecini yaşamaktadırlar. Bu süreç kentlerdeki çeşitliliği arttırmakta, talepleriyle farklılaşan yeni tip bireylerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Kentler açısından düşündüğümüzde bireylerin mekân üzerindeki hareketliliğinin, akışkanlığının artması ve hızlanması kentleri eskisinden daha da kozmopolit hâle getirmiştir. Sonuçta bir taraftan kentlerdeki kalabalıklaşma ve yoğunlaşma artarken diğer taraftan kent nüfusu çeşitlenmekte ve kentlilerin ideal yaşam talepleri artmakta ve farklılaşmaktadır.

Kentlerdeki kalabalıklaşma ve yoğunlaşma birçok kentsel probleme neden olmakta, kentler yaşanabilir mekânlar olmaktan uzaklaşmaktadır. Çoğu kentlinin özlemi emekliliğini kırsal bir alanda geçirmektedir. Bu arayışlar kentin sorunlarından uzakta ama sunduğu imkânlardan da faydalanabilme imkânı sunan banliyöleşme sürecini hızlandırmaktadır. Güvenlikli sitelerde söz konusu banliyöleşme süreci ile bağlantılı olarak kent sorunlarından uzakta ama kentin imkânlarından yararlanma imkânı sunan bir uzaklıkta kentlerin çeperlerinde inşa edilmektedirler. Böylece güvenlikli siteler alternatif yaşam alanlarına, yaşanabilir mekânlar inşa etme iddiasıyla ortaya çıkmaktadır.

Güvenlikli siteler kentlilerin farklı taleplerini karşılayan, farklı yaşam biçimlerinin sunulduğu yaşam alanları olarak tasarlanabilir. Site içeri-

sindeki yaşamı düzenleyen kuralların belirlenmesi sakinlere bırakılabilir. Bu eğilimi aslında otellerde ve az da olsa bazı güvenli sitelerde görmekteyiz. Ülkemizde de bazı oteller sundukları hizmetleri yaşam tarzlarındaki farklılığı dikkate alarak sunmaktadırlar. Güvenli siteler de kendileri gibi olanlarla birlikte yaşamak isteyen kentliler için alternatif yaşam alanları olarak geliştirilme potansiyeline sahiptir.

Kentlilerin artan ve farklılaşan taleplerini kentin ortak-tek kamusal alanında karşılamak mümkün gözükmemektedir. Kentsel eşitsizlikler ve kutuplaşmalar bu durumun en somut göstergesidir. Bu nedenle güvenli siteler kentlilerin taleplerine göre şekillenen yeni, küçük kamusal alanlar olarak kurgulandığında kentlilerin yaşam tarzları konusundaki farklı talepleri güvenli siteler aracılığıyla karşılanabilir.

Mevcut güvenli siteler kentlilerin alternatif yaşam tarzı taleplerini karşılayacak bir biçimde yaygınlaşmamaktadır. Şu gerçeği kabul etmek gerekir ki güvenli siteler neo-liberal politikaların ya da yeni kapitalizmin var olma mücadelesinin, kendini yeniden üretme çabasının bir sonucu olarak metalaşan kentin metalaşan tüketim nesnelere biri olarak araçsallaşmıştır. Bu nedenle güvenli siteleri kentlilerin farklı yaşam taleplerini karşılayan bir yaşam alanları olarak tanımlamak aşırı iyimserlik olur. Ancak bu yönde bazı eğilimlerin olduğu da söylenebilir. Örneğin güvenli siteler kentlilerin ideal yaşam arayışlarının bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Güvenli siteler zamanla alternatif yaşam tarzlarının sunulduğu mekânlar hâline gelecektir. Kârını maksimize etmek isteyen büyüme makinesi-koalisyonu ya da yeni kapitalizm kâr maksimizasyonu için tüketicilerin taleplerine göre üretim yapılması gerektiğini fark etmiş durumdadır. Bu nedenle tüketicilerin çeşitli taleplerini dikkate alarak farklı tipte güvenli siteler inşa edilecektir. Bu süreç güvenli sitelerin ortaya çıkışında da yaşanmıştır. Önceleri elitlerin ayrıcalıklı mekânları olan güvenli siteler artık tüm orta sınıflar için üretilmektedir. Kullanılan malzeme kalitesi ya da sunulan hizmet kalitesi düşürülerek üretilen orta sınıf güvenli siteler, pazarı genişletme arayışlarının bir sonucu olarak yaygınlaşmıştır. Pazar mekanizmaları güvenli sitelerin kentlilerin farklı taleplerini karşılayacak çeşitlilikte üretilmesi yönünde bir baskı yaratacaktır. Büyüme makinesinin-koalisyonun ya da kapitalizmin bu refleksi güvenli sitelerin gelecekte farklı yaşam tarzlarının ya da kentlilerin farklı taleplerinin karşılandığı

yaşam alanlarına dönüşümünün ütopyik olmadığını da bir göstergesi olarak düşünülebilir. Güvenlikli siteleri kentlerde ortaya çıkan farklı kimliklerin yaşam alanı bulduğu mikro kamusal mekânlar olarak kurgulanabilir.

Doğrudan Katılımın Yeni Bir Biçimi Olarak Güvenlikli Site Yönetimleri

Merkezî yönetimlerin hizmet sunumunda yetersiz kaldığına ve temsilî demokrasinin yaşadığı krize daha önce dikkat çekilmişti. Kentlerde nüfusun artması ve yoğunlaşması kentlilerin karar alma süreçlerine doğrudan katılımını engellerken kentlerde artan çeşitlilikle birlikte kentlilerin talepleri yönetim mekanizmalarının karşılayamayacağı boyutlara gelmektedir. Başka bir ifadeyle kentlerin yönetimi zorlaşmakta, kentler yönetilebilir olmaktan uzaklaşmaktadır. Kentlilerin karar alma süreçlerine doğrudan katılmayışi yönetilebilir kentlerin inşasında yaşanan temel sorunlardan bir tanesidir Kentlerin yönetilebilirliğinin arttırılabilmesi için birçok politika geliştirilmektedir. Kent meclisleri, kent konseyleri, sivil toplum kuruluşları gibi aracı mekanizmalarla kentlilerin yönetime katılmalarını arttırmak amaçlanmaktadır. Ancak bu politikalar kentlilerin karar alma süreçlerine doğrudan katılımını sağlamamaktadır. Ayrıca bu aracı mekanizmaların zaman içerisinde siyasallaşması da mekanizmaların temsil kabiliyetini zayıflatmaktadır. Kent nüfusunun çok kalabalık olmasının doğrudan katılımı imkânsız hâle getirdiği kabul edilmektedir ve bu yönde politikalar geliştirilmemektedir. Ancak güvenlikli sitelerin doğrudan katılımı sağlayan mekanizmalar olarak geliştirilebileceği tartışmaya değer bir konudur. Çünkü güvenlikli siteler daha önce de dikkat çektiğimiz gibi kent nüfusunu ve mekânını yönetilebilir birimlere bölmede işlevsel olabilir. Böyle bir süreç banliyöleşmeyle birlikte zaten yaşanmaktadır.

Güvenlikli siteler site içindeki yaşamı düzenleyen kararları alan ve site içerisindeki birçok hizmeti yerine getiren site yönetimi tarafından yönetilir. Güvenlikli sitelerdeki bu iki özelliğe dikkat çeken araştırmalarda güvenlikli sitelerin yerel yönetimlerin altında işlev gören mikro-yönetim birimleri hâline geldiğine dikkat çekilir (McKenzie, 1994, s. 2012). Güvenlikli siteler genellikle belediye hizmetlerinin henüz gelmediği yerlerde inşa edildiği için hem hizmetlerin kalitesinin arttırılmasında hem de site içerisindeki nüfusun yönetilmesinde önemli rollere sahiptir.

Güvenlikli site yönetimlerinin gücü göz ardı edilemeyecek kadar çoktur. Özellikle ekonomik gücü yüksek site yönetimleri lobiler aracılığıyla yerel yönetimleri etkileyebilmektedirler. Yine ekonomik açıdan güçlü olan güvenlikli site yönetimlerinin sundukları hizmetler belediyelerin sundukları birçok hizmete eş değer niteliktedir. Güvenliğin sağlanması, asfalt yapımı, su, kanalizasyon, doğalgaz, elektrik gibi altyapı sistemlerinin siteye taşınması ve bu sistemlerin bakımı, peyzaj düzenlemesi ve bakımı, boş zaman faaliyetleri için rekreasyon alanlarının yapımı ve işletilmesi gibi birçok hizmeti sunmaktadırlar. Ancak bu hizmetlerin boyutları, kalitesi ve devamlılığı site yönetiminin ekonomik gücüne, yani sakinlerden alınan aidatlara bağlıdır. Bu nedenle güvenlikli sitelerin ve site yönetimlerinin devamlılığı bu aidatların devamlılığına bağlı olduğu için kriz dönemlerinde güvenlikli sitelerin etkisizleşeceği düşünülmektedir. Ancak burada dikkat edilmesi gerek bir nokta vardır. Sakinler hem yerel yönetimlerin sunduğu hizmetler için vergi öderken hem de site yönetimine sunduğu hizmetler dolayısıyla aidat, yani bir tür vergi ödemektedirler. Bazı durumlarda sakinler almadıkları hizmet karşılığında yerel yönetimlere vergi vermiş konumuna düşmektedirler. Yasal düzenlemelerle bu ikilik ortadan kaldırılırsa site sakinlerinin yerel yönetimlere verdiği vergiler azaltılıp buradan site yönetimine ödedikleri aidatlar bir tür vergiye dönüştürülebilirse site yönetimlerinin ekonomik gücü daha sağlam alınmış olur.

Diğer taraftan site yönetimi oluşturulmasında seçimlerin yapılması güvenlikli sitelerin demokratik boyutunu ortaya koyar. Sitelerin nüfus olarak küçük olması, sakinlerin kara alma süreçlerine doğrudan katılımına imkân sunmaktadır. Ancak bu kusursuz bir demokrasi değildir. Örneğin site yönetimleri, site ilk inşa edildiği zamanlarda yatırımcı firmanın temsilcileri tarafından yönetilir ve belirli bir süre sonra site yönetimi site sakinlerine devredilir. Diğer taraftan site yönetiminin seçilmesinde site sakinlerinin değil kat maliklerinin oy kullanma hakkı vardır. Bu durumda kat malikleri o bölgede yaşamasalar bile daire sahibi oldukları için oy kullanma hakkına sahip olmaktadırlar. Diğer taraftan hayatını orada geçiren kiracı konumundaki site sakinleri ise oy kullanma hakkından mahrum olmaktadırlar. Elbette mevcut hâllerleriyle bu durum kusursuz bir sistem olarak işlev görmemektedir. Örneğin site hayatı, sakinlerin iş hayatını kapsamamaktadır. Diğer taraftan site yönetimleri site

içerindeki adap kurallarını işlevsel kılmamanın ötesinde kurallar geliştirilmemektedir. Ancak bu problemler yasal düzenlemelerle kolay çözülebilecek niteliktedir.

Sonuç olarak bu iki nokta göz önünde bulundurulduğunda güvenlikli sitelerin sakinlerin yaşam alanları ile ilgili karar alma süreçlerine doğrudan katılmalarını sağlayan mekanizmalar olarak organize edilebilme potansiyeline sahip oldukları rahatlıkla söylenebilir. Sitede yaşayan nüfus optimum yönetilebilirlik düzeyinde tutulduğu müddetçe sakinlerin yaşamlarının büyük bir çoğunluğunu geçirdikleri bir mekân hakkında söz sahibi olmaları sağlanabildiği gibi, tüm sakinlerin sunulan hizmetlerden adil bir şekilde faydalanmaları da mümkün hâle getirilebilir.

Sonuç

Kentler, farklı kimliklerden ve kültürlerden bireylerin bir arada yaşamasına imkân tanıyan; farklı bireylerin bir arada yaşayabilmesi için gerekli politik, ekonomik, kültürel atmosferi sağlayan mekânlar olarak kabul edilmektedir. Kentlerin bu niteliği genellikle sorgulanmamaktadır. Ancak günümüz kentleri sundukları imkânların yanında birçok problemin de yaşandığı mekânlardır. Yönetilebilir kentlerin inşası da bu problemlerdendir. Kentlerin hem nüfus olarak hem de hacim olarak ulaştıkları büyüklük kentlerin yönetimini zorlaştırmaktadır. Bu yazıda kentlerdeki nüfusun artmasının, yoğunlaşmasının ve çeşitlenmesinin ortaya çıkardığı kent yönetimindeki zorluklar kentsel kaynakların paylaşımı ve kentlilerin karar alma süreçlerine doğrudan katılımı çerçevesinde ele alınmıştır. Kentlerdeki nüfusta yaşanan söz konusu artışlar kentlerin yönetilmesini zorlaştırmanın yanında kentlilerin taleplerinin karşılanmasını da imkânsız hâle getirmiştir. Bu sürecin bir sonucu olarak neo-liberal sistemin bir gereği olarak güçlü olanın, yani sermaye sahiplerinin ya da elitlerin kentsel ayrıcalıklar elde ettiği bir tablo ortaya çıkmıştır. Bu tabloda kentsel kaynakların adil paylaşımı ve kentlilerin karar alma süreçlerine doğrudan katılımı çözüm üretilmesi gereken noktalar olarak görünmektedir. Yazıda bu iki sorunun çözümünde güvenlikli sitelerin olumlu işlevlerinin olup olmayacağı tartışılmıştır.

Sonuç olarak güvenlikli sitelerin kentsel mekânı ve kentlerdeki nüfusu yönetilebilir birimlere bölerek ve nüfusu kentnin çeperlerine doğru

yayarak nüfus yoğunluğunun azaltılmasında olumlu işlevleri olabileceğine dikkat çekilmiştir. Böylece güvenli sitelerin, kentlilerin farklılaşan taleplerinin karşılanabileceği mikro-kamusal alanlar olarak inşa edilebileceğine ve güvenli site yönetimlerinin kentlilerin yönetime doğrudan katılımı açısından da olumlu etkiler yaratabileceğine dikkat çekilmiştir.

Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır. Güvenli siteler mevcut durumlarıyla bu işlevleri yerine getirmekten oldukça uzaktır. Çünkü güvenli sitelerin bu işlevleri yerine getirebilmesine engel oluşturan birçok yasal ve kültürel faktör vardır. Bu engellere yönelik çözümler üretildiği takdirde güvenli siteler çoğulcu yaşamın yeni mekânları olarak inşa edilebilir ve doğrudan katılıma imkân sunabilir. Bu nedenle güvenli siteleri ayrışmanın ötesinde bu açıdan da tartışmaya başlamakta fayda vardır.

Kaynakça

- Alver, K. (2010). *Siteril hayatlar: Kentte mekânsal ayrışma ve güvenli siteler*. Ankara: Hece Yayınları.
- Bauman, Z. (2006). *Küreselleşme*. 2.b. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Caldeira, T. (2000). *City of walls: crime, segregation and citizenship in Sao Paulo*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Davis, M. (2010). *Gecekondu gezegeni* (G. Koca, Çev.). 2.b. İstanbul: Metis Yayınları.
- Geniş Ş. (2007). Producing elite localities: The rise of gated communities in Istanbul. *Urban Studies*, 44-4, 771-798.
- Gottdiener M. Hutchison R., (2011). *The new urban sociology*. 4.b. Westview Press.
- Harvey D. (2002). Toplumsal adalet, postmodernizm ve kent. Duru ve Alkan (der.) 20. *Yüzyıl Kenti* içinde. Ankara: İmge Kitabevi.
- Harvey, D. (2009). *Sosyal adalet ve şehir* (M. Moralı, Çev.). 3.b. İstanbul: Metis Yayınları.
- Logan, J. R., Molotch, H. L. (1987). *Urban fortunes: The political economy of place*. Berkeley: University of California Press.
- Low, S. (2003). *Behind the gates: Life, security, and the pursuit of happiness in fortress America*. London: Routledge.
- McKenzie, E. (1994). *Privatopia: Homeowner associations and the rise of residential private government*. New Haven, CT: Yale Univ. Press.

- McKenzie, E. (2012). *Beyond privatopia: Rethinking residential private government*. Washington: The Urban Institute Press.
- Ökmen M. (2008). Kentsel alanda aktörler arası işbirliği ve kalkınma çabaları. Genç, Yılmaz ve Özgür (ed.) *Dönüşen kentler ve değişen yerel yönetimler* içinde. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Ritzer G. (2011). *Küresel dünya* (M. Pekdemir, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Toprak, Z. (2010). Müzakereci demokrasi ve yerel siyasetin demokratik gelişimi. Parlak (ed.) *Yerel yönetimler ve yerel siyaset ve kentsel politikalar* içinde. Bursa: Dora Yayınları.

Türkiye'de Kamusal Alan'ın İnşası

*

Birge Yıldırım¹

Özet

Bu çalışma Türkiye'de devlet ve kamusal alan ilişkisi üzerinden fiziksel ve toplumsal olarak İstanbul'da kamusal alanı inceler. Çalışma kamusal alan tanımlarının ve kentsel mekânın dönüşüm süreçlerini çeşitli eşikler, kırılmalar üzerinden okur. Türkiye'de kamusal alan tarihsel eşikler ile bir sahne olarak tanımlanabilir. Bu sahnenin mizanseninin değişimi farklı hükümetlerin ideolojileri doğrultusunda gerçekleşmiştir. İlk eşik Cumhuriyet'in ilanıdır. Cumhuriyet Türkiye'si ile bir kentsel mizansen olarak kamusal alan yeniden tariflenir. Yeni kamusal Osmanlı geleneğinin mekânsal ve toplumsal kurgusunun terk edilmesini zorunlu kılar. Özel alan kamusal alan kavramlarının Osmanlı geleneğindeki bulanık yapısının terki kamusal alanda gizli denetim çemberinin kaybolmasına yol açar. Mekânsal olarak yok olan denetim çemberi Cumhuriyet Türkiye'sinde toplumsal olarak kurgulanır. Kamusal alan üretildiği gibi kullanım kitapçığı da beraberinde ilan edilir. Kullanıcılar tariflenir. Tek partili sistemin aşkın bütünsellik çatısı altında tüm farklılıklar kamusal alandan temizlenir. Kamusal alana seküler hayatın getirdiği "özgürlük" yeni kapanmalar ile ince ince işlenir. 20. yüzyılın ikinci yarısında çok partili sisteme geçiş ile kamusal alan, özgürlük ve din tartışmaları gündemdedir. Çok partili sistemin özgürlük vaatleri ardında, kamusal alanda yaşanan kapanma hızlı bir imleyle ilerler. Çünkü Türkiye'de kamusal alan devlete ait görülür. Bu nedenle 80'lerde liberal politikalar doğrultusunda kamusal alan özelleşirken kamunun sesi yeterince duyulamaz. 2000'lerde neoliberal politikalar doğrultusunda tüm kamusal sermayeleşir. Turizm-sermaye denkleminin çekimi ile dönüşen kent bağlamından kopuk fragmanlar olarak tüketiciye sunulurken kamusal alan semiyotik bir boşalmaya uğrar. Çalışma kamusal alanın hükümetlerin ideolojileri doğrultusunda nasıl temsiliyet kazandığını, sosyo-ekonomik, fiziksel ve politik olarak nasıl dönüştüğünü incelerken kamusal alanın nasıl aşındığını tartışır. Bu bağlamda bireylerin kamusal alanı sahiplenme, kamusal alana ait hissetme, kamusal alanda var olma haklarını/hallerini sorgular.

Anahtar Kelimeler: kent tarihi, kamusal alan, özel alan, kent hakkı, neoliberalizm, ulus devlet

---

¹ Yrd. Doç. Dr., İTÜ Mimarlık Fakültesi . Peyzaj Mimarlığı Bölümü (birgeyildirim@gmail.com)

Building of Public Space in Turkey

*

Birge Yıldırım

Abstract

This paper explores the notion of public space physically and socially in Istanbul based on its relationship with the state. The paper discusses the concept of public space in Turkey as a stage transforming within historical thresholds. The mis-en-scene of this stage has been changing with the ideologies of different governments. The first threshold was the establishment of the Turkish Republic. With the establishment of the Republic together with the change in daily life the public space was redefined as a mis-en-scen. As a part of the modernization project, public space was used to represent the drive to develop a healthy and modern society. Public space was created together with its user's manual, prescribing how to use the public space, who could and who couldn't use it. The "freedom" provided by the secular life was embroidered with new restrictions. The forced opening of public spaces actually meant their closure as a result of the state's nationalist propaganda. In the second half of the 20th century, as the political power changed hands, various debates centering on public space, freedom and headscarf were on the agenda. With a new party in power, there were moves for a physical representation of religion in public space. As the urbanization of neoliberalism advanced so did the pious conservative capitalism. In 2000s with the capitalization of public spaces, the city and, in particular, become a space where the capital and the state can manufacture the representative products of their ideologies. This study examines what the notion public space entails as it continues to be affected by polarized politics and how it erodes as a representational space. In this context the paper discusses the right of citizens owning the public space or belonging to the public domain.

Keywords: *urban history, public space, private space, right to the city, neoliberalism, nation-state*

Giriş

Kamusal alan tartışması genellikle Habermas'ın, Arendt'in, Mitchell'in, Senett'in, Benhabib'in, Fraser'ın, Negt ve Kluge'nin kavramlaştırdığı kamusal alan tanımları, sınırları, kamusal alan-özel alan ikileminin bulanıklığı, kamusal alanın özelleştirilerek veya çeşitli kullanımlarla aşındırılması üzerinden yapılmaktadır (Yıldırım, 2014). Evrensel bir gerçeklik ve popülerlik kazanan bu kavram üzerinden Türkiye'de kamusal alan tartışmasına bakıldığında da benzer bir çerçevede ele alındığını gözlemlemekteyiz. Kamusal alan tartışmasını Türkiye özelinde özel-kamusal kutuplaşması içinde, kamusal alanın inşası, aşındırılması ve kamusal alanın kullanımları üzerinden okumaktayız. Türkiye'de devlete ait veya devletle ilişkili olarak görülen kamu sözcüğü kavramsal bir kapanmaya neden olmuş ve kamusal alanlar kamunun değil devletin alanı olarak algılanmaya başlamıştır. Çalışma, devlet=kamu denkleminin alternatiflerini ve yeni kamusalik ihtimallerini araştırmayı hedefler. Türkiye örneği üzerinden kamusal alana bakıldığında idealize edilen tanımlara uymayan bir denklem ile karşı karşıyayız.

Türkiye'de kamusal alan kavramının siyasi erk, halk/kamu tarafından algılanışı devlete, devlet organlarına ait bir mülkiyet olarak çağrışımı ile gerçekleşmiştir. Kamusal alana ait çağrışım örüntüsü kamusal alan kavramının ve fiziksel olarak açık alanların devlete teslim edilerek aşınmasına neden olmuştur. Cumhuriyet dönemine geçiş ile Osmanlı'nın geleneksel yapısının terk edilişi ile siyasi erkin kamusal alanı yıkarak yeniden yapma pratiği üzerinden üstlendiği başat rol Türkiye'de ve özelinde İstanbul'da kamusal alanları temsilî bir araca indirgemıştır. Temsiliyet kamusal alan kavramını ve fiziksel yapısını, kişilerin kendi potansiyellerini gerçekleştirebilecekleri, mekânı dönüştürerek kendilerini, kişisel benliklerini oluşturacak/dönüştürecek bir özgürlük ortamı olma gerekliliğinin gerçekleşmemesine neden olmuştur. Çalışma İstanbul'da kamusal alanın aşınma/aşındırılma süreçleri üzerinden kent hakkı kavramını tartışmayı hedefler.

Laik Bir Kamusal Alanın İnşası

Cumhuriyet Türkiye'sine geçiş ile Türkiye deneyiminde "çağdaşlaşmak" seçili kültür kümesinin kamuyu ve kamusal alanı modernleşme adı al-

tında dönüştürme beklentisi ile gerçekleşir. Modernleşme sürecini gerçekleştiren kitle siyasi erk ve erken aydınlananlar (veya aydınlanmış elit), Türk halkına seçili kültür ve davranışları kabul ettirir (Keyder, 1998, s. 31). Çağdaşlaşmayı, Batılılaşma ile bir tutan ve seçmeci bir yaklaşımla bütünsel olarak değil sınırlandırılmış biçimi ile kabul eden bakış açısı, Türk modernleşmesinin sınırlarını belirler (Keyder, 1998, s. 31). Modernizmin Türkiye'de üstlendiği "uygarlaşma misyonu", geleneksele karşı modern, gericiliğe karşı ilericilik sloganları ile temsili olarak kabul görür (Bozdoğan, 1998, s. 121). Türkiye'de bu temsiliyetin Cumhuriyet'in laik, batılı anlamda çağdaş modernlik öğretisi ve yeni tariflenen gündelik hayatın toplumsal mesajlarının halka iletim kanalı planlama ve mimarlık olur. Ulus devletinin modernite öğretisi etkilerini kamusal alanda gösterir. Bu noktada kentlerdeki ilk değişim sokak ve cadde isimlerinde gerçekleşir. Tanzimat döneminde unutulmuş isim verme pratiği, Cumhuriyet döneminde tam bir egemenlik alanı hâline gelir. Yeni verilen sokak, cadde isimleri ile kent Osmanlı'yı veya eski İstanbul'u çağrıştıran isimlerden arındırılır. Yer isimlerinde yaşanan dönüşüm ideolojik baskı ve baskınlığın kentsel toponimiye yansımalarının göstergesidir.

Modernleşmenin Türkiye'de kent mekânında, mimarlık ve planlama disiplinlerinde biçimsel temsiliyetler ile bedenselleşmesi ve kent mekânının Osmanlı/İslam geçmişinden arındırılması büyük kentsel dönüşümlerin gerekliliğini vurgulamıştır. Bu gereklilik, 1580 ve 1593 sayılı kanunlarla, 1930-1935 yılları arasında, belli büyüklükteki belediyelerin resmî bir plan yapması veya yaptırtması zorunluluğu ile resmîleşir. Kültürel bir devrimin görünür yüzü olacak kentsel dönüşüm projesinin fiziksel kodları ise batıdan ithal edilen plancı ve mimarlar ile çözümlenir. Alman ve Fransız planlılar Ankara'nın planlanmasının ardından İstanbul'un planlanması için Türkiye'ye davet edilirler. İstanbul Belediyesi, davet edilen planlılardan, "İstanbul şehrinin gelecekte alacağı şekil," üzerine görüşlerini bildirmelerini ister (Bilsel, 2011, s. 44). Davetli planlı Henri Prost, o dönemde Paris'in baş şehircisi olmasından dolayı davetli yarışmaya katılamaz. Plan öneri ve raporlarını teslim eden Alfred Agache, Herman Elgötz, Jacques Henri Lambert'in raporları incelenir. Çalışmalar arasında Elgötz'ün projesi tarihî yarımada da mevcut yolları koruyarak genişletme önerileri, Limanı Haydarpaşa'ya yerleştirerek Anadolu'ya hizmet etme olanağını sunması gibi nedenlerle birinci seçilir (Bilsel,

2010a, s. 54). Proje bilinmeyen nedenlerden ötürü uygulanamaz (Bilsel, 2010b, s. 104).

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde planlama anlayışı şehre verilmek istenilen ideal, yeni biçimin gerçekleştirilmesini amaçlar (Cansever, 1993, s. 51). Dönemin siyasi erki, asker aydınlar, toplumun ortak kültürel tavırını hiçe sayarak idealize ettikleri batılı biçimleri kente dikte ederler. Bütünsel bir plan dâhilinde gerçekleştirilmeyen bu uygulamalar evrensel olarak kent planı, imar planı olarak isimlendirilirken, Cumhuriyet Türkiye'sinde "imar operasyonu" olarak adlandırılır (Cansever, 1993, s. 51).

İstanbul için uygulanan yenilenme/modernleşme projesi Fransız mimar ve planacı Henri Prost'un Türkiye'ye Yalova Terminal İstasyonu'nun plan etüdü için tekrar davet edilmesi ile başlar (Özay, 1938). "İstanbul'un imarı" için teklif yapılan şehirci 1935 yılında bu teklifi, "İstanbul Belediyesi bünyesinde kendisi ile birlikte çalışacak bir şehircilik bürosu kurulması koşulu ile" onaylar, 1936 yılında İstanbul Belediyesi ile sözleşme imzalayarak şehircilik danışmanı olarak çalışmaya başlar (TCDA², 1935, 5 Mart; Bilsel, 2010b, s. 109; Bilsel, 2010a, s. 50). Prost pek çok kez İstanbul'un planlanması için davet edilir. Paris Güzel Sanatlar Okulu'nun Roma ödül programında 1905-1906 yılları arasında ilk kez Ayasofya'nın restitüsyonu için İstanbul'a gelen Prost, daha sonra Cemil Topuzlu'nun şehreminliği döneminde İstanbul'un planlanması için davet edilir. 1922 yılında İzmir yangının ardından kentin planlanması için danışmanlık yapar (Bilsel, 2010a, s. 54). Prost'un kentin "bir Avrupa kentine" dönüştürülmesi ve "güzelleştirilmesine" yönelik Cumhuriyet aydınlarınca ısrarla davet edilmesinin önemli bir nedeni, Paris'de L'École Nationale de Beaux Arts ve yeni kentleşme ilkelerine yön veren Roma Medici Enstitüsünde eğitim görmüş olmasıdır. Şehirci, Antwerp, Fas, Cezayir, Paris, İzmir'de gerçekleştirmiş olduğu kentsel planlama çalışmaları ile oldukça tanınmıştır. İstanbul Belediyesi bünyesinde 1950 yılına kadar çalışan Prost'un uzun süre görevde kalabilmesinin ve görevde bulunduğu süre zarfında ve sonrasında kentin dönüşümüne yönelik temel kararların aktörü hâline gelmesinin iki nedeni vardır. Birincisi, şehircinin Belediye Başkanı Lütfi Kırdar ile olan uyumdur (Bilsel, 2010b, s. 110). İkinci neden ise Prost'un kentsel, toplumsal dönüşüm (modernite) projesinin

² Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri

bilincine varmış ve bunu çok önemsemiş olmasıdır (Bilsel, 2010b, s. 129). Şehirci cumhuriyet yöneticilerin çağdaşlaşma ideali doğrultusunda modern bir toplumun yaratılmasına yönelik gerçekleştirdiği çalışmalarını “Les Transformations d’İstanbul” (İstanbul’un Dönüşümleri) ismi ile Paris’te Institut de France’da sunar. Kısacası Prost’un İstanbul planlaması, şehircinin anlatımı üzerinden de anlaşıldığı gibi kentsel ve toplumsal bir dönüşüm ve modernleşme projesidir (Daver, 1940, 21 Şubat). Prost, “İstanbul için yapacağım plan, Paris’in görkemini geçecektir.” sözleri ile Osmanlı payitahtının artık beğenilmeyen görkemini çağdaşlaştıracığı mesajını vermektedir (Cumhuriyet Gazetesi, 1938, 13 Nisan).

Modernleşme projesi çerçevesinde kamusal alanlar sağlıklı, çağdaş toplumun geliştirilmesi için temsilî bir araca dönüşürken, Henri Prost mezun olduğu Fransız şehircilik okulunun ekolü ile batılı kent imajını şehre yansıtacak ve hayal edilen toplumsal dönüşümü gerçekleştirecek bir aktör olarak hükümetin beklentilerini karşılar. Prost’un eğitiminden sonra planlama anlayışına yön veren Musée Social’in kentsel alt komitesinin etkinliklerine katılan Prost, özellikle komite başkanı Eugéné Hénard’ın görüş ve fikirlerinden etkilenir (Akpınar, 2010, s. 71). Musée Social Paris’te işçileri ruhsal ve fiziksel olarak düzeltmeye yönelik, sağlıkçılar, plancılar, sosyolog ve filozoflardan oluşan bir tartışma ortamıdır. Hénard’ın kentsel ve kırsal hijyenik bir planlamanın nasıl olması gerektiğine dair söyleşi ve platformlarda tartışarak Musée Social’de gerçekleştirdiği araştırma projeleri Prost’u çok etkiler (Akpınar, 2010, s. 72). Kentin güzelleştirilmesi ve hijyenin sağlanması için serbest sahaların (escapes libres) asli bir unsur olduğunu savunan Hénard’ın fikirlerini Prost’un projelerinde görmek mümkündür. Prost’un İstanbul planı etkin bir ulaşım ağı çevresinde şekillenen bulvarlar ve serbest sahaları içerir (Şekil 4.1). Serbest sahalar hareketin özgür kılındığı bir kamusal ortamı tarifler. Serbest sahalar veya kamusal alanlar kentin güzelleştirilmesine yönelik bir hedef olarak gözükmeyle beraber estetik ve politikayla ilintilidir (Akpınar, 2010, s. 72).

Serbest sahalar hijyen yaratma ve güzelleştirme özelliklerinin yanında kentsel arenalar olarak çağdaşlaşmaya açılan ideolojik bir jeneratördür. Cumhuriyet’in kamusal-serbest sahalar, seküler yaşam biçiminin görselleştiren, tarifleyen ve kenti şekillendiren fiziksel unsurlardır. Cumhuriyet’in, “tüm yurttaşları için daha iyi bir yaşam” mottosu altında seküler

ideoloji kentsel mekâna batıdan devşirilen kodlarla işlenir. Harf devrimi, şapka kanunu gibi yeni reformların kentsel mekâna fiziksel yansıması Prost'un serbest sahaları ile gerçekleşir. Prost'un deyimi ile bu alanlar özellikle İslami bağlamda kadınları özgür ve görünür kılmaya, kadın ve erkeğin karma bir toplum oluşturmasına yöneliktir (Akınar, 2010, s. 76). Dolayısı ile Prost planı siyasi erk ile iş birliği içinde gerçekleştirilen kentsel ve toplumsal bir dönüşüm planıdır. Yeni kamusal alanların inşası, parklar, gazinolar, plajlar, kulüpler, tiyatrolar, operalar kenti dönüştüren ve paralel olarak seküler, modern, toplumsal yaşamı tarifleyen kent sahneleridir.

Kamusal Alanda Bir Temsiliyet Ekseni: Din

Farklı ideolojik veya ekonomik güçler üzerinden temsiliyet mantığı kendini görünür kılmaktadır. Bu bağlamda kamusal alanın güç dengeleri içinde var olan etkin bir güç grubu dindir. Bu grup, Cumhuriyet'in modernlik projesinin tüm İslami pratikleri laiklik ilkesi ile kamusal alanın dışında bırakması ile ötekileşir. Bu azımsanmayacak topluluğun tıpkı aydınlanmacılar gibi kendilerinden olmayanı öteki varsayan bir bütünsellik hayali ile kentsel bağlamda söz sahibi olmaları siyasi iktidara gelmeleri ile başlar. Çünkü politik iktidarın ve egemenliğin kökeninde bir tarafın öteki üzerinde zaferini ilan etmesi yatar (Hardt ve Negri, 2001, s. 115). Bu noktada grubun dışında kalanlar ötekidir. Refah Partisinin "adil düzen", "yeni bir dünya" sloganları ile iktidara gelmesi (27 Mart 1994) ötekiler olarak anılan grubu şehrin gerçek sahipleri konumuna getirir ve siyasi parti (RP) onları şehri ikinci kez fethetmeye çağırır. Bu noktada kamusal alan kavramı türban tartışması üzerinden ele alınırken, Cumhuriyet mizansenini ile kurgulanan Atatürk heykelleri ile tanımlanmış kamusal alanlar veya kent sahneleri, mücadelenin rövanşında, cami inşaatları ile gündeme gelir. Kamusal alanlara caminin inşası projesi, politik bir mücadelenin merkezî kurucu unsurudur. Cumhuriyet'in modernlik projesini ötekileştiren, rastlantıya yer vermeyen kamusal alanının, farklı bir aşkın temsiliyet üzerinden dışlanmasıdır (Tanju, 2007). Siyasi erkin el değiştirmesi sonucunda öteki konumuna düşen Kemalistler için ise kamusal alanın yeni tanımlayıcısı olan cami yapısı bir darbedir ve laiklik ilkesinin sürdürülmesi için verilecek bir meydan savaşıdır.

Sermaye-Turizm Denklemi Üzerinden Kamusal Alanın Aşındırılması

Turizm'in temsiliyet sahnesine fiziksel bir güç çizgisi olarak girişi çok partili sisteme geçiş ile başlar. Menderes turist bakış açısı ile şehri tekrardan ele aldığı anda turistlerin ulaşımı ve konaklamasını önemser ve şehir merkezini havaalanına bağlayan geniş transit bulvarlar açtırır; meydan, park, caddeler özelleştirilerek güzelleşirken bakılan ve tüketilen nesnelere indirgenir ve kent peyzajı bağlamından kopartılır.

Oteller fonksiyonel olarak turizm ekseninde temsil sahnesine giriş yaparken, kent yeni kullanıcıların (turistlerin) varsayılan beklentilerine uygun olarak, eğlence, yeme-içme, alışveriş yapma gibi aktivitelere olanak sağlayacak şekilde yeniden kurgulanır. Bu kurgunun arka planında en önemli etken 1980 darbesidir. Darbe, bir önceki dönemin ithalat, yabancı sermaye, döviz denetimi ile uluslararası rekabetten korunmuş ulusal kalkınma politikalarını altüst eder (Keyder, 2000, s. 23).

Kent ortamında otellerin inşası, kamusal alanın özelleşmesi anlamına gelirken bir yandan da temsil sahnesinin aktörlerinin değişmesidir. Özellikle İstanbul'un sermayenin küresel mantığı çerçevesinde özel sermayedarların tercihleri ile şekillenen bir kent olduğu gerçeği kabullenilir. İktidara düşen sermayedarları cezbedecek uygun koşulları yaratmaktır (Keyder, 2000, s. 24). Bu konudaki yasal düzenleme ise 12 Mart 1982 tarihinde yürürlüğe giren Turizmi Teşvik Yasası'dır (Ceyhan, 2006, s. 61). Bu yasa ile Turizm Merkezi sınırlarının belirlenme yetkisini Bakanlar Kuruluna, Turizm Amaçlı İmar Planları'nın yetkisi ise Turizm Bakanlığına devredilir. Yeni yasal çerçevenin sonucu, koruma kararlarının devre dışı bırakılarak turizm amaçlı tüm yapılanmaların yasallaşmasıdır (Ceyhan, 2006, s. 61). 2004 yılında İstanbul'un, Türkiye'nin dünya sahnesine girişi için vizyon şehir olarak seçilmesi ile kentin markalaşması yönündeki girişim hız kazanır (Çizelge 4.1). Bu noktada dönüşüm kentin sadece yol, elektrik, su, kanalizasyon gibi fiziksel altyapılarının değil sosyal yaşam kalitesini belirleyen toplumsal altyapılarının da yeniden inşası ile tekelci rantların yaratılması ve bunların özel ve devlet güçleri tarafından paraya dönüştürülmesinde elverişli yerel yatırım örüntülerinin oluşturulması şeklinde gerçekleşir (Harvey, 2012, s. 477). Vizyon şehir ülke ekonomisinin de lokomotifini olarak görülür (Baysal, 2011, s. 36).

Harvey'nin herhangi bir "vizyon şehir" için önerdiği üzere İstanbul'un da, "başarı ile markaya dönüştürülmesi, bu markaya uymayan herkesin ve her şeyin ihraç edilmesini veya kökünün kazınmasını" gerektirir. Yerel yatırım örüntülerinin oluşturulması hedefi ile İstanbul süratle kültürel tüketime yönelik dönüşümünü yaşarken, kent merkezlerinde yer alan kamusal alanlar otellerle birlikte sanat galerileri, üst gelir gurubuna hitap eden AVM'ler, fast food zincirleri, festival ve konserlerle küresel kolektif bilincin bir parçası hâline gelir (Keyder, 2000, s. 25).

Lefebvre, tüketimin neo-kapitalist tarzda örgütlenmesinin kentsel mekânı nasıl sömürgeleştirdiğini açıklar. Bu, neo-kapitalist ideolojinin, vitrinlerin arkasına saklanarak kendini gizlemesi ve kamusal alanda kendini var etme sürecidir. Semboller ve teşhir üzerine kurulu nesnelere sistemi kamusal alanda temsiliyet sahnesine katılır, mekânı sahiplenir. Fakat bu süreç sokağın gerçek sahiplerine (Lefebvre'in tanımıyla) "etkili eylem" pratiğinin unutturularak siyasi erkin kamusal alanda siyaseti bulanıklaştırması üzerinden kontrol sağladığı farklı bir mekanizmadır (Lefebvre, 2011, s. 24).

Her siyasi erk kendi çılgın projelerini üreterek kamusal alanı dönüştürür. Neo-liberal kentleşmenin bir sonucu olarak kent, sermaye ve devletin ortak çıkarları üzerinden soyut mekânı çeşitli temsiliyetler altında üretme yüzeyidir. Kenti ve kamusal alanı artı değer in soğrulmasına yönelik bir araç olmaya yönelen, Harvey'nin tanımı ile kapitalizm ve kentleşme arasında var olan doğrusal orantıdır. Harvey kente yıkım ve yapım süreçlerini şu şekilde açıklar: "Kentleşme, kentsel bir alanın (veya onun gölge biçimleri olan kamusal alan ve kamu mallarının) hiç durmadan üretilmesi ve özel çıkarların buna hiç durmadan el koyması ve bunu yok etmesi sürecidir." (Harvey,2013, s. 133).

Çünkü kapitalizm artı ürünün soğrulması için kentleşmeye ihtiyaç duyar. Dolayısıyla pek çok neoliberal megalopolde olduğu gibi İstanbul da son 30 yılda gerçekleşen dönüşüm "yaratıcı yıkım" yöntemiyle kentsel dönüşümlerin eskinin yıkıntıları üzerine kurulumudur (Harvey,2012, s. 58). İstanbul'da AKP iktidarı ile hızlanan kentsel dönüşüm, konut arzının talepten bağımsızlaşarak gerçekleştirilen TOKİ projeleri, özelleştirmelerle gittikçe artan gökdelenler, rezidanslarla kentin yeni çehresi sermaye döngüsü içinde yeniden belirlenirken kent mekânı kullanıcıdan soyutlanmıştır. Kentsel dönüşüm imar mevzuatının serbestleşerek kural-

sız hâle getirilmesi sürecinin anahtar kelimesi olmuştur (Balaban, 2013, s. 66). 2000'li yıllarda başlayan bu dönemde imar mevzuatı ile değer yaratma talebi doğrultusunda Türkiye'de kentsel mekân üzerinde yeni bir hukukun temelleri atılır (Kahraman, 2013, s. 17). Devlet yasama gücü ve Türkiye'de devletin olduğu konusunda hemfikir olunan kamu mülkiyetlerini özelleştirmek sureti ile bir yandan kamusal alanı sermaye kaynağına dönüştürürken, bir yandan da kent mekânını araçsallaştırarak yasal ilişkileri, hiyerarşiyi ve kullanıcı sınıflarını yeniden tanımlar ve egemenlik alanını genişletir.

Dolayısıyla pek çok neoliberal kent gibi İstanbul da meta üretim alanı olmaktan çıkıp, metalaşan kentler arasında yerini alır. Kent finansal krizlerin söğrulmasına yönelik bir tampon işlevi görür. Krizin ertelenmesinin bedeli ise gittikçe içi boşaltılan Lefebvre'in soyut kentinin hızlı inşasıdır.

Kenti Ele Geçir(mek)

İnsanın kendini gerçekleştirme sürecinde içinde yaşadığı dünyayı deneyimlemekten öte seçme, inşa etme, dönüştürme hakkının talebi olarak kent hakkı hızla kentleşen dünyada afaki gözükse de insani haklarımız içinde en değerli olandır (Harvey, 2013, s. 44). Kenti bireyler olarak icat etmek, kolektif olarak inşa edebilmek, kentsel altyapı ve kaynaklara erişimden öte insanın çevresini ve dolayısı ile kendisini şekillendirme hakkıdır. Bu hak, kentin eski ve yeni (göçmenleri, mültecileri) sakinlerinin tümünü kapsamaktadır. Tüm kentlilerin kentteki kaynaklara erişim ve kenti sahiplenerek dönüştürme hakkıdır (Brown, 2010, s. 342).

Sermaye ve iktidarın dağılımında giderek artan kutuplaşmalar kentsel mekân üzerinde, neoliberalizmin yayılmakta olan bireyci ahlaki toplum üzerinde kalıcı izler bırakır (Harvey, 2013, s. 57). Kente ait hissetmek, hemşerilik gibi duygular yok olurken, kamusal alanlarda gerçekleştirilen özelleştirmelere karşı duracak kolektif örgütlenmelerin kent hakkı talepleri gitgide romantik, naif, güçsüz idealler gibi gözükür.

Günümüzde iyice popülerleşen, kent hakkı kavramı her ne kadar bir moda, entelektüel bir heves gibi gözükse de varoluşu sokaktaki çığlıktan, haykırıştan doğar. Haykırış gündelik hayatın içinde bulunduğu krize verilen tepkidir. Talep edilen daha yaşanabilir, keyifli bir kent ortamı seçeneğinin varlığıdır. Bir yardım talebinin haykırışıdır. Negri ve Hardt

kenti kolektif emekle üretilen dev bir müşterek alan olarak tanımlar (Hard ve Negri, 2009). Bu nedenle kentin üretiminde payı olan herkesin bu ortamı kullanma ve dönüştürme hakkı vardır. Onlara göre kent hakkı mücadelesi herkesin emeği ile üretilen kentsel müşterekleri kişisel çıkarları ve artı değer üretmek için tüketen sermaye iktidarını hedef alır.

Kent her ne kadar siyasi erkin polis şiddeti, sermaye çıkarları doğrultusunda gözetim ve denetim altında tuttuğu bir mekân olarak ortaya çıksa da, beşeri nitelikleri şehrin ortak alanlarında ortaya çıkan pratiklerden, deneyimlerden oluşur (Harvey, 2013, s. 124). Bu kabul üzerinden kamusal alana bakıldığında kamusal alanları kentsel müştereklerin alanı kılan şey devlet kontrolünün tamamen çekilmiş olması değildir.

Bireylerin siyasi görüşlerini, taleplerini dile getirmek üzere Atina'da Sintigma Meydanı, Kahire'de Tahrir Meydanı, Madrid'de Puerto del Sol, Kiev'de Maidan, Nezalezhnosti'de, İstanbul'da Taksim Meydanı'nda toplanarak inşa ettikleri ortak alanlardır. Kamusal alanlar toplumsal eylemler ve kanlı bastırma harekâtlarına sahne olan güçlerin çatışma ve mücadele alanıdır (Harvey, 2013, s. 125). Bu bir sahiplenme mücadelesidir. Neoliberal siyasi erk mücadeleye kamuya kaynak aktarımını kısırak veya bu mekânları özelleştirerek katılır. Siyasi erk kamusal alanları özelleştirerek bir taşla iki kuş vurmuş olur, hem kamusal alanı aşındırarak denetim altına alır hem de sermaye birikimine katkıda bulunur. Neoliberal düzende ortak alanlar özel şahıslara satılmasa da kendiliğinden oluşmanın verdiği sokak yaşantısının cezbediciliği ile turizm sektörünün tekeli arasında metalaşır. Fiziksel olarak yok edilmemesine rağmen turizm pazarı ile sosyal hayatını yitirir.

Lefebvre, kent hakkının şehir yaşantısına ilişkin bir hak olduğunu açıklar. O, bu yaşantının ancak kentin gündelik yaşamına odaklanan güçlü bir antikapitalist örgütlenmenin oluşumu ile mümkün olduğunu savunur. Bu tip örgütlenmeler Lefebvre'in heterotopik mekân olarak tanımladığı ortamı üretir. Gezi direnişi gibi işgale dayalı devrimci romantik örgütlenmeler ciddi katılımı gerçekleştiren haykırışlar olsa da siyasi erkin sermayenin gücüne çarpar. Gezi olayları sırasında işgal edilen Gezi Parkı'nın işgal deneyimi ile yarattığı kütüphane, direniş müzesi, sağlık merkezi, enstalasyonlar ve parktan sokaklara akan tüm mesajlar heterotopik mekânın oluşumunun destekleyicileridir. Olayları sırasında orantısız kuvvet ile 8 Haziran günü polis tarafından ele geçirilen Gezi

Parkı ve Taksim Meydanı 7 gün topluma kapatılır ve heterotopik mekânın tüm izleri belediyenin kozmetik peyzaj uygulaması ile silinir. Kolektif haklar için verilen bu mücadele, önemli sonuçlar da doğurur. Gezi Direnişi müşterek alanların toplum yararı için kullanılabileceğine dair siyasi bir farkındalık yaratırken, sermayenin kenti tüketmesine karşı alternatif antikapitalist örgütlenme ve çözümlerin hayal olmadığına dair umut ışığı olur.

Kamusal alanların işgal edilmesi ile ortaya çıkan kent menşeli hareketler, kent merkezinden başlayarak ağlarla kentsel şebekeler üzerinden yayılır. Küçük kıvılcımların büyük yangınlara çevirebildiği gezi direnişi gibi kendiliğinden örgütlenmeler ile tetiklenen mücadelelerin siyasi iktidara yönelttiği tehdit, iktidarı, bu tip örgütlenmelere olanak sağlayacak kamusal alanları yasal, fiziksel yaptırımlarla denetlemeye iter. Geçmişten örnekler bugün yapılan uygulamalarla paralellik içindedir. Haussmann'ın asi vatandaşları denetlemek adına Paris'te açtığı bulvarlar, Taksim Yayalaştırma Projesi'nin kalabalık gurupların Taksim'e ulaşımını engelleme istenci ile, ABD'de 1960 yılında yoksul, marjinal semtleri üst gelir gruplarından ayırmak üzere planlanan kara yolları, Tarlabası Bulvarı'nın Tarlabası Mahallesi ve turistik bir güzergâh olarak planlanan İstiklal Caddesi'nden fiziksel bir eşiğin keskinleştirilerek etkileşimi yok etme isteği ile, paralellik içindedir. Dolayısıyla planlama, tasarım ekseninde kent mekânı tekrar tasarlanırken siyasi erk kimin hangi mekânı ne şekilde kullanacağını denetlemekte ve iktidarını tehdit eden her türlü durumu engelleme peşindedir.

İçinde yaşadığımız dünyanın küresel olarak kentleştiği bu dönemde kapitalizm Harvey'nin tabiri ile "vahşi" bir hâldedir. Kolay yoldan para kazanmaya programlanmış olan bu düzen içerisinde sermaye iktidarı üzerinden dünya şekillenirken, yaklaşımın İstanbul üzerine etkileri 3. Köprü, Kanal İstanbul, 3. Havalimanı projelerine yer açmak için yok edilen ormanlara, devlet girişimi ile konut arzı üzerinden sermayeyi soğurmaya yönelik konut üretim politikalarına, dönüşen kentsel çevre ve gentrifikasyonlar sonucu mülksüzleştirme girişimlerine seyirci kalıyoruz. Bugün neoliberal ideolojinin doğurduğu ve beslediği krizler de hegemonya karşıtı, yenilikçi kentsel hareketler için fırsatlar yaratarak yeni kentsel örgütlenme biçimlerini doğurmaktadır (Theodore, Peck ve Brenner, 2011, s. 23). Tüm iletişim kanallarına el konulduğunda dahi

sokakta, meydana, parkta toplanan kalabalıkların kentsel müştereklerin inşası ile yarattığı kolektif güç, normalleştirilen tüm insani olmayan uygulamaların çığıdır. Dünya kentlerinin yerel ve uluslararası düzeyde örgütlenerek dayanışmanın sağlandığı kimi direnişler oyununun kurallarının değiştirilebileceğine dair umut ışığıdır. Bu noktada kamusal alanlar işgal hareketlerinin menşeleri olarak doğar. Bu hareketler, sistemi sekteye uğratar. Siyasi erkin elinde baskıdan başka bir savunma aracı bırakmaz. Bugün Türkiye’de kamusal alanlarda her türlü toplanma ve eylem iktidarı korkutur. Bu nedenle eylemlerde açılış ve kapanış biber gazı ve tazyikli su eşliğinde gerçekleşir. Polis; şiddetin, denetimin, yasakların son derece arttığı bugünlerde kamusal alanlarda gerçekleşen kentsel müştereklerin umut vadeden dönüştürücü üretime dayalı kolektif gücü gezi direnişinin ardından sürmekte olan sivil inisiyatiflerin, kent forumlarının oluşmasını sağlamıştır. Kolektif güç hâkim sınıfsal ilişkilerin dışında maddi yaptırımlar/olanaklara bağlı olmadan farklı demokratik araçlarla, kentsel yaşamın oluşturulması ve canlandırılmasına, kentleşmenin inşasına ne şekilde yön verilebileceğine yönelik girişimlerdir.

Harvey’nin kent hakkı olarak tanımladığı, mevcut kent üzerinde hak iddia etmekten çok, sosyalist ağlar ile örgütlenmiş kentin daha eşit, insani, yaşanan tüm tahribatı onararak kenti yeniden ele alan bir modeldir. Harvey’e göre talep edilmesi gereken kenti şekillendiren artı değerün üretim, dağılım ve kullanımının denetlenmesi ve demokratik olarak yönetiminin sağlanmasıdır (Harvey, 2008, s. 37). Bu yaklaşım mevcut kenti yok saymaz fakat mevcut sistem ile insanların taleplerinin gerçekleştirilemeyeceğini savunur. Harvey’nin kentsel bir örgütlenmenin nasıl gerçekleşeceği sorusuna önerebileceği bir formül yoktur. Olamaz da. Çünkü örgütlenme, mücadele biçimi her toplumun kendi üretimidir. Fakat etkinin küresel olması gereklidir. Belki de Guy Debord’un belirttiği gibi özerk proleter meclislerin kendileri dışında hiçbir otoriteyi kabul etmedikleri noktada mümkün olabilir (Debord, 1996, s. 32). Bu şekilde kentsel mekânın üretimi ele geçirilecek ve söz hakkı sermayedarlardan alınarak kentlilere teslim dilecektir (Purcell, 2003, ss. 99-108). Guy Debord’un içinde yaşadığımız toplumun sonunun geldiğini, günlerimizin sayılı olduğunu ilan edişinin ardından 35 yıl geçmiştir. Bugün demokrasi, özgürlük ve haklar yönünde dünyada gerçekleşen ayaklanmalar, bu sona çok yaklaştığımızın habercisidir. Robert Park’ın vurguladığı gibi hakla-

rın elde edilmesi, ancak kapitalizmin yıkıcı geleneği üzerine kentin kolektif olarak inşası konusunda üzerimize düşen görevi yaptığımız zaman mümkün olacaktır (Park, 1967, s. 3). Bu hak kentin neresine sığacağıımız, kenti ne şekilde dönüştüreçğimize dair politik bir eylem çağrısıdır.

Kaynakça

- Akpınar, İ., Y. (2011). İstanbul, "Yıkarak Yapmak...", *Betonart*, 29, 40-42, İstanbul: Duman Ofset.
- Akpınar, İ., Y. (2010). Modern imgelerin günlük yaşamda mekânsallaşması: Prost'un yeni kamusalılıkları. Akpınar (Ed.), *Osmanlı başkentinden küreselleşen İstanbul'a: Mimarlık ve kent, 1910-2010*, (ss. 68-80) içinde. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkez.
- Angotti, T. (2009). Right to the city, bridging the urban divide, urban reinventors, 3/09. Retrieved May 15, 2013. Available from: <http://www.urbanreinventors.net/3/angotti/angotti-urbanreinventors.pdf>
- Bilsel, C., F. (2010a). İstanbul'un dönüşümleri: Prost planlaması ve modern kenti yaratmak. Akpınar (Ed.), *Osmanlı başkentinden küreselleşen İstanbul'a: Mimarlık ve kent, 1910-2010*, (ss.49-67) içinde. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- Bilsel, C., F. (2010b). Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1936-1951): Nazım Planlar ve kentsel operasyonlarla kentin yapısal dönüşümü. Bilsel ve Pinon (Ed.), *İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul Planlaması (1936-1951)*, (ss.101-165) içinde. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Bilsel, C., F. (2011). İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e İstanbul'u Modernleştirme Projesi ve Prost Planı, *Betonart*, 29, 43-48, İstanbul: Dumat Ofset.
- Bozdoğan, S. (1998). Türk mimari kültüründe modernizm: Genel bir bakış. S. Bozdoğan. Kasaba ve Elhüseyni (Ed.), *Türkiye'de modernleşme ve ulusal kimlik* (ss.118-135) içinde. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Brown, A. (2010). The right to the city: From Paris 1968 to Rio 2010. Retrieved April 9, 2013. Available from: http://www.n-aerus.net/web/sat/workshops/2010/pdf/PAPER/_brown_a.pdf
- Cansever, T. (1993). Ülke ölçeğinde İstanbul'u planlamak. *İstanbul*, 4, 48-60, Profil Yayıncılık.
- Ceyhan, M. (2006). *İstanbul'da tarihi çevre koruma ve basın: "Cumhuriyet Gazetesi üzerinden bir deneme"* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Cumhuriyet Gazetesi. (1938, 13 Nisan). Prost'un planına aid şekil dün neşrolundu, s.1,7.
- Cumhuriyet Gazetesi. (1939, 4 Temmuz). Vali ve Belediye Reisinin gazetemize beyanâtı, s.1.
- Daver, A. (1940, 21 Şubat). İstanbul'un alacağı yeni çehre. *Cumhuriyet Gazetesi*, s.3.
- Hardt, M., Negri, A. (2009). *Commonwealth*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hardt, M., Negri, A. (2001). *İmparatorluk* (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Harvey, D. (2012). *Sermaye'nin mekânları (eleştirel bir coğrafya'ya doğru* (B. Kıcırcı, D. Koç, K. Tanrıyar, S. Yüksel, Çev.). İstanbul: Sel Yayınları.
- Harvey, D. (2013), *Asi Şehirler*. (A. D. Temiz, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2008). The right to the city, *New Left Review*, 53, September-October. Retrieved from: <http://newleftreview.org/II/53/david-harvey-the-right-to-the-city>.
- Kahraman, T. (2013). Kent hukukunun yeni yüzü: Düzenleyici devletten seçkinleştirici devlete. Tan ve Çavdar (Ed.) *İstanbul: Müstesna şehrin İstisna Hali* (ss. 17-51) içinde. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Keyder, Ç. (1998). 1990'larda Türkiye'de modernleşmenin doğrultusu. S. Bozdoğan, Kasaba ve Elhüseyni (Ed.) *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* (ss.29-42) içinde. Beşiktaş, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Keyder, Ç. (2000). Arka plan. Keyder (Ed.) *İstanbul küresel ile yerel arasında* (S. Savran, Çev.) (ss.9-40) içinde. Yayıncılık Matbaacılık Ltd., İstanbul.
- Lefebvre, H. (2011). *Kentsel devrim* (S. Sezer, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Özay, S. (1938). *Yalova İmar Planı*. [harita]. 1:2000. HRT 003728, Plan No.1774. İstanbul: Atatürk Kitaplığı.
- Purcell, M. (2002). Excavating Lefebvre: The right to the city and its urban politics of the inhabitant. *Geojournal*, 58, 99-108
- Park, R. (1967). *On social control and collective behavior*. Chicago: Chicago University Press.
- Tanju B. (2007b). Asıl yakan temsiliyet. Ayvaz (Ed.) *İmkânsız değil, üstelik gerekli: Küresel savaş çağında iyimserlik* (ss. 90-105) içinde. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları / İKSV.
- TCDA (1935, 5 Mart). Prost'un davet edilmesi Yalova için, Fon no: 30 18 1 2-Kutu no: 52 - Dosya No: 17 - Sıra No: 1.
- Theodore, N., Peck, J. and Brenner, N. (2011). Neoliberal urbanism: Cities and the rule of markets. in G. Bridge and S. Watson (Eds.) *The new blackwell companion to the city* (pp. 15-26). Oxford, UK: Wiley-Blackwell. doi: 10.1002/9781444395105.
- Yıldırım, B. (2014). *Kamusa alanın üretimi: Taksim Meydanı* (yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Peyzaj Mimarlığı Programı, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Sosyal, Kültürel ve Ekonomik İşlevler Bağlamında Üniversite Kent İlişkisi: Mersin ve Mersin Üniversitesi Örneği

*

University-City Relation within the Context of Social, Cultural and
Economic Functions: The Case of Mersin and Mersin University

Yaşar Erjem¹

Özet

Bu araştırma, sosyal, kültürel ve ekonomik işlevler bağlamında üniversite kent ilişkisini Mersin ve Mersin Üniversitesi örneği üzerinde çözümlemeyi ve tartışmayı amaçlamaktadır. Bilindiği üzere, üniversiteler kentsel koşullardan etkilenen ve onları aynı zamanda etkileyen kurumlardır. Özellikle, Türkiye’de üniversitelere yüklenen temel işlevlerden birisinin içinde yer aldıkları kenti sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan şekillendirerek onların gelişme ve değişmelerine katkıda bulunmak olduğu bilinmektedir. Üniversitelerin Türkiye’de ülke yüzeyine yayıldığı ve son yıllarda sayısal olarak da dikkate değer bir artış gösterdiği görülmektedir. Tüm bu gelişmelere karşın, Türkiye’de üniversitelerin kentlerin gelişmelerine yönelik işlevleri önemli bir problem ve tartışma konusudur. Bu bildiri, ifade edilen bu probleme ve tartışmaya üniversite ve kenti birlikte, karşılıklı ilişki ve etkileşim bağlamında ele alarak katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Araştırma Mersin’de gerçekleştirilmiştir. Belgesel gözlem ve nitel araştırma yöntem ve tekniklerinden yararlanarak Mersin’deki sivil toplum örgütleri, iş dünyası, medya ve üniversite bileşenleri ve temsilcilerinden hareketle konu ele alınmıştır.

Anahtar Kavramlar: kent, üniversite kent ilişkisi, üniversite

Abstract

In this research, the relationships between urban and university were analyzed in context of social, economic and cultural functions. The research was conducted in Mersin City and Mersin University. This study aims to describe the relationships between city and university, based on the case of Mersin City and Mersin University. Qualitative research method is employed to describe and interpret the relationships between urban and university. According to the findings of the research, there are positives approaches to development of the relationships between city and university in Mersin and Mersin University. But the study has found very deficient relationships between the city and the university. According to findings, urban joint owners evaluations as a very important the role of university management, especially rector’s role.

Key Concepts: urban, relationship of urban and university, university

---

¹ Prof. Dr., MEÜ. Sosyoloji Bölümü, Çiftlikköy Kampüsü/Mersin (yerjem@yahoo.com)

1. Giriş

Üniversite, bilimsel özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğe sahip, yüksek düzeyde eğitim, öğretim, bilimsel araştırma ve yayın yapan fakülte, enstitü, yüksekokul vb. kuruluş ve birimlerden oluşan bir öğretim kurumu (TDK, 2011, s. 2446) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım, üniversiteyi işlevleri ve öğeleri açısından kavramamıza yardım edebilir. Bu bağlamda üniversite bilim ve eğitim işlevlerinde bulunan ve bunu gerçekleştirecek koşul ve unsurlara sahip bir bütün olarak ele alınabilir. Ancak, bu tanım bir açıdan da eksiktir. Çünkü tarihsel ve köklü bir kurum olan üniversitenin, akademik özerkliğinin yanı sıra, yönetsel özerkliğini içermiyor. Yine işlevlerindeki yeni gelişmeleri ve üniversitenin toplumsal değişimdeki rolünü de göz ardı ediyor. Hâlbuki çağdaş üniversite, Oğuz'un (2010, s. 86) da belirttiği gibi, sosyal, politik, ekonomik ve teknolojik alanlarda toplumsal değişimleri gerçekleştirmede önemli görevlere sahip. Ayrıca, üniversite kurumsal kimliğini koruma ve işlevlerini yerine getirmede bilimsel özerkliğin yanı sıra yönetsel özerkliğe de sahip olmalıdır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, üniversiteler bilim, araştırma ve eğitim işlevlerinin yanı sıra, topluma hizmet işlevlerine sahip. Bu işlev kısaca, üniversitenin topluma, bulunduğu bölge ve kente eğitim, sanat ve kültür alanlarında katkılarda bulunarak, ekonomik ve kültürel kalkınmayı desteklemesi anlamına gelmektedir.

Üniversitenin klasik diye tanımlanacak işlevleri birçok yazar ve araştırmacı tarafından ifade edilmiştir (Varış, 2015; Heper, 2015; Bayraktar, 2012). Bazı araştırmacılar (örneğin Heper, 2015), bilgi üretmeyi ve bu bilgiyi toplumla paylaşmayı daha önemli görür. Üniversitelerin üst düzeyde bilgi üretmek ve nitelikli eğitim yapmak gibi klasik işlevleri şüphesiz son derece önemlidir. Ancak, günümüzde birçok alanda meydana gelen toplumsal değişimler ve üniversiteye yönelik politikalar, üniversiteyi çok işlevli çağdaş bir kentsel kurum hâline de getirmiştir. Bu bağlamda toplumsal değişmeye katkı sağlamak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı etkilemek ve toplumu sanat, spor ve kültür alanında şekillendirmek üniversitelerin yeni işlevler arasında yer alır. Ancak bu "yenilik" üniversiteleri tarihselliği içinde değerlendirdiğimizde yenidir. Örneğin, Avrupa'da 1960'lı yıllarda birçok üniversitede yükseköğretim kurumlarının bölgesel kalkınmada bir araç olarak planlanıp, özellikle az gelişmiş

bölgelerde yaygınlaştırıldığı bilinmektedir. Türkiye’de de bu tür bir bakış açısının üniversitelere yönelik yaklaşımlarda ve politikalarda belirli derecede etkili olduğu söylenebilir.

Türkiye, bugün her ilinde en az bir üniversitenin olduğu, devlet ve vakıf (özel) niteliğinde, 200’e yakın üniversiteye sahip bir ülke konumundadır. Üniversite politikalarını şekillendiren, ulusal, yerel ve küresel dinamiklerin etkisiyle (eleştiriye açık bir konu ve durum olmasına rağmen) Türkiye üniversitelerden kalkınmaya, değişmeye ve çağdaşlığa katkılar beklemektedir. Üniversitelerin sayısal olarak artması, kurulduğu kentlerin niteliği, üniversitelerin alt yapı ve üst yapı olanaklarının yetersizliği her zaman ifade edilen bir gerçeklik. Ancak, üniversiteler geldiğimiz noktada ulusal, uluslararası ve kentsel düzeyde bir dinamik. Bu her üniversite için şüphesiz aynı değil, ancak üniversiteye yönelik bu yönde bir anlayış var. Bazı üniversiteler, sahip oldukları olanaklarla görece daha iyi durumdadır ve ifade edilen bu işlevleri daha iyi yerine getirebiliyorlar.

Türkiye’de üniversitelerin ülke sathına yayılması, yukarıda ifade edilen bağlamda özellikle üniversite kent ilişkileri alanında dinamik bir tartışma ve araştırma alanının oluşmasında etkili olmuştur. Ülkemizde, büyük kentlerde kurulan üniversitelerde üzerinde özellikle eskiden pek fazla durulmayan veya kısmen ele alınan bu konu üniversitelerin orta ve küçük ölçekli tüm kentlere yayılmasıyla birlikte büyük bir önem ve güncellik kazanmıştır.

Konuyla ilgili literatüre bakıldığında bu konuda birçok araştırmanın yapıldığı görülmektedir. Örneğin, Ergun (2014) tarafından yapılan bir araştırmada, üniversite kent ilişkilerine öğrenciler açısından bakılarak, kentin ve üniversitelerin olanakları kapsamlı bir anketle nicel olarak saptanıp değerlendirilmiştir. Sankur ve Gürdal (2014) ise Bülent Ecevit Üniversitesinin Zonguldak üzerine olan etkilerini ve kentin üniversite algısını araştırmışlardır. Araştırma sonucunda kent sakinlerinin üniversiteyi olumlu ve önemli algıladıkları, üniversitenin özellikle kenti ekonomik açıdan olumlu etkilediği bulunmuştur. Aynı araştırmada üniversitenin sosyal, kültürel, sanatsal ve spor etkinlikleri çerçevesinde katkıları olduğu ortaya çıkmıştır. Benzer bir araştırma ise Erdem (2005) tarafından yapılmıştır. Erdem, Pamukkale Üniversitesini iç ve dış paydaşlar ekseninde ele alıp araştırmıştır. Araştırma sonucuna göre, paydaşlar Pamukkale Üniversitesini “bölge üniversitesi vizyonunun bir gereği

olarak bölge sorunlarının çözümüne ve bölgenin kalkınmasına daha etkin bir biçimde katkı yapacağını” düşünmektedirler.

Yukarıda ifade edilen araştırmalar ve bu çerçevede yapılan diğer pek çok araştırmada, üniversitenin ekonomik olarak kente katkıları (Gürdal vd., 2009; Erdem, 2005; Ergun, 2014) ortaya konmuştur. Ekonomik katkılar özellikle küçük ölçekli kentlerde öğrencilerin yaptığı harcamalar temelinde ele alınmaktadır (Gürdal vd. 2009; Sağır ve Dilsiz, 2011; Tuncel, 2014). Ayrıca, üniversitenin kent ekonomisine katkısını üniversite-sanayi iş birliği çerçevesinde ele alan (Erdil vd., 2012; Yılmaz ve Mualoğlu, 1989) bazı araştırmaların da yapıldığı görülmektedir.

Tüm bu araştırmalardan çıkarılabilecek en temel sonuç, üniversitelerin içinde buldukları kentle iş birliği çerçevesinde sosyal, ekonomik, kültürel ilişkilere girebildikleri ve bunun çağdaş bir üniversite için önemli bir işlev olduğudur. Bu iş birliğinin gerçekleştirilirken aynı zamanda üniversitelerin kurumsal kimliğine zarar verilmemesi önemli bir kaygı unsurudur.

Ancak, tüm bunlarla birlikte Türkiye’de üniversite-kent ilişkileri ve üniversitelerin işlevlerine yönelik eleştiriler de söz konusudur. Örneğin, Okçabol’a (2007) göre üniversiteler buldukları yöre ve kentle bütünleşmemiş; üniversiteler buldukları yöredeki kültürel miras ve toplumsal sorunlara yönelik hiçbir çalışma yapmamış ve öğrenciler dışında üniversiteler kapılarını açmakta tutucu davranmıştır. Diğer yanda ise üniversitenin iş dünyası, STK, medya vb. kent bileşenleriyle (ve hatta üniversitenin dünyayla) olumlu bir ilişkiye girdiğini gösteren araştırma ve değerlendirmeler söz konusudur (Erdem, 2005; Gürdal vd., 2009; Ergun, 2014). Ve ayrıca bu yönde daha nelerin yapılabileceği de yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Bu bağlamda, konunun çok boyutlu olarak araştırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yöndeki çalışmaların kapsamlı, eleştirel ve tüm kent bileşenleri ve üniversite bileşenlerini bir bütün olarak ele almasında ciddi yararlılıklar vardır.

Bu araştırma, üniversite-kent ilişkisini üniversitenin topluma hizmet işlevlerini ekonomik, sosyal ve kültürel işlevler şeklinde kavramsallaştırarak, üniversite bileşenleri ve kent bileşenleri çerçevesinde analiz ederek tartışmaktadır. Araştırmanın amacı, üniversite-kent ilişkisini tarafların konuya yaklaşımları çerçevesinde bir bütün olarak ortaya koymaktır.

Araştırma literatürde ifade edilen çalışmalardan kapsam ve yöntem açısından farklıdır. Konuyla ilgili araştırmalar, genellikle problemin belli bir ögesine veya boyutuna yöneliktir. Örneğin konuyu öğrenciler veya üniversite sanayi iş birliği temelinde ele almak gibi. Yine, yöntem olarak nicel yöntemin daha çok kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda problemin nitel yöntemle araştırılması farklı yaklaşım, düşünce ve değerlendirmeleri görme açısından oldukça önemlidir. Mersin’de gerçekleştirilen, üniversite kent ilişkilerini Mersin ve Mersin Üniversitesi örneği üzerinde ele alan araştırma ifade edilen bu özelliklere sahiptir. Ayrıca, üniversite kent ilişkileri çerçevesinde yapılan somut uygulama ve projelerin de eleştirel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

2. Yöntem

Bu araştırmada nitel araştırma yöntem ve tekniklerinden yararlanılmıştır. Doküman analizi ve görüşme teknikleri kullanılmıştır. Araştırmada, katılımcıların konuyla ilgili bakış açıları derinlemesine öğrenilmeye çalışılmıştır. Bu araştırmada, üniversite bileşenlerini temsil eden 4 yönetici ve 6 öğretim üyesiyle görüşme yapılmıştır. Kent bileşenlerini temsilen sanayi ve iş dünyasından 3, medyadan 2 ve sivil toplum örgütlerinde 5 kişiyle görüşülmüştür. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır.

Araştırmada üniversite kent ilişkisi üç kategoride ele alınmıştır. Bunlardan birincisi üniversite bileşenleridir. Bu bileşenler üst düzey yöneticiler ve öğretim üyelerinden oluşmaktadır. İkinci bileşen ise kentte aittir. Bu bileşen iş ve sanayi kesimi, sivil toplum ve medyadır. Üçüncü kategoride Mersin Üniversitesi ve Mersin’le iş birliği çerçevesinde yapılanlar ve bunların değerlendirilmesinden oluşmaktadır.

Araştırmada üniversite kent ilişkileri sosyal, ekonomik ve kültürel işlevler bağlamında ele alınmış, tarafların yaklaşımları ve yapılan etkinlikler bu işlevlere göre yorumlanmıştır.

Araştırma, Mersin ve Mersin Üniversitesinde yapıldığı için araştırma alanıyla ilgili özet bir bilgi verilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir.

Mersin Üniversitesi, Akdeniz Bölgesi’nin doğu kısmında yer alan Mersin ilinde 1992 yılında kurulmuş olup aynı yıl eğitim-öğretim, bilim ve topluma

hizmet etkinliklerine başlamıştır. Mersin 1.727.257'ye ulaşan nüfusuyla Türkiye'nin önemli bir ilidir (2014-2015 Eğitim Öğretim Rehberi, 2014).

İlin merkez nüfusu 955.106'dır. Mersin nüfusu iç göçlerle artmıştır. Özellikle 1980'in ikinci yarısında ve 1990'lı yıllarda kent ciddi iç göç almıştır. Bu iç göçler üzerinde Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu'sunda yaşanan şiddet ortamının ve Mersin'in iklim, sosyo-ekonomik yapı ve kültür gibi olumlu özelliklerinin etkisi bulunmaktadır. Sıcak, ılıman bir iklime sahip olan Mersin, tarım, ticaret, sanayi, lojistik, serbest bölge, liman ve turizm olanaklarına sahip bir ilimizdir (Erjem, 2009).

Mersin Üniversitesi yaklaşık çeyrek yüzyıllık (23 yıl) bir geçmişe sahiptir. Bu süre içinde üniversitenin dinamik bir gelişim gösterdiği görülmektedir. 2014 yılı itibarıyla 37.409 öğrencisi olan üniversite, Merkez, Yenişehir ve Tece kampüslerinde faaliyette bulunmaktadır. 14 fakülte, 1 konservatuar, 8 yüksekokul, 12 meslek yüksekokulu ve 5 enstitüde eğitim ve bilimsel amaçlı faaliyetlerde bulunmaktadır. Üniversite, 2008'de TS EN ISO9001 Kalite Yönetim Belgesi'ni almış, 2012'de ise ECTS ve DS etiketlerini almıştır (2014-2015 Eğitim Öğretim Rehberi, 2014).

3. Bulgular

3.1. Mersin Üniversitesi Bileşenlerinin Üniversite Kent İlişkilerine Bakışı ve Düşünceleri

Üniversite kent ilişkilerine üniversite cephesinden bakıldığında en önemli aktörün yöneticiler ve özellikle rektör, rektör yardımcıları, dekanlar, yüksekokul müdürleri ve bölüm başkanları ve öğretim üyeleri olduğu söylenebilir. İfade edilen bu yöneticiler içerisinde, Türkiye'de yükseköğretimin yapısı ve bu yapıyı şekillendiren YÖK (Yüksek Öğretim Kurumu) modeli göz önüne alındığında üniversite rektörünün önde geldiği söylenebilir. Bu araştırmadan elde edilen verilere göre, gerek MEÜ'nün önceki rektörü Prof. Dr.Süha Aydın ve gerekse yeni rektörü Prof. Dr. Ahmet Çamsarı'nın, üniversite kent ilişkilerini çok önemli, geliştirilmesi gereken, bu yönde kentle, kent bileşenleriyle, sanayi, iş dünyası ve kentin diğer unsurlarıyla iş birliğinde bulunulmasını olumlayan bir bakış açısına sahip oldukları görülmektedir. Ancak, Mersin Üniversitesinin önceki rektörü Aydın'ın bu konuda gelinen noktayı değerlendi-

rirken oldukça karamsar olduğu anlaşılmaktadır. Prof. Aydın Mersin’de üniversite kent ilişkisini şöyle değerlendirmektedir:

“Kentimize katkı sunmak adına önemli girişimlerde bulunmamıza, alanlarında ün yapmış isimleri çeşitli nedenlerle kentimizle buluşturmamıza, üniversite-sanayi işbirliği adına çeşitli projeler geliştirmemize rağmen, işbirliği konusunda hala yeterince yol kat etmiş olduğumuzu düşünmüyorum. Her ortamda dile getirdiğimiz gibi, özlediğimiz Kayseri, Bolu ve Muğla örneklerini Mersin’de görmeyi çok arzuluyoruz (6 Ekim Beyaz Gazete).”

Önceki rektör Aydın’ın bu ifadeleri, Mersin’de üniversite kent ilişkileri adına önemli şeyler yapıldığını, bunda da üniversitenin etkin olduğu, ancak ulaşılan durumun çok yetersiz olduğu; özlenen üniversite-kent ilişkilerinin kurulamadığına yönelik bir serzeniş ve bir hayal kırıklığı olarak yorumlanabilir. Nitekim Aydın bir başka değerlendirmesinde şu çarpıcı ifadelerde bulunmuştur: “Türkiye’nin hatta dünyanın başka üniversiteleriyle ve kentleriyle kurduğumuz ilişkileri Mersin’de kuramadık.”

MEÜ’nün 4. Rektörü olarak, 2014 sonlarında göreve başlayan yeni rektör Prof. Dr. Ahmet Çamsarı, üniversite kent ilişkilerini hem rektörlük seçim sürecinde ve hem de göreve başladığında itibaren gündemine alan bir rektör profili çizmektedir. Konuya bakışı olumlu olan Çamsarı, bu konuda şunları söylemektedir:

“Mersin, tarih, kültür ve ekonomi anlamında geleceğe daha etkin taşınması gereken potansiyellere sahip. Mersin Üniversitesi ise buna katkı sağlayacak bir değer. Mersin Ticaret ve Sanayi Odası (MTSO) ve Mersin iş dünyası ile olan işbirliği bu potansiyelleri somutlaştıracaktır. 10-15 yılda Mersin her anlamda Türkiye’nin ilk 5 kenti arasına girecek. MEÜ’nün Teknopark, MEİTAM (Merkezi İleri Teknoloji Araştırma Merkezi) Kalibrasyon Laboratuvarı, yeni hizmete giren ve bir TÜBİTAK projesi olan Teknoloji Transfer Ofisi ile sanayici ile Mersin ekonomisinin hizmetinde olacaktır”. (28.01.2015, Milliyet.com.tr)

Rektör Çamsarı’nın ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, üniversite kent ilişkisi Mersin’de geliştirilmesi gereken, potansiyelleri olan bir konu. Rektör Çamsarı bu konuda üniversitenin olumlu bir alt yapıya sahip olduğunu ve bazı projeler geliştirdiklerini de söylemektedir. Rektör Çamsarı üniversite kent ilişkisinde üniversitenin önde olması gerektiğini düşünmektedir. “Üniversite kent ilişkisinde üniversitenin bir

adım önde olması ve kente ışık tutması gerektiğine” inanmaktadır (www.mersin.edu.tr,30.01.2015). Rektör Çamsarı bu bağlamda üniversitede bölgenin ihtiyaçlarına uygun bölümleri açmaya öncelik vereceklerini, sanayiciliğe, tarıma ve denizciliğe yol gösterecek bir yapılanma içerisinde olacaklarını vurgulamaktadır (www.mersin.edu.tr,30.01.2015).

Mersin Üniversitesinin yeni rektörünün üniversite kent ilişkileri konusunda düşünceleri yukarıda da belirtildiği gibi olumludur. Hem üniversitenin hem de kentin birikim ve potansiyellerini değerlendirmeye yönelik sanayi ve iş dünyası ile iş birliğine açık bir yaklaşım söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Üniversitede kentin ve bölgenin gereksinmelerine yönelik bölümler açılması fikri de bunu destekliyor. Özellikle tarım ve denizcilik ön plana çıkıyor. Somut projelerle konuya yaklaşıyor.

Sonuç olarak, her iki rektör de üniversite kent ilişkilerinin önemli olduğunu düşünen ve bu yönde yapılması gereken çok şeyin olduğunu farkında olan yöneticiler. Önceki rektörün bu konuda istenilen düzeye ulaşılamadığına yönelik düşüncesi dikkat çekerken yeni rektörün bu meseleyi kavramış projeleri olan bir yönetim anlayışına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Fakülte dekanları, üniversitelerin akademik nitelikli yöneticileri arasında yer alır. Fakültelerin eğitim, öğretim, bilim ve topluma hizmet işlevlerinin yerine getirilmesinde önemli rolleri vardır. Bu çerçevede üniversite kent ilişkilerinde görüşlerine başvurulması gereklidir. Araştırmada Mersin Üniversitesinde dekanlık görevi yapan bir yönetici ile üniversite kent ilişkilerinin durumu ele alınıp değerlendirilmiştir. Mülakattan elde edilen verilere göre dekan A, üniversite kent ilişkisine şöyle bakmaktadır:

“Üniversite kent ilişkileri karşılıklı bir alışveriş ortamı demektir. Kentin üniversiteye sahip çıkması, üniversitenin de araştırma, eğitim gibi faaliyet alanlarında kent ihtiyaçlarını konu edinmesi etkili bir ilişki için yararlı olacaktır. Türkiye’de üniversitelerin yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan bir durum aslında. Merkezdeki üniversitelerin böyle bir tanınırlığa veya ilişki yoğunluğuna ihtiyaç uydüğünü pek hatırlamıyorum. Bizim gibi kent ve bölge üniversitelerinin ise bu anlamda merkez üniversitelerden farklı bir misyona sahip olması bekleniyor”.

Dekan A. Mersin Üniversitesinin kentle olan ilişkilerini ise şöyle değerlendirmektedir.

“Fakülteler ve farklı birimler kentteki alanlarla ilişkili olarak pek çok kurumla ortak çalışma yürütmektedir. Örneğin, Eğitim Fakültesi İl Milli Eğitim Müdürlüğü ve okullar düzeyinde konferans, seminer, hizmet içi eğitim programları düzenlemektedir. Ancak bu çalışmalardan diğer kurum ve kuruluşların haberdar olmadıklarını düşünüyorum. Sık sık üniversitenin kentle ilişkilerinin sınırlı kaldığı Mersinliler tarafından dile getirilmektedir. Yapılan faaliyetlerin tanıtımı ve merkezi olarak tespiti yıllık faaliyet değerlendirmeleri yapılmadığından üniversite olarak bizlerde ne kadar ilişki geliştirdiğimizi bilemiyoruz.”

Dekan A. genel olarak üniversite kent ilişkileri ve özel olarak da Mersin Üniversitesi ve Mersin ilişkilerinin nasıl geliştirilebileceğine yönelik yapılması gerekenler konusunda şunları önermektedir:

“Yıllık faaliyet raporlarıyla ayrıntılı olarak bilgi toplanması. Üniversite ve kentte yapılan Mersin’le ve Mersin’e yönelik faaliyetler istatistiki olarak bilinmeli. Üniversite birimlerinin kentle ilgili çalışmalarının bir merkezden koordine edilmesi yararlı olabilir. Üniversite içi koordinasyon ile yapılan faaliyetler değerlendirilebilir. Örneğin bir senato gündemi olabilir. Yıllık yapılabilecek bu çalışmalarda ayrıca gelecek dönem iş birliği ile ilgili öngörüler oluşturulabilir. Daha fazla tanıtım ve reklam gerekiyor”.

Mersin Üniversitesinde uzun yıllar görev yapmış üst düzey yöneticilerden (Enstitü Müdürü) Y. ise üniversite kent ilişkilerine üniversitenin görevleri çerçevesinde bakmakta ve Mersin Üniversitesinin iyi bir durumda olduğunu söylemektedir.

“Mersin Üniversitesi kuruluşundan itibaren kent ile düzeyli bir ilişkiyi sürdürmektedir ve kente gözle görülür bir katkı sağlamaktadır. Üniversitenin varlığı Mersin kenti için tek başına önemli bir kazanımdır. Bugüne kadar kentten talep gelmediği hâlde üniversite halkın eğitime ve çeşitli alanlarda hizmet üretimine katkı vermektedir. Siyasi düşüncelerle üniversiteye müdahil olmak isteyen çıkar sahipleri ise üniversiteden uzak tutulmaktadır. Doğrusu da budur.”

Y’nin ifadeleri, Mersin’de üniversite kent ilişkilerinin üniversitenin özellikle eğitim, öğretim ve topluma hizmet anlamında iyi olduğu şeklinde yorumlanabilir. Üniversitenin kente yönelik faaliyetlerini düzeyli ve yeterli gören Y, kentin üniversiteden talep etmemesine rağmen bu çalışmaların yapıldığını söyleyerek, kentin bu ilişkide istenilen konum

ya da durumda olmadığını düşünmektedir. Y'nin özellikle, "siyasi düşüncelerle üniversiteye müdahil olmak isteyen çıkar çevreleri olduğu ve üniversitenin bunları üniversiteden uzak tuttuğu" değerlendirmesi oldukça önemli. Çünkü üniversite kent ilişkilerinde kentteki medya ve sivil toplum örgütlerinin yaklaşımının siyasi olduğuna, üniversiteyi kendi siyasi anlayışına göre değerlendirdiklerine yönelik Mersin'de üniversitenin kuruluşundan beri önemli bir algı bulunmaktadır. Bu algıda Türkiye'de yaşanan olaylar, Mersin'in yapısı, rektör atamaları, rektörlerin kente yaklaşımı ve kent bileşenlerinin siyasi tutum ve düşüncelerinin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Özet olarak üniversite kent ilişkisi, nötr, tarafsız bir ilişki değildir. Ve bu taraflılıkta politik düşünceler de etkili olabilmektedir.

Y, üniversite kent ilişkilerinin uzmanlık alanları çerçevesinde olması gerektiğini, yapılanlarda bu yönde olduğunu söyleyerek, "üniversiteyle ilgili taleplerin doğru yerlere veya birimlere ulaştırılması gerektiği" görüşündedir. Y'ye göre üniversitenin toplumla (kentle) ilişkileri, kişiler üzerinden değil kurumlar üzerinden olmalıdır. Bu yapılmadığından öğretim üyelerinin kişisel çabalarıyla yapılan faaliyetler zaman ve enerji kaybına yol açmaktadır. Kişilerin, kentle ilişkileri amacına uygun olarak, kurumsal bir zeminde sistemli olarak yürütülmelidir.

Bir üniversitenin en önemli unsurlarından birisi de öğretim elemanlarıdır. Öğretim elemanları, eğitim, öğretim, bilimsel araştırma ve topluma hizmet (kent dâhil) işlevlerinde bulunan, bu bağlamda üniversitenin varlık koşulları ve kurumsal kimliğiyle örtüşen önem ve değerdedir.

Araştırmada üniversite kent ilişkisini öğretim elemanlarının gözünden de görmeye çalışıldı. Öğretim elemanlarıyla yapılan mülakatlardan elde edilen verilere göre, üniversite kent ilişkisi karşılıklı bir ilişki, belli hizmet ve işlevlere dayalı, üniversitenin kurumsal kimliğiyle ve kentin özellikleriyle ilişkili ve aynı zamanda sorunlar içeren bir alan.

Bu bağlamda, örneğin kendisiyle mülakat yaptığımız Z, şunları söylemiştir.

"Üniversite kent ilişkisinin özellikle üniversitenin yüklendiği toplumsal görevlerle ilişkili olduğunu düşünüyorum. Araştırmayı ön plana alan bir üniversite bütünüün parçası olarak kent sorunlarına karşı duyarlı, sorunların nedenlerini açıklama çabasıyla kendisini ortaya koyacaktır. Eğer üni-

versite kurumsal kimliğini ticari bir şirket gibi düşünürse bu kez kendi temsil eden aktörler ve tarafları da buna göre seçecek ve ilişki kuracaktır.”

Z'nin özellikle, üniversitenin kurumsal kimliğini ön plana alması, topluma yönelik, kente yönelik görevlerini vurgulaması oldukça anlamlı. Özellikle, kurumsal kimliğin ticari olarak tanımlanmasının ilişkileri bu boyuta yönlendireceği tespiti, Türkiye’de üniversitelerin toplumla ilişkide ekonomik ve ticari kaygılar ve neoliberal politikalarla örtüşen bir yönelimin içinde olduklarına yönelik eleştirileri dolaylı da olsa yansıtması bağlamında dikkat çekici. Çünkü üniversite, sanayi ve iş dünyası ve diğer ekonomik nitelikli kuruluşlarla ilişkilerini “kurumsal kimliğini” göz önüne alarak yürütmeli. Aksi durumda, kurumsal kimliğini ve işlevlerini kaybetmiş, ekonomik ve ticari nitelikteki yapılarda dönüşme tehlikesiyle karşı karşıya olacaktır.

Bu bağlamda, üniversite kenti çok iyi analiz etmeli, hangi gruplarla ve nasıl ilişkiye girileceğini dikkatle ve kurumsal kimliği ekseninde belirlemelidir.

Z'nin bu konudaki tespiti son derece önemli:

“Olaya kentin toplumsal aktörleri ve tarafları açısından bakıldığında ise kamu eksenli kurumların üniversiteden beklentileri ile özel sektör bazı kurumların beklentilerinin farklı olacağını düşünüyorum. Özellikle özel sektör kendi çıkarlarıyla ilişkili bir ilişki tarzını benimseme eğiliminde olacaktır.”

Bir diğer öğretim üyesi ise (T), üniversite kent ilişkilerinin karşılıklı boyutunda değerlendirerek şöyle demişti:

“Üniversite kent ilişkisi üniversitenin halka (kente) hizmet etmesi, aynı zamanda kentinde üniversiteye destek olması demektir. Bu hizmet ve destek eğitim, araştırma, topluma hizmet (sağlık, sanayi, tarım vb.) faaliyetlerini içerir.”

Aynı öğretim üyesi, Mersin Üniversitesinin kentle ilişkilerini şöyle değerlendirmiştir.

“Mersin Üniversitesi kentle ilişkilerini geliştirmelidir. Bu konuda belli bir düzey var. Ancak yeterli değil. Her alanda kente yakın olması gerekir. Eğitim, sanat, kültür, sağlık vb. alanlarda daha iyi olabilir.”

T'nin bu değerlendirmesi, Mersin'de üniversite kent ilişkisinin istenilen düzeyde olmadığını, yapılacak çok şeyin olduğunu, kısacası geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Bir başka, öğretim üyesi (M) aynı konuda mevcut durumu ve sorunları şöyle betimlemiştir:

“20 yıldır bu üniversitede çalışmaktayım. Geldiğim ilk günden beri üniversite kent ilişkisinin yeterli olmadığına dair şikâyet ve serzenişle karşılaştım. Bu şikâyet ve serzenişlerin çoğunlukla üniversitenin yöneticilerinin siyasi eğilimleri ile kentin önde gelen toplumsal aktörlerinin siyasi tercihlerinin aynı olmamasından kaynaklandığını gördüm. Hem kamu kuruluşlarında hem de kentin ticaret ve sanayi erbabında olan benzer tutum söz konusuydu. Mersin'in göç alan bir il olması, göçün yarattığı sorunlara farklı kesimler tarafından farklı çözüm önerilerinin getirilmesi, üniversiteden bu konuda beklenen tutum örtüşmeyince taraflar arasında gerilimin ortaya çıktığını gözlemledim. Özellikle son yıllarda, kendilerini sivil toplum kuruluşu olarak isimlendiren toplumsal aktörlerin üniversiteden kendi eğilimleri doğrultusunda işler yapmasını, taraf olmasını beledikleri gözlemlenmektedir. Hatta üniversitenin sınırlarını aşan ve gücünü aşacak şekilde çözüm önerisi ya da reçetesi umdukları görülmektedir. Üniversitenin Ar-Ge çalışmaları açısından düşünüldüğünde de kentin sorunlarına ilişkin, sanayi ve ekolojik sorunlar bağlamında iş birliği yapılabilir bir zemin ortaya çıkma ve gelişme olanağı olabilir. Örneğin, Mersin'e özgü olan kareta türü kaplumbağaların korunmasına yönelik uygulamalar gibi. Ama esas sorun sosyal dokuya ilişkin olsa gerek. Kentin hâkim siyasi aktörleri dışında ve onların tercihlerine rağmen sosyal sorumluluk projeleri yapmak neredeyse imkânsız gibidir. Yani siyasi tercihler bu konuda en önemli engel olarak ortaya çıkmaktadır.”

Yukarıda ifade edilen bu görüş ve değerlendirme, Mersin Üniversitesi Mersin ilişkilerinin kentin yapısıyla, kentteki gruplarla ve özellikle onların siyasi yaklaşımlarıyla ilişkisini ortaya koyması açısından oldukça dikkat çekicidir. Toplumumuzda, özellikle devletin, hükümetlerin, üniversiteye siyasi yönden baktığı bilinmektedir. İlginç olan durum, kentin sivil dinamiklerinde de bu tür, farklı ama temelde politik olan bir yaklaşımın olması. Bu durum Türkiye'de üniversite toplum ilişkilerinin, üniversitenin kurumsal kimliği ve değerleri üzerine oturmadığı, aynı zamanda toplumda da bu yönde, yani “üniversite kavramına uygun” bir bakışın oluşmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Konuya, daha da somut öneriler çerçevesinde bakıldığında, Mersin’de üniversite kent ilişkisini geliştirmek için neler yapılabilir.

Kendisiyle mülakat yaptığımız C (öğretim üyesi), bu konuda şunları söylemiştir:

“Tanıtım, iletişim çok önemli. İletişim kanalları çok iyi kurulmalı projeler üretilmeli. Kentin sorunlarıyla üniversite yakından ilgilenmeli. Sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkiler geliştirilmeli. Yapılan etkinlikler ve yayınlar duyurulmalı. Kentin üniversiteye katkısı sağlanmalı.”

Bir diğer öğretim üyesi ise, bu yönde örgütlenmenin, kurumlaşmanın önemini vurgulamaktadır.

“Üniversite kent ilişkilerini düzenleyen kurum oluşturulmalı. Kentin talepleri değerlendirilmeli, ilgili yerlere kanalize edilmeli, yapılan çalışmalar kaydedilmeli. Bu konuda üniversite halkla ilişkiler bölümü etkili hâle getirilmeli.”

Aynı konuda, daha kapsamlı bir değerlendirme, Z tarafından da şöyle ifade edilmiştir:

“Öncelikle üniversite yönetiminin kentin toplumsal aktörlerine, kamu kuruluşlarına ve sivil toplum örgütlerine, eşit mesafede yaklaşarak iş birliği ve çözüm odaklı bir tutum benimsemelidir. Kentin, siyasi yapısının farklılıkları bilinerek hareket edilmelidir. Kente yönelik bilimsel çalışmalarda nesnel bir tutum benimsendiği ortaya konmalıdır. Kamu kuruluşları ile iş birliğine yönelik tutum benimsenmelidir. Emniyet, belediye, valilik gibi kurumların kente ilişkin beklentilerine dair görüş alışverişi yapılarak beklentilerin gerçekleştirilebilirliği esas alınmalıdır. Kentin acil sorunlarına ilişkin somut projeler ortaya konulabilir. Ulaşım, sosyal dokuya kadar geniş bir çerçevede düşünülerek hareket edilebilir. Kentin çıkar grupları ile ilişkisi en fazla dikkat edilmesi gereken husustur.”

3.2 Mersin’de Üniversite Kent İlişkilerine Kent Bileşenlerinin Yaklaşımı

Daha öncede ifade edildiği gibi üniversite kent ilişkileri karşılıklılık içeren bir niteliğe sahiptir. Meseleye sadece üniversite veya sadece kent açısından bakmak büyük bir eksiklik olacaktır. Bu çerçevede, araştırmada Mersin kenti ve bu kentin bileşenleri olarak ele alınan ve gerçekte üniversite kent ilişkisinde paydaş olan sanayi, iş dünyası, sivil toplum

örgütleri ve medyayı ele aldık. Konu ile ilgili literatürden ve ayrıca ifade edilen bu paydaşları temsil eden aktörlerle mülakat yaptık.

3.2.1. Sanayi ve İş Dünyasının Mersin Üniversitesi Kent İlişkilerine Yaklaşımı

Üniversite kent ilişkilerinin özellikle ekonomik boyutunda, sanayi ve iş çevreleriyle üniversitenin ilişkileri ön plana çıkmaktadır. Üniversitenin temelde bir eğitim ve bilim kurumu olduğu bilinmektedir. Ancak, daha önce de ifade edildiği gibi, üniversitenin topluma hizmet işlevlerinin önemli bir ögesi, üniversitelerin ülke, bölge ve kent dinamikleriyle etkileşim içerisinde sosyo-ekonomik kalkınmalarını sağlamaktır. Üniversitelerin yaygınlaştırılması: Tüm Türkiye yüzeyine dağılmasının önemli sebeplerinden birisi de budur.

Üniversite sanayi ve iş dünyası ilişkisine yönelik eleştiriler olmasına rağmen genelde arzu edilen bir ilişkidir. Bu ilişki, bir iş birliği forumdadır. Örneğin, bu konuda Aktan(2003), ideal bir üniversite sanayiyle yakın iş birliği içinde olmalıdır görüşündedir. Aynı yazar, üniversitenin sanayi ihtiyaçlarını dikkate almasını, sanayiyle ortak projeler geliştirilmesini ifade etmektedir.

Mersin’de görüşme yaptığımız sanayi ve iş dünyasının temsilcileri, yukarda ifade edilen görüş temelinde, Mersin Üniversitesi ile kent arasında iş birliğinin geliştirilmesini savunmaktadır. Örneğin, bu konuda, MEP(Mersin Ekonomi Platformu) başkanı şunları söylemiştir:

“Eğitim, araştırma yanında üniversitenin temel işlevlerinden biri de buldukları kentin hemen hemen bütün kesimleriyle yakın ilişkiler içinde bulunması gerekir. Gerek iş dünyası, gerekse diğer tüm iktisadi, siyasal, kültürel, tarihi kategorilerle ilgili üniversite araştırmaları yapmak özellikle sanayide, gerekse diğer alanlarda hayatımızı kolaylaştıracak ve geliştirecek buluşları teşvik etmelidir.”

MEP başkanının, Mersin Üniversitesinin sanayi ve iş dünyası da dâhil üniversite kent ilişkisinde başarılı olmadığı görüşündedir. Bu konuda, şöyle bir değerlendirme yapmıştır:

“Bu konuda herhâlde bir araştırma yapılırsa, bir anket yapılırsa üniversite 10 üzerinden 3 alır. Kuşkusuz üniversitemizde ilişki kurarak faydalanması gereken katmanlar da bu konuda kusurludur. Ancak, daha eğitimli olması nedeniyle bu konudaki asıl sorumluluk ve kötü notu geçmiş yönetim-

lerden dolayı Mersin Üniversitesi yöneticilerine ve akademisyenlerine veriyorum. Sırtını kente dönmüş bir üniversite ve âdeta sırça köşkte yaşamakta, kentin içine inmemeyi tercih etmektedir.”

MEP başkanı, “Mersin Üniversitesiyle ortak projeler oluşturularak, hayata geçirmeyi” düşündüklerini, bu konuda Mersin’de güçlü bir eğilimin olduğu düşüncesindedir.

Mersin Üniversitesi sanayi ve iş dünyası ilişkisinde, üniversite içerisinde yer alan Mersin Teknopark’ına büyük bir ilgi gösterilmektedir. Bu konuda, Teknopark genel müdürü (ÖD) olumlu bir yaklaşıma sahip. ÖD, “ekonomik gelişmede üniversitelerin ve sanayi kuruluşlarının ortak iş gücünü kullanması gerektiği” görüşündedir. Mersin Teknopark’ı kentin ekonomik büyümesine katkı sağlıyor. Teknopark endüstriyel ürünler, moleküler teknoloji, sağlık, gıda, makine, yazılım, bilişim, otomotiv, metakronik, biyoteknoloji, kimya gibi çeşitli alanlarda faaliyet gösteriyor. Teknopark’ta kuruluştan beri 132 proje tamamlandı. 98 proje devam ediyor.

Mersin’de iş dünyası ve sanayi çevresine göre, kentin önemli potansiyelleri bulunmakta. Üniversite ile iş dünyası verimli bir şekilde bunu değerlendirmek için iş birliği yapmak görüşü ağır basıyor. Örneğin bu konuda, Mersin’de iş dünyasının önemli bir temsilcisi şu görüşü paylaşmaktadır:

“Mersin iklimi, toprağı, coğrafyasıyla çok önemli avantajlara sahip. Kentte ciddi bir iş gücü potansiyeli var. Liman, serbest bölge, ulaşım avantajları var. Turizm potansiyeli önemli. Çukurova Kalkınma Ajansı var. Bu ajans fon oluşturmada kullanılabilir. Önemli olan, üniversite ile iş dünyası ve kentin ilgili taraflarının bir araya gelmesi. Araştırmalar yapılmalı, strateji ve hedefler belirlenmeli, daha sonra buna uygun çalışmalar yapılmalı.”

Bu ve benzeri görüşler, birçok iş adamının görüşü olarak ifade edilebilir. Gerçekler hem üniversite ve hem de iş çevreleri, ekonomik temelli, kentin kalkınmasını sağlayacak iş birliğini savunuyorlar. Ancak, gelinen noktanın yeterli olmadığını, bu konuda sorunlar olduğunu paylaşıyorlar.

3.2.2. Medya ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Mersin’de Üniversite Kent İlişkilerine Yaklaşımı

Medya ve sivil toplum örgütleri önemli bir kent dinamiği olarak değerlendirilebilir. Mersin, 1 milyona ulaşan nüfusuyla, birçok STK’yı ve medya kuruluşunu barındırmaktadır. Özellikle yerel basında bir çeşitlilik

ve aktivite dikkati çekmektedir. Bu bağlamda, araştırmadan medyanın ve sivil toplumun bu konudaki yaklaşımları ve önerileri tespit edilmiştir.

Mersin’de medya ve üniversite ilişkisi genelde sorunlu bir alan olarak görülmektedir. Medya temsilcileri bu konuda üniversiteyi eleştirmekte ve iş birliği konusunda üniversitenin ve özellikle de üniversite rektörünün öncü olması gerektiğini düşünmektedirler. Kendisiyle uzun bir görüşme yaptığımız gazeteci ve televizyon programcısı kimliğiyle tanınan bir medya mensubu (FA), bu konuda şunları söylemiştir:

“Mersin’de üniversite kent ilişkisi, istenilen düzeyin çok altında. Mersin’de üretim çok düşük, yani fabrikalar açılmıyor. Bilakis kapanıyor. Üniversite kent ilişkisi ekonomi de dâhil her alanda geliştirilmeli. Üniversitenin medya ile ilişkileri çok zayıf, üniversite bu konuda aktif değil. Üniversite yönetimi önceki yıllarda bu konuda çok kötü bir performans sergiledi, yeni rektör farklı, bu yönde olumlu bir yaklaşımı var. Rektör, Mersin Gazeteciler Cemiyeti’nde bu konuda bir basın toplantısı düzenlemeli. Kente bakış açısını, sorunları, nelerin yapılabileceği anlatılmalı, konuyla ilgili toplantılar yapılmalı. Üniversite yöneticileri, başta rektör olmak üzere STK’larla ilişki kuramıyor. Hâlbuki STK’larla, esnaf odasıyla, mimarlar odası, ticaret odasıyla görüşmeli, kanaat önderleriyle, kentin ileri gelenleriyle görüşmeli. Mersin’de ekonomi, kültür, sanat, spor gibi alanlarda iş birliği yapılacak çok alan var. Üniversite yöneticilerine ulaşamıyoruz.”

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Mersin’de medya, özellikle yerel medya ile üniversite arasındaki ilişkiler düşük düzeyde olduğuna yönelik yaygın bir inanç söz konusudur. Hürriyet, Sabah gibi gazetelerin Çukurova eklerinde üniversite ile ilgili haberlere rastlanılıyor. Ancak, bu konuda yerel basının çok etkili olması büyük önem taşımaktadır. Yerel basın, rektör seçimleri ve üniversitede zaman zaman yaşanan öğrenci olaylarını haberleştiriyor; ancak bilim, sanat, teknoloji vb. konularda duyarlılık zayıf. FA’nın ifadeleri, bu konuda, üniversitenin öncü olması gerektiği yönünde. Üniversitenin basın bürosu etkili çalışmalı.

Ancak, şunu da belirtmenin gerekli olduğunu düşünüyorum: Medya üniversite ilişkisi sorunlu da olsa, yerel basın konudan tamamen uzak değil; iletişim kopukluğu olsa da zaman zaman önemli gelişmeleri haberleştiriliyor. Örneğin, 28.09.2012 tarihli *Mersin Hakimiyet Gazetesi*’nden Harun Arslan, “Mersin’de Bir Başka Zenginlik ve Teknopark” haber yorumunda, “Mersin Üniversitesi’nin daveti üzerine Teknopark’a gittiğini,

burada çok olumlu şeyleri gördüğünü söyleyerek, Mersin Teknopark'ı yeni projeleriyle vizyoner bir bakış açısıyla Mersin'e değer katmaya, uluslararası arenada rekabet üstünlüğümüzü devam ettirerek, Türkiye'nin 2023 hedefine önemli bir katkı yapmayı planlıyor" demektedir.

Mersin'de medyanın yanı sıra sivil toplum örgütlerinin de üniversite kent ilişkilerine yönelik tutum ve düşünceleri öğrenmeye çalışıldı. Araştırma verilerine göre, sivil toplum örgütleri üniversite kent ilişkilerinin önemli ve geliştirilmesi gereken bir alan olduğu düşüncesinde; olumlu bir yaklaşım söz konusudur. Ancak bu konuda yapılanların çok yetersiz olduğuna yönelik yaygın bir anlayış bulunuyor. Örneğin, kültür ve sanat konusunda Mersin'de saygın bir STK üyesi (S),bu konuda şunları söylemiştir:

"Mersin'de üç tane üniversite var. Mersin Üniversitesi daha eski ve köklü bir üniversite. Tüm üniversitelerle iş birliği yapmayı hedefliyoruz. Zaman zaman ortak etkinliklerde planlıyoruz. Örneğin Mersin Üniversitesiyle *Felsefe Günleri* etkinliğini ortak yaptık. Üniversitedeki etkinlikleri, panel ve konferansları takip etmeye çalışıyoruz. Ancak yapılanların yeterli olmadığını düşünüyorum. Çok şey yapılabilir. Mersin'in kültür ve sanat potansiyeli yüksektir. Üniversite ve kent arasında diyalogda sorun var. Bu giderilmeli. Üniversitenin kent merkezine uzak olması da bana göre bu konularda sorun yaratıyor."

Bir diğer STK üyesi ise, üniversitenin olanaklarından yararlandıklarını özellikle öğretim elemanları ve öğrencilerle iyi diyalog kurduklarını ifade etmişlerdir. Kendisiyle görüştüğümüz K, "Üniversite öğretim elemanları bize çok sayıda konferans verdi, öğrencilerle eğitim, kültür ve sanat odaklı çalışmalar yaptık." demiştir.

Sonuç olarak, üniversite kent ilişkisinde üniversitenin kente yönelik sosyal ve kültürel işlevlerinde STK'larla iş birliği büyük önem arz etmektedir. Mersin ve Mersin Üniversitesi bu yönde zaman zaman önemli iş birliği yapıyor. Ancak, mevcut durumun yeterli ve arzu edilen noktada olduğu söylenemez.

3.2.3 Mersinde Üniversite Kent İlişkisi Çerçevesinde Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi

Mersin'de üniversite kent ilişkisi/ilişkileri çerçevesinde yapılanlar iki kategoride değerlendirilebilir. Bunlardan birisi üniversite kent ilişki-

sinin nasıl geliştirileceğine yönelik yapılan toplantı, panel, çalıştay gibi etkinlikler; diğeri ise somut olarak yapılan projeler, uygulamalar ve iş birlikleridir.

Birinci kategoride yapılan çalışmalar, üniversitenin kurulduğu 1992 yılından itibaren bir söylem olarak hep var olmuş, üniversitenin kendi içinde, kentte, medyada, sivil toplumda çeşitli bağlamlarda ele alınıp tartışılmıştır. Aslında bu durum hâlâ devam etmektedir, muhtemelen ileride de bu yönde bir söylem hep olacaktır. Ancak, üniversite kent ilişkisini kurumsal bir temele oturtacak çalışmalar ne yazık ki 2013 yılında başlamıştır ve 2014’de devam etmiştir. Bu konuda Mersin Üniversitesi 2013 yılında “Üniversite Kent İşbirliği Eylem Planı Projesi” oluşturmuş, bu proje çerçevesinde çalıştay yapılmıştır. Bu çalıştayın 2.si 1 Ekim 2014’de MEÜ’de Uğur Oral Kültür Merkezi’nde yapılmıştır. Her iki çalıştaya da, Üniversitenin üst düzey yöneticileri, kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları, meslek kuruluşları ve firmalar davet edilmiştir (www.mersin.edu.tr,02.10.2014).

Yapılan çalıştayda, üniversite kent ilişkisinin, “ Üniversitelerin Topluma Hizmet Uygulamaları” veya görevleri ekseninde ele alındığı anlaşılmaktadır. Çalıştayda konu ile ilgili düşüncelerini ifade eden, MEÜ rektör yardımcısı, Prof. Dr. Gürol Emekdaş; “üniversitelerin eğitim öğretim faaliyetlerinin yanı sıra içinde buldukları topluma karşı alanında sorumlulukları olduğunu, Mersin Üniversitesi olarak kent paydaşlarıyla iş birliği yapmayı ve içinde buldukları kente katkı sağlamayı amaçladıklarını” söylemiştir. Emekdaş, yaptıkları akademik çalışmalar sonucunda üniversitenin topluma hizmet uygulamalarında istenilen seviyede olmadıklarını tespit ettiklerini ve daha sonra bu yönde girişim başlattıklarını vurgulamıştır (www.mersin.edu.tr, 02.10.2014).

Çalıştay sonucunda, üniversite kent iş birliğiyle ilgili soruna tartışılmış, proje çerçevesinde 8 adet eylem planı geliştirildiği basına açıklanmıştır. Bu planlar şunlardır: Üniversite kent iş birliği merkezi kurulması; üniversite tanıtım filminin hazırlanması; iletişim ağının kurulması; üniversite tanıtım etkinliklerinin yapılması; iş birliği, toplantı ve ziyaretlerin düzenlenmesi; protokollerin yapılması; üniversite kent ofisi kurulması ve proje destek programı oluşturulması (www.mersin.edu.tr, 02.10.2014).

MEÜ’de 2013 ve 2014’de yapılan çalıştaylar ve üniversite kent iş birliğine yönelik proje geliştirilmesi üniversitenin bu konuyu önemseydiği ve kurumsal bir yapıya kavuşturmak istediğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu çalışma oldukça geç yapılmış bir çalışma olmasına rağmen üniversitenin kentle olan ilişkilerini kurumsallaştırmasını hedeflemesi açısından oldukça faydalıdır. Üniversite bu eylem planları ve daha da geliştirilecek diğer çalışmalarla, uzun yıllardır yapamadığını belki de çok kısa zamanda yapabileceğine şansına sahiptir. Üniversite, çeyrek yüzyıla yaklaşan (23 yıl) görece önemli bir zaman diliminde alt yapı ve üst yapı olarak gelişmiştir. Mersin’de kent dinamiklerinin de ifade edilen zaman diliminde geliştiği göz önüne alınırsa, üniversite kent arasında kurulacak iş birliği temelli proje ve çalışmalar üniversite ve kentin kalınmasında ciddi rol oynama potansiyeline sahiptir.

Üniversite kent ilişkileri bağlamında somut olarak yapılan çalışmalar hakkında ana hatlarıyla şöyle bir değerlendirme yapılabilir.

Mersin Üniversitesi konferans, panel, sempozyum, çalıştay, halka açık dersler, çeşitli kurslar (örn. yabancı dil kursu, bilgisayar kursu vb.) şeklinde kente yönelik, kentin sorunlarına ve taleplerine göre etkinlikler düzenlemiştir ve bu yöndeki çalışmalar hâlen devam etmektedir. Bu tür etkinliklerle kuruluşundan bu yana devam eden rutin etkinlikler. Kente yönelik bu tür etkinlikler ağırlıklı olarak üniversitede yapılıyor. Ancak, zaman zaman kent merkezinde de yapılabiliyor. Örneğin kamu kurumları ve sivil toplum örgütlerinin talepleri çerçevesinde yapılan etkinlikleri bu grupta toplayabiliriz. Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı kurumlar, okullar bu türden. Yine emniyet, zaman zaman TSK’ya bağlı kurumlar, belediyeler, sivil toplum örgütleri, Mersin Ticaret ve Sanayi Odası gibi ekonomik nitelikli örgütler vb.

Mersin Üniversitesi Mersin’i konu alan önemli sempozyumlar yapmıştır. Örneğin 2008 yılında Mersin Sempozyumu bunlardan sadece biridir. Bu sempozyum Valilik, Büyükşehir Belediyesi, ilçe belediyeler, MTSO, gibi birçok kamu, özel ve STK iş birliği ile gerçekleştirilmiştir. Tarsus Kent Sempozyumu 2012 yılında aynı iş birliği çerçevesinde yapılmıştır.

Üniversite kent iş birliği çerçevesinde, Mersin Valiliğinin de katkılarıyla göç, kentleşme, sosyal problemler, sokak çocukları konularında

önemli araştırmalar yapılmıştır. Yayına dönuşen bu araştırmalar kamu ve sivil toplum örgütlerine dağıtılmıştır.

Üniversitenin kente yönelik iş birliğı içinde gerçekleştirdiğı bir diğerk etkinlik fuar, festival ve spor faaliyetlerini kapsamaktadır. Mersin Üniversitesi Mersin’de yapılan birçok fuar etkinliğinin, örneğın gıda, tarım, çeyiz, mobilya gibi ortağıdır. Bu fuarlar her yıl düzenli olarak yapılmaktadır. Mersin Narenciye Festivali ise geleneksel hâle gelen, üniversitenin de katkıda bulunduğı önemli bir kentsel etkinliktir.

Mersin Üniversitesi 2013 yılında Mersin’de yapılan Akdeniz Oyunları’na önemli katkılar sağlamıştır. Bu organizasyonun yüzme gibi bazı spor etkinlikleri üniversitede yapılmıştır ve yine olimpiyat köyü üniversitenin içinde kurulmuştur. Kurumlarla yapılan iş birliğine örnek bir uygulama Mersin İŞKUR ile Üniversitenin yapmış olduğı projedir. Bu proje ile Mersin İŞKUR üniversite öğrencilerine hizmetlerini tanıtmak ve onların bu hizmetlerden yararlanmaları planlanmaktadır. Bu kapsamda kariyer günleri, iş başı eğitimi projesi, iş ve meslek danışmanlığı gibi çalışmalarla üniversite öğrencilerinin iş bulmalarının önündeki engellerin kaldırılması hedeflenmektedir.

Mersin Üniversitesi Konservatuarı yıl içerisinde gerek üniversite içerisinde ve gerekse de kent merkezinde halka açık olan müzik etkinlikleri yapmaktadır. Güzel sanatlarla fakültenin kentin birçok park ve rekreasyon alanında, âdeta açık hava müzesini andıran alanlarda yaptığı heykeller kente özgünlük katan önemli bir faaliyet olarak değerlendirilebilir.

Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulunun spor salonları, zaman zaman kente açık kullanılmakta, yaz aylarında düzenlenen birçok kurstan Mersinliler yararlanmaktadır.

Üniversite tarafından desteklenen Bilimsel Araştırma Projelerinin (BAP Projeleri) Mersin’i coğrafi, biyolojik, doğal, tarih, arkeolojik, sosyal, psikolojik, ekonomik vb. sorunlarını ve özelliklerini konu aldığı ve bu yönde 100’ün üzerinde projenin desteklendiğı görülmektedir.

Ekonomik iş birliğı bağlamında, küçük çapta onlarca iş birliğı yapılmakta olup, özellikle Teknopark bünyesinde yapılan daha büyük çalışmaların üniversite ile sanayi iş birliğine yönelik olumlu katkı sağladığı söylenebilir.

Ancak tüm bunlara rağmen, Mersin’de üniversite kent ilişkilerinin ekonomik, sosyal ve kültürel bağlamda yeterli ve arzu edilen düzeyde

olduğu anlamına gelmemelidir. Bu konuda üniversite yöneticileri, öğretim elemanları, kentin STK'ları, medya kuruluşları ve iş dünyasının düşünceleri bunu doğrulamaktadır. Konuyla ilgili taraflar iş birliğinin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda geliştirilmesini savunmaktadırlar.

4. Sonuç ve Tartışma

Mersin Üniversitesi ile Mersin kenti arasındaki ilişkileri sosyal, kültürel ve ekonomik işlevler bağlamında, üniversite ve kent bileşenlerinden hareketle betimlemeyi ve anlamayı amaçlayan bu araştırmadan elde edilen en temel sonuçlardan birisi, Mersin'de üniversite kent ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik güçlü bir eğilim, arayış, çaba, kurumsallaşma çalışmaları ve yeterli olmasa da somut örneklerin varlığıdır.

Üniversitenin, başta rektör olmak üzere üst düzey yöneticileri geçmişte ve bugün, üniversite kent ilişkilerine yönelik bir gündeme her zaman sahip olmuşlardır. Hatta bu yönde sistemli çalışmalar da olmuştur. Geç de olsa, 2013 ve 2014 yıllarında yapılan "Üniversite Kent İşbirliğine Yönelik Eylem Projesi" önemli bir çalışmadır ve kurumsallaşmaya yol açacak değerdedir. Yeni atanan rektörün bu birikimi de değerlendirerek, Mersin Üniversitesi ile kent dinamikleri arasındaki ilişkileri somut iş birliğine dönüştürecek bir politika izlediği anlaşılmaktadır. Rektör, üniversite-sanayi ve iş dünyası ile ve kentin sivil toplum dinamikleriyle bu yönde iş birliği içerisinde. Üniversitede bölgenin ve kentin ihtiyaçlarına yönelik bölümlerin açılmasının planlanması, iş ve sanayi çevreleriyle yapılan toplantılar, Teknopark ve MEİTAM'ın alt yapı ve üst yapı olanaklarının değerlendirilmesi, Mersin'de Onkoloji Hastanesi açılmasına yönelik çalışmalar, bu hastane için bir hayırseverden ciddi bir mali destek alınması önemli bir gösterge ve gelişmedir.

Ancak, tüm bunlarla birlikte, öğretim üyelerinin dikkat çektiği önemli bir husus, "üniversite kent ilişkilerini üniversitenin kurumsal kimliğinden uzaklaşmadan, kentteki çıkar ve politik çevrelerin bu kimlikle örtüşmeyen taleplerinden uzak kalarak, dikkatli bir şekilde yürütülmesidir". Çünkü, Mersin Üniversitesi de dâhil, hiçbir üniversite bulunduğu kentten bağımsız değildir; kentle değişik düzeyde ve nitelikte ilişkiler kurulmaktadır. İlişkilerin iş birliği formunda, kurumsal kimlik, eğitim ve bilim konusundaki çalışmaları geri plana atmadan, çağdaş bir anlayışla

yürütülmesi önemlidir. Mersin Üniversitesi bir devlet üniversitesi olduğu için bunu yapma potansiyeli çok güçlüdür. Mersin Üniversitesi saygın bir kurum olma yolunda üniversite kent ilişkilerini, evrensel, ulusal, bölgesel ve kent dinamiklerini göz önüne alan, meselelere geniş açıdan bakan yönelimi, çağdaş, öncü, kurumlarla ve toplum kesimleriyle seviyeli bir ilişki ve iş birliği anlayışıyla kurabilir (ve kurmalıdır).

Araştırmadan elde edilen bir başka önemli sonuç kent dinamiklerinin, iş dünyası, STK ve medyanın üniversite kent ilişkilerine, üniversite bileşenleri gibi olumlu baktığı ve desteklediğidir. Ancak, gerek iş dünyası ve gerek STK ve medya, bu konuda üniversiteyi sorumlu ve öncü olarak görmektedir. Kent dinamiklerinin, bu bağlamda üniversiteye yönelik önemli eleştirileri bulunmaktadır. Üniversitenin medya, iş dünyası ve STK'larla ilişkileri geliştiremediği, bu yönde çabaların zayıf olduğu, bunun nedeninin özellikle üniversitenin geçmişteki tutum ve uygulamaları olduğu yönünde güçlü bir eleştiri ve serzeniş bulunmaktadır. Medya, özellikle rektörün kentle diyalog kurmada öncü rolüne vurgu yapmaktadır.

Kent dinamiklerinin bu yöndeki eleştirilerinin doğru ve eksik yönleri bulunmaktadır. Öncelikle, üniversite ve kent ilişkileri karşılıklılığa dayandığı için her kesimin bunu gündemine alarak bir eylemlilik içinde olması gereklidir. Ancak, diğer bir husus, üniversitenin kent dinamiklerine göre daha bütün ve ortak hareket etme şansı daha yüksektir. Özellikle, üniversite bu konuda öncülük rolünü medyayla etkin bir iş birliği kurarak, üniversite basın bürosunu harekete geçirerek kurabilir. Medyanın üniversite kent ilişkilerindeki rolü, Bayraktar (2012) tarafından yapılan bir araştırmada ortaya konulmuştur. Medyanın kentin üniversite algısında ve üniversitenin faaliyetlerini öğrenmede büyük etkisi olduğu bu araştırmada ortaya konmuştur.

Üniversite, medya ve kentle ilişkilerini geliştirmede, faaliyetlerini daha organize, yaptıklarını belirleme, kaydetme ve değerlendirme çerçevesinde kurumsal hareket etmelidir. Öncelikle, Mersin'de üniversite kent ilişkileri çok boyutlu ve kapsamlı olarak araştırılmalı, bu yönde bilgi elde edilmelidir. Yine, üniversitenin bu yönde yaptığı faaliyetler kaydedilmeli, istatistik hâline getirilmelidir. Özellikle öğretim üyeleri, üniversite kent ilişkileri çerçevesinde birçok etkinlik yaptığını ancak bunların ne kadar, hangi konularda olduğu ve sonuçlarının değerlendirildiğine yönelik bilgilerinin olmadığını söylemektedirler.

Sonuç olarak Mersin Üniversitesi çeyrek yüzyıla yaklaşan bir zaman diliminde bugün üniversite olarak önemli bir yere gelmiş bir kurumdur. Kurulduğundan beri eğitim, öğretim, bilim ve topluma hizmet konusunda önemli çalışmalar yapmıştır. Ancak, üniversitelerin yeniden yapılandığı, dünyaya açıldığı bir dönemi yaşıyoruz. Bu bağlamda üniversitenin kentsel işlevleri giderek ön plana çıkmalıdır. Üniversite bu yöndeki çalışmalarına kurumsal kimliğinden, bilimsel araştırma, eğitim gibi temel işlevlerini aksatmadan kurumsal bir yapı içerisinde sürdürmelidir.

Kaynakça

- Aktan, C. C. (2003). *Özlenen Üniversite*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Bayraktar, N. (2012). Kent kültürüne ilişkin kamuoyu oluşturulmasında üniversitenin rolü. *Atatürk Üniversitesi İletişim Dergisi*, Sayı: 3
- Erdem, A.R. (2005). Üniversitenin varoluş nedeni. *Pamukkale Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17.
- Erdil vd. (2012). Değişen dünyada üniversite sanayi işbirliğinde üniversitenin örgütlenmesi. STP, <http://www.stps.metu.edu.tr>
- Ergun, C. (2014). Üniversite ve kent ilişkisi üzerine görüşler: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31
- Erjem, Y. (2009). Mersin’de göç, kentleşme ve sosyal problemler. *Mersin Valiliği Yayını*, 1.
- Gürdal vd. (2009). Bölgesel kalkınmada yükseköğretim kuruluşlarının rolü ve Bucak örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1
- Heper, M. (2015). Üniversitenin işlevleri ve toplumsal değişme. www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/4459420af0e74e9_ek.pdf?dergi., 25.02.2015
- Koldemir, Y. (2015). Rektörümüz Mersin Üniversitesi radyosunun konuğuydu. www.mersin.edu.tr/.../rektorumuz-mersin-universitesi-radyosu-nun-konu...6.02.2015
- Mersin Üniversitesi, 2014, 2013-2014 Eğitim-Öğretim Rehberi, Mersin.
- Oğuz, O. (2010). Yükseköğretim üzerine bazı tespitler ve yeniden yapılanma önerileri. *21.yüzyılda eğitim ve Türk eğitim sistemi* içinde. Ankara: Pegem.
- Okçabol, R. (2007). *Yükseköğretim sistemimiz*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Sağır, A. ve Dikici, E. (2011). Yeni göçmenlik mekanları olarak yeni kurulan üniversiteler: Ordu Üniversitesi öğrencilerinin bütünleşme sorunları. *ODTÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt. 2, Sayı.3

- Sankur, H. ve Gürdal, A. D. (2014). Bülent Ecevit Üniversitesi'nin Zonguldak üzerine etkileri ve kentin üniversite algısı. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Cilt. 4, Sayı. 2.
- Yılmaz, C. ve Muğaloğlu, T. (1989). Üniversite-sanayi işbirliği nasıl gerçekleştirilecek. *Erciye Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3.
- TDK (2011). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üniversite Toplum İlişkisinde İkinci Çalıştay, mersin.edu.tr/haberler/universite-toplum-isbirliginde-ikinci-calistay, 18.02.2015
- Varış, F. (2015). Üniversitenin değişen fonksiyonu ve birkaç soru. dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/494/5841.pdf, 20.02.2015.

PLANLAMA UYGULAMALARI BAĞLAMINDA KENTSEL SORUNLAR

Bursa'nın Kentleşme Sürecinde Yapılan Planlama Çalışmaları ve
Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının
Tarihî Kent Merkezinin Gelişimine Etkileri
Ayşegül Keleş Eriçok

Palimpsestanbul
Deniz Dokgöz

Planlamada Yetki Karmaşasının
Mekânsal Planlama Deneyimleri Üzerinden İrdelenmesi:
İzmir-Konak Örneği
Neslihan Yalınız Koç & Gülnur Çevikayak

Bursa'nın Kentleşme Sürecinde Yapılan Planlama Çalışmaları ve Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Tarihî Kent Merkezinin Gelişimine Etkileri

*

Ayşegül Keleş Eriçok¹

Özet

Tarihî çevreler, geçmişin sosyal, kültürel ve ekonomik değerlerini, yaşam biçimini yansıtan, doğa-yapı ve yapı-insan arasındaki ilişkileri bakımından büyük bir birikimin ifadesidir. Tarihî kent merkezleri geleneksel bir düzene göre örgütlenmiş, değişen anlamları ve farklı kimlikleriyle ve sosyo-ekonomik dönüşüm süreçlerinin etkisiyle yeniden biçimlenerek çağımıza ulaşmış alanlardır. Söz konusu mekânlar sadece alışverişin ya da tüketimin gerçekleştiği alan değil, geleneksel tarzda üretimin ve zanaatın var olduğu bir kent mekânı niteliği taşımaktadır. Tarihsel süreçte değişen sosyo-ekonomik ve kültürel yapı ve farklılaşan üretim-tüketim ilişkileri nedeniyle tarihî kent merkezlerinde sürekli bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır.

Türkiye'de 1950'li yıllardan sonra kentlere göç sürecinde yaşanan plansız gelişme, kaçak yapılaşma, kent merkezlerinde rantın artması süreci ve kentsel dönüşüm uygulamaları tarihî çevrelerin zarar görmesine ve kentsel dokunun bozulmasına neden olmuştur. Bu süreçte koruma, yatırımları engelleyen, kentlerin mekânsal gelişimine olanak sağlamayan bir olgu olarak görülmüştür. Kültürel varlıkları koruma ile kentsel gelişme arasında karşılıklı ve birbirini besleyen bir etkileşim söz konusudur. Kentin sahip olduğu kültürel varlıkları korumak kentin sürekliliğini sağlamaktadır. Düzenli ve planlı bir kentleşme kültürel varlıkların korunmasında önemli rol oynamaktadır. Ülkemizde kültürel değerlerin korunmasını kentsel gelişme dinamikleri belirlemiştir. Bunun sonucunda da ne kültür varlıkları korunabilmiş ne de düzenli kentsel gelişme gerçekleşmiştir.

Bu çalışmada Bursa'nın kentsel gelişim sürecinde yapılan planlama çalışmaları ve kent merkezindeki kentsel dönüşüm uygulamalarının tarihî kent Merkezinin biçimlenmesine olan etkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, çalışmada öncelikle süreç içerisinde oluşturulan harita ve kent planları ayrıntılı ele alınacak ve kentin planlama süreci bağlamında Bursa Tarihî Kent Merkezi'nin yaşadığı değişimler değerlendirilecektir. Günümüzde kent için geçerli olan mevcut planlama çalışmalarının ise, tarihî kent Merkezinin mekânsal ve işlevsel yapısına ilişkin temel kararları üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: kentsel gelişme, dönüşüm, tarihî ticaret merkezi, Bursa

---

¹ Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü (akericok@gmail.com)

Impact of Planning Studies and Urban Renewal Applications Performed in Urbanization Process of Bursa in Historical City Centre Development

*

Ayşegül Keleş Eriçok

Abstract

Historical environment reflects socio cultural and economic values and lifestyle of past. Historical environments, is the expression of a large backlog in terms of the relationships between nature-structure and structure-people. Organized within a traditional structure, these spaces have survived until today with their altering meanings and different identities as well as the restructuration they went through because of the socio-economic transformation processes. Besides, they are not only shopping areas or consumption spaces but also urban areas with a traditional style of manufacture and crafts. Historic commercial centres are subject to continuous change and transformation due to the changing socio-economic and cultural structure and relations of production and consumption.

Unplanned development during the process of migration to cities after the 1950s, illegal housing and the increase of rent in the city centres damaged urban patterns and historical heritage in Turkey. Preservation is considered as preventing investment and spatial development of the cities. There is an interaction between urban development and cultural heritage conservation. Regular and planned urbanization play an important role in the preservation of cultural assets. The preservation of cultural values in our country has determined the dynamics of urban development.

In this study, urban development planning and urban transformation project in urban development process of Bursa is to evaluate the impact of the formation of the historical city center.

In this context, firstly the maps and city plans will be discussed in detail. Secondly the city's planning process will be evaluated in the context of the changes that the historical city center of Bursa. Nowadays, the current existing planning for the city, the historic city center will focus on basic decisions about the spatial and functional structures.

Keywords: urban development, urban transformation, historical city centre, Bursa

Giriş

Tarihî çevreler, geçmişin sosyal, kültürel ve ekonomik değerlerini, yaşam biçimini yansıtan, doğa-yapı ve yapı-insan arasındaki ilişkileri bakımından büyük bir birikimin ifadesidir. Tarihî kent merkezleri; geleneksel bir düzene göre örgütlenmiş, değişen anlamları ve farklı kimlikleriyle ve sosyo-ekonomik dönüşüm süreçlerinin etkisiyle yeniden biçimlenerek çağımıza ulaşmış alanlardır. Söz konusu mekânlar sadece alışverişin ya da tüketimin gerçekleştiği alan değil, geleneksel tarzda üretimin ve zanaatın var olduğu bir kent mekânı niteliği taşımaktadır. Tarihsel süreçte değişen sosyo-ekonomik ve kültürel yapı ve farklılaşan üretim-tüketim ilişkileri nedeniyle tarihî kent merkezlerinde sürekli bir değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır.

Türkiye’de 1950’li yıllardan sonra kentlere göç sürecinde yaşanan plansız gelişme, kaçak yapılaşma, kent merkezlerinde rantın artması süreci ve kentsel dönüşüm uygulamaları, tarihî çevrelerin zarar görmesine ve kentsel dokunun bozulmasına neden olmuştur. Bu süreçte koruma, yatırımları engelleyen, kentlerin mekânsal gelişimine olanak sağlamayan bir olgu olarak görülmüştür. Kültürel varlıkları koruma ile kentsel gelişme arasında karşılıklı ve birbirini besleyen bir etkileşim söz konusudur. Kentin sahip olduğu kültürel varlıkları korumak kentin sürekliliğini sağlamaktadır. Düzenli ve planlı bir kentleşme, kültürel varlıkların korunmasında önemli rol oynamaktadır. Ülkemizde kültürel değerlerin korunmasını kentsel gelişme dinamikleri belirlemiştir. Bunun sonucunda da ne kültür varlıkları korunabilmiş ne de düzenli kentsel gelişme gerçekleşmiştir.

Bu çalışmada Bursa’nın kentsel gelişim sürecinde yapılan planlama çalışmaları ve kent merkezindeki kentsel dönüşüm uygulamalarının Tarihî Kent Merkezi’nin biçimlenmesine olan etkilerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, çalışmada öncelikle süreç içerisinde oluşturulan harita ve kent planları ayrıntılı ele alınacak ve kentin planlama süreci bağlamında Bursa Tarihî Kent Merkezi’nin yaşadığı değişimler değerlendirilecektir. Günümüzde kent için geçerli olan mevcut planlama çalışmalarının ise, Tarihî Kent Merkezi’nin mekânsal ve işlevsel yapısına ilişkin temel kararları üzerinde durulacaktır.

1. Bursa Kenti'nin Tarihsel Gelişim Süreci

M.Ö. 187-186 yıllarında Bithynia Kralı Prusias I tarafından kurulduğu varsayılan Bursa (Yenal, 1996, s. 11) hem coğrafi konumu ve iklim koşulları hem de tarihsel gelişme süreçleri içindeki yeri açısından önemli bir kenttir.² Kent, Batı Anadolu'da, Uludağ'ın (eski adıyla Keşiş Dağı) kuzeybatı eteğinden, Marmara Denizi'nin güneyindeki ovaya doğru uzanan eğimli bir arazide gelişmiş, Uludağ'ın eteklerine dağdan inen Cilimboz deresiyle Gökdere arasında yayılmıştır (Darkot, 1994, ss. 806-808). Bursa kentinin mekânsal çerçevesi, doğal konumunun sağladığı üstünlüklerin yanı sıra, kentin dış ilişkilerinde yaşanan değişimle ilişkili olarak değişim göstermiştir. Bursa, 13. yüzyıldan itibaren Doğu ve Batı arasındaki ticaretin kavşak noktası hâline gelmiş olan Anadolu'nun önemli ticaret yolları üzerinde yer almıştır³ (İnalçık, 2010, ss. 128-130).

Bursa'nın 1326'da Osmanlılar tarafından fethedilmesinden sonra kalenin dışında gelişmesi yönlendirilmiştir. Osmanlıların kentte başlattıkları ilk değişim, kale dışında bedesten merkezli, çarşılardan oluşan bir iş merkezinin kurulması ve geliştirilmesi olmuştur. Bu nedenle Sultan Orhan Bursa'yı aldıktan sonra hisar içine müdahale etmeden, sur dışında, kalenin doğusuna cami, medrese ve han yaptırmıştır (İnalçık, 2010, s.

² Kentin tarihî gelişimi incelendiğinde kuruluşuna ilişkin verilen tarihler farklılık göstermekle birlikte, kentin bir tepe üzerinde, etrafı surlarla çevrili bir kale kent olarak kurulduğu belirtilmektedir (Baykal, 1950: 8; Yenal, 1996: 11; Tekeli, 1999: 9; Vardar, 2007: 185). Bursa, sırasıyla Lydia, Pers, Bithynia, Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiştir.

³ Orhan Bursa'yı fethettikten sonra uzun mesafe ticaretini çekmek için hemen girişimde bulunmuştur. Orhan özellikle ipek ticaretini Galata'daki Cenevizlilerden Bursa'ya çekebilmek için Cenevizlilere Bursa'da da ayrıcalıklar tanımıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun genişlemesinin getirdiği uzun mesafe ticaret yollarını Bursa merkezine kanalize etmeyi hızlandırmış ve çeşitlendirmiştir. Hindistan ve Arabistan'dan gelen baharat yolunu da Adana-Konya-Akşehir-Kütahya-Bursa, Mısır-Antalya-Isparta-Kütahya-Bursa kanalıyla kendisine çekmiştir. Daha batıda Balat, Efes ve İzmir'in 1391'de Osmanlı denetimine girince buralardan gelen uzun mesafe ticareti Manisa-Akhisar-Balıkesir-Bursa güzergâhından Bursa'ya bağlanmıştır. 1361'de Edirne'nin alınmasından sonra Edirne-Gelibolu-Bursa bağlantısı gelişmiştir (Tekeli, 2007: 57). Bursa'da kesişen ticaret yolları İran'dan ham ipek, doğudan baharat türleri, İndigo ve benzeri malları, batıdan ise yünlü kumaş ve kâğıt gibi ürünleri kente getirmektedir. Bursa aynı zamanda Batı Anadolu'dan Karadeniz'e yapılan pamuk ticaretinin önemli noktalarından biridir. İtalya ve diğer Avrupa ülkelerinden kente gelen yünlü ve ipekli dokumalar Bursa'nın ticari önemini uluslararası alanda daha da arttırmıştır (Faroqi, 1994: 7). Böylelikle kent hem doğudan ve batıdan gelen ürünlerin değiştiği bir Pazar yeri olmuş hem de Bursa ve çevresindeki üretim gelişmiştir (Tekeli, 1999: 12).

142; Baykal, 1950, s. 15). Kentin ana merkezi, Orhan Bey'in yapılarının bulunduğu bölgedir. Sultan Orhan'dan sonra tahta geçen I. Murad Çe- kirge tarafında külliye yaptırarak kentin batı yönünde gelişmesini sağ- lamıştır (Yenal, 1996, s. 27; Kuban, 2007, s. 70). Daha sonra Sultan Baye- zid I. Murad'ın Hüdavendigar Külliyesi'nin aksi yönünde külliye yaptı- rarak kentin doğuya gelişmesini sağlamıştır. Kentin ana merkezi dışın- daki diğer yerleşim alanlarını, sultanların, hanedan üyelerinin ve kentin üst düzey yöneticilerinin yaptırdığı külliyeler ve bu külliyelerin etrafın- da gelişen mahalleler oluşturmaktadır (Yenal, 1996, s. 27; Tekeli, 1999: 14). 14. ve 15. yüzyılda Bursa kenti, külliyelerin ve imaretlerin etrafında oluşan mahallelerin birbirine eklenmesiyle gelişmiştir.⁴ 19. yüzyıla kadar kentin makroform gelişiminde önemli bir değişim yaşanmamıştır. O dönemde kent makroformu doğuda Yıldırım ve Emir Sultan, batıda ise Muradiye Külliyesi ile sınırlanmaktadır.

20. yüzyılda ise özellikle sanayileşme ve yoğun göç nedeniyle hızlı nüfus artışı yaşanmıştır.⁵ Cumhuriyetin ilk devlet yatırımlarından olan Merinos ile İpekiş fabrikalarının kentin kuzeyinde İzmir yolu üzerinde yer seçmeleri ile kent, kuzey-güney yönünde açılım göstermiştir. 1938-1944 yıllarında Çelik Palas ile Park Otelin yapılması ve Altıparmak Cad- desi ile Bursa batıya doğru bir gelişme göstermiştir (Vardar, 2007, s. 187).

1960'lı yıllarda kentte yaşanan en önemli değişiklik organize sanayi bölgesinin kurulmasıdır.⁶ (Aktar, 1996, s. 141; Batkan, 1996, s. 255; Tekeli, 1999, s. 24). 1966'da organize sanayi bölgesinin açılmasıyla kent Mudanya yolu üzerinde sıçramalı olarak gelişmiştir. 1990'lara gelindiğinde, istihdam odaklı iç göç ve 1989 yılındaki Bulgaristan'dan gelen dış göç nedeniyle kentte konut ihtiyacı artmıştır. Mevcut kentsel doku içinde bu nüfusun ekonomik koşullarına cevap verebilecek boş alanların olmama- sı, konut talebinin arsa fiyatlarını yükseltmesi ve yerleşilebilir alanların kentsel eşik sınırına dayanması gibi nedenlerle kent hızla ovaya doğru

⁴ Osmanlı kentlerinin gelişiminde imaret sitelerinin etkileri konusunda daha fazla bilgi için bkz: Barkan, Ö. L., (1963), "Osmanlı İmparatorluğu'nda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tazına Ait Araştırmalar", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.XXIII, İstanbul.

⁵ 1940'larda yüz binin altında olan kent nüfusu 2011 verilerine göre yaklaşık iki milyona ulaşmıştır (www.tuik.gov.tr, son erişim 27 Ocak 2012).

⁶ Organize sanayi bölgesi kentin batısında Mudanya yolu üzerinde ve kente 14 km. uzaklıkta kurulmuştur (Tekeli, 1999: 24).

yayılmaya başlamıştır (Vardar, 2007, s. 187). Günümüzde Bursa'nın makro formu, güneyde eğimli alanlarla sınırlanmış, kuzey ovaya doğru yayılan ve doğu-batı yönünde uzanan doğrusal niteliktedir.

2. Tarihi Kent Merkezinin Gelişim Süreci

Bursa Tarihi Kent Merkezi, tarihsel süreç içinde kuruluşundan günümüze kadar farklı dönemlerde önemli yapısal değişiklikler geçirmiştir. Tarihi Kent Merkezi'nin oluşum süreci, kentin Osmanlı egemenliğine geçmesi ile (1326'dan sonra) oluşmaya başlamıştır. Kentin ticaret merkezi, 14. yüzyılın ilk yarısında, kalenin doğusundaki boş bir alanda kurulmuştur.⁷ Şehrin doğu-batı aksında gelişmesine paralel olarak, merkezî ticaret alanı da bu aks üzerinde gelişmiştir. Ticaret merkezini oluşturan ilk yapılar Orhan Gazi'nin yaptırdığı cami, imaret, han ve hamamdan oluşan kültürel ve ticari yapılardır (Vural, 2007, s. 291; Tekeli, 1999, s. 13). Daha sonra gelen sultanların inşa ettirdikleri hanlarla merkezin gelişimi devam etmiştir. İş merkezinin yoğunlaşması, yapım dönemleri genellikle 14. ve 15. yüzyıl olan yeni hanların yapılmasıyla sürmüştür. 14. yüzyılda, hanlar, bedesten, çarşılar, pazarlar, hamamlar, camiler ve medreselerin yapılmasıyla oluşmaya başlayan tarihi kent merkezi 16. yüzyılın ortalarına doğru gelişimini tamamlamıştır (Tanyeli, 1987, s. 138).

Alanda gerçekleşen ilk yapısal değişim, 19 yüzyılın ikinci yarısında kentin Tanzimat Fermanı ile başlayan, devleti ve toplumu modernleştirmeyi hedefleyen bir dizi reform ile sosyal, politik, ekonomik ve kültürel alanda yaşanan dönüşüm sürecidir (Enlil, 1999, s. 286). Tanzimat reformları sonrasında kentsel mekânda değişimler yaşanmıştır. Kentte yapısal değişimin bir diğer nedeni ise 1855 yılında gerçekleşen ve kentin üçte ikisinin yıkılmasına neden olan depremdir. Bu deprem sonrasında kentin imar çalışmaları başlatılmıştır. 1855 depremi ile kentin üçte ikisinin yıkılmış olması kente müdahaleyi kolaylaştırmıştır.

19. yüzyılda yapılan imar çalışmaları kentin ana yollarını açan operasyonlardır. Bu operasyonların amacı, kentin organik sokak dokusu

---

⁷ Ticaret merkezinin boş bir alanda kurulması dolayısıyla Bursa'daki merkezî ticaret alanı, Osmanlı şehri çarşısının pek çok karakteristiğini içinde barındıracak bir gelişmeye sahne olmuştur (Cezar, 1985: 57).

içinde ulaşımı kolaylaştıracak yol sistemlerinin oluşturulmasıdır. Bu bağlamda, kentin çıkmaz sokaklardan oluşan, yaya ve binek hayvan trafiğine uygun olan yollarının, araç trafiğine elverişli düzenli bir yol sistemine dönüştürülmesi hedeflenmiştir (Dörtok Abacı, 2007, s. 178; Kaygalak, 2008, s. 179). Bu amaçla, ilk olarak Ahmet Vefik Paşa döneminde Ulu Cami'nin güneyinden geçen doğu-batı doğrultusundaki Saray Caddesi (Atatürk) genişletilmiştir (Saint Laurent, 1996, s. 87; Baykal, 1950, ss. 56-58; Kaygalak, 2008, s. 180).

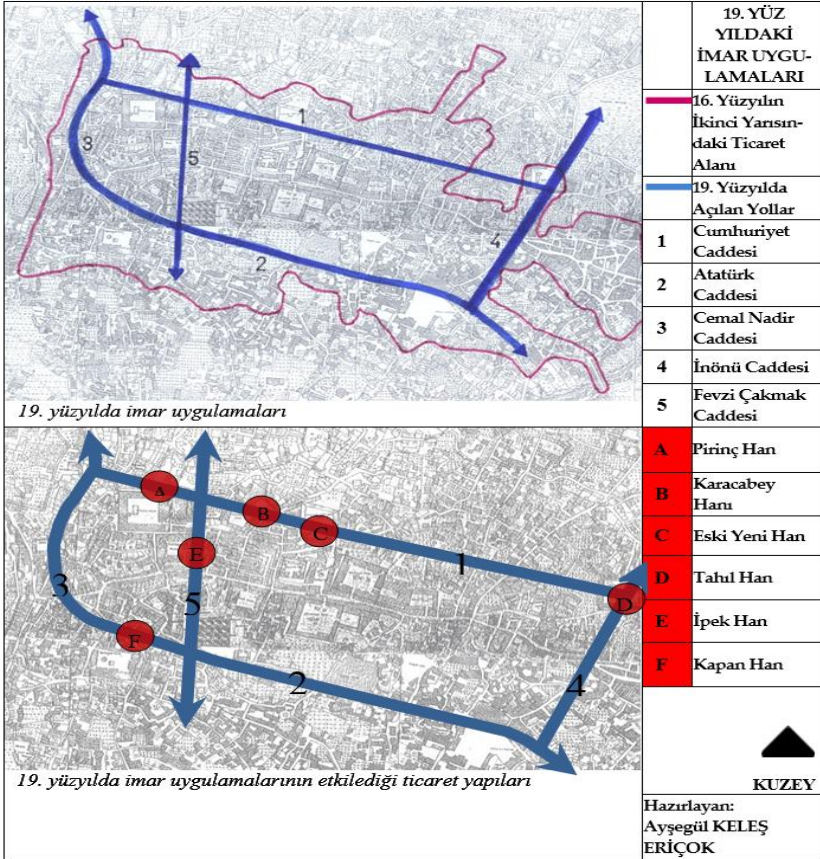
Ahmet Münir Paşa döneminde ise Maksem Caddesi açılmaya başlanmış (Mecidiye Caddesi Maksem'e doğru uzatılmış), Ulu Cami civarında Ahmet Vefik Paşa tarafından başlatılan ancak yarım kalan yollar tamamlanmıştır (Tekeli, 1999, s. 19).

Vali Mümtaz Reşit Paşa döneminde, günümüzde de en önemli olan ve yoğun biçimde kullanılan ulaşım aksları açılmıştır. Maksem'den Şehreküstü'ne inen Mecidiye Caddesi, Hamidiye (Cumhuriyet) Caddesi ve günümüzde Fevzi Çakmak Caddesi olarak bilinen cadde tamamlanmıştır (Batkan, 1996, s. 3).

Kente hizmet etmiş valiler tarafından gerçekleştirilen ve kentin fiziksel yapısına etki eden müdahaleler sonucunda, 16. yüzyılın ikinci yarısında oldukça geniş bir alana yayılan ticaret merkezi, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başında güneyde Atatürk (Saray, Hükümet), doğuda İnönü, kuzeyde Cumhuriyet (Hamidiye), batıda Cemal Nadir Caddeleri ile sınırlanan bir alana dönüşmüştür (Şekil-1). Kentin ana yollarını açan operasyonlar sırasında birçok tarihî yapı tamamen veya kısmen yıkılmıştır. Hamidiye (Cumhuriyet) Caddesi'nin açılması sırasında Piriç Han'ın kuzeydoğu köşesi yıkılmış, Tahıl Han ikiye bölünmüştür (Çakıcı, 2008, s. 39). Ayrıca Karacabey Hanı ve Eski Yeni Han'ın bir bölümü yıkılmıştır. Atatürk Caddesi'nin açılması sırasında ise Kapan Han'ın bir bölümü, Maksem'den Şehreküstü'ne inen Mecidiye Caddesi'nin açılması sırasında ise İpek Han'ın doğu kanadı yıkılmıştır (Tekeli, 1999, s. 19; Batkan, 1996, s. 249). 19. yüzyılda batılılaşma ile birlikte yönetim ve kültür yapılarının yapılması ile başlayan değişim süreci, 20. yüzyılda da gelişerek devam etmiştir.

3. Planlama Çalışmalarının Tarihi Kent Merkezinin Gelişimine Etkileri

Bursa kentinin imar sürecine bakıldığında, tarihi kent merkezinin mekânsal yapısını etkileyen üç temel kırılma noktası görülmektedir. Bunlardan birincisi, Osmanlı Devleti'nin geleneksel yapısının kırılmaya başladığı Tanzimat Fermanı ile başlayan dönemdir. Bu dönemde planlama çalışmaları kenti yöneten valiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Kentin yeniden imar edilmesi kapsamında yeni akslar ve bağlantılarla tarihi kent merkezi yeniden biçimlendirilmiştir. İkincisi, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş dönemidir. Üçüncü kırılma noktası ise 1958 Kapalı Çarşı yangını sonrasında yapılan planlama çalışmalarıdır.

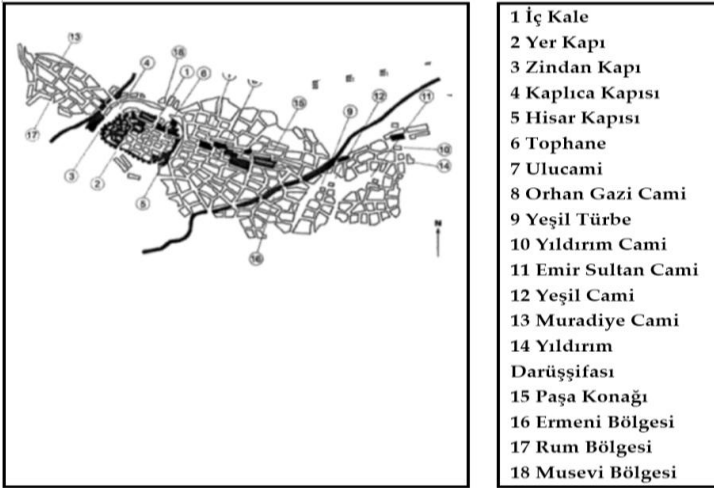

Şekil 1. 19. yüzyıldaki İmar Uygulamaları

Cumhuriyet Dönemi Öncesinde Yapılan Planlama Çalışmaları:

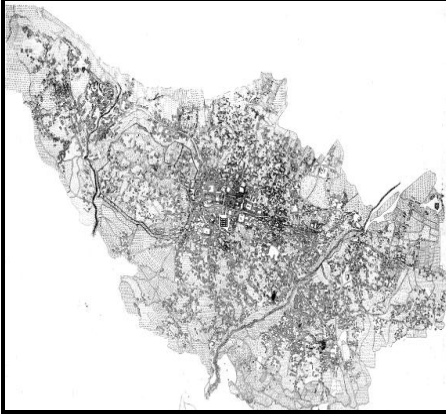
Osmanlı döneminde kentte planlı bir yaklaşım, ilk olarak 1855 yılında gerçekleşen ve kenti büyük ölçüde tahrip eden depremden sonra gündeme gelmiştir. Bu dönemden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda imar mevzuatı oluşmaya başlamış ve yangın alanlarında ilk mevzi imar planı uygulamaları başlamıştır (Tekeli, 1999, s. 18). Bu dönemde yapılan haritalar kentin mekânsal değişimine dair önemli bilgiler vermektedir.

Niebuhr Planı: Bu planda kentin, batıda Muradiye Külliyesi, doğuda ise Yıldırım Külliyesi ile sınırlı olduğu görülmektedir. Orhan Camisi ve hanlar, kentin merkezinde yer almaktadır (Şekil 2). Niebuhr Planı 1862 yılında hazırlanan Suphi Bey Haritası ile karşılaştırıldığında, bu planda görülen kentsel dokunun yaklaşık yüzyıl boyunca değişmediği anlaşılmaktadır (Bursa Kent Müzesi Arşivi).

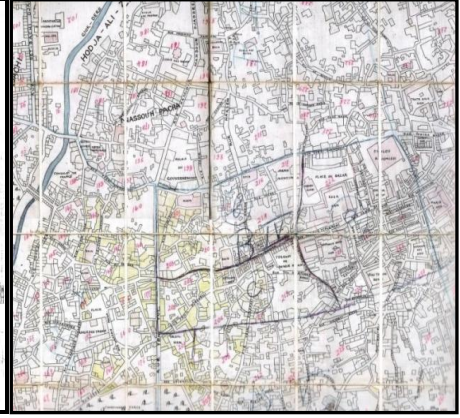

Şekil 2. 1767 Niebuhr Plan (Kaplanoğlu, 2008, s. 72)

Suphi Bey Haritası: 1855 yılındaki depremden sonra Bursa'nın yeniden inşa edilmesi sürecinde ilk olarak, 1857 yılında Suphi Bey tarafından kentin ilk kadastro planı çizilmiştir (Şekil 3). Suphi Bey Haritası, 19. yüzyılın ikinci yarısında kentin mekânsal örgütlenmesinin niteliği hakkında genel bilgiler vermektedir. Kentin ulaşım ağında çıkmaz sokakların ağırlıklı olduğu görülmektedir. O dönemlerde uzun ve geniş caddeye rastlanılmamaktadır.

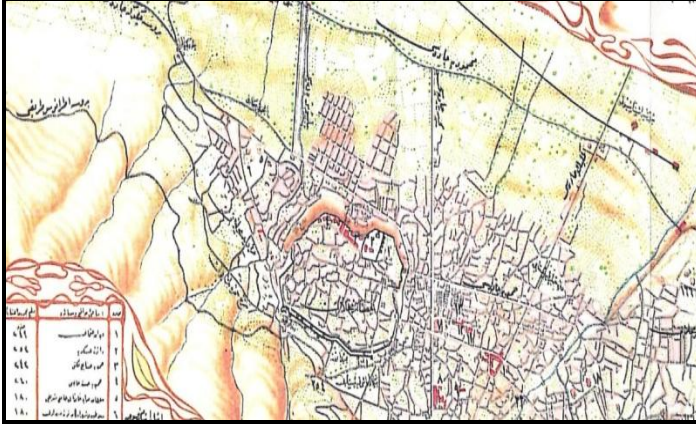
Şekil 3. Suphi Bey Haritası

Şekil 4. 1880 yılı Haritası

1880 Yılı Haritası: 1880 yılı haritası kent bütününe ilişkin ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Bu haritada 1862 haritasında olmayan, düz ve geniş caddeler dikkat çekmektedir. Bu caddelerden Ahmet Vefik Paşa tarafından inşa ettirilen Gemlik Caddesi (Yeni Yol olarak), İpekçilik Caddesi (Setbaşı Caddesi olarak), Çekirge Yolu; genişletilip, modernleştirilen Saray Caddesi ve Vefik Paşa'dan sonra yaptırılan Hamidiye ve Maksem Caddeleri açıkça görülebilmektedir (Şekil 4). Ayrıca Setbaşı, Hacı Baba ve Umur Bey mahallelerinin ve Irgandı Köprüsü'nün kuzeybatısına düşen Kayan Çarşısı'nın bir kısmının dik açılı planlaması göze çarpmaktadır.

1910 Yılı Haritası: Bu haritada, demir yolu, bütün istasyonları ve çevresinde gelişen yollarla ayrıntılı biçimde gösterilmektedir (Şekil 5). Bu dönemde kentin Çekirge yönünde geliştiği görülmektedir. Kentin güneydoğusunda, Namazgah Deresi ile Işıklar Askeri Lisesi arasında da bir yapılaşma göze çarpmaktadır. Ulaşım ağı ile ilgili değişikliklere gelince, Acemler Bahçesi'ni eski kaplıca bölgesine bağlayan yeni bir yol (Acemler Caddesi) açılmıştır. Bundan başka, demir yoluna paralel Mahmudiye Caddesi ve bu caddeden başlayıp şehir merkezinden geçerek güney uçtaki Maksem'e kadar uzanan Mecidiye Caddesi de yeni açılan yollar arasındadır. Ayrıca Hamidiye Caddesi'nin de hisara kadar uzatılmış olduğu görülmektedir (Kaygalak, 2008, s. 198).

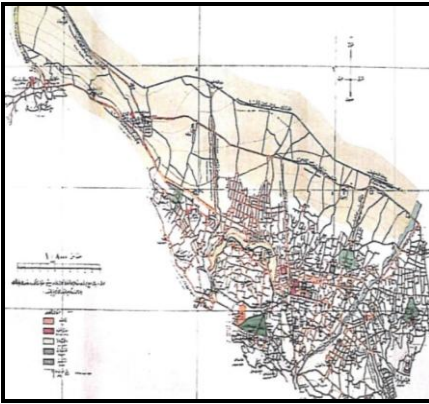
Şekil 5. 1910 yılı haritası (ODTÜ Arşivi)

1923-1960 arası dönemde planlama çalışmaları:

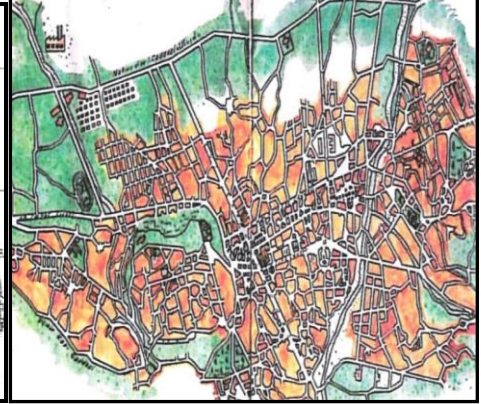
Bu dönemde kentin bütününe kapsayan planlama çalışmaları yapılmıştır. Bursa kentinin ilk plan çalışması 1924'de Alman Karl Lörcher tarafından yapılmıştır. 1912 yılında elde edilen hâlihazır harita üzerine dönemin bahçe kent akımının etkisi altında mevcut dokuyu tamamen yok varsayarak hazırlanan plan tam olarak uygulanmamıştır. İkincisi ise 1940 yılında hazırlanan Prost Planı'dır.

1924 Lörcher Planı: Bursa kentinin ilk plan çalışması olan Lörcher Planı'na göre, Atatürk Caddesi üzerinde kültür, eğitim ve ticaret alanları yer almıştır. Bu plana göre kent doğuda Yıldırım ve Emirsultan camileri ile batıda Hüdevandigar Camisi ve Çekirge ile, kuzeyde Bursa-Mudanya demir yolu ile sınırlanmaktadır (Şekil 6). Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleşen nüfus mübadelesi sonucunda gelen göçmenler, azınlıklardan boşalan alanlara yerleştirilmişlerdir (Bursa Kent Müzesi Arşivi). Böylelikle kentin konut alanlarının yayılması önlenmiştir. Buna kaşın Merinos Yünlü Dokuma Fabrikası ve İpekiş Fabrikası'nın kurulması, kent gelişiminin ovaya yayılmasına neden olmuştur. Bu dönemde Çekirge yönünde açılan Altıparmak Caddesi üzerinde Çelik Palas ve Park Otel gibi lüks oteller kurulmuştur. Atatürk Caddesi üzerinde kültür, eğitim ve ticaret alanları yer almıştır. Cumhuriyet Caddesi, Atatürk Caddesi, İsmet Paşa Caddesi ve Fevzi Çakmak Caddeleri arasında kalan alan kent merkezi niteliğindedir (Bursa Kent Müzesi Arşivi). 1925 ve sonrasında yönetim

yapıları olan vilayet, defterdarlık ve adliye, 1931'de Atatürk Anıtı ve Tayyare Kültür Merkezi ve 1940 yılında halkevi bu plan kararları doğrultusunda yapılmıştır (Akkılıç, 2001, s. 80). Bu planın kentte uygulanan kısmı Atatürk Caddesi'nin hisar girişidir (Batkan, 1996, s. 249; Vardar, 2007, s. 84). Lörcher Planı ile kentin ticaret merkezine eklenen bir yönetim merkezinin oluşması sağlanmıştır. Günümüzde de olduğu gibi Atatürk Caddesi kentin en önemli aksı olmuş Hanlar Bölgesi'nin merkezî konumu güçlendirilmiştir (Bağbancı, 2007, s. 97).

Şekil 6. Lörcher Planı (Kaplanoğlu, 2008, s. 78)

Şekil 7. Prost Planı (Kaplanoğlu, 2008, s. 80)

1940 Prost Planı: Bu planda tarihî merkezin korunması ve küçük bir sanayi bölgesi oluşturulmasına ilişkin öneriler vardır (Şekil 7). Prost Planı'nın ana hedeflerinden biri yolların genişletilmesidir. Plan büyük ölçüde uygulanmıştır. Darmstat Caddesi (Muradiye Külliyesi aksında), Gazlılar Caddesi (Emir Sultan Cami aksında), Fomara Caddesi (Fevzi Çakmak Caddesi-Ulu Cami aksında), Atatürk Caddesi (Yeşil Türbe aksında) bu plan kararları doğrultusunda açılmıştır (Altaban, 1999, s. 170; Vardar, 2007, s. 84., Batkan, 1996, s. 249; Kaplanoğlu, 2008, s. 79). Bursa Ovası'nın verimsiz bölümlerinin yerleşmeye açılması, eski konut alanlarının daha sağlıklı hâle getirilmesi, Prost Planı'nın önemli kararlarından. Ayrıca bu planla Çekirge'nin kaplıca ve turizm merkezi olarak geliştirilmesi, demir yolunun güneyinde, Gemlik yolu üzerinde bir sanayi bölgesi kurulması düşünülmüştür (Batkan, 1996, s. 249).

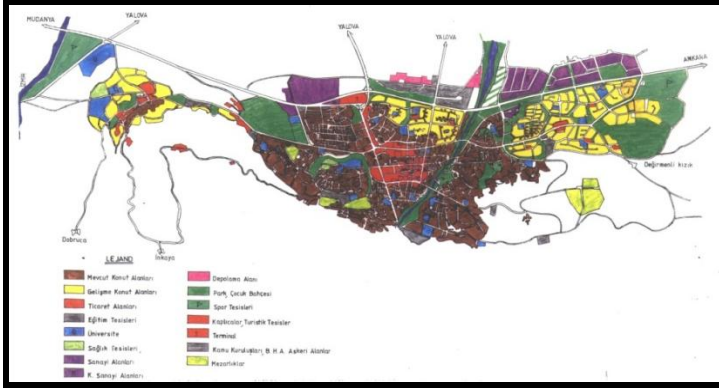

1960 sonrası planlama dönemi:

Bu dönemde tarihî kent merkezinin gelişimine etki eden en önemli planlama çalışması 1960 yılında hazırlanan Piccinato Planı ve 1989 yılında hazırlanan Bursa Merkez (Reyhan-Kayhan-Hanlar Bölgesi) Koruma-Geliştirme Projesidir.

1960 Piccinato Planı: 1958 yangını sonrasında tarihî kent merkezi ve çevresi tahrip olmuştur. Bu bölgenin onarım ve yenileme projeleri Piccinato danışmanlığında yapılmıştır (Altaban, 1999, s. 170; Bursa Defteri, 2000, s. 20). Piccinato Planı (Şekil 8) temelde kentin sahip olduğu doğal ve tarihî değerleri korumayı, bunun yanı sıra yoğun bir kentsel gelişmeyi amaçlamıştır (Batkan, 1996, s. 251). Piccinato ve ekibi yangın öncesindeki durumu tespit etmek için alanda çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmaların sonucunda tarihî dokuya eklemlenmiş olan barakaların tamamen yok olduğu, hanların daha az hasar aldığı tespit edilmiştir (Vural, 2007, s. 299). Piccinato, bu tespiti bağlı olarak hanların ve bedestenin özgün yapısına uygun olarak restore edilmesini ve etrafındaki dükkânların temizlenmesini öngörmüştür. Yangın sonrasında tarihî kent merkezinin restorasyon çalışmaları yapıldığı dönemde (1958-1965) alternatif ticaret alanları öngörülmüştür. Bu dönemde Altıparmak ve Fevzi Çakmak caddeleri önemli ticaret aksları hâline gelmiştir (Kırayoğlu, Tanyeli vd., 1999, ss. 10-25).

1960'lı yıllardan sonra, hızlı sanayileşme ve motorlu araç sayısındaki artış sonucunda, Prost ve Piccinato'nun yaptığı planlar kentin gelişme hızının gerisinde kalmıştır. 1976-1984 yılları arasında, tarihî doku ve geleneksel merkezin korunması amacıyla merkezde yapılaşma ve yükseklik kontrolü uygulanmış ve merkezde bulunan işlevler kentin kuzeyine taşınmıştır. Merkez, hızlı bir yapılaşma içinde zarar görmüş ve bu durum 1978 yılında alınan sit kararlarına kadar sürmüştür.

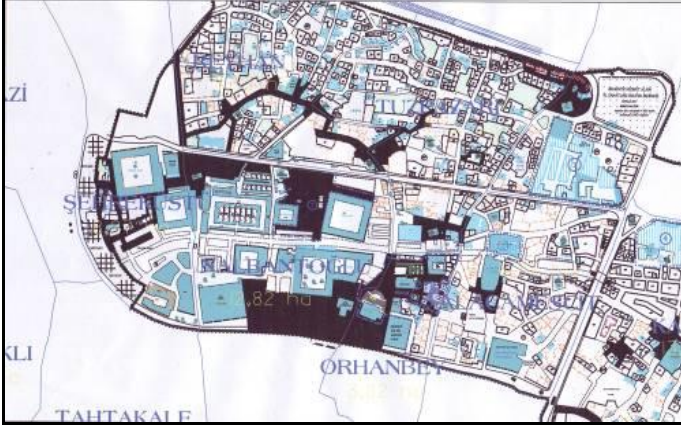

Şekil 8. Piccinato Planı (Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

1979 GEEAYK Kararları: 1978 yılında kentin arkeolojik ve doğal sit alanları tespit edilmiş ve sonrasında Gayri Menkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından 1979 yılında 10888 no.lu kararla koruma ilkeleri belirlenmiştir. Bu kararda merkezi iş alanı Kayhan Mahallesi kuzeyine, Haşim İşcan Caddesi aksına kaydırılırken mevcut ticaret merkezi olan Hanlar Bölgesi'nin fonksiyonu korunmuştur (GEEAYK 1979). 1986 yılında Koruma Yüksek Kurulunun 1918 sayılı kararıyla tarihî kent merkezi, Kentsel Sit Alanı ve bir bölümü de Kentsel Sit Koruma Alanı olarak ilan edilmiştir.

1989 Bursa Merkez (Reyhan-Kayhan-Hanlar Bölgesi) Koruma-Geliştirme Projesi⁸: Bursa Tarihi Merkez Koruma-Geliştirme Planı (Şekil 9); kuzeyde Reyhan Mahallesi, doğuda Kayhan Mahallesi ve Hanlar Bölgesi'ni kapsayan 46,3 hektarlık bir alandır (Bursa Merkez Koruma Geliştirme Projesi Açıklama Raporu). ODTÜ tarafından yapılan bu planlama ile, Hanlar Bölgesi, Osmanlı kentinin özelliklerini taşıyan, kentin gelişmiş ticaret merkezi; Kayhan Mahallesi, bu merkezle uyumlu bir mahalle; Reyhan Mahallesi ise tarihî konut dokusuna sahip ancak merkezin yakınında olmasına rağmen yarı kırsal kasaba görünümünde bir mahalledir.

⁸ ODTÜ tarafından hazırlanan bu planın sayısallaştırılması ve plan değişikliklerinin plan üzerine aktarılması yönünde yapılan çalışmalar sonucu, hazırlanan 1/1000 ölçekli Bursa Merkez Reyhan-Kayhan Hanlar Bölgesi Koruma Amaçlı İmar Planı; Osmangazi Belediye Meclisinin 06.04.2005 gün ve 394 sayılı kararıyla uygun görülerek, Bursa Büyükşehir Belediye Meclisinin 13.06.2005 gün ve 195-350 sayılı kararıyla onaylanmış, hazırlanan plan BKTVKBK'nun 25.08.2005 gün ve 886 sayılı kararıyla uygun görülerek yürürlüğe girmiştir.⁸

Şekil 9. 1989 Bursa Tarihi Ticaret Merkezi (Reyhan-Kayhan-Hanlar Bölgesi) Koruma ve Geliştirme Projesi (Osmangazi Belediyesi Arşivi)

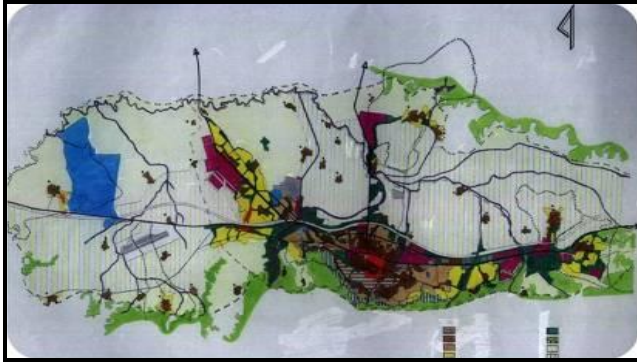
Hanlar Bölgesi Koruma Geliştirme Planlaması ile hanlar bölgesi batı kısmı çeperlerindeki mevcut yapılaşmanın korunarak, iç taraflara doğru başlayan bozulmanın denetlenmesi, Kütahya Han, Nilüfer Çarşısı, Tuz Han, Tuz Pazarı ve Okçular Çarşısı aksının tanımsız durumdan kurtarılarak çarşı ile bütünleşmesi amaçlanmıştır. Ayrıca İnönü Caddesi üzerinde iç avlulu ticaret alt merkezi şeklinde yeni ticaret alanlarının oluşturulması, güneydoğuda yer alan ada oluşumunun korunarak, yeşil alan yaratmak amacıyla parsellerden yararlanılması ya da iç avlu biçiminde ortak açık kullanım alanlarının sağlanarak yakın çevreye hizmet vermesi hedeflenmiştir (Bursa Merkez Koruma Geliştirme Projesi Açıklama Raporu; Bağbanlı, 2008, s. 101).

Bursa Merkez-Reyhan-Kayhan Hanlar Bölgesi Koruma Amaçlı İmar Planı'nda kentsel yaşam alanları belirlenerek 6 özel proje alanı (Tuz Han ve Nilüfer Çarşısı, Kütahya Han ve çevresindeki dükkânlar, Eski ve Yeni Galle Pazarı Hanları, Davutpaşa Hamamı ve çevresi, Setbaşı Deresi rekreasyon alanları ile ayakkabıcılar çarşısı koruma ve çevre düzenleme projesi) oluşturulması hedeflenmiştir (Kırayoğlu, 2004, s. 75). 2000 yılında, kent merkezinde çeşitli zamanlarda oluşturulmuş koruma projelerini, eski alt merkezleri (külliye ve kaleyi) birleştiren bir yaya parkuru üzerinde bir araya getirme mantığıyla koordine etmeyi amaçlayan bir konsept projesi olarak Tarihi Yaya Aksı Projesi geliştirilmiştir (Kırayoğlu, 2004, s. 75).

Tarihî kent merkezini etkileyen diğer planlar:

Bu bölümde Bursa kent bütünü için hazırlanmış olan planlama çalışmalarının Tarihi Kent Merkezi'nin gelişimini etkileyen kararları incelemiştir.

1976 Nazım Planı: Piccinato Planı'nın nüfus hedefi 1980 yılı için 250 000 olarak tespit edilmiştir. Fakat kentin nüfusu 1975 yılında 350 000'e ulaşmıştır. 1960 Planı'nın koruma planları zamanında yapılmadığı için mevcut kent dokusunda, özellikle de kent merkezinde, yoğunluk ve kat artışı olmuştur. 1978 yılında tarihî kent merkezinde sit ve koruma kararları alınıncaya kadar kent dokusu tahrip edilmiştir (Altaban, 1999, s. 171). 1966'da organize sanayi bölgesinin açılmasıyla kent Mudanya yolu üzerinde sıçramalı olarak gelişmiştir. Bu gelişmeler sonrasında 1976 yılında İmar İskân Bakanlığı Nazım Plan Bürosunca kenti desantralize etmeyi amaçlayan Bursa Nazım Planı yaptırılmıştır (Altaban, 1999, s. 171). Bu planla kente yeni sanayi alanları önerilmiş ve kentin gelişme yönleri belirlenmiştir (Şekil 10). Kentsel gelişme doğu-batı yönünde lineer düşünülmüştür. Ancak nüfusun daha çok kent merkezinde yoğunlaştırılması, arazi spekülasyonuna ve kaçak yapılaşmaya neden olmuştur (Batkan, 1996, s. 251). Bunun sonucunda ise tarihî yapılar ve çevrelerinde yapı yoğunluğu artmıştır.

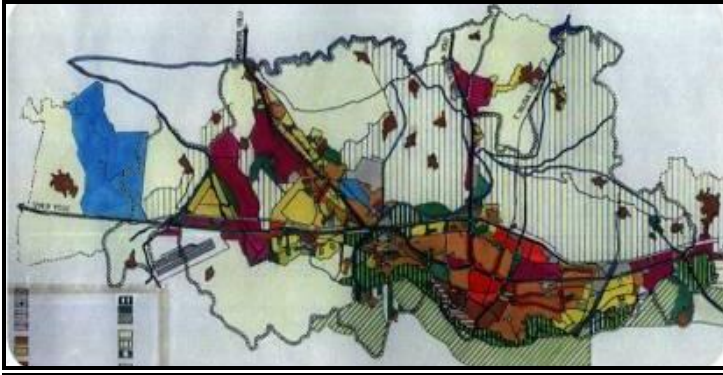

Şekil 10. 1976 Nazım Planı (Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

1984 Nazım Planı⁹: 1975 yılında artan nüfus ve gelişme hızının sebep olduğu mevcut uygulama planının yetersiz kalması ile birlikte yeni bir

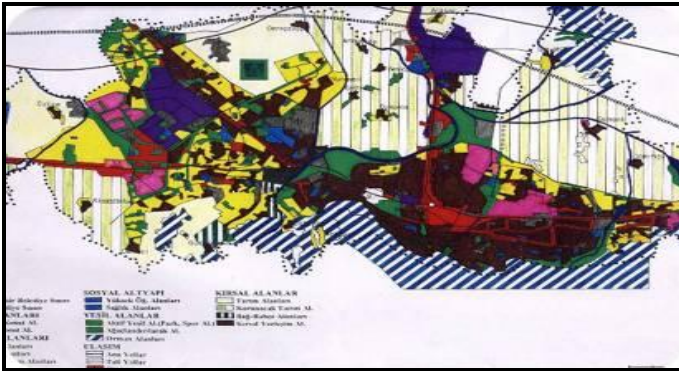
⁹ 1/5000 ölçekli plandır. Bu planla kentin kuzeyindeki ova alanına gelişme sınırlandırılmıştır. Ova koruma alanları belirlenmiştir (Altaban, 1999: 171). 1990 yılında ve 1995 yılında nazım plan revizyonu yapılmıştır.

planlama çalışması yapılmıştır (Şekil 11). Bu planla kentin kuzeyindeki ova alanına gelişme sınırlandırılmıştır. Ova koruma alanları belirlenmiştir (Altaban, 1999, s. 171). O dönemde de tek ve güçlü bir kent merkezine sahip olan yerleşmede konut bölgeleri içinde alt merkezler oluşturularak merkez kademelenmesi yapılmaya çalışılmıştır (Vardar, 2007, s. 86). Tarihî doku ve geleneksel merkezin korunması amacıyla merkezde yapılaşma ve yükseklik kontrolü uygulanmıştır.

Şekil 11. 1984 Nazım Planı (Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

1995 Nazım Plan Revizyonu: 1995 yılında 1984 Nazım Planı'nın revizyonu yapılmıştır. 1984 Planı'nın uygulanmayan ve güncelliğini yitiren kararları revize edilmiştir. Merkez ile ilgili olarak, 1984 Planı'ndan farklı bir karar alınmamıştır (Şekil 12).

Şekil 12. 1995 Nazım Plan Revizyonu (Bursa Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

1998 Çevre Düzeni Planı: Bu planda, yeni planlama bölgeleri oluşturulmuş, Tarihi Kent Merkezi, Hanlar Bölgesi Merkez Planlama Bölgesi olarak adlandırılmıştır (BBB, 1999; Şekil 4.185). Bu plan hükümlerine göre, 2863 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu" uyarınca belirlenen sit alanlarının korunması ve tarihsel kimliğin korunması gerektiği yerleşmelerde, nüfus artışı ve yığılmalara neden olacak kararların alınmaması hedeflenmektedir (Bursa 2020 Yılı Çevre Düzeni Planı Raporu).

1/25.000 Ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Nazım İmar Planı¹⁰: Merkez Planlama Bölgesi Nazım İmar Planı, Bursa Büyükşehir Belediye Meclisinin 16.03.2006 gün ve 177 sayılı kararı ile onaylanarak yürürlüğe girmiş, 12.06.2008 gün ve 416 sayılı Bursa Büyükşehir Belediye Meclisi kararı ile revize edilerek onaylanmıştır.

Bu planda, Hanlar Bölgesi merkezi iş alanı olarak belirtilmektedir (Şekil 4.186). Planın merkez planlama alanı olarak belirtilen Tarihi Kent Merkezine ilişkin hedefler şu şekildedir:

- Merkez Planlama Bölgesi'nde yer alan tarihi merkezin korunması, sağlıklılaştırılması ve restorasyonu,
- Yoğunluk arttırımına gidilmemesi;
- MİA desantralizasyonun gerçekleştirilmesi;
- I. Kademe merkez olarak belirlenen geleneksel merkez metropoliten bölgedeki tüm merkezlerin bağlı olarak çalıştığı, her türlü mal eşya alım-satım fonksiyonlarının ve servis hizmet yerleri ile kültürel yönetsel donatımların ihtisaslaştığı ana merkez olarak belirlenmesi hedeflenmiştir (www.bursa-bld.gov.tr).

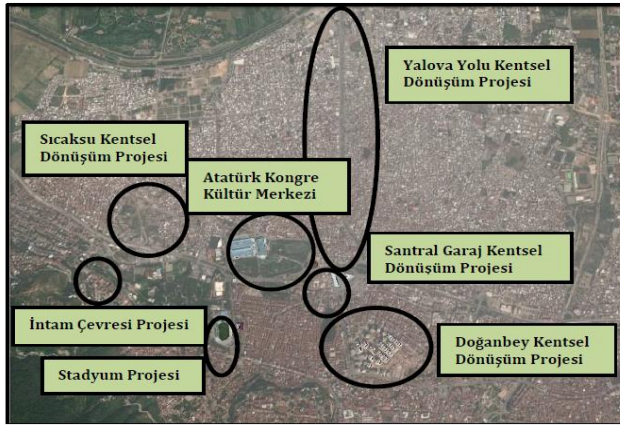
2. Kentsel Dönüşüm Uygulamaları

Literatürde kentsel dönüşüm "kentsel sorunların çözümünü sağlayan ve değişime uğrayan bir bölgenin ekonomik, fiziksel, sosyal ve çevresel koşullarına kalıcı bir çözüm sağlamaya çalışan kapsamlı bir vizyon ve eylem" olarak tanımlanmaktadır (Thomas, 2003). Kentsel dönüşüm uygulamalarında kentsel alanlar sadece fiziksel ve lokasyon özellikleri açısından ele alınmakta ve toplumsal içeriğinden ve gelişim dinamiklerin-

¹⁰ Şehir Plancıları Odası Bursa Şubesinin, Hanlar Bölgesi ile ilgili görüşlerini içeren metinden alınmıştır (www.spo.org.tr/.../a1bf96b7165e962_ek.doc last access 24. 03. 2011)

den tümüyle soyutlanmaktadır. Kentsel dönüşüm projeleri bir anlamda, şehirlerin sosyo-ekonomik değerlerini yitiren yerleşim bölgelerinin yeniden yapılandırılmasıdır ve her kent için belirli dönemlerde uygulanması gereken çalışmalardır.

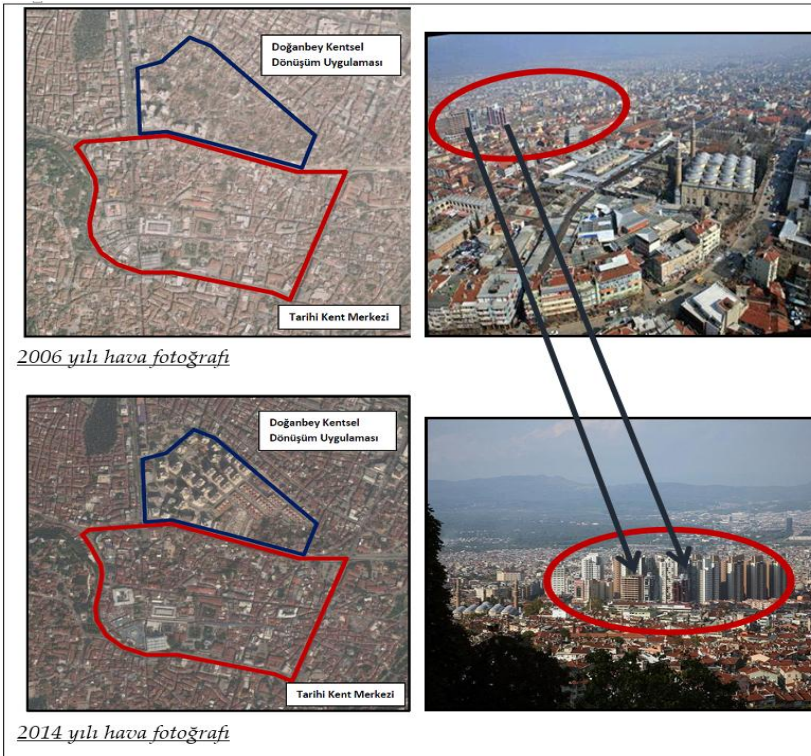
Bursa; Osmangazi, Yıldırım, Nilüfer merkez ilçeleri ile birlikte hızlı bir gelişim ve değişim süreci yaşamaktadır. Osmangazi ilçesi tarihsel süreçte kentsel yerleşimin çekirdeği olma özelliği gösteren önemli bir ticaret merkezi niteliği taşımaktadır. Yerleşimin ilk dönemlerinde geleksel yapılaşma izleri taşıyan Osmangazi ilçesi, son dönemlerde önemli dönüşüm projeleri ile ön plana çıkmaktadır (Şekil 13). Kentsel dönüşüm projelerinin büyük bir kısmı, kentin İstanbul ile olan kara yolu bağlantısı boyunca, kente giriş kapısı niteliği sergileyen ilçenin önemli ana arterlerinden biri olan Yalova yolu çevresi ve kentin batıya doğru gelişim gösterdiği İzmir yolu boyunca yoğunlaşmıştır.

Şekil 13. Bursa Kent Merkezi ve Çevresindeki Kentsel Dönüşüm Projeleri

Doğanbey Kentsel Dönüşüm Uygulaması, yoğunluğu ve bulunduğu konum bakımından Türkiye’de tek olma özelliği göstermektedir. Osmangazi ilçesindeki Haşım İşcan Caddesi ile Gazcılar Caddesi arasında kalan Doğanbey, Tayakadın, Kiremitçi ve Kırcaali mahallelerini kapsamaktadır. Bursa Büyükşehir Belediyesi, Osmangazi Belediyesi ve Toplu Konut İdaresi iş birliğiyle gerçekleştirilen uygulamada, Bursa Büyükşehir Belediyesi proje ortaklarından. 28.11.2006 tarihinde T.C. Başbakan-

lık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Bursa Büyükşehir Belediye Başkanlığı ve Osmangazi Belediye Başkanlığı arasında imzalanan "Bursa Osmangazi Doğanbey Kentsel Yenileme Projesi Protokolü" ile başlayan ve 6 etap hâlinde gerçekleştirilen Doğanbey Kentsel Dönüşüm Projesi'nde, toplam 2747 konut yer almaktadır. Dönüşümün gerçekleştirildiği bölge içerisinde Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescil altına alınmış 6 adet anıtsal yapı, 16 adet sivil mimarlık örneği ve 1 ortaöğretim okulu yer almaktadır. Alanın doğusunda Ördekli Hamamı Çevresi Kentsel Sit Alanı bulunmaktadır. Yapılan yıkımların öncesinde, alan içerisindeki yapılar çoğunlukla 1 ve 2 katlıdır (Şekil 14). Uygulama öncesinde bölgede yaşayan kullanıcıların tamamına yakını bahçeli konutlarda yaşadığını belirtmiştir; eski durumda konutun yarı özel/yarı kamusal kısmı olan yeşil alan, günümüzde kamusal alana dâhil olmuş ve bireylerin yaşam biçimiyle bağdaşmayan bir bileşen olmuştur.

Şekil 14. Doğanbey Kentsel Dönüşüm Alanı 2006 ve 2014 Hava Fotoğrafları

3. Değerlendirme

Bursa kentinin gelişimi süreci incelendiğinde 1930'lardan itibaren geleneksel merkezde yoğunlaşma süreci başlamıştır. 1940'dan itibaren kentin gelişimi planlar doğrultusunda olmamıştır. Geleneksel merkez 1960'lı yıllara kadar önemini sürdürmüştür. İlk organize sanayi bölgesinin Bursa'da önerilmesi sonucunda kentin gelişimi ve nüfusu, hızlı değişim göstermiştir. Kentin toplumsal yapısındaki değişimlerin etkileri mekânsal gelişimine yansımıştır. 1976 ve 1984 yıllarında hazırlanan planlar gelişmeyi denetlemekte yetersiz kalmıştır. Önden gitmesi gereken imar alt yapısı artan nüfusa yetişememiş tarihî ve kültürel değerler üzerinde baskı artmış ve bozulmalar başlamıştır.

Bursa kenti, tarihsel süreçte sosyal, ekonomik ve mekânsal olarak hızlı bir gelişme göstermiştir. Bu hızlı gelişim ve dönüşüm projeleri, kentin karakterinin hızla kaybolmasına ve kentin bir yapı yığını hâline gelmesine neden olmuştur. Bursa'da bir taraftan kentin tarihî ve kültürel mirasının korunması çalışmaları yapılırken, diğer taraftan Doğanbey'de dönüşüm projesi kapsamında-, tarihî kent merkezinin kendine özgü kültürel yapılarını dikkate almadan yapılan çok katlı TOKİ binaları, kentin her bölgesinden görünen başta Ulu Cami ve tarihî çarşı silueti olmak üzere şehrin tüm görüntüsünü bozmuştur. Bu proje kentin kimliği olarak tanımlanabilecek yeşil ve tarihsel dokusuna zarar vermektedir. Türkiye'de kentsel dönüşüm uygulamaları genel olarak dönüşümü sadece fiziksel boyutuyla ele almakta, mevcut duruma özgü strateji ve müdahale biçimlerinin sonucu olarak değil, rant kaynağı olarak kullanılarak biçimlenmektedir.

Doğanbey Projesi'nde kentin sosyal, kültürel, coğrafi özellikleri göz ardı edilerek rant ön planda tutulmuş ve tek tip mimari uygulamalarla kentin mimari dokusuna uyuşmayan yapılaşma oluşturulmuştur. Kentsel dönüşüm yapılacak alanın sosyokültürel ve sosyoekonomik yapısına göre alternatif modellerin üretilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bütün bu risklere karşın, kentsel dönüşüm mekânsal ve sosyal bir gerekliliktir. Kentsel dönüşüm çalışmalarında, fiziksel mekânın dönüştürülmesinin yanında problemin sosyal ve kültürel boyutları da dikkate alınmalıdır. Kentlerin farklı problemlerine tek ve aynı çözüm yerine kentin yerleşim ve imar özelliklerine göre farklı ve etkili çözümler üretilmelidir.

Aksi takdirde bu projeler, bugün gecekondular ve kaçak yapılaşma içinde yaşanan sorunlara çözüm getiremediği gibi yeni problemleri beraberinde getirecektir. Kısacası ülkemizde ve kentimizde üretilen projeler mekânın dönüşümünü içermekte, konunun sosyolojik, psikolojik, toplumsal ve çevresel boyutlarını ele almamaktadır.

Kentlerin, sürekli büyüme olgusuyla karşılaşmaları, ekonomik, toplumsal, çevresel ve fiziksel yapısında önemli değişimlere neden olmaktadır. Kentlerin büyümesi, kentsel mekânın üzerinde daha çok durulmasına ve yeniden yapılanmalara sebep olmuştur. Kentsel mekândaki bu yeniden yapılanma ile oluşan değişim ve dönüşümler; kimi zaman mekân ve yaşam kalitesini artırıcı yönde olurken, kimi zaman da mekânın ekonomik, toplumsal, çevresel ve fiziksel çökme ve bozulması olarak kendini göstermiştir. Kentsel dönüşüm projesinin yapılacağı alanlar, sosyal bir çevre analizi yapılmadan sadece mekânsal nitelikler göz önünde bulundurularak seçilmektedir.

Kaynaklar

- Akkılıç, Y., (2001). Halkevleri ve Bursa Halkevi. *Bursa Defteri*, 11/39, Bursa.
- Aktar, A., (1996). Bursa'da devlet ve ekonomi. Yenal (ed.) *Bir masaldı bursa*. İstanbul: YKY.
- Altaban, Ö., (1999). Bursa büyükşehirde kentsel gelişmenin bir bilançosu. Osmanlı Devletinin Kuruluşununun 700. Yıldönümünde Bursa ve Yöresi, 06-08 Mayıs 1999, Uludağ Üniversitesi.
- Bağbancı, Ö. K., (2007). *Bursa Hanlar Bölgesi değişim ve dönüşüm sürecinin incelenmesi ve bölgenin korunması üzerine bir araştırma*. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Batkan, Ö., (1996). Bursa kentsel gelişimi ve planlama süreci. Yenal (ed.) *Bir masaldı Bursa*. İstanbul: YKY.
- Baykal, K., (1950). *Bursa ve anıtları*. Bursa.
- Bursa Defteri, (2000). Bursa'nın kentsel gelişimi. sayı:5, Bursa.
- Darkot, B., (1994), Bursa maddesi. *İslam ansiklopedisi*, 2. cilt, (ss. 806-810). İstanbul: Maarif Matbaası.
- Dörtok Abacı, Z., (2007). Bursa'nın kent dokusundaki değişim (18-19.yüzyıl). Çiftçi (ed.) *Bursa'nın kentsel ve mimari gelişimi*. Bursa: Osmangazi Belediyesi.
- Ergenç, Ö., (1979). "Osmanlı Şehirlerinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri", *Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Ankara.
- GEEAYK, (1979). Bursa Kenti Tarihi ve Doğal Sit Alanları Geçiş Dönemi Koruma ve Geliştirme Planı ve Hükümleri konulu 10888 no.lu Kurul Kararı.
- İnalçık, H., (2010). 15. ve 16. yy'larda Bursa'da Sanayi ve Ticaret. Çarşının Öyküsü-Bursa, Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- Kaplanoğlu, R., (2008). Bursa'nın kentsel gelişmesi. *Bursa Defteri*, Sayı:31-32, Mayıs 2008.
- Kaygalak, S., (2008). *Kapitalizmin taşrası*, 16. Yydan 19. Yya Bursa'da toplumsal süreçler ve mekansal değişim. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kırayoğlu, M., Tanyeli, U. ve diğerleri (1999). Bursa tartışmaları. *Bursa Defteri*, No:2.
- Kırayoğlu, K., (2004). *Bir Osmanlı şehri Bursa'da şehir merkezi/Hanlar Bölgesi sorunsalı*. İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Y.Lisans Tezi, İstanbul.
- Kuban, D., (2007). *Osmanlı mimarisi*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Oğuzoğlu, Y., (2010). Bursa Çarşısı'ndaki restorasyon çalışmalarına arşiv belgelerinin katkısı. Çarşının Öyküsü-Bursa, Bursa Büyükşehir Belediyesi.
- Saint-Laurent., (1996). Bir tiyatro aşığı: Ahmet Vefik Paşa ve XIX. Yy sonlarında Bursa'nın yeniden biçimlendirilişi. Yenal (ed.) *Bir nasaldı Bursa*. İstanbul: YKY

- Tekeli, İ., (1999). Bursa'nın tarihinde üç ayrı dönüşüm dönemi. Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bursa ve Yöresi, 06-08 Mayıs 1999, Uludağ Üniversitesi.
- Thomas, S. (2003). A glossary of regeneration and local economic development. Manchester.
- Üstündağ, N., (1999). *Bursa'nın kentsel gelişim sürecinde merkez yapısının analizi*. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Bölümü, Basılmamış Y. Lisans Tezi.
- Vardar, B., (2007). Osmanlı modernleşme döneminden 21. yy Bursa'sına kentsel gelişim: 20. yy Bursası'nda planlama örnekleri. Oğuzoğlu (haz.) *Bursa şehrinin gelişmesi ve kentsel planlama kültürü*. Bursa: Osmangazi Belediyesi.
- Vural, T., (2007). Tarihsel süreklilik içinde Bursa Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesi. Çiftçi (ed.) *Bursa'nın kentsel ve mimari gelişimi sempozyum kitabı*. 07-08 Nisan 2007, Bursa.
- Yenal, E., (1996). Osmanlı başkenti, Osmanlı kenti Bursa. Yenal (haz.) *Bir masaldı Bursa*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Palimpsestanbul

*

Deniz Dokgöz¹

Özet

Karikatür, söylemini modelden uzaklaşma üzerine kuran, sözünü de yarattığı yeni anlam katmanlarında veren önemli bir eleştiri alanıdır. Karikatürün eleştirel tavrı, sivil toplumun bir bileşeni olan çizirinin olaylara/nesnelere bakışını ortaya koyarken, eleştirel bakışın toplumsal algısı ise karikatürlerin çizildiği dönem itibarıyla sosyal, politik yaşamının görüntüsünü; o döneme ait değer yargılarını, çarpıklıkları, aksaklıkları izleyiciler üzerinde bıraktığı imgeler üzerinden ortaya çıkarmaktadır. Bu imgeler eleştirilen olaylara/nesnelere dair katmanların toplum belleğinde biçimlenmesine ve tanımlanmasına olanak sağlamaktadır. Bu noktada, karikatürlerde kent/mekân üzerinden gerçekleştirilen her bir eleştiri aynı zamanda yeni bir kent/mekân öngörüsünü de tarif etmektedir. Türkiye’de yayıncılığın merkezinin İstanbul olduğu düşünüldüğünde, karikatürlerde görülen kent/mekân eleştirilerinin de İstanbul odaklı gerçekleştirildiği görülmektedir. Kent figürünün karikatürlerde eleştiri konusu olması Cumhuriyet dönemi öncesine dayanmaktadır. Osmanlı mizahında Belediye (Şehremini) olgusu ile birlikte ele alınan kent; ulaşım, yerleşim, mekânsal değişim gibi kent dinamiklerini etkileyen her türlü konu ile birlikte işlenmiştir. Cumhuriyet döneminde gerçekleşen devrimlerle oluşan köklü değişim ile birlikte yeniden ele alınan kent olgusu farklı biçimlerde karikatürlerin ana konularından birisi olmaya devam etmiştir. Osmanlı’nın geleneksel yaşam biçimlerinin reddedilip, batılaşan bir yaşam öngörüsü, mimari ve kentsel alanlardaki girişimler kenti dönüştürmüş, bu dönüşüm kentlinin zihnindeki kent algısını da dönüştürmüştür. Kenti karikatürler üzerinden okumak, kentin katmanlarına sızmış zaman, mekân, dil ve gerçeklik boyutlarının nasıl bozulduğunu anlamak açısından da değerlidir. Karikatür, hem gerçekliğin algılanmasına hem de bu algının ters yüz edilmesine olanak sağlar. Karikatürler İstanbul’un geleceğini görsel deformasyonlarla izleyiciye sunarken aslında yaşadıkları zamanın eleştirilerini yansıtır. Bu yansıma izleyicide farklı algılama biçimlerine olanak sağlayacak görsel okumalara izin verir. Kent olgusu tartışılırken öne çıkan önemli eleştirel noktalardan bir tanesi İstanbul’un geleceği olmuştur. Yeni imar planlarının geliştirilmesi ile birlikte modern bir kentin nasıl olacağı, mevcut kent dokusunun yarattığı durumun çelişkileri, yeni bir kent yaratmak için yapılan yıkımlar, eski eserlerin yeni imar planı ile nasıl korunacağı, imar faaliyetleri boyunca belediye işlerinin yarattığı keşmekeş durum, eleştirilerin odak noktasını oluşturmaktadır. İstanbul özelinde kent olgusunun işlendiği karikatürlerin ortak noktaları kentlinin kente ve kentsel mekânlara karşı çelişkili düşüncelere sahip olmasıdır. Öyle ki bu düşünceler her türlü yeniliği talep ederken diğer yandan bu yenilikler karşısında savunmaya geçmeyi de gerekli görmektedir. Bu durum öngörülerin gerçekleşmesi durumun-

---

¹ Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü, İzmir (deniz.dokgoz@deu.edu.tr)

da bile geçmişe duyulan nostaljik özlem ve alışkanlıkların kolay terk edilememesi olarak yorumlanabilir. Modern yaşam ve onun belirlediği şehir, sokak, yapı, yaşam alanı gibi farklı ölçeklerin, eski yaşam ve onun barındırdığı yapı taşları ile olan karşılığı, çelişkileri, avantajları ve dezavantajları karikatürlerde öne çıkaran ana unsurlar olmuştur. Tanzimat döneminden beri yoğun olarak işlenen kent ve kentsel hayat kurgusu salt geçmişe dönük eleştirileri kapsamamakta; geleceği dönük kente ve kentsel hayata dair dönemin öngörülerini de yansıtmaktadır. Bu öngörüler; kente dair yeni simge yapılar [landmark], geniş bulvarlar, heykeller, kültür yapıları [opera], büyük oteller, modernist çizgide yapılar [kübik], viyadükler, köprüler, giydirme cepheli devasa bloklar, düzenli ve geniş caddeler üzerinde bitişik nizam yapılaşma ve yeşil çatı kullanımı, hızlı tramvaylar, havada hareket eden kapsül ulaşım araçları, buna bağlı olarak zemin kat kullanımının yapının tüm katlarına yansımaları gibi olumlu örnekleri içermektedir. Olumsuz öngörüler ise; tarihî yarımada içerisinde yüksek katlı konut blokları, yabancı dilin [Fransızca] tüm kente hâkim olması, tarihî yapıların özgünlüğünün korunamaması teknolojinin doğru kullanılamaması ile oluşan kaotik bir kent öngörüsü, İstanbul'un şu anki hâlini güzel olarak niteleyip elli yıl sonra yaşanacağını ve çirkinleşeceğini öngörülmesi, daha önce gerçekleştirilen yenilemelerin olumsuz bir gelecek öngörmesi olarak sıralanabilir. Manifesto niteliğindeki tüm bu öngörüler yeniye karşı eskinin savunulmasından çok ortaya çıkan yeni yaşantı ve yaşam alanlarının gerçekte istenilen hayatı karşılayıp karşılayamadığı ile ilgili bir saptamadır.

Anahtar Kelimeler: kent, İstanbul, karikatür, palimpsest, gelecek, imar planı.

Palimpsestanbul

*

Deniz Dokgöz

Abstract

Cartoon is a major area of criticism which builds its statement on divergence from model builds upon and makes its expressions on new layers of meaning it creates. While the criticism attitude of cartoon reveals the cartoonist's, who is a component of society, view on events/objects; social perception of critical view reveals the picture of social and political life, values of judgment, irregularities, troubles from the images on viewers in the period of drawing. These images facilitate the formation and definition of layers about criticized events/objects in social memory. At this point, every criticism on city/space in cartoons also defines a new city/space prediction. Considering the fact that Istanbul is the center of publishing in Turkey, it can be realized that the criticism of city/space in cartoons is focused on Istanbul. Criticizing the subject of city figure in cartoons is dated before the Republican period. The city, which was addressed together with the Municipality (Şehremini) fact; was covered with all subjects affecting city dynamics such as transportation, settlement and spatial variation in the Ottoman humour. Re-discussed urban phenomenon with the radical change from the revolutions in Republican period has been remained to be one of the main subjects of cartoon in various forms. A westernized life anticipation rejecting the traditional Ottoman life style transformed the city using architectural and urban initiatives and this transformation transmuted the urban perception of urban people. Reading the city from cartoons is also very important from the aspect of understanding the deformations in time, space, language and reality dimensions which infiltrated the layers of city. Cartoon enables both the perception of reality and the reversing of this perception. Cartoons actually reflect the criticisms in their lifetime when introducing the future of Istanbul to viewers with visual deformations. This reflection allows the visual readings which leads different forms of perceptions in viewers. Future of Istanbul has been one of the prominent criticism points in discussions about urban phenomenon. With the new developed urban development plans; issues like how a modern city is, discrepancies from existing urban texture, demolitions made to create a new city, how historical monuments is protected with new municipal plan, and disorders from municipal related activities during the constructions are focus criticism points. Common point of cartoons addressing the urban phenomenon in Istanbul in particular is the fact that urban people has contradictive ideas on city and urban spaces, such that they consider to defend against changes as necessary, while they demand the changes. This situation can be interpreted as a nostalgic longing to past and hardness in forsaking the habits, even if the expectations are realized. Contradictions, contrasts, advantages and disadvantages of different measures like modern life and city, street, building, life space it defines against old life style and its building blocks has been distinguished main elements. City and urban life setup, which has been extensively covered since the Tanzimat period, does not only include criticisms of the past, but also includes

existing period's predictions on city and urban life of future. These predictions includes favorable examples such as landmarks, wide avenues, statues, cultural buildings (opera), large-scale hotels, building in modern style (cubic), viaducts, bridges, huge blocks with curtain walls, attached buildings on organized and wide streets and usage of green rooftops, high-speed streetcar, capsule air vehicles and according to this, expansion of ground-floor usage to all floors of buildings.

Unfavorable predictions can be listed as high-rise buildings in historical peninsula, foreign language (French) dominating whole city, originality of historical buildings unprotected, prediction of chaotic city originated from misusing technology, considering the current situation of Istanbul as beautiful the prediction of it will be getting old and ugly fifty years later, and experience from previous renovations predicts a negative future. All these predictions in a manifestation form are more a statement on whether emerging new life and life spaces really meet required life, rather than a defense of old against new.

Keywords: city, İstanbul, cartoon, palimpsest, future, master plan.

Giriş

Kenti ve kentleri okumanın kuşkusuz birçok yolu vardır. Özellikle İstanbul gibi tarihî belleğin izlerini katman katman taşıyan ve bunu birçok alanda yansıtan kentleri okumak için kent belleğini oluşturan yazılı belgeler önem kazanmaktadır. Türkiye’de yazılı basın ve yayınevlerinin Osmanlı’dan beri İstanbul kökenli bir üretim gerçekleştirdiği düşünüldüğünde, içerik olarak İstanbul’un diğer kentlere göre bir hayli fazla tartışıldığı ve üzerine üretim yapıldığı aşikâr bir durumdur. Bu üretim pratiği içerisinde sivil algıyı yansıtan en önemli yayın ise mizah dergileri olmuşlardır. Türkiye’nin Osmanlı’dan miras kalan ve Cumhuriyet ile devam eden mizah geleneğinin yayın organı olan mizah dergileri, siyasi eleştirilerinin yanı sıra gündelik hayata dair eleştirileri ile de bir süreklilik taşımaktadır. Özellikle siyasal kırılma noktalarında siyasi eleştirilerden zaman zaman kaçınan mizah dergileri, çareyi toplumsal hayatın dinamiklerinde bulmuşlardır. Toplumsal hayatın temel mekânını ise kentler oluşturmaktadır. Esasında toplumsal yapıya dönük her bir eleştirel ifadenin siyasi iradeye de temas ettiği düşünüldüğünde, karikatür özelinde mizah dergilerinin örtük de olsa iktidar ve onun bileşenleri ile uğraştığını söyleyebiliriz.

Karikatür Ne Söyler?

Her zaman iktidarın muhalifi olmayı başarmış, gücünü de bu muhalifliğinden alan mizah dergileri yönetici erkin dışında kalan, halka yakın kaynaklar olarak ön plana çıkmışlardır. Mizah dergilerinin eleştirel temelde en vurucu ögesini ise karikatürler oluşturmaktadır. Karikatür, sayfalarca yazılan bir eleştiri yazısında ifade edilmesi mümkün olmayan eleştirileri ince bir mesajla vermesi mümkün, kolay algılanabilen, kolay okunan ve en önemlisi halka doğrudan hitap eden, kolay ulaşılabilir bir sanat dalıdır. Karikatürün diğer sanat dallarına göre daha farklı bir yere koyan olgu ise birçok alan için tabu olarak nitelendirilebilecek konunun karikatürlerde çok rahat işlenebilmesidir. Ünlü çizer Ronald Searle’nin “Karikatürün tarihi, toplum vicdanının tarihidir.” sözü, bir toplumun gelişme yolundaki sorun ve bu soruna karşı sergilediği tutumu doğru izleyebilmek için, o toplumun karikatür tarihine bakmayı gerektirmektedir

(Oral, 1998, s. 102). Bu noktada karikatürün başarısı, sivil toplumun bir bileşeni olan karikatürcünün, halkın bildik simgeleri ile ortaya koyduğu eleştirel metnin bir imgeye dönüşmesi ve bu imgenin de toplum belleğine yerleşmesi olarak tariflenebilir.

Eleştirel Bir Alan Olarak Kent

Kentin ve kentleşmenin karikatürlerde eleştirel bir konu olması Osmanlı dönemine dayanmaktadır. Karikatürün ilk kez Osmanlı mizahında görülmeye başlandığı Tanzimat dönemi ve ardından baskının hüküm sürdüğü İstibdat dönemleri sonrasında yeniden özgürlüğüne kavuştuğu Meşrutiyet dönemi karikatürleri toplumsal yaşam ve onun kente yansımalarını ana konuları olarak kullanmışlardır (Çeviker, 1986, ss. 20-21). Osmanlı mizahında Şehremini (Belediye) olgusu ile birlikte ele alınan kent ve kentleşme; yerleşim, ulaşım, mekânsal değişim, modernleşme gibi kentin dinamiklerini etkileyen unsurlar ile birlikte ele alınmıştır. Özellikle kamusal ve özel alanlarda meydana gelmeye başlayan dönüşüm, bu dönüşümün yarattığı çelişkili durumlar, toplumsal yaşantıda meydana gelen değişimlerle birlikte ele alınmaya başlamıştır. Osmanlı döneminde başlayan bu eleştirel süreç Cumhuriyet döneminin getirdiği devrimler ve bu devrimlerin yarattığı yeni mekânsal düzenlemeler ile birlikte devam etmiştir. Özellikle Meşrutiyet karikatüründe görülen kente dair var olan koşulların iyileştirilmesine dair eleştiri, Cumhuriyet ile birlikte kentin baştan yaratılması ve kurgulanması gerçeği ile karşımıza çıkar (Tütün, 2004, s. 16). Dolayısıyla gerçekleştirilen devrim ile birlikte kurgusu tamamıyla farklı olarak yeniden ele alınan kent ve kentleşme olgusu, yeniden ve baştan bir planlama dürtüsü içerisinde farklı biçimlerde ve dinamiklerde karikatürlerin ana konularından birisi olmaya devam etmiştir. İstanbul'un mevcut kent dokusunun yarattığı kaotik durum, Cumhuriyet dönemine kalan mevcut mirası anlatması bakımından birçok karikatürlerde hem eleştirel amaçlı hem de farklı eleştirilere arka plan olarak kullanılmıştır. (Görsel 1)

Görmiyen gözlere ne mutlu!..

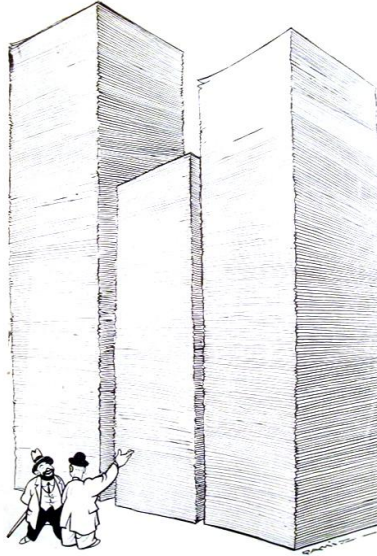
Kör- Arkadaş, İstanbul ne halde ? Bende onu görecek göz kalmadı..

*İstanbullu- Esefetme, ondada artık bakılacak
yüz kalmadı!..*

Görsel 1 İstanbul'un Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras kalan yapı stokunu anlatan 1929 tarihli bir karikatür. Gökçe, R. (1929), Akbaba, (701), 1

Cumhuriyet döneminin siyasi ortamına destek sağlayan karikatüristler, eleştirilerini siyaset yerine kent üzerine yoğunlaştırmışlardır. Bu noktada Cumhuriyet'in yeni bir ulus, yeni bir toplum yaratma sürecinde görünür bir rol üstlenen kentlerin modernleşme projesinin bir ürünü olarak tasarlanma gerekliliği eleştiri oklarını bu nokta üzerinde yoğunlaştırmıştır. Dolayısıyla Cumhuriyet dönemi karikatürlerin temel çıkış noktası kentler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet'in modernleşme projesinin mekânsal karşılığı ve karikatürün hedef nesnesi konusunda olan kent ise İstanbul'dur. İmar planı, kentsel doku, belediye çalışmaları ve konutlar dönem karikatürlerinde öne çıkan eleştirel noktalar. Kent ve kentleşme olgusu tartışmalarında öne çıkan en önemli eleştirel noktalardan bir tanesi imar faaliyetleri olmuştur. Modern bir kent yaratma iddiasında olan yeni Cumhuriyet'in İstanbul ve Ankara

başta olmak üzere yürüttüğü imar faaliyetleri dönem mizah dergilerinde sıklıkla işlenmiştir. Yeni imar planlarının eleştirel sürecinde mevcut kent dokusunun kaotik durumu, yeni bir kent yapım sürecinde gerçekleştirilen yıkım faaliyetleri, yıkım gerçekleştirilirken tarihsel mirasın nasıl korunacağı, güzel bir kent yaratma iddiası ile gerçekleştirilen belediye çalışmalarını eleştirilerin odak noktasını oluşturmuştur. İmar faaliyetlerinin projelerinin hazırlanması ve bunların halka tanıtılması, imar planı uygulamalarının tasarımından uygulamaya geçişe kadarki sürecin her aşaması karikatürlerde sıklıkla yer almıştır. (Görsel 2)

- *Maşallah, İstanbul'da imar eserleri başladı ha?.*
– *Bunlar imar eserleri değil, imar projeleri birader..!*

Görsel 2 İmar planlarının teorik olarak kurgulanıp, uygulamaya geçilmesi ile ilgili sorunları işaret eden bir çalışma. Gökçe, R. (1935a), Akbaba, (94), 16

Özellikle İstanbul'un eski kent dokusunun yarattığı sıkışık, karmaşık, düzensiz yapılaşma biçiminin yapılacak yıkımlar ile modernleşeceğine dair argüman bolca eleştirilmiştir. İmar planları uygulanmaya başladıkça oluşan yeni problemler de eleştiri oklarının yeni ve moderne doğru yönelmesine neden olmuştur. Bu noktada karikatürlerin vazgeçilmez eleş-

tirel çıkış noktası eski ve yeni kavramı, kent ve kentleşme üzerinden işlemeye başlamıştır. Eskinin eleştirilmesi üzerine kurulan eleştirel kurgu yer yer yeninin eleştirilerek eskiye öykünmeye dönüşmüştür. Esasında oluşan bu durum yeniyi karşı eskinin savunulmasından çok, modern yaşam ve yaşam alanlarının gerçekte istenilen hayatı karşılayıp karşılamadığı ile ilgili bir saptamadır. Yıllar geçtikçe sürekli yenisi tasarlanan imar planlarının uygulamaya geçişteki sıkıntıları; yeniden yeniden revizyon edilme gereksinimleri, yeni imar planlarının çizilmesi gibi durumlar imar faaliyetleri ile ilgili karikatürlerin dönem boyunca sürmesini sağlayan bir diğer etken olmuştur. (Görsel 3)

Şehirde üç köprü, bir liman, bir tünel yapılıcakmış..

– Şehirde hiç bayat şey satılmıyacakmış..

– Doğru, Belediye bile imar vaatlerini tazeleyip, tazeleyip çıkarıyor!

Görsel 3 İmar planlarının kurumsal olarak yapılamaması üzerine bir eleştiri. Gökçe, R. (1935b), Akbaba, (53), 13

İstanbul'un aksine, özellikle Cumhuriyet'in yeni başkenti Ankara'da gerçekleştirilen yeni imar faaliyetleri, modernleşme hamleleri ve bu çalışmalar kapsamında öne çıkan kamu yapılarının inşa edilmesi olumlu

karşılanmıştır. Ankara'ya göre tarihsel geçmişi köklü, yoğun eski yerleşimlerin bulunduğu İstanbul'un imar çalışmalarında ise oluşan zorluklardan dolayı oluşan olumsuz hava, karikatürlerde Ankara ve İstanbul özelinde bir kıyaslama oluşmasına neden olmuştur. (Görsel 4)

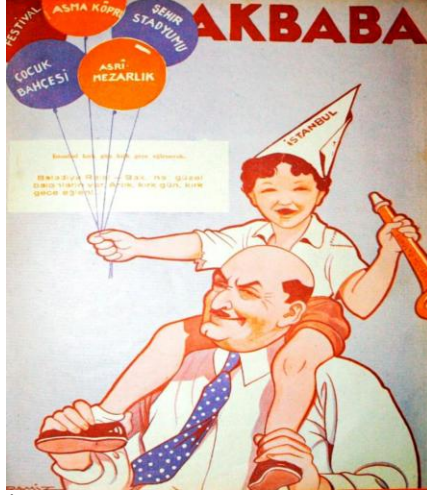

*İstanbul Festivali Başladı:
Ağustos böceği ile karınca!...*

Görsel 4 Ankara ve İstanbul'daki imar faaliyetlerinin masal kahramanlarına öykünmesi. Gökçe, R. (1937a). *Karikatür*, 4, (83), 3.

Bu noktadan hareketle benzer imar faaliyetlerinin farklı iki şehir arasında gerçekleştirilen çalışmalarında o kente özgü eleştiriler ön plana çıkmaya başlamış ve karikatürcülerinin kendi yaşadıkları kente dair eleştirileri daha sert olmuştur.

İmar konulu karikatürlerin dönemin en yaygın mizah dergisi olan Akbaba dergisinin kapaklarında da sıklıkla yer almış olması, konunun farklı zaman aralıklarında da olsa sürekli güncel tutulduğunu göstermektedir. Dönemin belediye başkanı Muhittin Üstündağ ve vali Lütfi Kırdar imar faaliyetleri konusunda sık sık karikatürlerde boy gösteren figürler olmuşlardır. (Görsel, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12)

İstanbul kırk gün kırk gece eğlenecek.

Belediye Reisi – Bak ne güzel balonların var. Artık kırk gün kırk gece eğlen!

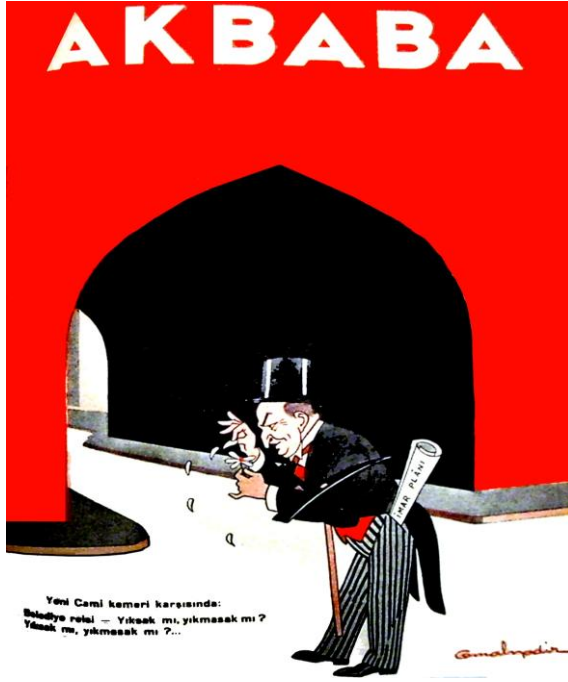
Görsel 5 Dönemin İstanbul belediye başkanı Muhittin Üstündağ ve imar çalışmaları
Gökçe, R. (1936), *Akbaba*, 1

Karikatürler yer alan bir diğer önemli figür ise, Ankara'nın kent tasarımını yarışma ile yapan Jansen gibi İstanbul'un kent planını yapması için davet edilen Henri Prost olmuştur. (Görsel, 6)

BELEDİYE BONOLAR ÇIKARARAK İSTANBULUN İMARINA BAŞLIYOR:
*İstanbul – Terzi başı, kumaşınızı beğendim, ölçümü alıp hemen işe baş-
layınız... Dikkat edin şık ve modern olacak..*
Prost – Muameleniz peşin mi olacak, taksitle mi?...
İstanbul – Peşin ne demek? Modern dedik ya!...

Görsel 6: Henri Prost'un İstanbul'un modern imar planı tasarımı üzerine bir eleştiri.
Gökçe, R. (1938), *Karikatür*, (108), 4

Yeni Cami kemeri karşısında:
Belediye reisi – Yıksak mı, yıkmasak mı?
Yıksak mı, yıkmasak mı?...

Yeni Cami kemeri karşısında:
Belediye Reisi – Yıksak mı, yıkmasak mı?
Yıksak mı, yıkmasak mı?

Görsel 7 Muhittin Üstündağ ve imar planları çerçevesinde
ele alınan İstanbul'un tarihî dokusu
Güler, C. N. (1938a), *Akbaba*, (216), 1

*Eminönünde festival eğlencesi:
Üstündağ – Hay maşallah maşallah, odluda bitti inşallah!...*

Görsel 8 Dönemin İstanbul belediye başkanı Muhittin Üstündağ ve imar çalışmaları.
Güler, C. N. (1938b). *Akbaba*, (240), 1

*Köhne İstanbuldan kurtuluyoruz...
Belediye imar faaliyetine başladı!*

Görsel 9 Köhne İstanbul ve İstanbul belediye başkanı Muhittin Üstündağ ile imar faaliyeti. Gökçe, R. (1938b). *Karikatür*, 6, (145), 3

Çizilen karikatürler, aradan geçen yıllar, değişen belediye başkanlarına karşın imar faaliyetlerinin planlanmasından, uygulanmasına kadar neredeyse tüm sürecin içerik olarak değişmediğini gösterir niteliktedir.

Belediye Reisi: - Eyvah çamura saplandı!..

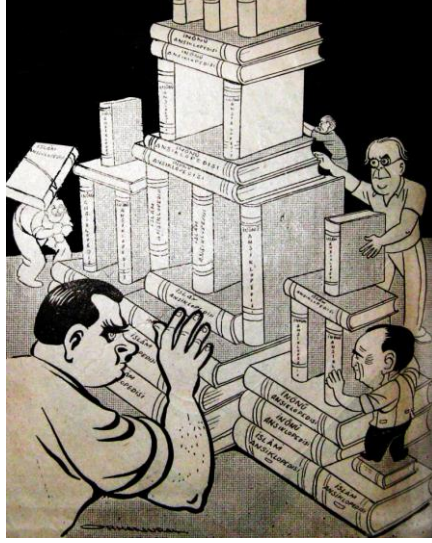
Görsel 10 Lütfi Kırdar ve İmar planı uygulamaları. Güler, C. N. (1940). *Akbaba*, (315), 1

İSTANBUL İMAR EDİLİYOR

Belediye reisi – Kusura bakmayın, yıkmadan yapılmıyor..

Görsel 11 İmar faaliyetleri ile yıkılan eski, ahşap yapılar ve bunun karşılığında yapılan yeni yapılar. (1940). *Şaka*, 1, (2), 3.

Ankara'da imar faaliyeti!..

Görsel 12 Ankara'nın imar faaliyetleri.
Ural, O. (1941). *Akbaba*, (367), 4.

Biçimsel olarak kentin geçirdiği dönüşümü, mimari yapılar, onların bir araya gelişlerinin temsiliyeti gibi etmenlerin dışında, doğrudan kentlinin kentte karşılaştığı durumlar üzerinden de okumak mümkündür. (Keleş, 2013, s. 34) Birçok karikatürün temel espri açıklayıcıları konumunda bulunan günlük kent hayatının iki figürü olan karakterler arasında geçen diyaloglar, o dönem kentlilerinin kent ile temasına ilişkin fikirler vermekte; bu da sadece mimari yapılar ile değil kenti oluşturan yollar, meydanlar, bahçeler, sokaklar, parklar kısaca tüm kamusal alanlar ile gerçekleşmektedir.

Kent ve kentleşme üzerinden modernleşme eleştirileri yapılırken sıklıkla kullanılan bir diğer argüman ise resim alanında ortaya çıkan, mekânsal olarak üretilme potansiyeliyle mimariyi de etkisine almayı başaran öncül akım kübizm olmuştur. Özellikle İstanbul'un imar çalışmaları ile birlikte ele alınan yerleşik eski kent dokusunun kaotik, karışık, çarpık, plansız ve düzensiz yapılaşmasının deprem, sel, fırtına gibi doğal afetler kullanılarak kübizm sanatı ile bağdaştırılması dönem karikatürlerinde sürekli rastlanan bir durumdur. (Görsel 13)

*Fırtınadan sonra!
Kübik tabiat!..*

Görsel 13 Kübist sanat ve kente yansımaları.
Ural, O. (1936a). *Akbaba*, (111), 5.

*Amerikalı seyyah – Hiç bu kadar modern şehir
görmedim. Evlerinden insanlarına kadar her şey
kübik!..*

Görsel 14 Eski kent dokusunun yarattığı farklı boyutlanma etkisinin dönem içerisinde batıda etkili olan kübizm sanatı ile turistler yolu ile ilişkilendirilmesi.
Ayça, N. R. (1936b). *Akbaba*, (122), 18

Kübizm sanatının obje ve nesnelere dördüncü boyutu ile ele alma mantığı üzerinden hareket eden dönem karikatürcüleri mevcut İstanbul dokusunun tasarlanmamış doğal durumundan yararlanmışlardır. (Görsel 14)

Karikatürcülerin bir diğer eleştirisi konusu ise kübist ressamların çizdiği resimlerin halk tarafından anlaşılabilmesi veya yanlış anlaşılması üzerinedir. Bu noktada Kübizm sanatının gelip geçici bir moda olgusu olarak varlığını sürdürdüğü sıklıkla vurgulanmıştır.

Kentsel doku ele alınarak gerçekleştirilen kübizm ve kübiklik eleştirisi iki farklı noktada varlığını meşrulaştırmıştır. İlk olarak eski kent dokusunun sokak ve mahalle yapılaşmalarının getirdiği çarpıklıklar kübiklik olarak vurgulanmış, daha sonraki tarihlere temellenen karikatürlerde ise yeni yapılan yüksek yapıların oluşturduğu doku kübiklik olarak vurgulanmış ve eleştirilmiştir.

Palimpsest Kent, İstanbul

Palimpsest daha önce bir şeyler yazılmış bir kâğıdı silerek üzerine yeni bir şey yazmak ve/veya eski yazıların silik olarak görüldüğü ve her iki metnin birbirine karıştığı yazı, olarak tanımlanmaktadır (URL 1). Marc Auge, George Perec'in tariflediği Londra'dan dallı-budaklı, devingen, tamamlanmamış bir mekân olarak bahseder. Bu tamamlanmamışlık bir düzen/(sizlik) içerisinde insanların yüzyıllar boyunca ürettiği her şeyin üst üste yığıldığı kentin ne olduğunu tarifler (Auge, 1995, s. 139). Bu tür kentlere palimpsest kent denilmektedir (Şenol ve Cantek, 2007, s. 11). Palimpsest kentler geçmişin katmanlarıyla biçimlenen, bu katmanların üst üste yığılması ile gittikçe küçülmeye çalışan ama aynı zamanda zenginleşen, çeşitlenen mekânları içerir; İstanbul gibi (Şenol ve Cantek, 2007, s. 11). İstanbul kentinin zengin tarihî geçmişi ve bu geçmişin tarih boyunca oluşturduğu katmanlar düşünüldüğünde, eski uygarlıkların yıkılıp yerine kurulan uygarlıkların üretim pratiği kentin mekânsal değişiminin izlerinin okunmasına olanak sağlayacak nitelikte olduğu görülmektedir. Mekânsal olarak oluşan bu palimpsestik durum sadece uygarlıkların değişimi ile sınırlı değil, kentin gelişen teknolojik ve çağa uygun hâle gelmesi ile ilgili atılan adımlarda da kendisini göstermektedir. Özellikle imar faaliyetleri ile iyice belirgin hâle gelen kentin meydanlarının, bulvarlarının, caddelerinin, sokaklarının, parklarının değişimini ve ye-

niden kurgulanarak geleceğini oluşturma dürtüsü bu mantık ile açıklanabilir. İstanbul'un yıkılan, yeniden yapılan, tekrar yıkılan, tekrar yeniden yapılan yapı stokları ve uzun yıllardan beri korunan ve kullanılan yapılarla birlikte oluşturdukları çok katmanlılık durumu geleceğe özgü fikirleri de bünyesinde taşımaktadır. "İstanbul'u nasıl bir gelecek beklemektedir? Uygulanan politikalar ve çalışmalar geleceğin İstanbul'unu nasıl kurgulamaktadır? İstanbul'un geleceğine umutla bakmak mümkün müdür?" gibi tüm sorulara verilecek yanıtlar için karikatürler önemli bir okuma alanı oluşturmaktadır.

Karikatürlerde İstanbul'un Gelecek İmgesi

İstanbul'un geleceği Osmanlı'dan Cumhuriyet'e mizah dergilerinin gündemini sürekli meşgul etmiş bir tartışma alanı olmuştur. Yaşanılan güne dair eleştirel bir tavır gösteren karikatürcüler eleştirilerini daha güçlü hâle getirmek için gelecek öngörülerini de betimlemeye çalışmışlardır. Karikatürlerde kent imgesi ile birlikte ele alınan gelecek olgusu, esasında sürekli modernleşme süreci yaşayan kentin sahipleri tarafından algılama biçimlerini ortaya koymaktadır. Doğası gereği zaman, mekân, dil ve algılanan gerçeklik boyutlarını bozmak için tasarlanan karikatürlerin etkisi, hem gerçekliğin algılanması hem de bu gerçekliğin sınırlarının ihlaline bağlıdır (Brummett, 2003, s. 43). Dolayısıyla İstanbul'un gelecek algısı üzerine temellenen bir karikatür, kendi zaman dilimine de referanslar vermeyi ihmal etmemektedir. Bu noktada karikatürlerde görülen İstanbul ve geleceği konusunda imar faaliyetleri üzerinden başlayan eleştirel kurgu, yaratılmaya çalışılan yeni kent dokusuna karşı da bir savunma mekanizması geliştirmeyi ihmal etmez. Öyle ki bu savunma mekanizması geleceğe dair öngörülerini paradoksal bir duruma dönüştürür. Bir karikatürde olumlu olarak savunulan durum farklı bir karikatürde olumsuz olarak karşımıza çıkar. Bu durumu tanımlayan unsur ise karikatürcülerin geleceğe bakış açıları (sürekli yeniyi talep etme) ve geçmişe duyulan özlemle (yeniyi eleştirme) açıklanabilir.

Tanzimat döneminden beri yoğun olarak işlenen kent ve kentsel hayat kurgusu tüm eleştirel yaklaşımlarıyla birlikte geleceğe dönük kente ve kentsel hayata dair dönemin öngörülerini de yansıtmaktadır. Özellikle

le geleceğin tasvir edilmeye çalışıldığı karikatürlerde kente ve ulaşım dair ciddi imgeler oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir.

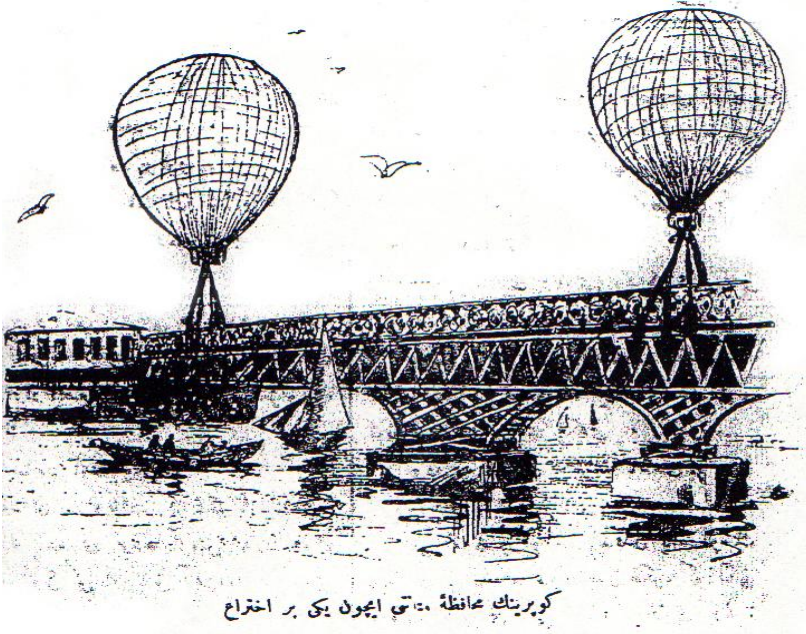
Kentsel mekânı bildik bir mekân (Beyoğlu) üzerinden tarifleyen 1908 yılına ait "Elli sene sonra Türkiye" isimli karikatür, hem geleceğe dair önemli ipuçları vermekte hem de mevcut durumu eleştirmektedir. Yeni ulaşım araçlarının tümünü içeren karikatür, kıyafet olarak geleceği hayal edemese bile bir kadının ulaşım aracı kullanabileceğini öngörmesi açısından son derece ilginçtir. Yapılı çevreyi oluşturan yüksek katlı yapılaşma, günümüzün ekolojik söylemlerini barındıran yeşil çatı uygulamasının bu yapılaşma içerisinde öngörülmesi de son derece dikkat çekicidir. Ülkeyi yabancı dil hegemonyasının saracağı düşüncesi de Fransızca olmamasına rağmen gerçekleşen bir diğer öngörü olmuştur. (Görsel 15)

Mahmut Sadık Bey'e: Elli sene sonra Türkiye

Görsel 15 1908 yılında, elli yıl sonrasını çizmek. (1908), Kalem, (7)

İstanbul karikatürlerinde köprüler kent hayatındaki etkin rolü nedeniyle önemli bir temayı oluşturmaktadır. (Tütün, 2004, s. 28) Haliç üzerine inşa edilen Unkapanı Köprüsü ile başlayan süreç, tadilatlar, yenilenmeler, değişimler ve yeni köprülerin inşası ile devam eder. Yıpranan köprü'nün, bir ulaşım aracı olan balonlar ile taşınması önerisi, dönem karikatürcülerinin hem inşai duruma hem de ulaşımına karşı yapmış olduğu bir eleştiridir. (Görsel 16)

Köprü'nün muhafaza-i metaneti için yeni bir ihtira [icad]

Görsel 16: İstanbul'da yer alan bir köprü'nün taşınabilme sorununa icat ile yanıt vermek. (1908), *Dalkavuk*, (14)

Kentin sokaklarının modernleştirildiği öngörüsü üzerine temellenen bir çalışma, bu durumun halkın gelir dağılımını pek fazla etkilemeyeceğini savlamaktadır. Kentin temizliğinden, ulaşım araçlarının çeşitliliğine kadar Avrupalı, batılı bir sokak geleceği öngören bu karikatür, esasında davranışsal bir değişim dışında çok fazla şeyin değişmeyeceğini ortaya koymaktadır. (Görsel 17)

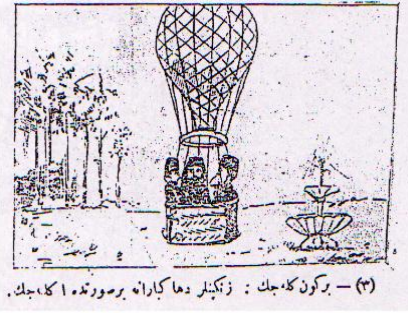
(۲) - برکون کاجک : تراموايلر آکتر بقله آزاباره و نوره باشلک

(۱) - برکون کاجک : استانبول سوقاقلری باریل باریل پارلايهين

(۴) - برکون کاجک : فقيرلر ده ااسيلايه، ده اظر شاه وک کاجک

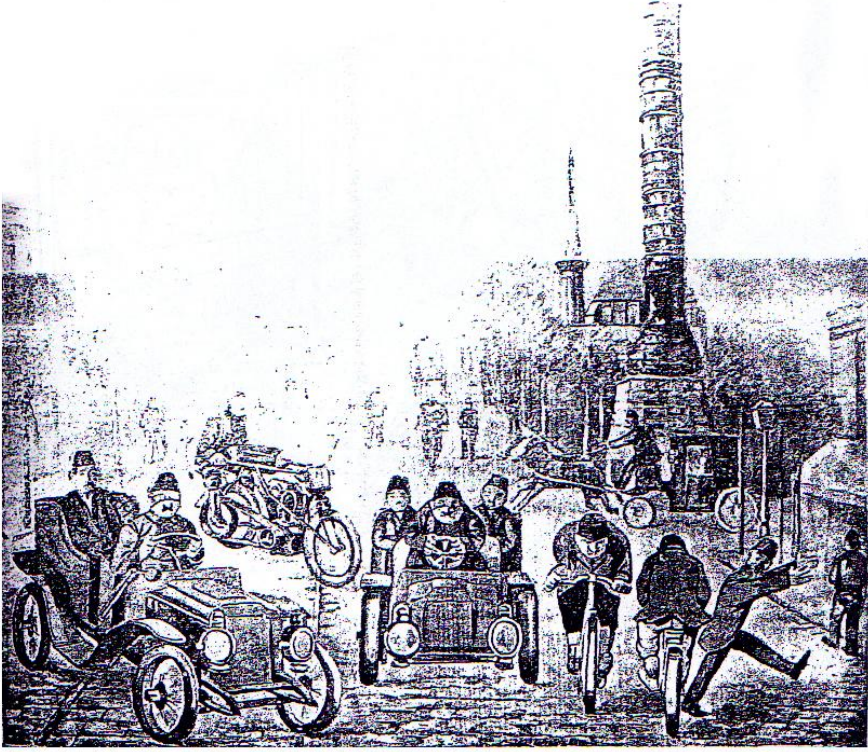

(۳) - برکون کاجک : زنگينلر ده ا کبارانه برصورتده ا کاجک

1. *Bir gün gelecek: İstanbul sokakları parıl parıl parlayacak.*
2. *Bir gün gelecek: Tramvaylar elektrikle, arabalar motorla işleyecek.*
3. *Bir gün gelecek: Zenginler daha kibarane bir surette eğlenecek.*
4. *Bir gün gelecek: Fakirler daha asilane, daha zarifane dilenecek.*

Görsel 17 İstanbul sokaklarının geleceğe dair öngörülere
(1909), *Geveze*, (39)

Ulaşımın, gelişen tüm teknolojilere rağmen, çözülemeyen bir sorun olarak ele alınması, bugün yaşadığımız trafik sorununu düşündüğümüz zaman geleceği doğru okumak olarak yorumlanabilir. (Görsel 18)

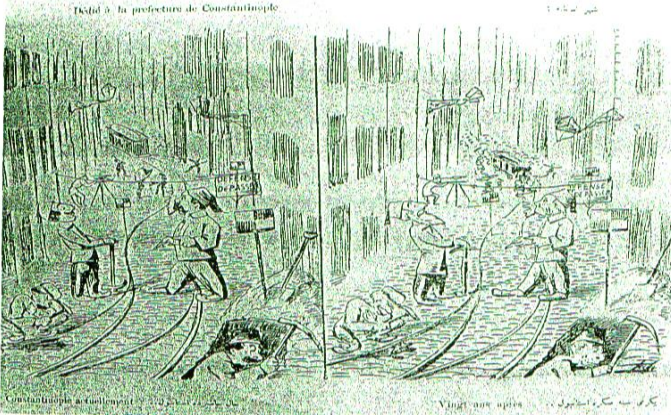

استانبولده آرابهز ، اوتوموبيللر ، موتوسيكلر ، بيسيكلر ، وسايط نؤايه سازه جوغالديني هديه ده سوقاق رجا، لده حاصل اولهجين انتظام وحضرمتي وحركت

İstanbul'da arabalar, otomobiller, motosikletler, bisikletler vesait-i nakliye saire çoğaldığı takdirde sokak ve caddelerde hasıl olacak intizam ve huzur meşi ve hareket

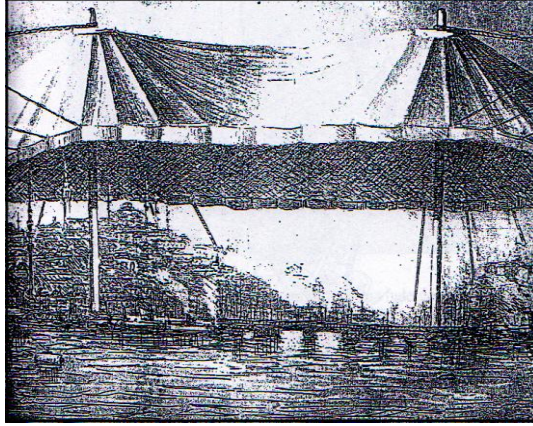
Görsel 18 Gelişen teknoloji ile birlikte kentsel sorunların başında gelen ulaşım sorununun artacağına ilişkin bir karikatür (1909), *Geveze*, (27)

Değişen belediyelere rağmen değişmeyen belediye çalışmaları, kentin birçok ulaşım ağının hâlâ kırsal döneme ait yolları içermesi gibi dönemsel sorunlara karşı, tüm kenti koruyan şemsiyeler, takılan kanatlar ve balonlar ile alternatif ulaşım çabaları ironik bir gelecek öngörüsünü barındıran karikatürlerdir. (Görsel 19, 20, 21)

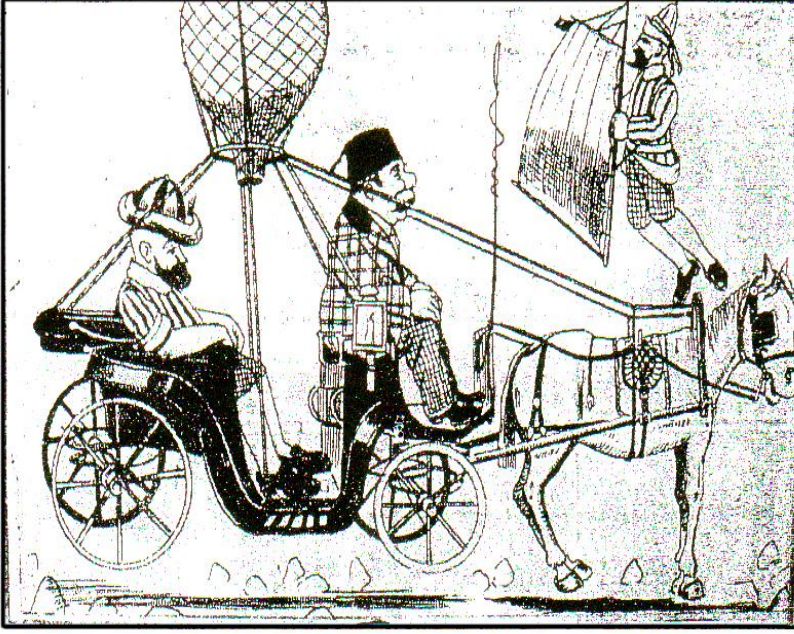
**Şehremanetine:
Yirmi sene sonra İstanbul
Hali hazırda İstanbul**

Görsel 19 Belediye faaliyetlerinin yirmi yıl sonraki durumunu betimleyen bir karikatür. (1910), Kalem, (90)

**Şehremaneti projelerinden:
Çamurların temizlenmesi mümkün olamayacağı anlaşıldığından beri şehri yağmurlardan muhafaza edelim kaydıyla...**

Görsel 20 Şehrin toprak sokaklarını çamurdan korumak için kente yapılan örtü. (1910), Hayal-i Cedid, (19)

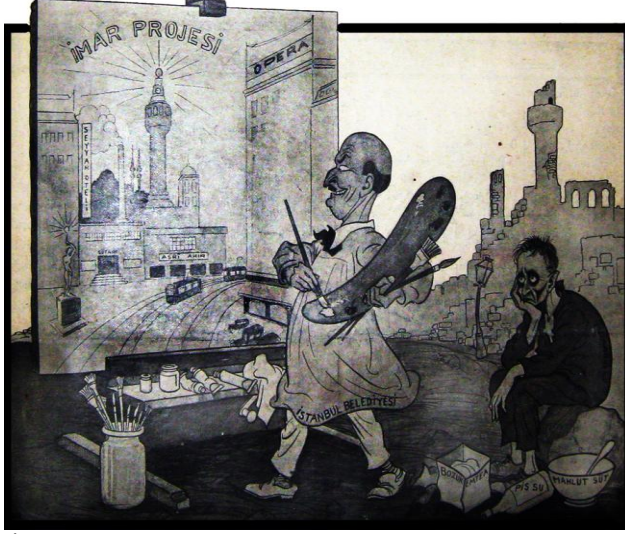

بو بلديه نر باشمزه ايك ن بوسوقا قلدرد كرمك ايجون اراهلرئ مالونه نجرول انسالدرده ياكئ اجمدن
غبرئ چاره بون .

Bu belediye başımızda iken bu sokaklarda gezmek için arabaları balona tahvil, insanlara da yelken açmaktan gayrı çare yok

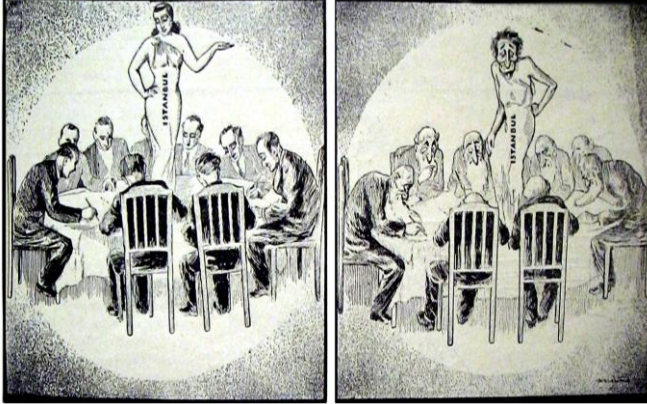
Görsel 21 Sokakların niteliksizliğinin ulaşım araçları ile çözüme ilişkin bir karikatür
(1912), *Yeni Geveze*, (211)

Cumhuriyet sonrası İstanbul'a bakış ve geleceğin tasviri Osmanlı mi-zahına göre kapsamlı ve planlı olmuştur. Kuşkusuz bunda Cumhuriyet ile birlikte yeniden ele alınan ve planlanan kent kurgusunun rolü büyük-tür. İstanbul'un imar projelerinin birer tablo olarak resmedildiği iki kari-katür, dönemin gelecek öngörüsünü anlatmaktadır. Tablolarda yer alan kültürel fonksiyonlar, yakın dönemin kübik mimarlık olarak tasvir edi-len modern mimarlık çizgi dilini yansıtan yapı imgeleri ile resmedilmesi korunacak bazı yapılar haricinde İstanbul'un yeni yapı tipolojisini kur-gular niteliktedir. (Görsel 22, 24)

*İstanbul'un beş senelik imar projesi hazırlanıyor..
İstanbul belediyesi çalışıyor!..*

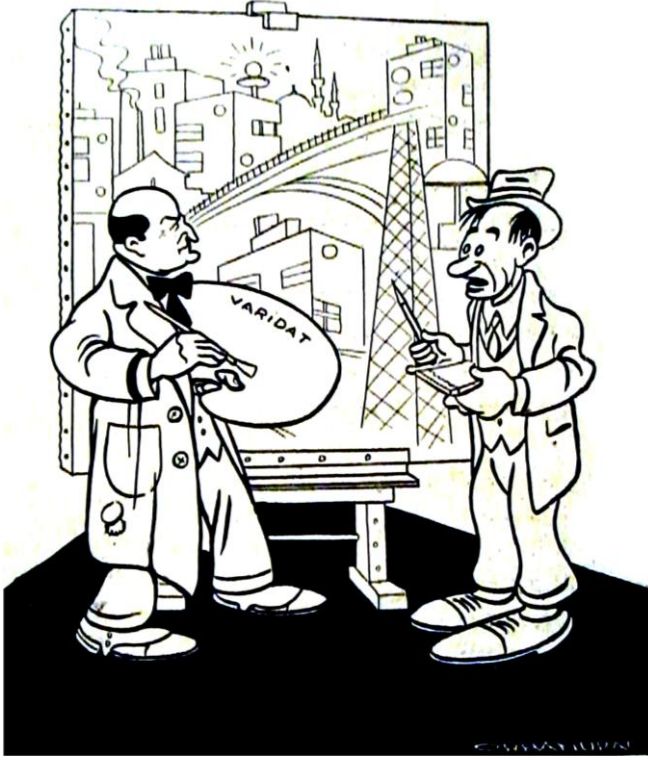
Görsel 22 Belediyenin imar çalışmaları kapsamında mevcut durum ve gelecek durumun anlatıldığı bir karikatür.
Gökçe, R. (1931). *Akbaba*, (841), 3.

*İstanbul'un imarı konuşuluyor:
1934'de 1984'de*

Görsel 23 İstanbul'un 1934 ve 1984 yılındaki durumların ifadesi.
(1934), *Akbaba*, (41), 7

1934 yılında yayımlanan bir karikatür ise elli yıl sonra İstanbul'un, bunu planlayan kişiler ile birlikte yaşlanacağını göstermektedir. Olumsuz bir bakış açısı ile geleceği öngören bu karikatür imar planları ile yaşlanmanın geçiştirilemeyeceğini belki de daha kökten çözümlere gereksinim duyulduğunu haber vermekteydi. (Görsel 23)

Gazetelerden: Şehir planı yaptırmak için para yokmuş!

Gazeteci – Sayın Şarbay.. İstanbulu ne zaman bu resim gibi yapacaksınız?

Şarbay – Hele dur, biraz boya bulup şu resmi yapayım da ondan sonra düşünürüz!

Görsel 24 Geleceğin kenti İstanbul.

Ural, O. (1935), *Akbaba*, 1935, (98), 7

İstanbul'un vazgeçilmez konularından olan köprü ile ilgili bir çalışma âdeta gelecekte yapılacak olan asma strüktürlü Boğaziçi Köprüsü'nün naif ipuçlarını vermektedir. (Görsel 25)

*Fırtınada parçalanan Unkapanı köprüsünün tamirden sonraki hali:
Asma Köprü!*

Görsel 25 Asma köprü teriminin tarihî yapılar kullanılarak kentli ile tanıştırılması. Gökçe, R. (1936), *Akbaba*, (111),1

İstanbul'un mevcut durumunun yarattığı karmaşık hâlin olması gereken durum ile kıyaslandığı bir çalışmada geleceğe dair önemli ipuçları verilmektedir. Uçan ulaşım araçları, yüksek bloklar, geniş bulvarlar ve bunların arkasında yıkılmadan korunmuş su kemerleri gibi tarihsel anıtlar olumlu bir gelecek öngörüsünü oluşturmaktadır. (Görsel 26)

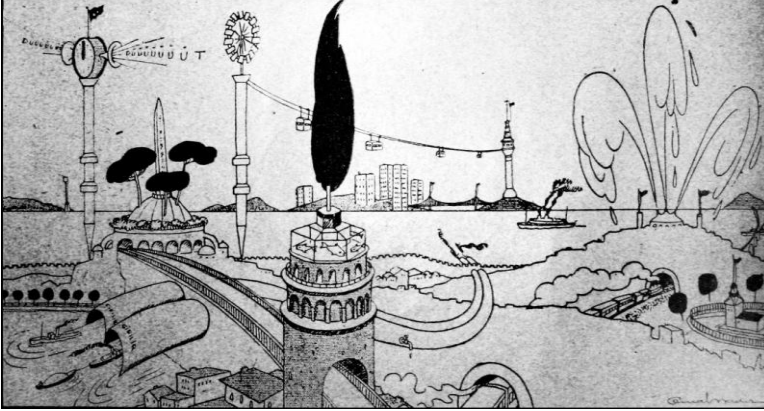

İSTANBUL VALİSİNİN RÜYASI

Doktor Lütfi Kırdar uykuda

Doktor Lütfi Kırdar iş başında

Görsel 26 İstanbul valisi Lütfi Kırdar'ın rüyasında yeni İstanbul.
Ayça, N. R. (1940). *Şaka*, 2, (49).

Şehirler, herkesin fikrine göre imar edilse; İstanbul şehri!

Görsel 27 İmar planlarının kurumsal olarak yapılamaması üzerine bir eleştiri.
Güler, C. N. (1943). *Amcabey*, 2, (38), 2

İstanbul ile ilgili bu olumlu havaya rağmen, değişen belediye başkanları ve valiler ile birlikte âdeta kişiselleşen bir tasarım alanına dönen kent olumsuz öngörülerini de içerisinde barındırmaktadır. Cemal Nadir'in çiziminde İstanbul yönetime gelen her kişinin kendi zevkine göre kenti ele almasının kaçınılmaz sonucunu gözler önüne sermektedir. (Görsel, 27)

Sonuca İlişkin

Karikatürlerde gerçekleştirilen gelecek öngörüsü ve bu öngörü karşısında takınılan eleştirel tutum ortaya çıkan yeni yapılanmanın tariflediği yaşam tarzının halka ne ölçüde uyum sağlayıp sağlamayacağına karikatürcüler tarafından sorgulanması anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle eski kenti eleştirme olarak başlayan süreç, yeni kentin üretilmesi ile hedefini eski yerine yeni üzerine odaklamıştır. Bu noktada karikatürlerde gerçekleştirilen eleştirel mantık, eskiyi eleştirirken yeninin ne kadar steril, ferah ve çağdaş olduğunu savunmakta; yeni, üretildikten ve kısmen yaşandıktan sonra aslında eskinin ne kadar doğru bir yaşam kurduğuna ve pişmanlıklara doğru evrilmektedir. Esasında bu evrilme geleceğe dair öngörülerin geçmişten bile geri sonuçlanması anlamına gelmekte ve bir nevi geçmişe duyulan nostaljik bir özlem olarak karikatürlerde yer almaktadır.

Karikatürlerde yer alan ister olumlu isterse de olumsuz geleceğe yönelik tüm öngörüler yeniye karşı eskinin savunulmasından çok ortaya çıkan yeni yaşantı ve yaşam alanlarının gerçekte istenilen hayatı karşılayıp karşılayamadığı ile ilgili bir değerlendirmedir. Bu hayata bakış açısını tanımlayan unsur ise karikatürlerde ortaya çıkan modernleşme hareketlerinin talep edilme durumuna karşılık gerçekleştirilen modernleşme hareketlerinin eleştirilmesinde görülmektedir. Hem talep eden hem de reddeden bir kentli algısı ile birlikte modernleşme hareketlerinin temsil ile ilgili bir durumu değil aksine hatalı noktaları olsa da olması gereken yaşantı üzerine temellendiği algısını oluşturmaktadır.

Karikatürlerde görülen geleceğe dair olumlu öngörülerini; simge yapılar, geniş bulvarlar, heykeller, kültür yapıları, büyük oteller, viyadükler, köprüler, giydirme cepheleli devasa bloklar, düzenli geniş caddeler üzerinde bitişik nizam yapılaşma, ekolojik çözümlenmeler, hızlı tramvaylar, uçaklar, zeplinler, kapsüller ve farklı biçimlerde yeniden üretilen hava

ve kara ulaşım araçları, buna bağlı olarak zemin kat kullanımı mantığı-
nın artık yapının tüm katlarına yansımaları olarak sıralayabiliriz. Olumsuz
öngörüler ise; tarihî yapıda içerisinde yüksek katlı konut blokları,
yabancı dilin tüm kente hâkim olması, tarihî yapıların özgünlüğünün
korunamaması, teknolojinin doğru kullanılmaması ile oluşan kaotik bir
kent öngörüsü, yenilemelerin amacına ulaşmaması olarak sıralayabili-
riz. Olumlu ve olumsuz tüm bu öngörüler, karikatürlerde yer alan kentin
değişimi, bu değişimin toplumsal hayata yansımalarının ne olduğu üye-
rinde ciddi fikirler vermekte; o dönem için geleceği anlatan bu çizimler
bugün bizlere o dönemi tüm çıplaklığı ve eleştirel bakışıyla kavramamıza
yardımcı olmaktadır.

Kaynaklar:

- Auge, M. (1995). *Çağdaş dünyaların antropolojisi*. İstanbul: Kesit yayınları.
- Brummett, P. (2003). *İkinci meşrutiyet basınında imge ve emperyalizm 1908-1911* (A. Anadol, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (2000).
- Şenol, F., Cantek, L. (2007). *Çizgi romanlarda kenar mahalle. Çizgili kenar notları*, (s. 9-28) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çeviker, T. (1986). *Gelişim sürecinde Türk karikatürü- tanzimat dönemi ve istibdat dönemi (1867-1878 /1878-1908)* (1. Baskı). İstanbul: Adam Yayınları.
- Keleş, H. (2013). *Mizah dergilerinde erken cumhuriyet dönemi kenti*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Oral, T. (1998), *Yaza çize*. İstanbul: İris Yayınları.
- Tütün, Y.(2004). *Kentsel modernleşmeye mizahi yaklaşımlar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- URL 1: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/palimpsest> (Son erişim tarihi 15.03.2015)

Ek Kaynaklar:

- Aslanoğlu, İ. (2001). *Erken cumhuriyet dönemi mimarlığı 1923-1938*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Arık, M. B. (1998). *Değişen toplum değişen karikatür*. İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Çeviker, T. (2010) *Karikatürkiye karikatürlerle cumhuriyet tarihi / 1923-2008, Tek Parti ve Demokrat Parti Dönemi (1923-1960)*. İstanbul: NTV Yayınları
- Çeviker, T. (2010) *Karikatürkiye karikatürlerle cumhuriyet tarihi / 1923-2008, 27 Mayıs'tan Liberalizme (1961-1991)*. İstanbul: NTV Yayınları
- Çeviker, T. (2010) *Karikatürkiye karikatürlerle cumhuriyet tarihi / 1923-2008. Merkez in Çöküşünden Muhafazakar Demokrasiye (1991-2008)*. İstanbul: NTV Yayınları
- Dokgöz, D. (2012). *Karikatürün hedef nesnesi olarak mimarlığın kübik ev üzerinden eleştirisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Özer, A. (1998). *Kurumsal ve uygulamalı karikatür*. Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Sipahioğlu, A. (1999). *Türk grafik mizahı 1923-1980*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Şenyapılı, Ö. (2003). *Neyi, neden, nasıl anlatıyor karikatür kim, niye çiziyor!?* Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Topuz, H. (1997). *Başlangıcından bugüne dünya karikatürü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Görsel Kaynakça

- Görsel 1: Gökçe, R. (1929), *Akbaba*, (701), s.1
Görsel 2: Gökçe, R. (1935a), *Akbaba*, (94), s.16
Görsel 3: Gökçe, R. (1935b), *Akbaba*, (53), s.13
Görsel 4: Gökçe, R. (1937a). *Karikatür*, 4, (83), s. 3.
Görsel 5: Gökçe, R. (1936), *Akbaba*, s. 1
Görsel 6: Gökçe, R. (1938a), *Karikatür*, (108), 4
Görsel 7: Güler, C. N. (1938a), *Akbaba*, (216), 1
Görsel 8: Güler, C. N. (1938b). *Akbaba*, (240), 1
Görsel 9: Gökçe, R. (1938b). *Karikatür*, 6, (145), 3
Görsel 10: Güler, C. N. (1940). *Akbaba*, (315), 1
Görsel 11: (1940). *Şaka*, 1, (2), 3.
Görsel 12: Ural, O. (1941). *Akbaba*, (367), 4.
Görsel 13: Ural, O. (1936). *Akbaba*, (111), 5.
Görsel 14: Ayça, N. R. (1936). *Akbaba*, (122), 18
Görsel 15: (1908), *Kalem*, (7)
Görsel 16: (1908), *Dalkavuk*, (14)
Görsel 17: (1909), *Geveze*, (39)
Görsel 18: (1909), *Geveze*, (27)
Görsel 19: (1910), *Kalem*, (90)
Görsel 20 (1910), *Hayal-i Cedit*, (19)
Görsel 21: (1912), *Yeni Geveze*, (211)
Görsel 22: Gökçe, R. (1931). *Akbaba*, (841), 3.
Görsel 23: (1934), *Akbaba*, (41), 7
Görsel 24: Ural, O. (1935), *Akbaba*, 1935, (98), 7
Görsel 25: Gökçe, R. (1936), *Akbaba*, (111),1
Görsel 26: Ayça, N. R. (1940). *Şaka*, 2, (49).
Görsel 27: Güler, C. N. (1943). *Amcabey*, 2, (38), 2

Planlamada Yetki Karmaşasının Mekânsal Planlama Deneyimleri Üzerinden İrdelenmesi: İzmir-Konak Örneği

*

Neslihan Yalınız Koç¹ - Gülnur Çevikayak²

Özet

Türkiye’de yerleşme politikaları kapsamında, öncelikle yerel yönetimlerin gelir ve yetkilerini artırmaya yönelik gelişmeler, devamında da devlet örgütlenmesinin ademimerkeziyetçilik ilkesine göre yeniden yapılandırılması gündeme gelmiştir. İlk uygulamaları kentsel planlama yetkilerinin belediyelere devredilmesi ile başlamış ve geleneksel merkezî hizmet alanlarının yetki, kaynak ve personeliyle birlikte yerel yönetim kurumlarına bırakılmasına kadar sürmüştür.

Yerleşme politikaları kapsamında planlamaya ilişkin örgütlenmede de önemli düzenlemeler gerçekleşmiştir. Bu düzenlemelerde kentlerde yaratılan yatırımları denetlemek, yönlendirmek ve oluşan değer artışlarının yeniden dağılımını sağlamak gibi amaçlarla merkezî yönetim planlamaya ilişkin karar alma sürecinde yerel yönetimlerle birlikte yetki sahibi kılınmıştır. Bu durum mevcut mekânsal planlama sürecinde yetki karmaşasıyla birlikte parçacıl uygulamalar ve birbirini yok sayan plan kararlarının üretilmesiyle sonuçlanmıştır. Kentsel politikadaki çok başlılık, aynı mekânsal düzlemde farklı planlama otoritelerinin varlığı merkezî hükümetlerin kentlerin yönetimine ilişkin yetki devrinin çelişkiler içerdiği şeklinde değerlendirilmektedir. Bir taraftan merkezin karar verme yetkilerinin yerel yönetimlere aktarılmasına yönelik düzenlemeler devam ederken ve özelleştirme ile merkezî hükümet bazı alanlardan çekilirken, diğer taraftan verilen yetkiler tekrar merkezde toplanmaktadır. Bu durum daha fazla müdahale, daha fazla denetim ve merkezî kararların dayatılması gibi sonuçlar doğurmaktadır. Planlamada karar mekanizmaları arasında yaşanan çelişkili süreçte aynı mekânsal alanda birden fazla, birbiriyle çelişen plan kararlarının üretilmesi yerel yönetimler olarak belediyeleri uygulama sorunlarıyla baş başa bırakırken planlamada kademelenme ve bütünsellik en önemli sorun alanı olarak ortaya çıkmıştır.

Bu kapsamda hazırlanacak bildiri de merkezî ve yerel yönetimler arasında planlama karar alma sürecinde yaşanan yetki dağılımı ve bu yetkilerin kullanılmasyla birlikte yaşanan uygulama sorunlarının örnekler üzerinden irdelenmelerle tartışılması amaçlanmaktadır. Tartışmada örneklem yapılacak alanın sınırlarını ise İzmir Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde merkez ilçe konumunda olan Konak Belediyesinin yetki sınırları oluşturmaktadır. Bildiri konusu kongre temaları arasında sayılan “günümüz kentleşmesinde aktörler ve dinamikler, kentleşmede temel problemler, kent yönetimi ve sorunlar, planlama uygulamaları bağlamında kentsel sorunlar” konu başlıkları kapsamında kalmaktadır.

Anahtar Kelimeler: yerleşme, merkezileşme, mekânsal planlama, yetki dağılımı, parçalanma

¹ Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Doktora öğrencisi
İzmir, Konak Belediyesi Yüksek Şehir Plancısı (nesliyaliniz@gmail.com)

² Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Doktora öğrencisi
İzmir, Konak Belediyesi, Yüksek Şehir Plancısı (gulnurvuruskan@gmail.com)

Scrutinizing Authority Confliction in Planning Over Spatial Planning Experiences: İzmir-Konak Example

*

Neslihan Yalınız Koç - Gülnur Çevikayak

Abstract

In terms of subsidiarity policies in Turkey, the first improvement on the agenda is to increase the authority and income of municipalities (local government) and then continued in restructuring of state organization according to principle of centralization. First applications have begun with transferring authority of urban planning to municipalities and have continued until releasing the traditional central service areas to local government agencies with authority, resource and employee.

Important arrangements have been realized in the organization for urban planning within the scope of subsidiarity policies. By these arrangements, central government has been authorized/assigned in urban planning decision-making process with local governments to examine the investments created in urban land, lead and ensure the redistribution of the resulting increase in value. This statement has resulted in authority conflicts on existing spatial planning process with partitive implementations on the same urban land. The existence of different authorities in urban policies can be evaluated as big contradiction in spatial planning decision-making process. While the local is enriched with authority with certain arrangements, these transferred authorities are collected under one administrative level. Because of this formation, local governments are imposed to work in field of urban planning with top-down implementations. This plot remains unsolved with the loss of main approaches as integrality and progressiveness in spatial planning originated from the conflicts in planning process.

In this context, the aim of the study is to examine the distribution and usage of local and central government authority in terms of discussing implementation issues over current examples. The boundary of the area to be sampled in the debate is Konak Municipality implementation area which is the central district within the borders of İzmir Metropolitan Municipality. The article topic is considered in congress themes as "urbanization in today's actors and dynamics, basic problems in urbanization and urban management issues, urban issues in the context of planning applications".

Keywords: *subsidiarity, centralization, spatial planning, authority distribution, fragmentation*

1. Giriş

Türkiye'de 2000 yılı ve sonrası yapılan yasal düzenlemelerle yeni merkezileşme olarak da adlandırılan yerleşmeye ilişkin sistem kurma çalışmaları devam etmektedir.

Türkiye'de belediye sistemi 1930 yılında 1580 sayılı yasayla düzenlenmiştir. Bu düzenleme 2006 yılına kadar yürürlükte kalmış ve 2006 yılında 5393 sayılı Belediye Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır (Güler, 2010). Büyük kent merkezlerinde büyükşehir yönetimlerinin kurulmasının yolu 1982 Anayasası'nın 127. maddesiyle açılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez anayasaya, "büyük yerleşim yerleri için özel yönetim biçimleri getirilebilir" şeklinde bir hüküm konulmuştur. Bu doğrultuda 1984 yılında bir kentin büyükşehir olarak tanımlanabilmesi belediye sınırları içerisinde birden fazla ilçe bulunması kriteri aranmıştır. Bu kriteri karşılayan şehirler olarak Ankara, İstanbul ve İzmir 1984 yılında 3030 sayılı yasa doğrultusunda büyükşehir olarak tanımlanmış, bu sayı yapılan son düzenlemelerle birlikte 2013 yılında otuza çıkarılmıştır. 3030 sayılı yasa ile kentlerin yönetimine iki kademeli bir yönetim modeli getirilmiştir (Keleş, 2012; Soyda ve Türk, 2012).

Büyükşehir belediyelerinin kurulmasında nüfus büyüklüğü ölçütü olarak alınırken, 2004 yılında yapılan değişiklikle yönetsel statü ölçütünün yanına (ilçe merkezi olmak gibi) kentin yayılma alanı da eklenmiştir. "Pergel Yasası diye adlandırılan bir yasal düzenlemeyle yerleşim yerlerinin de anakent sınırları içine alınmasına olanak sağlanmış olması, 'alan' ve 'uzaklık' ölçütlerinin çevrime sokulduğunu gösterir." (Keleş, 2012, s. 3). 2004 yılında 5216 sayılı yasayla, her büyükşehirin özel durumu ve içinde bulunduğu bölgenin fiziksel, coğrafi ve sosyo-ekonomik özellikleri hesaba katılmaksızın, mekanik bir düzenleme yapılmıştır (Keleş, 2012). 5216 sayılı yasa ile planlamaya yönelik büyükşehir ve ilçe belediyeleri arasında vesayet ilişkisi kurulmaktadır. 5216 sayılı yasa ile il bütününde çevre düzeni, nazım ve uygulama planları açısından planlama yetkileri büyükşehir belediyelerine verilmektedir.

2012 yılında yürürlüğe giren 6360 sayılı kanun ile mevcut 16 ile ek olarak 14³ ilde daha büyükşehir belediyesi kurulması sağlanırken, büyükşehir belediyelerinin sınırları da il sınırlarına kadar genişletilmektedir. Ersoy (2013a; 2013b) bu düzenlemenin mekânsal planlama açısından köklü bir değişikliğe işaret ettiğini, Eraydın (2012) söz konusu değişikliğin pek çok çelişen ilke ve düzenlemeyi içinde taşıdığını belirtir. Bu bağlamda bir taraftan büyükşehir belediyelerinin yetki alanı genişlerken, il özel idareleri ortadan kaldırılmakta ve yerine kurulan Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlıkları (YKİB) ile valilik makamının dolayısı ile merkezî hükümetin yetkileri güçlendirilmektedir. YKİB'ler ile özel idare bütçesi yerine kontrolünün merkezî yönetimde olduğu bir mekanizma oluşturulmaktadır. Büyükşehir belediyesi olan yerleşmelerde belde belediyeleri kapatılarak bu yerleşmelerin planlama yetkileri ilçe ve büyükşehir belediyelerine aktarılmıştır. Bu durumda, il düzeyinde yerel yönetim birimleri olarak sadece **büyükşehir ve ilçe belediyeleri** tanımlanmaktadır. Büyükşehir belediyeleri ile ilçe belediyeleri arasındaki vesayet ilişkisi 6360 sayılı yasayla daha da güçlendirilmektedir. Büyükşehir yerine bütünşehir ön adını alan yasayla büyükşehir belediyelerinin "yerel devlet" (Şengül, 2009) gibi konumlandırılması devam etmektedir. Bu kapsamda büyükşehir belediyelerinin görev ve yetkileri kentsel yerleşmenin de dışında tüm ili kapsayacak şekilde düzenlenmektedir.

İlçe belediyelerinin görev ve sorumlulukları arasında sayılan ve uygulama imar planlama ölçeğinde (1/1000 ölçek) plan çalışmaları 3194 sayılı İmar Kanunu ile birlikte 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda tanımlanmıştır. 5216 sayılı yasayla da büyükşehir belediyeleri "... büyükşehir belediye ve mücavir alan sınırları içinde 1/5.000 ile 1/25.000 arasındaki her ölçekte nazım imar plânını yapmak ...; büyükşehir içindeki belediyelerin nazım plâna uygun olarak hazırlayacakları uygulama imar plânlarını, bu plânlarda yapılacak değişiklikleri, parselasyon plânlarını ve imar ıslah plânlarını aynen veya değiştirerek onaylamak ve uygulanmasını denetlemek ..."le görevlidir. Buna göre büyükşehir belediyeleri, il bütününde

³ On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 14.03.2013 tarihinde değişiklik yapılarak büyükşehir yapılan iller arasına Ordu'nun da eklenmesi ile on üç değil on dört ilde büyükşehir belediyesi kurulmakta ve toplam büyükşehir sayısı 30'a çıkarılmaktadır.

çevre düzeni, nazım ve uygulama imar planları açısından planlama yetkilerinin tümünü bünyesinde toplamıştır.

Yerelde plan kararları yönüyle Özelleştirme İdaresi ve Bakanlık gibi merkezî kurumların yetkili kılındığı düzenlemeler de yapılmaktadır. Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanun kapsamında, belediye hudutları ve mücavir alanlar içerisinde bulunan ve özelleştirme programına alınmış kuruluşlara ait arsa ve arazilerin imar tadilatları ve mevzi imar planları ve buna uygun imar durumları Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığınca hazırlanarak Özelleştirme Yüksek Kurulunca onaylanmak suretiyle yürürlüğe girmektedir.

Diğer taraftan 2011 yılında çıkarılan 6223 sayılı Yetki Kanunu⁴ ile bakanlıkların yeniden düzenlenmesi çerçevesinde üst ölçekli planlama yetkilerini kullanan bakanlıkların birleştirilmesi konusu gündeme gelmiştir. 648 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK'de değişiklikler yapılmıştır. Bu düzenleme ile merkezî kurum ve kuruluşların başında gelen Bakanlığın planlama yetkilerinin son derece artmasıyla birlikte planlama alanında bir merkezileşme süreci yaşanmaktadır (Ersoy, 2011). Düzenlemeye göre, tüm üst ölçekli planlar Bakanlık tarafından yapıp onaylanabilmektedir. Özel proje alanları, özel yapım gerektiren yapılaşmalar, mülkiyeti özel kişilere de ait olsa yeniden fonksiyon kazandırılacak ya da yatırım yapılacak alanlar, TOKİ uygulamaları vb. birçok yerel düzeyde planlanması gereken alanın her ölçekteki planı da Bakanlık tarafından yapılabilmekte, ayrıca Bakanlık plan ölçeğinden ruhsat düzenlemeye kadar da uygulama yapabilmektedir.

KHK'da yer alan ifadelerin esnekliği Bakanlığa geniş bir yorum yapma olanağı da verdiği için uygulamaların hangi ölçülere göre yapılacağı belirsizlik taşımaktadır. Bu yaklaşım da yerel yönetimlerin planlama yetki ve güçlerini büyük ölçüde zedelemektedir. Bakanlık tarafından kentsel alan ya da bölgelerde yapılan planlar, yürürlükteki planların bütünselliğini etkilemekte, bir yandan yerel yönetimlerin planlama alanları kısıtlanırken, diğer

---

⁴ Yetki Kanunu çerçevesinde 08.06.2011 tarih, 27958 no.lu Resmî Gazete'de on bir kanun hükmünde kararname yayımlanmıştır. Dokuzu bakanlık kurup birleştirme, biri bölgesel kalkınma idareleri kurma, biri de genel düzenlemeler yapmayla ilgilidir. Yetki Kanunu ile ilgili geniş değerlendirme için bknz. Birgül Ayman Güler, "Yetki Kanunu - 6223: Genel Özellikler Üzerine Bir Değerlendirme", Kanun Hükmünde Kararnamelerle Yönetmek içinde ss.11-30.

yandan da hazırladıkları planlarda oluşturulan arazi kullanım dengeleri de Bakanlığın plan bütünselliğini gözetmeden aldığı kararlarla bozulmaktadır. Bu değerlendirmeler doğrultusunda büyükşehir sınırlarında yer alan bir merkez ilçe yetki alanında Bakanlık ve Özelleştirme İdaresi Yüksek Kurulunca onaylanan imar planı örnekleri üzerinden konu ele alınarak planlama hiyerarşisinde yetki, planlama mevzuatı, planlama ilke ve esasları kapsamında yaşanan sorunlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. Örnek Plan Süreçleri

2.1 İzmir-Konak İlçesi-Kültür Mahallesi, 2334 ada, 33 parsel

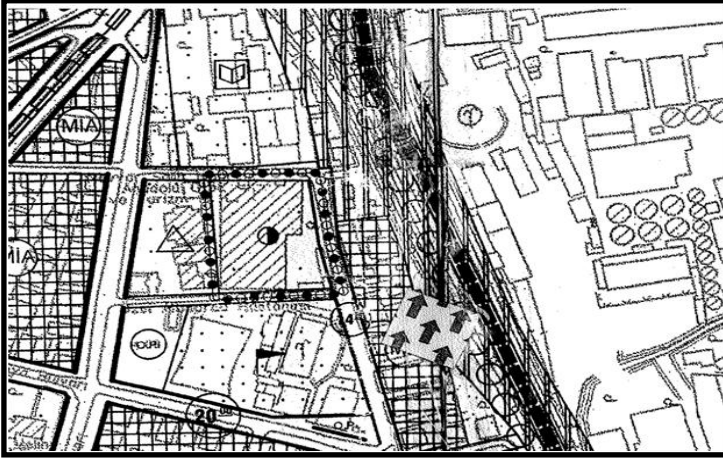
Mülkiyeti “Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü”ne ait, Kültür Mahallesi, 2334 ada 33 parsel Alsancak bölgesinde, kuzeyden 1486 Sokak, güneyden Ali Çetinkaya Bulvarı, batıdan Ziya Gökalp Caddesi, doğudan ise 1420 Sokak ile sınırlanan alanda, hâlihazırda Alsancak Spor Alanı olarak kullanılan 15.544,00 m² yüz ölçümüne sahip alanı tarif etmektedir. Söz konusu alanın çevresinde sosyo-kültürel tesis alanı, idari tesis alanı ve konut kullanımları yer almaktadır (Şekil-1).

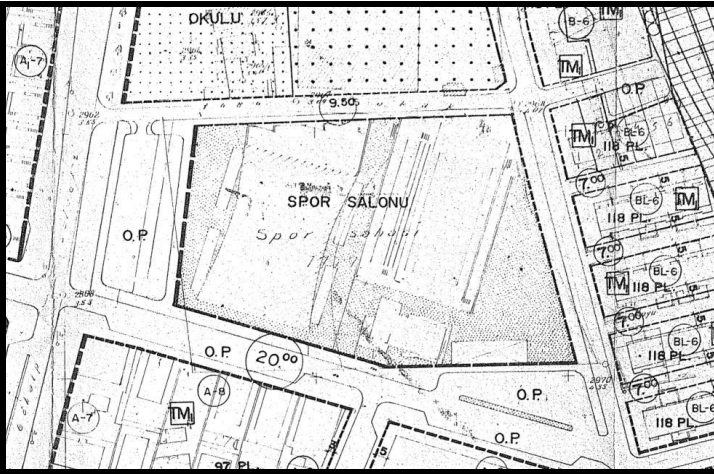
Şekil 1: 2334 ada 33 parsel konumu

2334 ada, 33 parsel 24.06.2013 tarihinde onaylanan üst ölçekli Konak 1. Etap (Alsancak-Kahramanlar Bölgesi) 1/5000 ölçekli Nazım İmar

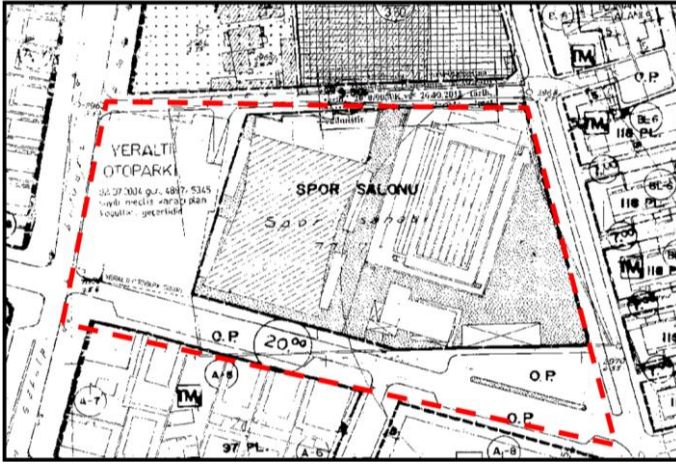
Planı'nda Kapalı ve Açık Semt Spor Alanı (Şekil-2), 1985 yılında onaylanan Alsancak İmar Planı'nda ise "Spor Salonu ve Otopark Alanı" olarak belirlenmiştir (Şekil-3). İzmir Büyükşehir Belediye Meclisinin 08.11.2004 tarih 05.164 sayılı kararıyla (Şekil-4) onaylanan plan değişikliği ile Otopark Alanı, Yer Altı Otoparkına dönüştürülmüştür.

Şekil 2: 24.06.2013 tarihinde onaylanan Konak 1. Etap (Alsancak Kahramanlar Bölgesi) 1/5000 ölçekli N.İ.P

Şekil 3: 1985 yılında onaylanan Alsancak İmar Planı

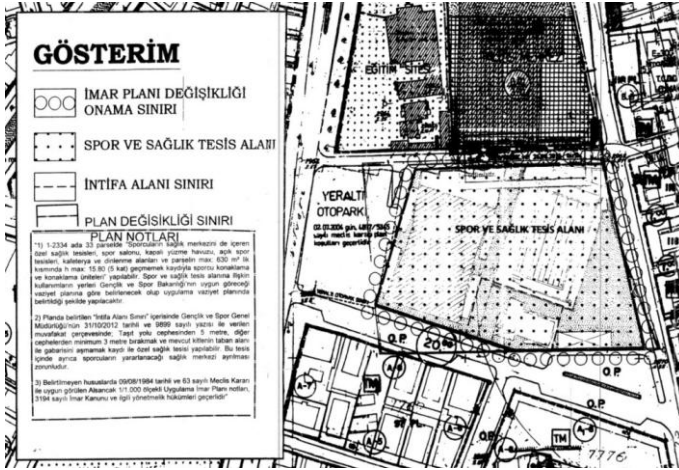
Şekil 4: 2004 yılı onaylı İmar Planı değişikliği 2334 ada 33 parsel konumu

Şekil 5: 27.01.2014 tarihinde ÇŞB tarafından onaylanan 1/1000 ölçekli U.İ.P Değ.

Kültür Mahallesi, 2334 ada, 33 parselin “Spor Salonu Alanı ve Otopark Alanı”ndan “Spor ve Sağlık Tesisleri Alanı”na dönüştürülmesi ve plan notlarına ilişkin hazırlanan 1/5000 ve 1/1000 ölçekli Nazım ve Uygulama İmar Planı Değişikliği teklifi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından

Bakanlık Makamının 27.01.2014 tarih 21479 sayılı Olur'u ile tadilen resen onaylanmıştır (Şekil-5). Bahse konu plana askı sürecinde “Konaklama Ünitelerine” ilişkin itirazların uygun görülmesi sonucunda 1/1000 ölçekli uygulama imar planı plan notu değişikliği Bakanlık Makamının, 23.06.2014 tarih 9947 sayılı Olur'u ile uygun görülerek resen onaylanmıştır (Şekil- 6) ve 03.07.2014-01.08.2014 tarihleri arasında askıya çıkarılmıştır. Askı süresi içerisinde uygulama imar planı plan notu değişikliğine planlama esasları, şehircilik ilkeleri ve ilgili mevzuatla bağdaşmayan, kamu yararına aykırı düzenlemeler olduğu gerekçesiyle İlçe Belediyesince itiraz edilmiş, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından söz konusu plan notu değişikliğine ilişkin olarak yapılan itirazlar uygun bulunmamıştır. İlçe Belediyesi tarafından plan yargı denetimine taşınmış ve süreç devam etmektedir.

Şekil 6: 23.06.2014 tarihinde ÇŞB tarafından onaylanan 1/1000 ölçekli U.İ.P Değ.

Plan yargı denetimindeyken uygulamalara ilişkin herhangi bir yürütmeyi durdurma kararı verilmediğinden uygulamalar da devam etmektedir. Söz konusu parsel içerisinde yer alan Konaklama Ünitelerinin ve Özel Sağlık Tesisinin olduğu kısımlar için ilçe belediyesi tarafından yürürlükteki mevzuat kapsamında uygulamalar yapılamadığından, ilgililerinin talepleri doğrultusunda farklı tarihlerde Bakanlık tarafından ruhsat düzenlemeleri yapılmıştır.

2334 ada 33 parselle ilişkin yapılan 1/1000 ölçekli uygulama imar planı ile plan notu değişikliği incelendiğinde;

İzmir Büyükşehir Belediye Meclisince onaylanan 1/5000 ölçekli Konak 1. Etap (Alsancak-Kahramanlar Bölgesi) Nazım İmar Planı'nda "Kapalı ve Açık Semt Spor Alanları" olarak belirlenen 2334 ada 33 parselde yapılan plan değişikliğinin, Plan Notlarında "2.13.Kapalı ve Açık Semt Spor Alanları: Kentin ihtiyacına hizmet eden kapalı ve açık spor amaçlı tesislerin yapılabileceği alanlardır. Bu alanlarda 1/1000 ölçekli uygulama imar planlarında belirlenen alan büyüklükleri, yapılaşma koşulları korunacaktır" hükmünü göz ardı ettiği,

Bu kapsamda Mekânsal Planlar Yönetmeliğinin Mekânsal Plan Kademelenmesi ve Genel Esaslar Bölümünün Mekânsal Planlama Kademeleri ve İlişkileri başlığının 6. maddesinin 2. bendinde "Mekânsal planlar, plan kademelenmesine uygun olarak hazırlanır. Her plan, planlar arası kademeli birliktelik ilkesi uyarınca yürürlükteki üst kademe planların kararlarına uygun olmak, raporu ile bütün oluşturmak ve bir alt kademede planı yönlendirmek zorundadır." denildiği de dikkate alındığında 1/5000 ve 1/1000 ölçekli plan kararlarının birbirleriyle çelişkili kararlar üretmesi ve 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı'nın amaç ve hedefleriyle çelişen plan değişiklikleri yapılmasının planlama ilkelerine aykırı olduğu,

Söz konusu imar planlarında "Spor ve Sağlık Tesis Alanı" kullanım kararları ve plan notlarında tanımlanan "özel sağlık tesisi, spor tesisleri, sporcu konaklama ve konaklama ünitelerinin" birlikte gösteriminin; 3194 sayılı İmar Kanunu ve Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nin gösterim (lejand) tekniklerini içeren 10. maddesinin 1. bendinde tanımlanan hükmüne ve EK-1d Uygulama İmar Planı Gösterimleri dili ve tekniğine uygun olmadığı,

Tek parsel üzerinde Spor Tesisi, Özel Hastane, Sporcu Konaklama ve Konaklama fonksiyonlarının bir arada yer almasına ilişkin bir karma kullanım alanının ilgili mevzuatlar kapsamında tanımlanmadığı,

Ayrıca aynı yönetmeliğin 24. maddesi 9. bendinde belirtilen "Nazım imar planlarında karma kullanım olarak belirlenen fonksiyonların, uygulama imar planlarında ayrıştırılması esastır." hükmünü sağlamadığı, bunun yanında plan raporuna ilişkin hükümleri içeren 9. maddenin 5. bendinde ise "İmar planlarında, bu Yönetmelikte tanımlanan veya plan

gösteriminde bulunan kullanımlardan birden fazla mekânsal kullanımın aynı alanda bir arada bulunması durumunda uygulamaya yönelik alan kullanım oranları, otopark, yeşil alan ve benzeri sosyal ve teknik altyapı kullanımına ilişkin detaylar ile gerektiğinde bağımsız bölüm sayısı, plan raporu ve plan notlarında ayrıntılı olarak açıklanır.” denilmesine karşın yapılan plan değişikliğine ilişkin Özel Hastane, Sporcu Konaklama ve Konaklama ile Spor Tesisi kullanımına ilişkin detayların plan raporunda bulunmadığı, Planlı Alanlar Tıp İmar Yönetmeliği'nin 13. maddesi 3. bendi (c) fıkrasında belirtilen “Ticaret+Konut, Turizm+Ticaret, Turizm+Ticaret+Konut gibi karma kullanım alanları: ..... Bu alanlarda ayrıca plan kararı gerekmeden gerçek ve tüzel kişilere veya kamuya ait; yurt, kurs, dersane, ticari katlı otopark, sosyal ve kültürel tesisler yapılabilir. Ancak bu alanlarda katlı otopark, özel eğitim veya özel sağlık tesisi yapılabilmesi için uygulama imar planında bu amaçla değişiklik yapılarak karma kullanımdan çıkarılması gerekir...” hükmü doğrultusunda “Özel Sağlık Tesisleri”nin imar planlarında “Sağlık Tesisleri”nden farklı arazi kullanım kararı olarak belirlenmesi gerektiği ancak davaya konu planda sadece intifa hakkı ile bu ayrıma gidilmesinin ilgili mevzuat hükümlerine aykırı olduğu ve farklı alan kullanımının eklenmesiyle beraber söz konusu alandaki spor kullanımını azaltıcı nitelikte olduğu,

Plan üzerinde belirlenen Spor ve Sağlık Alanı kullanım kararlarının kamusal bir hizmeti tanımladığı, ancak plan notlarıyla ilave edilen “Özel Hastane” ve “Konaklama Üniteleri” kullanımının özel işletmeye konu olduğu, dolayısıyla kamusal alan kullanımını azaltıcı niteliğiyle Mekânsal Planlar Yönetmeliği'nin 7. maddesinde belirtilen planlar kamu yararı amacıyla yapılır hükmüne aykırı olduğu,

3194 sayılı İmar Kanunu'nun, Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nin farklı nüfus gruplarında asgari sosyal ve teknik altyapı alanlarına ilişkin standartlar ve asgari alan büyüklükleri tablosunu içeren Ek-2 deki “Sağlık Tesisleri Alanları” başlığı altındaki yatak başına belirlenen alan hükümleri uyarınca asgari arsa alanının ne tür bir sağlık tesisi yapılacağına göre hesaplanması gerektiği ve bu alanın Özel Hastaneler Yönetmeliği'nin yer seçimine ilişkin 8. maddesinde yer alan otopark, yeşil alan gibi düzenlemelerin çözümü için gerekli alanlar

olduğu, ancak 2334 ada, 33 parselin özel sağlık tesisi alanı olarak tariflenen intifa alanının bu nitelikleri taşımadığı,

Plan notlarının sporcu sağlık merkezini de içeren özel sağlık tesisinin tariflendiği intifa alanında "...Bu tesis içinde ayrıca sporcuların yararlanacağı sağlık merkezi ayrılması zorunludur." ifadesinin uygulamada sorun yaratacağı, bu tür bir zorunluluğun plan kararları ile tanımlanmasının uygun olmadığı,

Plan notlarında, 2334 ada 33 parselin sadece 630 m²'lik kısmında hmax:15.80(5 kat) geçmemek kaydıyla "Spor Salonu, Kapalı Yüzme Havuzu, Sporcu Konaklama Üniteleri, Açık Spor Tesisleri, Kafeterya ve Dinlenme Alanları" yer alabilir denilmekte iken bahse konu plan notu değişikliği ile "Sporcuların sağlık merkezini de içeren özel sağlık tesisleri, spor salonu, kapalı yüzme havuzu, açık spor tesisleri, kafeterya ve dinlenme alanları ve parselin max: 630 m²'lik kısmında hmax: 15:80 (5 kat) geçmemek kaydıyla sporcu konaklama ve konaklama üniteleri yapılabilir." denilerek daha önce 630 m²'lik alanla sınırlanan ilave fonksiyonların parselin tamamına getirilmesinin plan üzerindeki kamusal alan tanımlamasıyla örtüşmediği gibi, kamusal alanın azaltılması yönüyle de ilgili mevzuata ve kamu yararına aykırılık oluşturduğu,

Sporcu konaklama ve konaklama ünitelerinin yapılabileceği plan notları ile tariflenen 630m²'lik alanın ve bu alandaki yapılaşma koşullarının belirsiz bırakıldığı, bunun uygulamada sorunlara yol açacağı,

Bahse konu parselde kamusal ve/veya özel ilave yapılaşmalara olanak sağlayan bu düzenlemelerle artacak yapılaşma ve nüfus yoğunluğuna paralel kişi başına donatı standartlarının da artacağı, bu kapsamda Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nin 26. maddesinin 1. bendi "İmar planı değişikliği; plan ana kararlarını, sürekliliğini, bütünlüğünü, sosyal ve teknik altyapı dengesini bozmayacak nitelikte, kamu yararı amaçlı, teknik ve nesnel gerekçelere dayanılarak yapılır." hükmü doğrultusunda söz konusu plan değişikliğinin uygun olmadığı,

Ayrıca, söz konusu plan notu değişikliğine konu alanda özel sağlık tesisi ve konaklama üniteleri yer alması hâlinde bölgedeki yoğun yapılaşma nedeniyle yetersiz olan teknik altyapıdan kaynaklanan trafik yükünün artacağı ve hastane kullanımından kaynaklı ambulans/hasta araç giriş çıkışları da ulaşım açısından sorun yaratacağından aynı

maddenin 7. bendinde tanımlanan “Yoğunluk artıran veya kentsel ulaşım sistemini etkileyen imar plan değişikliklerinde, kentsel teknik altyapıya yönelik etkilerin belirlenmesi ve gerekli önlemlerin alınması amacıyla ayrıca kentsel teknik altyapı etki değerlendirmesi raporu, analizi hazırlanır veya hazırlatılır.” hükmüne de aykırılık taşıdığı tespit edilmiştir.

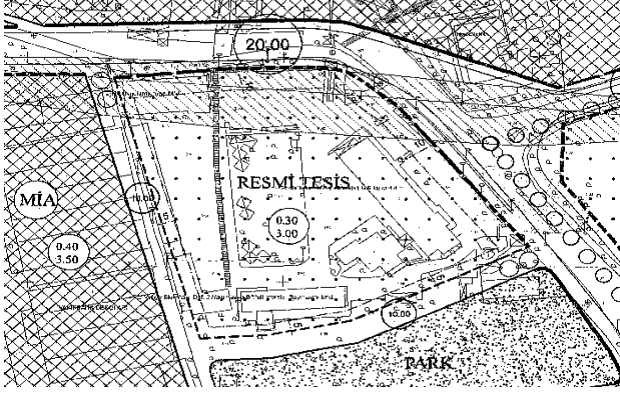
2.2. İzmir-Konak İlçesi -Çınarlı Mah. 1507 ada, 102 parsel ve 8668 ada, 1 parsel

Mülkiyeti hazineye ait Çınarlı Mahallesi, 1507 ada 102 parsel ile 8668 ada 1 parsel, Konak İlçe merkezinde, yeni kent merkezi olarak tanımlanan bölge içerisinde yer almaktadır. Söz konusu alanlar, kuzeyde Ankara Caddesi, batıda İzmir Limanı, güneyde ise Atatürk Stadyumu ile çevrelenmiştir (Şekil- 7).

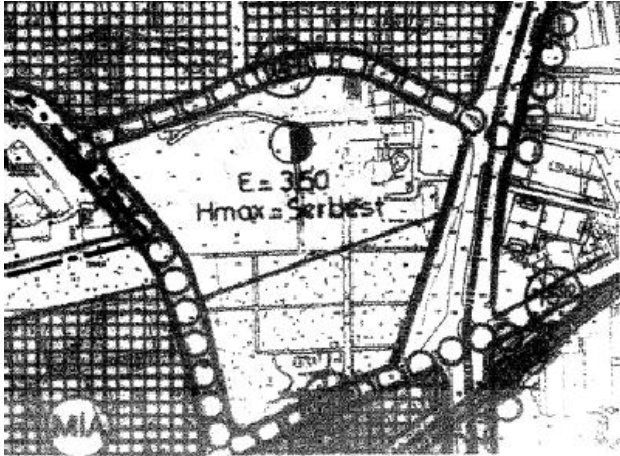
Şekil 7: 1507 ada 102 parsel ve 8668 ada 1 parsel konumu

Çınarlı Mahallesi, 1507 ada, 102 parsel, 2011 yılında onaylanan 1/1000 ölçekli Alsancak Liman Arkası ve Salhane Bölgesi (Halkapınar Salhane Kesimi) Uygulama İmar Planı’nda, TAKS:0.30, KAKS: 3.00 yapılaşma koşullu Resmî Tesis Alanı’nda, 8668 ada, 1 parsel ise Park Alanı ile 10m²’lik yaya yolunda kalmaktadır (Şekil-8),

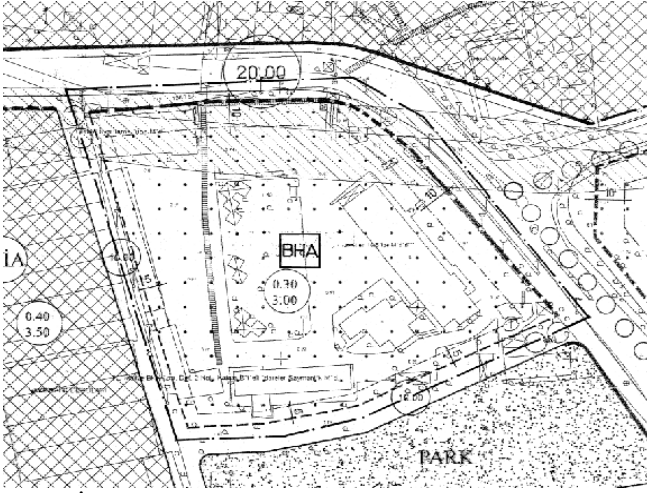
Şekil 8: 2011 yılında onaylanan 1/1000 ölçekli Alsancak Liman Arkası ve Salhane Bölgesi (Halkapınar Salhane Kesimi) Uygulama İmar Planı

Söz konusu alana yönelik, 1/5000 ölçekli İzmir Yeni Kent Merkezi Nazım İmar Planı'nda TAKS:0.30 KAKS:3.00 yapılaşma koşullu "Yönetim Merkezleri" alanında kalan kısmın, belediye hizmetlerinin daha sağlıklı yürütülebilmesi amacıyla "Belediye Hizmet Alanı" olarak belirlenmesine ilişkin hazırlanan 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı değişikliği İzmir Büyükşehir Belediye Meclisinin 14.07.2014 tarih 05.663 sayılı kararıyla onaylanmıştır (Şekil-9).

Şekil 9: İzmir Büyükşehir Belediye Meclisinin 14.07.2014 tarih 05.663 sayılı kararıyla onaylanan 1/5000 ölçekli N.İ.P Değ

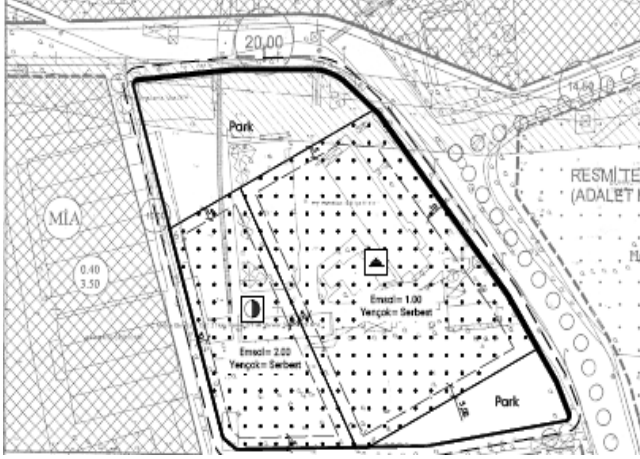
Bu doğrultuda, Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nin 5. ve 6. maddelerinde belirtilen planlama hiyerarşisi ve 6360 sayılı yasa ile genişleyen yetki ve sorumluluk alanları da göz önüne alınarak, belediye hizmetlerinin daha sağlıklı yürütülebilmesi amacıyla yürürlükteki 1/1000 ölçekli uygulama imar planında "Resmî Tesis Alanı"nda kalan 1507 ada, 102 parselin, İzmir Büyükşehir Belediye Meclisinin 14.07.2014 tarih 05.663 sayılı kararıyla onaylanan 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı değişikliği doğrultusunda yapılaşma koşulları değiştirilmeksizin kullanım kararının 1/1000 ölçekli uygulama imar planlarında "Belediye Hizmet Alanı" olarak belirlenmesine yönelik 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Plan değişikliği, İlçe Belediye Meclisinin 03.09.2014 tarih 125/2014 sayılı kararı ile uygun bulunarak, onaylanmak üzere İzmir Büyükşehir Belediye Başkanlığına iletilmiştir (şekil-10).

Şekil 10: İBŞB Meclisince 14.07.2014 tarih 05.663 sayılı kararıyla onaylanan 1/5000 ölçekli N.İ.P Değ. doğrultusunda hazırlanan ve İBŞB iletilen 1/1000 ölçekli U.İ.P Değ.

Ancak söz konusu plan değişikliği İzmir Büyükşehir Belediye Meclisi gündemindeyken, mülkiyeti hazineye ait ve Diyanet İşleri Başkanlığına tahsis işlemleri gerçekleştirilmiş olan 1507 ada, 102 parsel ile 8668 ada, 1 parselde "Resmî Tesis Alanı, İbadet Alanı (Cami) ve Yeşil Alan" amaçlı hazırlanan 1/5000 ve 1/1000 ölçekli Nazım ve Uygulama İmar Planı

değişikliği Bakanlık Makamının 28.10.2014 tarih 17345 sayılı Olur'u ile uygun görülerek tadilen resen onaylanmış ve 15.12.2014-13.01.2015 tarihleri arasında 30 (otuz) gün süre ile askıya çıkarılmıştır (Şekil-11).

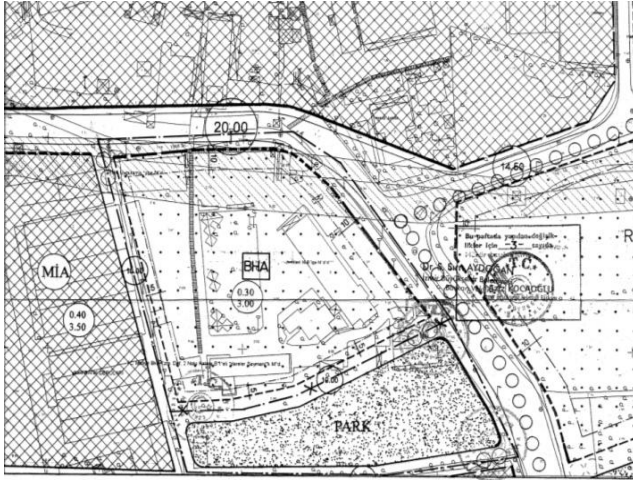
Şekil 11: ÇŞB tarafından 28.10.2014 tarihinde onaylanan 1/1000 ölçekli U.İ.P Değ.

Şekil 12: İzmir Büyükşehir Belediye Meclisinin 13.04.2015 gün ve 05.352 sayılı kararı ile onaylanan 1/5000 ölçekli N.İ.P Değ.

Askı süreci içerisinde yapılan itirazların bir kısmının kabulü doğrultusunda 1507 ada 102 parsel ve 8668 ada 1 parsel ile ilgili hazırlanan 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı ve 1/1000 ölçekli uygulama İmar Planı değişikliği Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca 644 sayılı KHK ve 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 9. maddesi uyarınca 30.03.2015 tarihinde onaylanarak 22.04.2015-21.05.2015 tarihleri arasında askıya çıkarılmıştır.

Bakanlığın askı sürecini takiben Çınarlı Mahallesi 1507 ada 102 parselin, 8668 ada 1 parselin bir kısmı ile birlikte, TAKS:0.30, KAKS:3.00 yapılaşma koşullu "Belediye Hizmet Alanı" olarak, 8668 ada 1 parselin diğer kısmının da "Park Alanı" olarak düzenlenmesine yönelik 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı değişikliği, İzmir Büyükşehir Belediye Meclisinin 13.04.2015 gün ve 05.352 sayılı kararı ile onaylanmıştır (Şekil-12).

Şekil 13: 17.04.2015 tarih 05.439 sayılı kararı ve 15.05.2015 tarih 05.523 sayılı kararı ile onaylanan 1/1000 ölçekli U.İ.P. Değ.

Ayrıca, İlçe Belediye Meclisinin 03.09.2014 tarih 125/2014 sayılı kararı ile uygun bulunan 1507 ada 102 parselin İzmir Büyükşehir Belediye Meclisinin 14.07.2014 tarih 05.663 sayılı kararıyla onaylanan 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı değişikliği doğrultusunda yapılaşma koşulları değiştirilmeksizin kullanım kararının "Belediye Hizmet Alanı" olarak belirlenmesine yönelik 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı Değişikliği de, İzmir Büyükşehir Belediye Meclisinin 13.04.2015 gün ve 05.352 sayılı

kararı ile onaylanan 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı değişikliği doğrultusunda, İzmir Büyükşehir Belediye Meclisinin 17.04.2015 tarih 05.439 sayılı kararı ve 15.05.2015 tarih 05.523 sayılı kararı ile onaylanmıştır (Şekil-13).

Son olarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğüne 30.03.2015 tarihinde onaylanan mülkiyeti hazineye ait ve Diyanet İşleri Başkanlığına tahsis işlemleri gerçekleştirilmiş olan 1507 ada, 102 parsel ile 8668 ada, 1 parselde “Resmî Tesis Alanı, İbadet Alanı (Cami) ve Yeşil Alan” amaçlı hazırlanan 1/5000 ve 1/1000 ölçekli Nazım ve Uygulama İmar Planı değişikliği teklifine yönelik askı sürecinde itiraz bulunmadığından planların kesinleştiği ve uygulamalara dair işlemlere başlanabileceği hususu ilçe belediyesine iletilmiştir.

Bakanlıkça yapılan plan değişiklikleri planlama ilkeleri ve şehircilik esasları kapsamında ele alındığında;

Yapılan plan değişiklikleri ile yürürlükteki 1/1000 ölçekli imar planındaki 1507 ada, 102 parselde yer alan Resmî Tesis Alanı ile 8668 ada, 1 parselde yer alan Park Alanı'nın arasındaki 10m.lik yaya yolunun kaldırılarak birleştirildiği, yaklaşık 13.220m²lik Resmî Tesis Alanının, 4690m² olarak belirlenerek azaltıldığı ve 9613 m² lik İbadet Alanı olarak ayrıldığı,

Eş zamanlı olarak onaylanan 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı ile 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı değişikliklerinin, Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nin İmar Planı ilkelerini içeren 21. maddesinin (2) bendinde tariflenen hüküm kapsamında üst ölçekli nazım planlar ile uygulama imar planlarının aynı idare tarafından eş zamanlı olarak onaylanabilmesi mümkün olsa da, planlama alanı kapsamında ana hedef ve mekânsal kararların üretilmesinin esas olduğu üst ölçekli plan kararlarının uygulama imar planlarını yönlendirici olması ve alt ölçekli plan kararları ile farklı ayrıntılara sahip olmasının gerekmesi nedenleriyle eş zamanlı onaylanmalarının, planlama ilkeleri ve şehircilik esasları ile çeliştiği, 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı'nın kullanım biçimlerinin kent bütünü, semt ve mahalle ölçeğinde gereksinimleri gözetecek biçimde dengeli dağılım kararları ve sektörel hedefler belirlenerek hazırlanması, 1/1000 ölçekli uygulama imar planının ise ticaret, donatı, yeşil alan vb. yer seçimi ile yoğunluk, ulaşım kararları

gibi detayları içermesi gerekmekte iken, farklı detaylar içermesi gereken planların tek bir analiz sürecinde yalnızca ölçek değişikliği ile üretilmesinin planlama ilkeleri ve şehircilik esaslarına aykırılık taşıdığı,

İmar planlarının, temel olarak mekânsal boyutlu, uzun vadeli, toplumsal yararlaraya yönelik düzenlemelerden oluşan bir kamu hizmeti olduğu, bu kapsamda yerleşme sistemleri ve yerleşmelerin bütününe ilişkin tutarlı ve akılcı, bilimsel ve sanatsal temellere dayanan, estetik ve kamusal yararları sağlayan, toplumsal, ekonomik ve mekânsal yapı, korunması gerekli doğal varlıklar ve kültürel miras, altyapı, kullanım, ulaşım, ekolojik denge, yapılaşma, açık alanlar, sosyal ve teknik donatı alanlarına ilişkin yapılması gereken planlama çalışmalarının bir belediyece faaliyetleri olduğu, ayrıca yapılan plan değişikliklerinin bilimsel ve nesnel bir gerekçeye dayanması, kamu yararına uygun olması, mevcut planın ana kararlarını, sürekliliğini, bütünlüğünü bozmaması hususlarının planlamada temel koşul ve hukuksal gereklilik olduğu, diğer taraftan Bakanlıkların devletin uygulayıcı birimleri olarak kent içinde ve dışında yerel yönetimlere eş değer olarak planlama yetkisi kazanmalarıyla birlikte bu alanlarda planlama sisteminin parçalanması ve planlamanın bütünselliğini yitirmesi gibi önemli sonuçlar doğurduğu,

Bu kapsamda, söz konusu 1507 ada, 102 parsel ile ilişkin Konak Belediyesinde hazırlanarak Konak Belediye Meclisinin 03.09.2014 tarih 125/2014 sayılı kararı ile uygun bulunan ve onaylanmak üzere İzmir Büyükşehir Belediyesi Meclis gündeminde olan 1/1000 ölçekli plan değişikliği bulunmaktayken, Bakanlıkça aynı alana yönelik yeni bir plan değişikliğinin onaylanmasının mevcut planları işlevsiz kıldığı, uygulamada tereddüte yol açtığı,

Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nin 7. maddesi (j) bendinde "Planların hazırlanmasında plan türüne göre katılım sağlamak üzere anket, kamuoyu yoklaması ve araştırması, toplantı, çalıştay, internet ortamında duyuru ve bilgilendirme gibi yöntemler kullanılarak kurum ve kuruluşlar ile ilgili tarafların görüşlerinin alınması esastır." denilmesine rağmen plan raporu ve eklerinde herhangi bir kurum görüşüne rastlanmamış olmakla birlikte ilçe Belediyesinden de bu doğrultuda görüş talep edilmediği, ayrıca plan değişikliğinin hangi bilimsel ve nesnel gerekçeye dayandırıldığı belirtilmediği,

Sosyal altyapı alanları arasında yer alan Resmî Tesis Alanının herhangi bir gerekçeye dayandırılmaksızın azaltıldığı, bu yönüyle Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliğinin 26. maddesi hükmüne aykırı olduğu, azaltılan alanın bir diğer sosyal altyapı kullanımı olan İbadet Alanı olarak belirlendiği, ancak Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği ekinde yer alan Farklı Nüfus Gruplarında Asgari Sosyal ve Teknik Altyapı Alanlarına İlişkin Standartlar ve Asgari Alan Büyüklükleri tablosunda verilen 0-75000 nüfus aralığı için tariflenen ibadet yeri büyüklüğünün, plan değişikliğine konu alanın çevresinde yer alan Çınarlı Mahallesi (tamamı), Mersinli Mahallesi (az kısmı), Halkapınar Mahallesi (büyük kısmı), Yenişehir Mahallesi (küçük kısmı) ve Hilal Mahallesi (az kısmı) kapsayan alandaki mevcut nüfus yaklaşık 3500 kişi iken, hangi bilimsel gerekçe/dayanaklar esas alınarak ve hangi projeksiyon kararlarına istinaden en büyük ölçekteki İbadet Alanının ayrıldığına ilişkin bilgi ve belgenin plan raporunda yer almadığı,

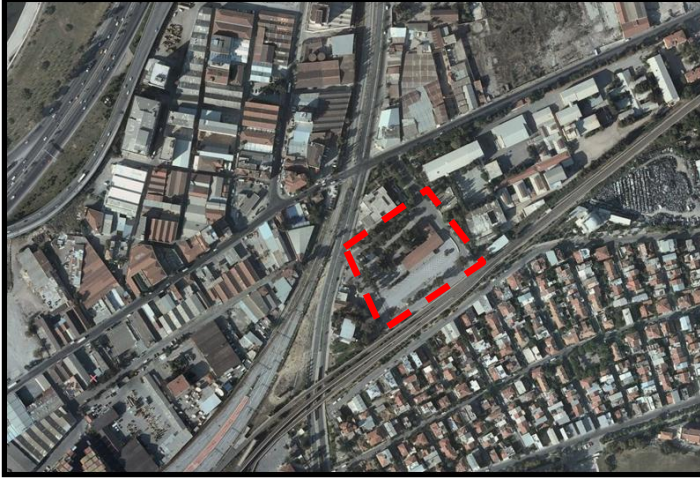
Yapılan plan değişikliği ile Resmî Tesis Alanının azaltıldığı, bu durumda alana yönelik yürütülecek kamu hizmetlerinin engellenebileceği, ayrıca kamu kurum ve kuruluşlarının yer seçebileceği Resmî Tesis Alanlarına yönelik plan kararlarının desteklenmesi gerekirken, aksine plan değişiklikleri ile bu alanların azaltılarak, Yeni Kent Merkezi olarak tariflenen alanda yer seçmek isteyen kamu kuruluşları açısından da kamu zararı oluşturabileceği tespit edilmiştir.

2.3. İzmir-Konak İlçesi- Çınarlı Mahallesi, 2876 ada, 12 parsel

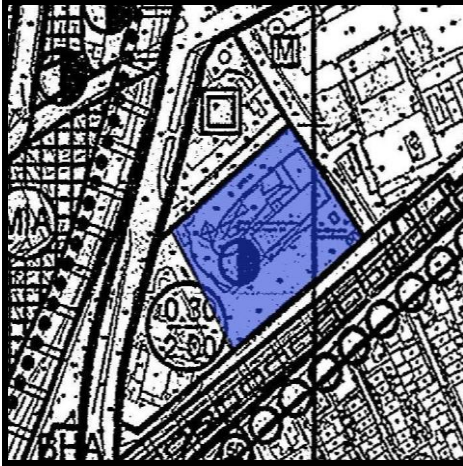
Mülkiyeti Türkiye Karayolları Genel Müdürlüğü adına kayıtlı, Çınarlı Mahallesi 2876 ada 12 parsel kuzeyde 2799, batıda 2797, doğuda 2800 Sokak, güneyde ise Demir Yolu Hattı ile sınırlanmaktadır (Şekil-14).

Çınarlı Mahallesi 2876 ada 12 parsel 2010 yılında onaylanan 1/5000 ölçekli Yeni Kent Merkezi Nazım İmar Planı'nda, Resmî Tesis Alanı (Şekil-15), 2011 yılında onaylanan Alsancak Liman Arkası Halkapınar Salhane Bölgesi 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı'nda da 0.30/2.00 yapılaşma şartlı İdari/Resmî Tesis Alanı olarak belirlenmiştir (Şekil-16).

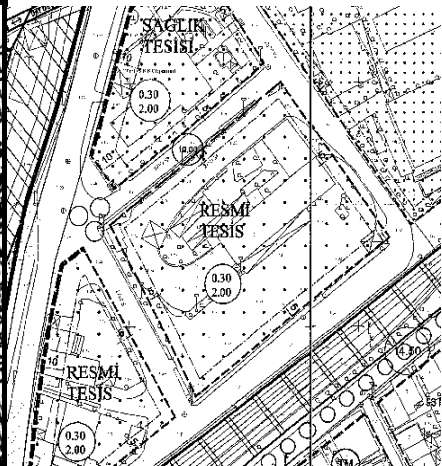

Şekil 14: Çınarlı Mah., 2876 ada 12 parsel konumu

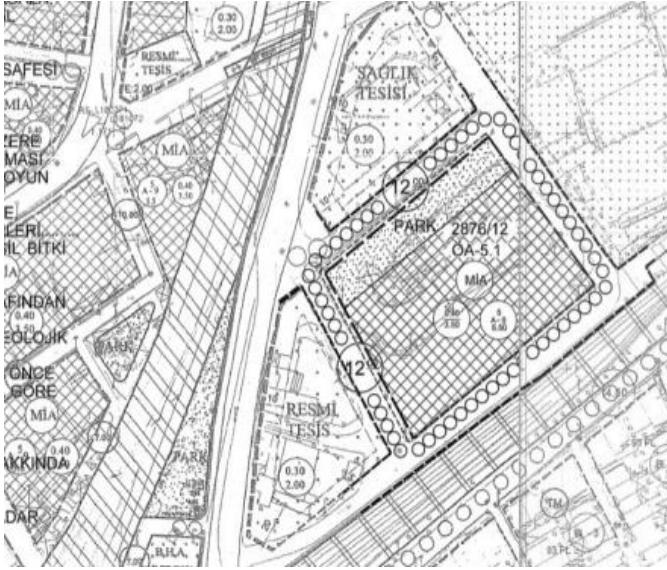
Şekil 15: 1/5000 ölçekli Yeni Kent Merkezi N.İ.P da 2876 ada 12 parsel

Şekil 16: 2011 yılında onaylanan Alsancak Liman Arkası 1/1000 ölçekli U.İ.P

Daha sonra söz konusu alanda, Özelleştirme Yüksek Kurulunun 24.02.2014 tarih 2014/07 sayılı kararı ile onaylanan, Karayolları Genel Müdürlüğü mülkiyetindeki Çınarlı Mah., 2876 ada, 12 parsel için 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı Değişikliği ile 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı Değişikliği uygulama imar planlarında 0.30/2.00 yapılaşma şartlı

İdari/Resmî Tesis Alanı olarak belirlenmiş olan 2876 ada 12 parsel Resmî Tesis Alanından çıkarılarak 0.40/3.50 yapılaşma şartlı Merkezi İş Alanına dönüştürülmüştür (Şekil-17).

Şekil 17: ÖYK'nun 24.02.2014 tarih 2014/07 kararı ile onaylanan 1/1000 ölçekli U.İ.P Değ.

2876 ada 12 parsel çevresinin ya da kentin bütününün gerektirdiği herhangi bir gerekçe, gereksinim ya da zorunlulukla temellendirilmeyen, sadece yasal bir düzenlemeye dayanarak planlama yetkisinin kullanılması ile parsel ölçeğinde ayrıcalıklı imar hakkı oluşturulan ve bu yönde emsal niteliği taşıyan Özelleştirme Yüksek Kurulunun 24.02.2014 tarih 2014/07 sayılı kararı ile onaylanan, Karayolları Genel Müdürlüğü mülkiyetindeki Çınarlı Mah., 2876 ada, 12 parsel için 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı Değişikliği ile 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı Değişikliğine, planlama esasları, şehircilik ilkeleri ve ilgili mevzuatla bağdaşmayan, kamu yararına aykırı düzenlemeler olduğu gerekçesiyle İlçe Belediye Başkanlığınca açılan davada Danıştay 6. Dairesinin 15.10.2014 tarih 2014/7209 E. sayılı kararı ile yürütmenin durdurulmasına karar verilmiştir.

Plan değişikliklerinin onay süreci, planların kademeli birlikteliği ilkesi çerçevesinde incelendiğinde,

İmar Kanunu'nun "Planlama Kademeleri" başlıklı 6. maddesi kapsamında planların varsa üst ölçekli plan ve plan kararlarına uygun olması gerektiği ve mülga Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmeliğin İkinci Bölüm Plan Yapımına Dair Esaslar başlıklı 7.maddesi de Çevre Düzeni Planı ilke, esas ve kararlarına aykırı imar planı yapılamayacağı hüküm altına alınmıştır. Ancak, İzmir Büyükşehir Belediye Meclisinin 12.09.2012 tarih 05/843 sayılı kararı ile uygun görülerek Başkanlık Makamınca 08.10.2012 tarihinde onaylanan 1/25000 ölçekli İzmir Büyükşehir Bütünü Çevre Düzeni Planında 2876 ada, 12 parsel Merkezi İş Alanında (MİA) kalmakla birlikte, üst plan ölçeğinde kentin ekonomik-sosyal-kültürel odak noktası olarak tanımlanan bu alanlar geniş tanımı gereği resmî kurumlar, eğitim yapıları, spor alanları gibi sosyal/kültürel donatı alanlarını da kapsamaktadır. Ayrıca İzmir kentinin en üst planı olan 1/25000 ölçekli Büyükşehir Bütünü Çevre Düzeni Planı'nın genel hükümlerine ilişkin 13. maddesinde "...*Bu planda gösterilmiş olsun ya da olmasın alt ölçekli planlarda var olan sosyal kültürel donatı ve teknik altyapı alanlarını azaltıcı plan değişikliği yapılamaz*" hükmüne karşı 2876 ada 12 parselle ilişkin yapılan plan değişikliği üst ölçekli 1/25000 Büyükşehir Bütünü Çevre Düzeni Planı ve Plan Notlarına aykırılık taşımaktadır.

Plan değişikliği alanın çevresi ile ilişkisi, işlevi, yapı yoğunluğu, kent bütününe etkisi, yerleşmenin gelişme potansiyeli, sektörel hedefleri ve altyapıların dağılımı gibi etkenler göz önüne alınmaksızın gerçekleştirilmiştir. Yürürlükteki imar planlarında 0.30/2.00 yapılaşma şartlı İdari/Resmî Tesis Alanı olarak belirlenmiş olan 2876 ada, 12 parselin kamusal alandan çıkarılarak 0.40/3.50 yoğunluk artışı önerisiyle birlikte Merkezi İş Alanına dönüştürülmesinin parsel ölçeğinde yapılmış olması, ilgili mevzuatla bağdaşmayan bir değişikliklerdir. Ayrıca söz konusu plan değişikliğinde kamusal alanın özel mülkiyete konu edilmesi planlamanın sağlamlağı yükümlü olduğu kişi ile kamu yararı arasındaki dengeleri kamu yararı aleyhine değiştirici niteliktedir.

İmar planı değişikliklerinin mevcut yerleşme alanı içerisinde kalan tek parsel için münferiden hazırlanması, planın ölçeğı kapsamında ana kararlarının bütünlüğünü ve teknik, sosyal donatı dengesini bozucu

niteliktedir. Tüm yasal yaptırımları göz ardı ederek parsel bazında verilen plan değişikliği kararları ile kamu kullanımından çıkartılan parsellere, etkileri daha büyük bir alana yayılacak olan yeni yoğunluk artırıcı fonksiyonlar verilmesi, kentsel gelişmeyi olumsuz yönde etkileyecek, planlama sisteminin ve mevzuatının içi boşaltılmış ve ayrıcalıklı imar hakkı tesis edilmiş olacaktır. Dolayısıyla, bu kapsamda yürürlükteki imar planlarında 0.30/2.00 yapılaşma şartlı İdari/Resmî Tesis Alanı olarak belirlenmiş olan 2876 ada 12 parselin Resmî Tesis Alanından çıkarılarak 0.40/3.50 yapılaşma şartlı Merkezi İş Alanına dönüştürülmesi şeklindeki plan değişikliği, çevresi ve plan bütününden bağımsız olarak hazırlandığı, yoğunluk artırıcı olması nedeniyle ulaşım kararları ve bağlantıları yönünden yetersizlik oluşturduğu, yoğunluk artışından kaynaklanan altyapı ihtiyacının yalnızca yeşil alan kullanımı önerilerek çözümlenmeye çalışılmasının bütünsellikten uzak ve oluşacak sorunların görmezden geldiği bir yaklaşım içerdiği, ayrıca plan değişikliğinin parsel ölçeğinde yapılmış olması nedeni ile de ilgili mevzuatla bağdaşmayan bir değişikliktir.

3194 sayılı İmar Kanunu uyarınca çıkarılmış olan Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nin 26. maddesinin (1). bendinde **“İmar planı değişikliği; plan ana kararlarını, sürekliliğini, bütünlüğünü, sosyal ve teknik altyapı dengesini bozmayacak nitelikte, kamu yararı amaçlı, teknik ve nesnel gerekçelere dayanılarak yapılır.”** denilmekte, bu kapsamda plan değişikliği sürecinde alanın çevresiyle ilişkisi, işlevi, yapı yoğunluğu açısından kent bütününe etkisi, yerleşmenin gelişme potansiyeli, sektörel hedefleri ve altyapıların dağılımı gibi pek çok etkenin dikkate alınması gerekmektedir.

Yürürlükteki Yeni Kent Merkezi İmar Planları yetkili idarelerce yeni onaylanan bir plandır. Merkezi iş alanlarının metropoliten kent bütününde yapılan araştırmalara ve kent bütününde hazırlanan plan bütünlüğüne dayandırılması gerekliliği, planların uygulanmasının uzun süreçler gerektirdiği, bu kapsamda parçalı değişikliklerle mevcut planların delindiği ve uygulanmasının zorlaştırıldığı, planın sürekli delinmesinin ise planlarla amaçlanan hedeflere ulaşılmasını engellediği ve planın bütünlüğünü ve plan sistematüğünü bozduğu tartışılmazdır. Kaldı ki, plan değişiklikleriyle gerçekleştirilen kullanım dönüşümüne (Resmî Tesis Alanı- Merkezi İş Alanı) neden ihtiyaç duyulduğu ve/veya

olası ihtiyacın bu parselde karşılanması gerekliliğine ilişkin herhangi bir bilimsel gerekçe, açıklama veya rasyonel hesaplamanın plan açıklama raporunda yer almadığı, aksine gerçekleştirilen bu işlemin sadece Özelleştirme Yüksek Kurulunun yetkileri ile mülkiyet bilgisine dayandırıldığı görülmüştür.

Plan değişikliğinin hukuk ve kamu yararı açısından bir diğer aykırılığı ise; davalı idarenin kamusal idari bir işlem olarak edindiği plan onama yetkisini kullanarak, bu mülkü en yüksek bedel ile satışa konu edilecek bir arazi şekline çevirmesidir. Yapılan idari işlemin hiçbir bilimsel, nesnel ve teknik gerekçesi bulunmamaktadır. Yapılan idari işlem tamamıyla kamuya ait bölgenin mesnetsiz olarak kamu kullanımı dışına çıkarılması olup yapılan işlemde hiçbir kamu yararı bulunmamaktadır.

Resmî Tesis Alanı olarak belirlenen alan, kentsel ortak bir kullanım alanına, dolayısıyla kamusal bir işleve işaret ederken, itiraz konusu plan değişikliği ile getirilen MİA (Merkezi İş Alanı) kullanım kararı, doğası gereği mülkiyeti kullanma biçimi ve işletme tarzı ile özel teşebbüse işaret etmektedir. Bu doğrultuda Resmî Tesis Alanından Merkezi İş Alanına dönüşüm kamusal alanların sermaye birikim sürecine konu edilmesi anlamına gelmekte, bu nedenle plan değişikliği tanımında yer alan *"kamu yararının zorunlu kılması halinde"* ibaresi ihlal edilmiş olmaktadır.

Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nin 26. maddesinin (1). bendinde **"İmar planı değişikliği; plan ana kararlarını, sürekliliğini, bütünlüğünü, sosyal ve teknik altyapı dengesini bozmayacak nitelikte, kamu yararı amaçlı, teknik ve nesnel gerekçelere dayanılarak yapılır."** hükmü, (2). bendinde **"İmar planlarında sosyal ve teknik altyapı hizmetlerinin iyileştirilmesi esastır. Yürürlükteki imar planlarında öngörülen sosyal ve teknik altyapı standartlarını düşüren plan değişikliği yapılamaz"** hükmü ve (3). bendin (b) fıkrası ile **"İmar planında yer alan yol hariç sosyal ve teknik altyapı alanlarının ve kamuya ait sosyal ve kültürel tesis alanlarının kaldırılabilmesi veya küçültülmesi ancak bu tesislerin hitap ettiği hizmet etki alanı içinde eşdeğer yeni bir alanın ayrılması suretiyle yapılabilir. Eşdeğer alanın ayrılmasında yüzölçümü ve konum özellikleri korunur. Bu alanların yerinin değiştirilmesinde, mevcut plandaki hizmet etki alanına göre aynı uygulama etabı veya bölge içinde kalması, yaya erişim**

mesafelerinin dikkate alınması ve yeni tespit edilen alanın tesisin yapılmasına müsait olması zorunludur.” hükmü göz ardı edilerek plan değişikliklerinde kaldırılan sosyal altyapı alanına eş değer yeni bir alan ayrılmamış, mevcut planın sosyal donatı dengesi bozulmuştur.

Kamu topraklarına yalnızca ekonomik bir değer olarak bakıp, bu arazileri daha çok rant getirecek unsurlar olarak “pazarlamak”, kamu eli ile gerçekleştirilebilecek önemli sosyal donatı yatırımlarının önünü kesmekle kalmayıp, tüketim ve rant üzerine kurulu bu sürecin uzun vadeli olamayacağı, kente ve kent kültürüne hiçbir katkısının olmayacağı, kendini ve çevresini kısa vadede tüketerek ciddi sorunlar yumağı hâline dönüşeceği açıktır. Kamu arazileri satılarak gerçekleşen yoğun yapılaşmaların kentte yarattığı yığılma sorunlarını ve trafik kaosunu çözmek için büyük kaynak ve çaba harcanması gerekmektedir. Bu tür gelişmelerin tüm kente büyük maliyetler ödetmemesi için, bu satışlardan vazgeçilmesi çok daha akılcı, ekonomik ve kent - kent halkı lehine bir durumdur.

İzmir kent merkezinde artan yoğunluğa karşın kamusal alanların yetersiz kaldığı ve bölgedeki kamusal alan ihtiyaçlarının günümüz koşulları ile artan nüfusa paralel olarak daha da artacağı dikkate alındığında, ilgili mevzuata aykırı olarak kaldırılan kamusal alanlar yerine ihtiyaca binaen eş değer yeni bir kamusal alan yaratılması gerekliliği karşısında, kamulaştırma maliyetleri açısından kamu kaynaklarının zarara uğraması kaçınılmazdır. Kamu arazilerinin bu şekilde satışıyla kentin geleceğine ipotek koyulmaktadır.

3. Değerlendirme-Sonuç

Son otuz yılda Türkiye’de planlamaya ilişkin örgütlenmede önemli değişimler yaşanmaktadır. Bir taraftan yerleşmeye ilişkin yerel yönetimlerin karar verici olarak belirlenmesi, diğer taraftan aynı karar mekanizmasında merkezî hükümetlere de yetkiler tanınmasıyla çelişkili ve gelgitli bir süreç yaşanmaktadır. Bu gelgitler yönetim yapısında belirsizlikler ve karışıklıklar ortaya çıkarmakta, yapılan düzenlemelerle planlama kurumsallaştırılmaya çalışılırken aksine çok-kurumlulaştırıldığı sonucuyla karşılaşmaktadır (Duyguluer, 2006). Bu düzenlemeler piyasa mantığının egemen olduğu bir ekonomik ve siyasi rejime paralel gerçek-

leşirken, yönetim yapısının belirli bir sisteme oturmadığı ve günün değişen koşulları ve güduları ile sürekli değiştiği görülmektedir (Eraydın ve diğerleri, 2009'dan aktaran Eraydın, 2012).

Merkezî yönetim özellikle metropoliten alanlarda yetkilerini bırakmak istememektedir. Türkiye'de devlet 1980'li yıllardan başlayarak özellikle planlama alanında yerel yönetimlere bazı hakları devrederken, diğer taraftan yetkilerini büyük şehirlerde tekrar artırmak istemiştir (Eraydın, 2012). Büyük şehirlerin giderek ülkenin nüfusunun ve ekonomik faaliyetlerinin önemli bir bölümünü kapsamaması ise bu yaklaşımda etkilidir. Devletin uygulayıcı birimleri olan bakanlıkların kent içinde ve dışında planlama yetkisi kazanarak, **planlama sisteminin parçalanmasına ve bütünsel planlamanın giderek önemini yitirmesine** neden olmaktadır. Bu yaklaşımda kaynaklar yerel yönetime devredilemeyecek kadar büyük görüldüğünden merkezî hükümetler bu alanlarda oluşacak rantın bir bölümüne el koymak peşindedir. Alsancak, 2334 ada, 33 parselde olduğu gibi bakanlık yerel yönetimin plan kararlarını yok sayarak yeni kararlar üretebilmekte ve mevzuatın da üzerine çıkmaktan kaçınmamaktadır.

Planlamaya ilişkin yasal düzenlemelerle yeni yetki adaları oluşturulmaktadır. Son dönemde, pek çok ülkede yapılaşmış alanlardan yenden arsa üretimi için yeni yöntemler geliştirilirken, Türkiye'de de yeni düzenlemeler sonucunda oluşan yasal çerçeve, mevcut kent dokusu içerisinde yeni ekonomik değerlerin üretilmesine ilişkin gerekli altyapıyı oluşturmuştur. "Böylelikle, **kent mekanı belirli bir ekonomik ve sosyal politika doğrultusunda kullanılabilir bir araç** haline gelmektedir" (Eraydın, 2012, s. 23). Özelleştirmeye konu alanların planlama süreçleri buna örnek olarak gösterilebilir. Kent merkezinde, mevcut plan kararları "Resmî Tesis Alanı" kullanımı olan ve mülkiyeti bir kamu kurumuna ait Çınarlı Mahallesi, 2876 ada, 12 parselde olduğu gibi bu alanlarda en yüksek değer artışı yaratmak için çevre emsallerinden en yüksek olan ve serbest teşebbüse olanak tanıyan kullanım kararları belirlenerek kamusal alanlar sermayeye teslim edilmektedir.

Planlamanın temellendiği kavramlar çarpıtılmaktadır. Kent merkezindeki kamusal kullanımlar satış yoluyla edinilecek bir seferlik ekonomik kazanımlar uğruna bir toplumun sürekli faydalanması engellenmek-

te, "kamu yararı" kavramı kullanım değeri üzerinden değil değişim değeri üzerinden kurgulanmaktadır.

Planlamada temsiliyet gücü yitirilmiştir. Planlamanın çok kurumlaşması ile yereldeki bir alanda, alanın kullanıcıları, paydaşlarının talebi olmaksızın, herhangi bir katılım süreci işletilmeksizin yapılan parçalı planlarla planlamanın temsiliyet gücünden bahsedilememektedir. Katılımcı ve yönetim odaklı bir planlama yerine otoriter ve yukarıdan aşağı gelişen bir planlama süreci yaşanmaktadır.

1980 sonrası dönemde kentlerin yönetim süreçlerini belirleyen bu değişiklikler, Türkiye’de iki sorunlu süreci ortaya çıkarmaktadır: **planlama ayrıcalıklarının yer etmesi, rant üretimini ön plana koyan planlama süreci.** Her iki süreç de kentlerde ekonomik değerleri önemseyen yeni egemen yaklaşımın ürünüdür ve bu doğrultuda da kent içinde sosyo-ekonomik eşitsizlikleri arttıran uygulamaları meşrulaştırmaktadır (Eraydın, 2012). Planlama yetkilerinin farklı kurumlar arasında parçalanması ve çoğalması planlamanın ekonominin bir aracı olarak kullanıldığını göstermektedir (Ergin ve Çukur, 2007). **Planlama ile ilgili yasal düzenlemelerde ekonomik değer artışı desteklenmektedir.** Bunun uygulamaları da farklı kurumlarca onaylanan plan değişikliği süreçlerinde görülmektedir. Planlama mevzuatının parçalanması ve yetki dağılımında çelişkilerin yaşanmasıyla birlikte planlama meslek alanı, üretilen plan kararlarıyla sermaye birikim sürecine hizmet eder duruma getirilmiştir.

Kaynaklar

- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2011). 644 Sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 12 Ekim 2013, <http://www.csb.gov.tr/dosyalar/images/file/644%20sayili%20KHK.pdf>
- Duyguluer, F. (2006). İmar Mevzuatı'nın kayıpları, 30 Ocak 2014, http://www.spo.org.tr/resimler/ekler/4b31ce7d95c75ca_ek.pdf
- Ergin, Ş. ve Çukur, D. (2007). Şehir planlamada modül kullanımı ya da bir öncekine yanıt, *Ege Mimarlık Dergisi* 2(61), 22-25.
- Eraydın, A. (2012). Girişimci devlet, otoriterleşen populizm: neoliberalizmin yeni evresinde devletin yeni davranış kalıpları, *KBAM 3. Kentsel ve bölgesel araştırmalar sempozyumu, Kent bölgeler, metropoliten alanlar ve büyükşehirler: değişen dinamikler ve sorunlar bildiri kitabı* (ss. 13-33) içinde. Ankara.

- Eraydın, A. (2013). Değişen neoliberalizm ve kentsel alana yansımaları: seçenekleri ve sonrasını düşünmek, *KBAM 4. Kentsel ve bölgesel araştırmalar sempozyumu, Neo-liberalizm sonrası mekânsal müdahale biçimleri ve yansımaları bildiri kitabı* (ss. 1-8) içinde.
- Ersoy, M. (2011). *Yerelden ulusala merkezileşerek aynılaşan planlama anlayışı*, 27 Eylül 2013, http://www.melihersoy.com/?page_id=198
- Ersoy, M. (2013a). *6360 Sayılı yasa ve mekânsal planlama sorunları*, 30 Ocak 2014, <http://www.melihersoy.com/wp-content/uploads/2012/04/6360-say%C4%B1%C4%B1-Yasa-ve-Mekansal-Planlama-Sorunlar%C4%B14.pdf>
- Ersoy, M. (2013b). Mekansal planlama tarihimiz bağlamında 6360 sayılı yasa ve sorunları. Kent Yönetimi ve Planlama Dünya Şehircilik Günü 37. Kolokiyumu yayımlanmamış bildiri sunumu.
- Güler, B. A. (2010). *Türkiye'nin yönetimi-yapı*. (2.Baskı), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Keleş, R. (2012). Anakentlerin dünü, bugünü, yarını, *KBAM 3. Kentsel ve bölgesel araştırmalar sempozyumu, Kent bölgeler, metropoliten alanlar ve büyükşehirler: değişen dinamikler ve sorunlar bildiri kitabı* (ss. 1-11) içinde. Ankara.
- Keskin, N. (2007). *Devletin toprak üzerinde örgütlenmesi: Türkiye'de illerin yönetimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Soydal, Ö.M. ve Türk, Ş.Ş. (2012). Yeni yasal düzenlemelerle büyükşehir belediyesi olma kriterleri ve sınır tespitinin değerlendirilmesi, *KBAM 3. Kentsel ve bölgesel araştırmalar sempozyumu, Kent bölgeler, metropoliten alanlar ve büyükşehirler: değişen dinamikler ve sorunlar bildiri kitabı* (ss. 49-64) içinde. Ankara.
- Şengül, T. (2009). *Yerel Devlet Sorunu ve Yerel Devletin Dönüşümünde Yeni Eğilimler*, 25 Mayıs 2014, <http://www.praksis.org/wp-content/uploads/2011/07/009-07.pdf>

URBAN, HISTORY, MEMORY, AND COMMONS

**Planning Historical Stations: Keeping The Balance Between
Economic And Use Value, The Case Study Of Eskişehir And
Ankara Historical Stations**

Nihan Oya Memlük & Nazlı Songülen

**Deindustrialized Place in the Narratives of the Former
Factory Managers**

Gyongyi Pasztor & Attila David

**Understanding The Sense Of Place In Historic Ur-ban Quarters:
The Cases Of Buyuk Han, Nicosia, North Cyprus And
Madar Shah Caravanserai, Isfahan, Iran**

Soad Abokhamis Mousavi

**Urban Commoning as 'Grassroots Solutions'
To 'Socio-Spatial Problems'**

Nezihe Başak Ergin & Esin İleri

Planning Historical Stations: Keeping the Balance Between Economic and Use Value, the Case Study of Eskişehir and Ankara Historical Stations

*

Nihan Oya Memlük¹ - Nazlı Songülen²

Abstract

Train stations are one of the prominent structural components of cities, having diverse and reflexive relations with the city at different scales. Until recently, these interrelations together with the meaning and function of the stations have evolved historically parallel to the changes in economic, social, and political conjuncture. Hence, today, the introduction of HST (High Speed Train) systems stands out as a critical point in this continuum. Newly introduced to Turkey, as a part of urban restructuring processes, planning process of HST stations not only provides opportunities but also reveals an intervention problematic in the urban context. Perceived as a tool for city branding with the help of polished, star-architecture projects favouring the economic gain, HST station projects are commonly held as project-based implementations in Turkey, whereas the use value embedded to its meaning and function is often neglected. Hence, this study examines the ambivalent balance between the economic value and use value in design and planning processes of HST Stations by focusing on certain design indicators as integration, interface and publicness. At this respect, a comparative case study is conducted for Eskişehir and Ankara HST station projects. Comparative analysis on these two cases reveals different strategies applied in the Turkish Case while investigating the balance between economic and use value during the design of different HST station projects.

Keywords: *HST station projects, economic value, use value, Ankara HST Station, Eskişehir HST Station*

---

¹ Research Assistant, Gazi University (oyamemluk@gmail.com)

² Research Assistant, Middle East Technical University (nsongulen@gmail.com)

Hızlı Tren İstasyonlarının Planlanması: Ekonomik ve Kullanım Değeri Arasındaki Dengeyi Tutmak, Eskişehir ve Ankara Örnekleri

*

Nihan Oya Memlük - Nazlı Songülen

Özet

Farklı ölçeklerde kent ile çeşitli ve etkileşimli ilişkiler kuran tren istasyonları kentin temel yapısal bileşenlerinden biridir. Günümüze kadar, istasyonların anlam ve işlevleriyle birlikte kent ile kurdukları ilişkiler de ekonomik, sosyal ve siyasal konjonktürdeki değişimler paralelinde tarihsel olarak evrilmiştir. Bu sürece bağlı olarak, günümüzde Hızlı Tren Sistemlerinin kullanılmaya başlanması kritik bir dönüm noktasına karşılık gelmektedir. Kentsel yeniden yapılanma süreçlerinin bir parçası olarak Türkiye’de de son dönemde gündeme gelen Hızlı Tren İstasyonlarının planlanma süreçleri ise, yalnızca yeni fırsatlar sunmamakta aynı zamanda kentsel bağlamda bir müdahale sorunsalı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, parçacıl, proje bazlı uygulamalar olarak ele alınan Hızlı Tren İstasyon projeleri, ekonomik kazanımları önceleyen yaklaşımlar ile yıldız mimari projeler yardımıyla kent markalaşması için bir araç olarak algılanmaktadır ve bu sebeple, istasyonların toplumsal anlamı ve işlevine gömülü olan kullanım değeri çoğu kez ihmal edilmektedir. Bu bağlamda, bu çalışma, entegrasyon, arayüz ve kamusalılık gibi belli tasarım göstergelerine odaklanarak, Hızlı Tren İstasyonlarının tasarım ve planlama süreçlerinde ekonomik değer ve kullanım değeri arasındaki kararsız dengeyi incelemektedir. Buradan hareketle, Eskişehir ve Ankara Hızlı Tren İstasyon projelerini karşılaştırmalı olarak inceleyen bu çalışma, Türkiye’de uygulanan farklı stratejileri ortaya koyarken Hızlı Tren İstasyon projelerinin tasarım süreçlerinde ekonomik ve kullanım değeri arasındaki dengeyi tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: hızlı tren istasyonu, ekonomik değer, kullanım değeri, Ankara Hızlı Tren İstasyonu, Eskişehir Hızlı Tren İstasyonu

1. Introduction:

Recent discussions on urban issues mainly concentrate on the effects of post-industrialism, post-Fordism and neoliberal policies, together with globalism. Parallel to the loosening borders of nation-states, the increasing competition among cities, that look for new centralities (Sassen, 2001) within the newly establishing networks (Castells, 2005) in order to be a part of the global economy, brought urban re-structuring processes to forefront. Described as the “urbanization of neoliberalism” by Brenner and Theodore (2000 cited in Peters, 2009, p. 164), this process triggered the introduction of mega-projects for cities following the late 1970s (Novy and Peters, 2013, p. 240). Along this process, while the impacts of market forces have become more and more visible in the urban realm, the role of planning became simultaneously blurry.

Parallel to the recent public policies to produce sustainable and attractive urban areas and to re-use brownfields, together with new activity patterns and increasing mobility, institutional changes with privatization processes and finally, due to the advanced technology (Bertolini, Curtis and Renne, 2012), HST Station area development projects started to be perceived as a catalysts of the recent urban re-structuring processes. Hence, seen not only as an infrastructure investment, but also as an opportunity for economic restructuring, the introduction of HST stations stands out as a critical point, given that two-thirds of the HST Station projects of the European cities are implemented only in the last decade (Peters and Novy, 2012, p. 16). In addition to this ongoing process, HST Station Projects transformed the meaning and function attributed to the train stations drastically. Served as the new gateway of the industrializing cities in 19th century following the demolishment of city walls, train stations significance have decline dramatically with 1950’s motor age parallel to the changing mobility patterns (Tiry, 1999). However, introduction of HSR in 1980s revived the train stations and initiated the ‘second railway age’ where “inner-city railway stations shed their grimy image and remake themselves into glitzy, high-speed travel hubs” (Peters, 2009, p. 178). Thus, the planning and design process of HST stations not only provides opportunities but also reveals a crucial intervention problematic in the urban context.

In this regard, different approaches diverging from “transforming the station area into a smooth transfer machine for passengers, to a vibrant business centre for the city; and from becoming a node connecting all transportation networks of different scale levels, to a new kind of market square delivering opportunities for all sorts of human interaction” are promoted (Peek, Bertolini, De Jonge, 2006, p. 444). However, due to importance given to economic gains, use value and participatory planning processes are undermined. Since then, these projects are often criticised as “producing overly sanitized and highly commercialized spaces” (Peters, 2009, p.178), and it is claimed that these projects are oriented more towards “growth and competition, rather than socially progressive ends” (Novy and Peters, 2012, pp. 134-143). While HST Stations became one of the tools to promote high-quality urban spaces and new image for the cities in competition, urban design -excluded from planning process, “undertake a new, enhanced role as a means of economic development” (Gospodini, 2002, p. 60). In such a framework, urban design became instrumentalized mainly to foster economic gain.

Introduced in late 2000s, planning and design process of HST stations in the Turkish Case needs special attention as well. In this regard, the rising question is whether these projects are considered in relation with the planning processes or, they are solely project-based implications with a special attention paid to the economic gains. Perceived as a tool for city branding with the help of polished, star-architecture projects favouring the economic gain, HST station projects are commonly held as project-based implementations in Turkey, whereas the use value embedded to its meaning and function is often neglected. Hence, this study aims to examine the ambivalent balance between the economic value and use value in the planning and design process of HST Stations.

Therefore, in order to make an assessment on the balance between use and economic value, a set of urban design indicators; integration, interface, and publicness are presented. Accordingly, a qualitative comparative case study is conducted for Ankara and Eskişehir HST Station projects, by making an assessment on the presented set of indicators to reveal different strategies applied. At this regard, it is important to note that both stations are currently under construction, thus, the analysis is based on documents of proposed projects presented in the websites of

TCDD, in depth interviews with both TCDD and architecture firm designing Eskişehir Station and personal observations on two sites, which necessitates further analysis after the completion of the projects.

2. Urban Design Indicators Balancing Use and Economic Value for HST Station Projects

Train stations are no ordinary places; they have distinct characteristics offering diverse facilities 'not solely as transportation nodes but also as reference places in citizens' life (Ostertag, 2008 cited in Novy and Peters, 2012, pp. 134-143). At this regard, the critical point arises as to find new strategies while designing HST stations as a part of planning process, both as a node and place (Bertolini and Spit, 1998), with an equal emphasis on economic and use value (See Figure 1). Within such a framework, the challenging role of urban design needs to be defined since it is the design process "that can bring these different forms of value together, or it can merely emphasize one at the cost of the others" (Madanipour, 2007, p. 223). In this context, this study addresses to the promotion of use value to enhance the quality of urban life, which would also provide the sustainability of the economic gain in long-term, and vice versa.

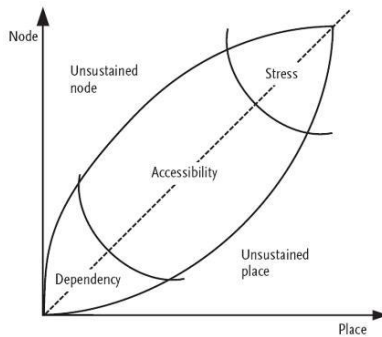

Figure 1: Node and Place Graph (Bertolini and Spit, 1998)

In order to assess the ambivalent balance between economic and use value, and to adapt these new interventions, a set of urban design indicators are developed in this study. In this sense, integration, interface, and publicness are defined as the prominent urban design indicators that

might be applied to different urban contexts, during the planning and design process of HST Stations (See Table 1).

In terms of **integration** of HST stations with the city, the sub-indicators are defined as **accessibility, permeability, and visual coherence**. Regarding accessibility, HST projects should provide intermodality, which promotes the connection between “two networks involving either the same or different transport modes and transport operators, with interconnection taking place either at a station or at some other public transport stop points” (Tapiador, Burckhart, Martí-Henneberg, 2009, p. 198). At this regard, while considering well-integrated intermodal access to and out of the station, the permeability of the station area that will foster the pedestrian flow and its public usage arises as another critical sub-indicator.

On the other hand, visual coherence can be discussed in relation to urban image, which is a product of both human perception and urban experiences (Lynch, 1960). In this sense, the architectural image of stations forming a landmark and a symbol for the city, including its relation with the existing station building, is one issue; where its contribution to urban image and cityscape, with its architectural metaphor, as a part of daily urban experiences is another. In this respect, the architectural metaphor of train stations, as a gateway, remained the same while their contribution to urban image transformed in time. In the industrialization period their architectural metaphor was used to express the grandeur of the city (Tiry, 1999, p. 44) contributing to the urban image while in 21st century their architectural expression was transformed into ‘star-architecture’ projects to construct an enhanced high-profile image for city marketing and branding policies which produce an image solely in itself, by neglecting its visual coherence with the urban image (Peters and Novy, 2012; Trip, 2008).

As the second indicator, the provision of interface zones to provide articulation with neighbouring facilities emerge as a critical design problematic. Described as “the place or area at which different things meet and communicate with or affect each other” (“Interface”, 2015), interface connotes to the design of boundaries to produce “sufficient flexibility to allow a dialogue between what is inside and what lies outside, and allow the possibility of redrawing boundaries” (Madanipour, 2003, p. 55). The provision of such an interface zone between ‘inside’ and ‘outside’, “will often be able to function as connecting links, making it easier, both physically and psy-

chologically, for residents and activities to move back and forth between private and public spaces, between in and out" (Gehl, 2011, p. 113). In terms of train station areas, especially where HST station is designed on the existing station area, the interface problematic become crucial since neighbouring areas are currently serving for diverse functions, and are about to transform with respect to the revenues of the station regeneration project. Hence, interface zones would operate to create articulation regarding both continuity along linear relations and, connectedness at intersection points.

Moreover, since one of the main characteristics of the train stations is being a public space by nature, publicness arises as the third urban design indicator. As an intersection point due to its nodal characteristic, and its central location in the urban context, train stations appear as critical public spaces having a high potential for human interaction (Peters and Novy, 2012; Bertolini, 1998; Bertolini, 2000; Trip, 2008). At this regard, publicness is examined regarding provision of new public spaces and diversity of functions. Accordingly, it is critical to note that in order to attain a certain amount of publicness in the area, enhancement of the integration capacity and production of interfaces at the site is a prerequisite. In other words, unless the integration with the city and interface zones among diverse function is considered, neither the existence of diverse functions, nor the provision of new public spaces will be enough to attain publicness. Hence, the orientation of the projects to provide integration and interface for the station area is critical to provide publicness. Recent HST station projects include new facilities such as office, residential, leisure and open space to pursue multi-functionality, liveability, attractiveness and security (Bertolini, 1998, pp. 178-179). However, requiring large, modern and efficient spaces, these new uses, often allocate within the single HST station buildings, result in large-scale, monotonous and rather schematic building configuration with inward orientation (Trip, 2008, p. 384). Such a design approach loosens the city-station relation and public use, and consequently, the publicness of the area. At this regard, to promote the publicness of the station areas, it is critical to focus on the orientation among the proposed and existing facilities and permeability between them while designing the HST Stations. Therefore, rather than producing enclosed entities with introverted configuration, providing horizontal networks with extroverted configuration would enhance publicness.

Table 1: Urban Design Indicators for HST Station Projects. (Resource: prepared by the authors)

Integration	Intermodality	Accessibility
	Pedestrian flow	Permeability
	Architecture	Visual Coherence
	Urban Context	
Interface	Articulation with neighbouring facilities	Continuity
		Connectedness
Publicness	Provision of public space	Orientation
	Diversity of functions	(Introvert/Extrovert)

3. Comparison between Ankara and Eskişehir HST Station Projects

Ankara and Eskişehir HST Station projects appear as two significant examples of currently proposed 21 HST Station projects in Turkey. Their significance relies on the location of these cities within the Anatolian context; where Eskişehir appears as the gateway to Central Anatolia, and correspondingly, Ankara, as the center of the railway network of Turkey.

3.1. Brief History of Eskişehir and Ankara Train Stations

Following the industrialization and westernization process, the introduction of railways in Anatolia, dates back to 1851 with the construction of Cairo-Alexandria lines, (Başar and Erdoğan, 2009); while, the main railway construction connecting East to West, dates back to 1871 with Berlin-Bagdad lines while first stations are constructed at Ankara in 1892, and Eskişehir in 1893 (Kösebay Erkan and Ahunbay, 2008). First located at the periphery of the urban area, soon after, stations emerged as new focal points attracting further urban developments at its surroundings (Başar and Erdoğan, 2009).

Ankara Station, served for military headquarters during the Independence War, then, became insufficient due to the increased flow of visitors and migration to Ankara, after its announcement as the Capital city of the Turkish Republic in 1923 (Sak, 2008, p. 53). Designed by Sekip Akalın in 1934 and completed in 1937, the Station, as the new gateway of the capital, was reflecting the secular image of the new Republic together with the additional facilities as the casino-restaurant and the clock tower (TMMOB, 2005). At this regard, Station Avenue was planned to connect

First National Assembly and Old City Core Ulus, with the Station where the new business center, Second National Assembly, Ankara Palas and Youth Park [Gençlik Parkı] was allocated along it (Çetin, 2012, p. 96). At this regard, Youth Park, provided Station's connection with the Atatürk Boulevard reaching to the New City Center, Kızılay. Hence, as the outcome of these planning efforts, the train station arose as a new public space where citizens from different socio-economic groups used the area for daily common purposes (Sak, 2008, p. 70). Located on the large public strip composed of Atatürk Forest Farm [Atatürk Orman Çiftliği] and Atatürk Cultural Centre [Atatürk Kültür Merkezi] (Cırık, 2005, pp. 8-10), station area was neighbouring the industrial area at the southern part, composed of coal gas factory, the electricity plant, water tower, warehouses, workshops, constructed in the Early years of the Republic (Aksoy and Gültekin, 2007, p. 6). However, the Station has lost its significance as a gateway with the Motor Age and removal of industrial facilities in 1950s (Cırık, 2005ü, pp. 13-14). Recently, Maltepe Air-gas factory, as one of the industrial heritage assets, was demolished in 2006. However, the restoration of repair ateliers in 2010 and its conversion into a modern art museum, Cer-Modern, corresponds to a critical intervention, in terms of the conservation of the industrial heritage assets. In 2003, with the introduction of HSR lines, the construction of a new HST Station came to the agenda, and the locomotive museum was removed in 2013, for this purpose.

Figure 2: (A) Existing Ankara Train Station (Resource: Personal achieve of the authors) (B) Ankara HST Station (Resource: Retrieved from <https://hizlitren.tcdd.gov.tr/home/detail/?id=14> (11.02.2015))

In Eskişehir Case, the introduction of railways in 1893 enhanced the strategic location of Eskişehir within Anatolia, as the new door to central Anatolia

(Ispalar Cahantimur, Beceren Öztürk, Celen Öztürk, 2010, p. 244). As an outcome, Eskişehir was transformed from an agricultural and commercial town into an industrial center together with the new industrial buildings constructed in the Early Republic Era (Çakmak, 2008); which eventually affected the city's urban growth with the spreading commercial and residential units at the periphery of the Station (Ispalar Cahantimus, et al., 2010, p. 244). At this regard, the station building was constructed between 1953 and 1955, with the design of Orhan Safa that is composed of a central part reflecting a modernist approach, and the wings at the two sides of the central space reflecting the Second National Architectural style (Koca and Karasözen, 2010, pp. 197-198). In 2008, the Eskişehir Natural and Cultural Heritage Conservation Council registered the Station Building for conservation (Koca and Karasözen, 2010, pp. 197-198). Until the construction of high-speed railways between Ankara and Eskişehir, and the project for new HST Station in 2005, the major intervention for the area was the transformation of obsolete industrial assets at the surrounding of the station. Aiming to provide the regeneration for this brownfield zone, which mainly concentrates on the enhancement of the quality of urban life, and the connection between the city centre at the south and the university at the northern part of the city, most of the industrial heritage buildings are restored and converted into socio-cultural facilities (Ispalar Cahantimus, et al., 2010, p. 244). At this regard, HST Station project allocated within such an urban context necessitates its integration within this redevelopment scheme. After giving brief historical background of station areas in Ankara and Eskişehir Case, the features of the two HST Station Projects are summarized in the table below (See Table 2).

Figure 3: (A) Existing Eskişehir Train Station (Resource: Personal achieve of the authors)
 (B) Eskişehir HST Station (Resource: retrieved from <http://www.uludagarch.com.tr/?portfolio=tcdd-eskisehir-yuksek-hizli-tren-istasyonu-2> (11.02.2015))

Table 2: Description of Ankara and Eskişehir HST Station Projects (prepared by the authors)

Information	Ankara HST Station³	Eskişehir HST Station⁴
Location	Existing station area	Existing station area
Capacity	50,000 passengers per day	40,000 passengers per day
Functions in the Station Building	Food Court, Cafes and Restaurants, Shops, Offices, Hotel, and required area by TCDD (areas for passengers, administrative units and security points)	Food Court, Cafes and Restaurants, Auditorium, Shops, Medical Room and, required area by TCDD (areas for passengers, administrative units and security points)
Construction area	178.000 m² Surface area: 33.150m ² for TCDD: 23,600 m ² (% 13)	30.000 m² Surface area: 9750m ² for TCDD: 5.000 m ² (app.)(%17) Offices + Hotel : 15.000 m ² (as an additional building)
Building height & number of floors	6 Storeys 35 m height (TCDD Website)	3 Storeys 37 m height(max) 27 m height+10 m for platforms
Design Approach	Speed & Dynamism	Umbrella-Like Structure; Meeting point; View Terrace
Planning Process	2005: Sudopak Firm (concept projects) 2012: Tender_ Limak Holding Construction Firm (Designed by AMimarlık Ltd. Şt.)	2005 (first project): Sudopak Firm (concept project) *cancelled by TCDD due to project decisions neglecting the historical pattern and the development plan 2013 (second project) Tender_ Uludağ Architectural firm for the project design
Duration	2014 May-2016 July	Ongoing design process
Management Scheme	Public-Private Partnership (TCDD-Limak Holding) Build-Operate-Transfer Model	TCDD-Architectural Firm Further tender process for the construction

³ Interview with TCDD Kontrol Şefliği, (personal communication, 9 February, 2015).

⁴ Interview with Zeynep and Orhan Uludağ, Uludağ Architecture (personal communication, 12 February, 2015).

3.2. Assessment of Urban Design Indicators for Eskişehir and Ankara HST Station Projects

This part of the study includes the assessment of the urban design indicators on Ankara and Eskişehir HST Station Projects.

Integration

The integration of HST Station projects to the urban context can be discussed by focusing on permeability, accessibility, and visual coherence level of the projects. In the Eskişehir Case, a pedestrian spine is proposed by the Municipality between the Station and the Opera House, following the decision of TCDD to provide an underground passage for railway along the Hatboyu-1 and Zübeyde Hanım Avenues, by transforming the median between these two avenues into a public open space with squares and landscaping. Hence, this proposed spine has the potential to enhance physical integration in terms of pedestrian flows especially with the public spaces proposed along the spine in east-west direction while permeability between the station and western part of the city might also be achieved (See Figure 4). On the other hand, permeability in north-south direction appears to be rather loose and needs further consideration. In the case of Ankara, pedestrian flow in and out of the station is supplied solely by sidewalks and, the connection between the existing and new station is provided through two pedestrian decks. Although both the new and old station entrances are organized as open spaces welcoming visitors, they are dominated by large car-parking areas, decreasing the permeability of the stations for pedestrian flow (See Figure 5).

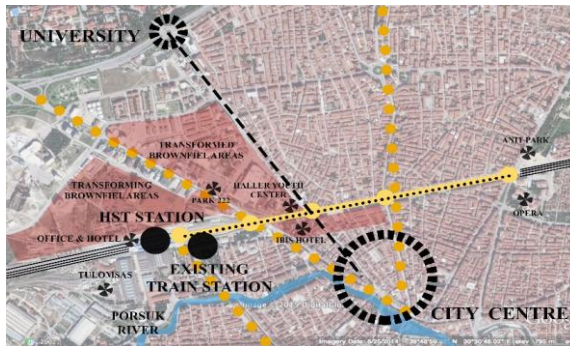

Figure 4: Eskişehir HST Station Site analysis (Resource: prepared by the authors)

Figure 5: Ankara HST Station Site Analysis (Resource: prepared by the authors)

In terms of accessibility, provision of well-integrated intermodal access is supported in both projects whereas integration with the pedestrian flows is rather emphasized in the Eskişehir Case with the newly introduced pedestrian spine on which a new tramline is proposed in addition to existing tram and bus stops. It is also important to note that, due to the scale of Eskişehir, city center is at a walkable distance, and both the newly introduced pedestrian spine and Porsuk River offers pedestrian-friendly routes between the station and the city center. In the Ankara Case, bus and dolmuş are the primary modes of access to the station together with Maltepe metro station, connected via an underground pedestrian tunnel. In addition to this, two more metro lines are proposed by Ankara municipality, one connecting the new station with the airport and the second, with the northern part of Ankara; however, neither the dates of implementation nor their station locations have been declared yet. The Ankara Case has the potential to be connected with the city center by Youth Park and Atatürk Boulevard; however currently multi-level traffic junctions and physical barriers such as fences along the boundaries of the station area interrupts this passage.

In terms of architectural characteristics, both cases are developed as ‘star-architecture’ projects to construct a high-profile image producing new landmarks as a gateway, in relation to city marketing and branding policies. The Ankara station projects design motto is to imply “speed and dynamism” (TCDD HSR Website, 2014), while Eskişehir project attempts to provide an “umbrella-like” structure floating within the area, with

references to the old station in terms of its form (Uludağ Mimarlık, in-depth interview, 2015). From a professional point of view, even though these projects reflect the mainstream architectural design conceptions, such approaches shortfall in terms of sensitivity to local identity. Considering visual coherence in terms of scale and massing, for Ankara station building, the new building massing with 35 m height and 33,150 m² surface area rises as a visual barrier with a relatively large floor area and floor space ratio compared to the existing layout (See Figure 6). In Eskişehir Case, the new station building mass is rather proportional to the existing layout with 9,750 m² surface area and 27 meters maximum height, and relatively, the use of large glass surfaces creates visual permeability and a lighter mass (See Figure 7).

Figure 6: Location of Ankara HST Station within the urban context (Resource: prepared by the authors)

Figure 7: Location of Eskişehir HST Station within the urban context (prepared by the authors)

Interface

For Eskişehir Case, the boulevard re-arrangement produces a continuity through aligned diverse uses by promoting pedestrian flow and con-

sequently, provides an interface zone along the pedestrian spine where proposed station square appears as a powerful connection point. Although the station, oriented towards the spine, provides articulation towards the city in eastern direction, the same approach is partially considered for the northern-southern direction of the station. Nevertheless, the area has a high potential in both directions; as the residential areas, TCDD housing areas, and mixed-use functions along the Porsuk River at the southern part; and, industrial heritage areas and newly-developing offices, hotels and recreation areas at the northern part of the station. This potential might be utilized with the ongoing works of Eskişehir Municipality for the rearrangement of Ambarlar Street and the transformation of industrial heritage areas (See Figure 8).

Figure 8: Eskişehir HST Station Project (Resource: retrieved from <http://www.uludagarch.com.tr/?portfolio=tcdd-eskisehir-yuksekk-hizli-tren-istasyonu> (11.02.2015))

On the other hand, for Ankara HST Station Project, the continuity along diverse uses neighbouring station area, such as Gazi University, CSO, Cer-Modern, Ataturk Boulevard, and the city centre, and connection points between them is poorly considered. Thus, the new HST Station building appears as the only connection point with loose external linkages instead of an interface zone. Moreover, the car parking areas on the entrances of both the existing and new HST Station prevents the connection between inside and outside of the station (See Figure 9). At this respect, it would be critical to mention that despite both projects are located within publicly owned land strips that neighbor diverse facilities having high potential for interface zones articulating along continuous

lines and connection points, such a potential is under-utilized in both projects. This might be partially related to the project program submitted by TCDD covering solely the station building where the municipality – and relatively, planning process- has no role within the process. On the other hand, the proposal of the public spine in Eskişehir Case is a result of the municipality's initiative after the removal of the railways underground.

Figure 9: Ankara HST Station Project (Personal archive of the authors)

Publicness

Considering publicness, both stations have a high potential due to their location in publicly owned land strips comprising various facilities, nonetheless, the orientation of the Stations towards these facilities is significant to provide publicness. These facilities include cultural areas (Cer Modern and CSO in Ankara; Haller Gençlik Merkezi and Opera in Eskişehir), open green spaces (Youth Park in Ankara; Porsuk River in Eskişehir), Gazi University in the case of Ankara and industrial heritage assets in both station areas (See Figure 4&5). Eskişehir project has a potential to form horizontal relations with the existing area, since the spatial organisation of HST Station Building is comprised of different parts, HST Station, additional offices and Hotel, connected through open spaces, thus, it can be claimed that it has an extrovert orientation. In the case of Ankara, HST Station contains various facilities within single building and therefore, configured based on vertical relations. Thus, it can be claimed that the station has an introvert orientation decreasing the potential for the enhancement of publicness within the area. In addition, the existence of various private functions including shopping mall trans-

forms the station into a controlled, semi-public space. It is possible to state that the extrovert orientation of Eskişehir project has the potential to create a lively and vibrant public realm in long term, with the further interventions. On the contrary, Ankara HST Station may develop into an attraction point as a single building in short term and would compete with the diverse uses at its periphery, and therefore, the production of vitality in the area in long term is highly debatable.

Table 3: Assessment of Urban Design Indicators (Resource: prepared by the authors)

Set of Indicators		Eskişehir	Ankara
Integration	Accessibility	- Intermodal Access	- Intermodal Access
	Permeability	- Enhanced pedestrian flow	- Poor pedestrian connections
	Visual Coherence	- Star-architecture project - In harmony with the existing station area and urban context	- Star-architecture project - In-coherent with the site - Visual barrier
Interface	Continuity	- Continuity along pedestrian spine	- No continuity among diverse uses
	Connectedness	- Connection at building entrance and proposed public square	- Station building as the only connection
Publicness	Orientation	- Extroverted: horizontal relations between diverse uses - Open public space	- Introverted: vertical relations, within single station building - Controlled, semi-public space

Comparative Analysis on HST Station Projects: Eskişehir and Ankara

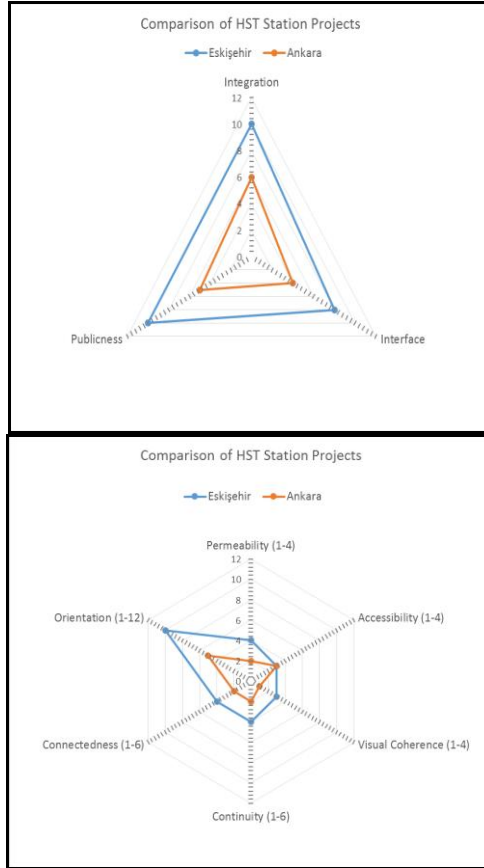
To illustrate a multi-dimensional comparison between the two cases, a methodological approach is developed for this study based on previous models. In this regard, three models are developed in the literature as the 'cob-web' model (Van Melik, Van Aalst, and Van Weesep, 2007), 'tri-axial' model (Nemeth and Schmidt, 2011) and the 'star' model (Varna and Tiesdell, 2010) (Langstraat and Van Melik, 2013, pp. 433-434). These

models are utilized ‘to analyse the social dynamics manifest in public space using qualitative descriptions to create quantified diagrams’ (Van Melik et. al., 2007, p. 40 cited in Varna and Tiesdell, 2010, p. 593). Major limitations of such methods are stated as; the limited number of criteria, results dependence on the allocation of each indicator relatively, and also the dependence on the researchers interpretations (Langstraat and Van Melik, 2013, p. 434), since both identification and calibration of indicators depends on researchers observations (Varna and Tiesdell, 2010, p. 593), while validity can be enhanced by delegating this task to stakeholders or interested members of the public and more quantification of the indicators (Varna and Tiesdell, 2010, p. 593).

At this respect, a similar methodology is developed in this study regarding the pre-defined urban design indicators. For the operationalization, three observable indicators together with their sub-indicators are defined, and then each indicator is scored. In this sense, 12 top scores are given for each indicator while weight of each sub-indicator changes according to their importance. In order to compare the two cases, subjective scoring is conducted to evaluate each indicator based on personal observation, use of secondary data and interviews both with the architectural department of TCDD and architectural firm designing the Eskisehir Station (See table 4).

Table 4: Comparison of Ankara and Eskişehir HST Station Projects (Resource: prepared by the authors)

			Eskişehir	Ankara
Integration	Permeability	(1-4)	4	2
	Accessibility	(1-4)	3	3
	Visual Coherence	(1-4)	3	1
			10	6
Interface	Continuity	(1-6)	4	2
	Connectedness	(1-6)	4	2
			8	4
Publicness	Orientation	(1-12)	10	5
			10	5

Figure 10: Comparison of Ankara and Eskişehir HST Station Projects (Resource: prepared by the authors)

The results of the comparison reveals that, Eskişehir HST Station project is more sensitive regarding all sub-indicators than Ankara Case, while both projects appears to be providing same amount of accessibility. Although both projects needs further reconsiderations for a more sensitive design and planning approach, it can be stated that Eskişehir HST Station project has the potential to enhance both its use and economic value in long term due to the presence of urban design indicators, whereas Ankara project appears to be less sensitive to the enhancement of the use-value. (See Figure 10)

4. Conclusion

Recent redevelopment projects for Station areas, with the introduction of High-Speed railways, open up new discussions in the urban agenda parallel to the restructuring processes experienced in cities in the last decade. At this regard, the emphasis putted on the economic gain along the design and planning process of HST Station projects often results in the depreciation of use-value, as the equally important factor to gain economic value in long-term. Despite the approaches instrumentalizing urban design to foster economic gain, this paper proposed a new framework to find an ambivalent balance between economic and use value within HST Station projects. In this sense, a set of urban design indicators, as integration, interface and publicness, are defined to be considered during the urban design and planning process. In addition to this, a comparative analysis is conducted to assess the presence of these urban design indicators in Eskisehir and Ankara case.

The results of the study reveals that, in order to attain such a balance, the presence of such urban design indicators is a prerequisite while the assessment of each indicator should be handled based on its context. At this regard, the results of this comparative study shows that, in Ankara Case, the design approach for the station is reduced to a single building leading to its competition within its territory. On the contrary, in Eskişehir Case, the project with its extroverted orientation provides new potential for the enhancement of transformation capacity for the whole area. The study also reveals that the main limitation of these projects is TCDD's project description, which is limited only to a single HST station building, while the redevelopment of the station site as a whole is undermined in both projects. Hence, producing an integration and interface with the urban context has left to designer's and Municipality's initiative for further redevelopment plans, which is the case in Eskişehir. However, such a process is not valid for Ankara Case, which also decreases the projects achievement to locate the Station within the urban context. Thus, this comparative research shows that, the partnership including both the local authority, TCDD, designers and also, the public appears as a critical point to consider.

All in all, train stations are no ordinary spaces, and the introduction of HST offers a potential for the development of both the stations and their sites. When considering the increasing role of railways to promote

sustainable environments at present day, the significance of such projects arises as a critical issue to handle. Therefore, to achieve success in these projects' a balance should be kept on use and economic value with the help of urban design tools utilized within the planning process. Such an approach might also provide insights for future projects.

References

- "Interface". *Merriam-webster Online*. An Encyclopædia Britannica Company. Retrieved, 12 February, 2015. <<http://www.merriam-webster.com/dictionary/interface>>.
- Aksoy, E. and Gültekin, N. (2007). The effects of railway and railway station complex on urban development: Ankara Turkey. Congress of the European Regional Science Association, Paris. Retrieved from: http://www.academia.edu/3136760/The_Effects_of_Railway_and_Railway_Station_Complex_on_Urban_Development_Ankara_Turkey
- Başar, M. E. and Erdoğan, H.A. (2009). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'de tren garları. *Journal of Faculty of Engineering and Architecture of Selçuk University*, 24 (3), 29-44.
- Bertolini, L. (1998). Station area redevelopment in five European countries: An international perspective on a complex planning challenge. *International Planning Studies*, 3(2), 163-184.
- Bertolini, L. (2000). Planning in the borderless city a conceptualisation and an application to the case of station area redevelopment. *The Town Planning Review*, 71(4), 455-475.
- Bertolini, L. and Spit, T. (1998). *Cities on rails: The redevelopment of railway station Areas*. London: Spon.
- Bertolini, L., Curtis, C. and Renne, J. (2012). Station area projects in Europe and beyond: Towards transit oriented development?. *Built Environment*, 38(1), 31-50.
- Çetin, S. (2012). A review of the modernizing impacts of station approaches in the early Republican period. *ITU a/z Journal*, 9(2), 89-106.
- Cırık, U. (2005). *A design problem of under-utilized spaces: The case of Ankara-old industrial district*. Master's thesis, Middle East Technical University, Ankara.
- Gehl, J. (2011). *Life between buildings using public space*. Washington, DC: Island Press.
- Gospodini, A. (2002). European cities in competition and the new 'uses' of urban design. *Journal of Urban Design*, 7(1), 59-73.
- Ispalar Cahantimur, A.I., Beceren Öztürk, R. and Celen Öztürk, A. (2010). Securing land for urban transformation through sustainable brownfield regeneration - the case of Eskişehir, Turkey. *Environment and Urbanization*, 22(1), 241-58.

- Koca, G. and Karasözen, R. (2010). Prominent buildings in formation of Eskisehir modern city center in 1945-1960 period. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 10(3), 191-211.
- Kösebay Erkan, Y. and Ahunbay, Z. (2008). Anadolu demiryolu mirası. *ITU a/z Journal, architecture, planning, design*, 7(2), 14-25.
- Langstraat, F. and Van Melik, R. (2013). Challenging the 'end of public space': A comparative analysis of publicness in British and Dutch urban spaces. *Journal of Urban Design*, 18 (3), 429-448.
- Lynch, K. (1960). *The image of the city*. London: MIT Press.
- Madanipour, A. (2003). *Public and private spaces of the city*. London: Routledge.
- Madanipour, A. (2007). *Designing the city of reason: Foundations and frameworks*. London: Routledge.
- Novy, J. and Peters, D. (2012). Railway station mega-projects as public controversies: The case of stuttgart 21. *Built Environment*, 37(3), 128-145.
- Novy, J. and Peters, D. (2013). Railway megaprojects as catalysts for the re-making of post-industrial cities? The case of stuttgart 21 in Germany. *Urban Megaprojects: A Worldwide View Research in Urban Sociology*, 13, 237-262.
- Peek, G.J., Bertolini, L., and De Jonge, H. (2006). Gaining insight in the development potential of station areas: A decade of node-place modeling in The Netherlands. *Planning Practice and Research*, 21(4), 443-462.
- Peters, D. (2009). The renaissance of inner-city rail station areas: A key element in contemporary urban restructuring dynamics. *Critical Planning*, 16, 163-185.
- Peters, D. and Novy, J. (2012). Train station area development mega-projects in Europe: Towards a typology. *Built Environment*, 38(1), 12-30.
- Sak, S. (2008). *Formation of the city image: The role of the train station in the image formation process of Ankara*. Master's thesis, Bilkent University, Department of Interior Architecture and Environmental Design, Ankara.
- Tapiador, F., Burckhart, K., and Martí-Henneberg, J. (2009). Characterizing European high speed train stations using intermodal time and entropy metrics". *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, Part A (43), 197-208.
- Tiry, C. (1999). From Lille flanders to Lille-Europe: The evolution of a railway station". *Japan Railway & Transport Review*, 20, 44-49.
- TMOBB Chamber of Architects Ankara. (2005). *Bina kimlikleri: Ankara, Cumhuriyetin 25 Yılı (Building identities: Ankara, 25 years of Republic)*. Ankara: Çankaya Belediyesi.
- Trip, J.J. (2008). Urban quality in high-speed train station area redevelopment: The cases of Amsterdam Zuidas and Rotterdam Centraal. *Planning Practice & Research*, 23(3), 383-401.
- Varna, G. and Tiesdell, S. (2010). Assessing the publicness of public space: the Star model of publicness. *Journal of Urban Design*, 15(4), 575-598.

Deindustrialized Place in the Narratives of the Former Factory Managers

*

Gyongyi Pasztor¹ - Attila David²

Abstract

In Romania a very fast deindustrialization process took place in the late nineties. Presently, the spectacular ruins of former economic system are the most significant and discrete witnesses of the former socialist period. The post-socialist transition combined with the post-modern turn had a devastating impact on industrial areas in big cities. Many of the former “stars” of the forced socialist industrialization process (mills, factories, huge manufacturing plants) now are ruined or run-down, sometimes close to city center – seen by many but visited or used by the few.

Cluj – known as informal capital city of Transylvania, the richest region of Romania – has many unused factory buildings both in remote derelict zones and in inner city ring. Many socialist factories stand alone as silent witness of the recent past. In our research we selected the huge abandoned former multi-industrial complex of the Heavy Equipment Factory (Combinatul de Utilaj Greu, CUG). CUG is a very special locus in Cluj’s urban landscape and a notorious element of mental maps specific to the average Clujean inhabitants.

In our multidisciplinary research we are reconstructing narratives specific to these abandoned industrial sites using the narratives of the former factory managers and photography essay, anthropological and picture-writing toolkit – visual techniques, life histories and social discourses.

Keywords: *deindustrialization, abandoned spaces, reused spaces, visual anthropology, urban problems*

---

¹ PHD, Babes-Bolyai University, Cluj, Dept. (gyongyipasztor@gmail.com)

² Photo essay, Babes-Bolyai University, Cluj, Dept.

Introduction

Deindustrialization and delocalization are general, almost “normal” phenomena of globalization (Singh, 1989; Kollmeyer, 2009). However, countries in the former Soviet Bloc, and implicitly Romania are in a somehow different position due to their particular historical path (Bartha, 1998). In this paper I do not intend to uncover the causes that led to deindustrialization in Romania; rather I present various approaches designed by individuals who lived and experienced the social processes in question, and whose life paths and carriers strongly relate to these new process but also to industrialization. Describing and understanding these phenomena provides an indispensable context for the interpretation of what interviewees lived and recounted: managers in former socialist factories, which practically have become huge industrial ruins or brownfield type urban areas (Alker et al. 2000) brought to life only by memories and nostalgia.

In the following I describe forced industrialization and deindustrialization as it unfolded in the particular case of Romania. Next, I succinctly present the theoretical, conceptual and methodological frame of the paper. Finally, I sketch the main micro-level structures of narratives referring to the central topics of nostalgia (Strangelman, 2013) for the Heavy Equipment Factory (Combinatul de Utilaj Greu, CUG from now on) of Cluj, Romania. The photo essay correlates with the description provided.

Theoretical and methodological considerations

The present article is an empirical one. The UBB, Cluj, Department of Sociology carries out an on-going research on derelict industrial places and memories attached to these spaces; based on face-to-face semi-structural interviews conducted with former top-level executives working for CUG in the socialist period. This method was combined with visual method (photographs showed to the respondents) in order to gain further narratives on present-past coordinates. All these were triangulated with several visits to the site, observing the place and having informal discussion with people met there (passengers, iron-gathers, guards, local workers).

The questions were focused on the history of the CUG, personal experiences, daily routines of the respondents, social relations and possible

solutions for the future. In fact the intention was to catch and trace the structures of nostalgia embedded in their interpretations and narratives. In this respect I adopted the techniques developed by Jorgensen-Phillips (2002, pp. 5-6) and Peter (2014).

Theoretically I adopted the symbolic-interactionist perspective (Zenden, 1988) to find out how the specific narratives build around the social history of this socialist economic plant are mentally constructed and narrated. Practically I tried to structure the inner logic of the way in which the respondents attach different meanings to CUG, based on their specific personal professional carrier and life cycle during industrialisation and deindustrialisation. In my assumption any "talk on CUG" can be considered a "nostalgic talk" (Strangleman, 2013), a socially constructed reflection in which the industrial past and deindustrialised present are perceived, experienced and verbally presented.

Based on the specific literature (see Alker et al., 2000; De Sousa, 2006) the space occupied by the CUG's ruins can be considered not only a brownfield (Kunc et al., 2014), but also good opportunity for collective nostalgia, a good chance to grab discursive interpretation, reinterpretation and representation of industrialisation and deindustrialisation processes. This is possible because CUG was the biggest industrial plant in Cluj/Kolozsvár, and a large part of the population was closely connected to it. Topics like the "CUG's sudden disappearance" or "deliberate destruction", the "robbery and confiscation" of socialist industrial plants are present on daily basis in local public debates and discourses specific to the shranked working classes and the growing segments of "losers" of deindustrialisation. Doing so the social and cultural significance of industrial change is revealed through the lenses of collective memory (Strangleman-Rhodes-Linkon, 2013) specific to the group – the former top managers, among them several successful businessmen.

In plain English I think that the social relevance of any kind of "smokestack nostalgia" (Strangleman, 2013, p. 23) is high, especially in the context of present economic crisis.

My research questions are the following: How the former top managers interpret the social history of CUG? What kind of nostalgic memories are constructed from different social positions?

Industrialization in Romania – between modernization and communist social change

Industrialization has already been a key word in socialist economy, right from the moment when Romania assumed to pursue planned economy (Culic, 2005, Deletant, 1997). The Romanian state wanted to transform a mainly agrarian country in an industrial one (Hitchins, 2004) along with other dimensions of transformation such as: developing an efficient economy, erasing regional disparities, and social development (at least on the level of social and economic indicators). Developing extraction industries, complex mechanization, developing heavy industry (metallurgy, and construction of heavy equipment), and automation of production processes were the focal points of the plan.

Among others, industrial production reflects the emphasis put on developing heavy industry. Total industrial production output in Romania increased 44 times from 1950 to 1989 in a pace of industrial growth of 10,2% per year.³ The pace of growth was more rapid until 1980, before it fell to 3,3% per year for the period between 1981-1989 and 2,6% per year from 1986 to 1989. Industrial production per capita increased as a direct implication of investments in heavy industry, and in industry in general. For example, production of electricity increased from 130 to 3276 kWh, coal extraction from 239 to 2871 kg, number of footwear from 1 to 5 pairs, meat from 9 to 30 kg, fridge from 1 (in 1960) to 20/1000 inhabitants, automobiles from 1 (in 1960) to 62/1000 inhabitants, etc. People often mention the special case of increasing production of steel, which in 1988 reached 621 kg per inhabitant, exceeding production in countries like USA (363 kg), Sweden (577 kg), and France (319 kg). However, in spite of the given development and progress, purchasing power of workers' income in 1938 was 1,9 times higher than in 1963.

With his accession to power in 1965, Ceausescu amplified the plans for industrialization (Hunya et al., 1990). The rate of accumulation in industry is extremely high (11,8%) for the period between 1965-1970, and

---

³ Statistical data on Romanian economy for the period between years 1950-1989 has to be used with great caution, because they had a powerful role in propaganda. Thus, to avoid the lack of accuracy concerning these data, we used data from the Statistical Yearbook of Romania for 1990, which contains also some data recalculated for the period under analysis.

investments reach a share of 47,5% in the total investment of the state. The 5 year plan for 1971-1975, adopted at the tenth Congress of the Romanian Communist Party in 1969, stated the following: "intensive increase of production forces, creation of an advanced economy, modern industry and agriculture, sustained development of science, education, and culture, raising the level of material and spiritual wellbeing of workers, permanent development of relations of production and of the whole social organization (Law nr. 10/1971 of 21/10/1971). The plan enforced significant increase in economic production for the next five year. This represented the start of "creating the multilaterally developed socialist society," which later became a real obsession of the communist leader. The plan imposed huge investments in industry, in great economic projects especially in domains such as metallurgy, petrol industry, chemical industry and heavy equipment industry. There were 2102 industrial enterprises in 1989, which meant 444 more units compared to 1965. Compared to 1945, the number of industrial units doubled by 1989. Fixed funds of Romanian industry reached 0.4 billion USD⁴ in 1945, representing 19,45% of the total fixed funds of economy. This sum had been constantly and rapidly raising from 183,5 billion USD in 1980, representing a 44% share in the total funds. Until 1989 fixed funds in industry reached the sum of 401,3 billion USD. In the same time, working population grows from 4,69 million persons to 8 million, and the number of workers employed in industry increased from 1,8 million (36%) to 3,74 million.

Imposed industrial policies implied significant movement of labour force to new industrial centers and implicitly a raise in urban population. The percentage of urban population for the pre-socialist period was extremely low, well under the level in other European countries. In 1930, the share of urban population was only 21,4% (142 towns), the majority of population dwelling in county seats (Cucu, 1977). In 1948-1989 urban population grows with more than seven million persons, meaning a percentage increase from 23,4% to 54,3%. Migration to old urban centers accounted for part, but not this entire increase. Administrative change,

---

⁴ We calculated the exchange rate for Leu and USD according to the Disposition nr. 5 issued by the National Bank in 5th of August 2003, which established official exchange rate for the period from 1945 to 1989.

meaning changing the status of some localities and declaring them towns accounted for the other part of the increase. This latter case was especially true for mono-industrial settlements. In 1948-1989 the number of cities increased from 153 to 260 (Pasztor, 2013).

The strategic decision to build industrialization on heavy industry generated asymmetric investment, which was detrimental to population consumption. The process was implemented with high costs regarding sectorial and social unbalances (Tismaneanu, 2008). One of the negative consequences of accelerated development in heavy industry was the allocation of massive investments for fixed funds and of extending the functioning life of equipment. This also meant that equipment were kept functioning after they passed the life of normal functioning. Thus, increasing investments funds was simultaneous with increasing the level of physical and moral wear of technology. Technological replacement and innovation was insignificant. Working with machines that were worn off had an uncalculated effect, namely it meant increased costs for maintenance and repairs (Tismaneanu, 2008). Funds allocated for maintenance and repairs grew steadily from 4,5 billion USD in 1975 to 17,9 billion USD in 1987. Regarding the functioning life of industrial equipment, the average in case of Romania was around 20-30 years while in USA and Japan was 5 to 6 years and in the USSR was 12,5 years (Ionete, 1993).

Another negative implication of Romanian type industrial policy is the particular specialization on some industrial domains such as: heavy machine construction, electricity and heat, fuel, chemical industry and metallurgy. Given the explosion of prices for sources of energy on the global market in the beginning of the seventies, extensive development led to increased cost of production and decrease of profit. Moreover, in some cases these domains recorded losses supported by state budget. In the same time, preferential investment in industrial branches promoted by communist policies meant also diminished concern for other industrial domains such as food industry. In 1980-1989 the Romanian state allocated less than 5% of the total investment in industry. Consequences appeared instantly: decreasing supply of food led to decreasing consumption and lowering standard of life (Ionete, 1993). Thus Romania socialist industrialization generated a distorting effect: it did not produced

wellbeing, but quite on the contrary, after a short period of growth it led to drastic impoverishment of population (Tismaneanu, 2008).

Although utilization of production of industrial capacities in the eighties was below 80%, construction of industrial enterprises did not cease. In 1989, Romanian economy worked on 21400 objects of investment worth 311,8 billion USD, which was well beyond the implementation capacity of the state. In the same year, the state would had needed supplementary funds worth 104,4 billion USD for meeting the objectives and starting production in the facilities planned to be finished that year.

Cluj – “city of CUG”

Cluj is the second largest city in Romania, the historical capital of Transylvania, is one of the most important economic, cultural and administrative centers of Romania. The number of inhabitants increased significantly in the 20th century, it grew more than five times in 100 years. Today, the total population of Cluj is of 324 thousand inhabitants, while in 1989 it was of 328 thousand inhabitants. The main source for population growth was the rural-urban migration. Approximately 145 thousand newcomers settled in the city in 1945-1989 (Pasztor, 2012). This process was directly linked to industrialization.

Cluj qualified for an important economic, industrial and educational center in the XIX century and became a pole of industrialization imposed by the particular plans of the socialist regime. In 1989, there were no less than 32 industrial units in the city, the majority of them built in the period from 1959 to 1982. Manufacturing is the main industry of the city with extremely varied profile: from food industry, trough footwear, paper, textile, hosiery, and cosmetics to heavy industry (machines and equipment). The number of workers varied from a couple of hundreds (textile and silk, milling and bakery, cosmetics) to units employing more than 10 thousand workers (Clujana, Leather And Footwear Factory and the Heavy Equipment Factory).

Change in the occupational structure of the population was one of the most visible effects of industrialization. Occupational structure was composed by the following: workers in industry made up 48,1% of all workers in 1956, public servants and intellectuals 37,5%, agricultural

workers 7,6%, and craftsmen 5,31%. In 1989 out of 108.904 workers in Cluj, 81.113 were employed in industry, out of which 77.531 (71,2%) were workers. The permanent growth of population and of those employed in industry was characteristic to socialism. The change of regime was followed by a significant restructuring of the occupational structure (see Pasztor, 2014).

Along with other huge industrial sites the Heavy Equipment Factory was one of the sources of pride of local socialist industry. In 1970 in Cluj the state established a factory which produced energy equipment, especially steam boilers, hot water boilers and special destination boilers, burners and equipment for heating systems. Following the decision of central government and in line with the new economic policies imposed at the X-th Congress of the Romanian Communist Party in 1969, the state decided to build new heavy machinery and equipment factories in three regional centers: Bucharest, Iasi and Cluj, the "capital" cities of historical regions. In Cluj, they found a site in the northeastern periphery of the town to materialize this investment. During the extension in 1976 the administration builds the facilities for building machines for metallurgy and to build iron foundry. They also build other utilities for the industrial site: station for compressed air, oxygen factory, tool room station, internal railway, etc. The industrial site occupied 70400 square meters and had 86 km of railway. The factory had been permanently developed until the end of the nineties when it employed 10.600 persons (CUG archives). The factory produced complex energy equipment, equipment for working hot steel, heat treatment furnaces, ladles, casting machines, blasting equipment, rolling stands, other lines of continuous casting machines, mechanical presses, cutting presses, hydraulic presses, mechanical presses, stamping both for internal use and for export (mainly for the USSR).

Deindustrialization seen by CUG's Failure

What was the cause of death for this industrial colossus? "Stillborn, childhood disease or juvenile accident"? What is born from the ashes of socialist industry? These questions have various answers and explanations, but no certain diagnosis. Industry started to fall right at the beginning of 1990, the starting moment of transition from planned economy to

market economy. It is also the period when Western societies try to globalize industry. In 1990 Romania had 8,1 million employees out of which 47,1% in industry. The number of employees decreased to 4,4 million in 2014, out of which 31,1% worked in industry. Counties with huge industrial sites are exactly those where the decrease in the number of employees was the most significant. There remained only hundreds of employees where thousands of them used to work. For example, there were 31.000 employed at Sidex Galati in 1990; until 2013 the number of employees had fallen to just over 7.000. 20.000 people worked at Metallurgy Factory in Hunedoara in 1990. Until 2012 only 600 remained. UCM Resita had the same dramatic fate: in 2013 almost only 1.500 employees worked in the factory out of 16.000 employed in 1990. In Campia Turzii 200 workers continued to work in 2013, while in 1990 the number of workers was 10.000. UCM Resita, the oldest factory in Romania also recorded drastic cut in personnel, in the same way as factories in Hunedoara, Campia Turzii, Calarasi or Ramnicu Valcea did.

Abrupt decline in industry forced Romanians to seek alternative survival strategies. One of the most significant of these proved to be migration. In the first period of transition, migration was mostly internal from rural to urban areas (Rotariu–Mezei, 2009; Pasztor–Ercsei–Csedo–Geambasu, 2003) followed later by a real exodus of labor force seeking jobs in other countries. Between 1989 and 2012 stable population in Romania decreased with more than 3,1 million inhabitants. Migration is responsible for more than three quarters of this population decrease. According to official statistical data, more than 2,3 million Romanian citizens were abroad at 1st of January 2013 for at least twelve months. In a report published by the International Organization for Migration they estimate that 3,5 million Romanian citizens were working abroad in 2013. Unofficially, the number of Romanian workers abroad could reach 4 million.

The collapse of social industry had an impact on Cluj too, although its implications were not so devastating as in the case of other mono-industrial cities exactly because Cluj maintained a more balanced social, economic and industrial profile.

Although the population of the city is relatively stable after 1990, looking at migration patterns we observe that 16800 persons left the city between 1990 and 2002. Newcomers compensate for those who left town.

However, change of occupational structure is more than telling: in 1989, the share of population employed in industry was 74.5% (out of the total employees), the percent fell to 47 in 2002, and to 31.1% in 2011. Along with restructured and/or privatized former socialist factories (such as Clujana, Sanex, Iris or Napolact) now we can find new ones established by foreign or local investors.

Similar to many other socialist factories and plants, the CUG went bankrupt in spite of restructuration and privatization. The site is a huge industrial ruin, a brown-field, except for some small halls used for storage and office buildings that are in use even today. The records show that Cluj has 17,9 hectares of brown-field. One third is located at the site of the former CUG (Filip–Cocean, 2012). It was an attempt to “save” the factory as early as 1991. They tried to divide it in eight smaller enterprises according to their domain of activity; for of them merged in 1991 and became again CUG. In 2004 and 2005 the economic units were privatized. However, production has almost stopped due to lack of investment. Fortress was the most long-lived company. Ukrainian corporation “Dobas Industrial Union” Donetsk bought their majority stakes

Longing for what? Nostalgia and the structure and content of typical narratives

During the present phase of the research I interviewed part of the former top-level executives of CUG. I sought answer to two main questions: How the former top managers interpret the social history of CUG? What kind of nostalgic memories are constructed from different social positions? Having in mind the aim I adapted text analysis techniques elaborated by Jorgensen–Phillips (2002, pp. 5-6) and Peter (2014). First, I identified the main topics, and then I looked for typical narratives by identifying their structure. We analyze narratives about the factory according to these types.

After analyzing the discourse of the interlocutors we may state that the general tone of the discourses is nostalgic (Strangleman, 2013), even though the object and content of their speech are significantly different. The first type of discourse, named apologetic, uses economic terminology to describe the factory as an organic unit, and does not refer to the relationship between the factory on the one hand and the society or the

city in general on the other hand. The main actors in this discourse are institutions and their structure, organization and the position of the speaker are less important being assimilated to the position of the institution. It is an excusatory discourse, which blames post-socialist society and unfavorable context for the collapse of the factory. It nurtures nostalgia for the factory and its glorious days. It is typical for persons whose lifecycle closely links to the factory. Typically, these persons continued to work in the factory even after its restructuration and/or privatization.

The second type of discourse, named adverse, employs social terminology. In this discourse the city and the society serves as reference point to situate the factory. The main actors are individuals with proper names, actors who shape social and economic processes; individual positions are nominal, recounted in a system of relationships with other individuals. This discourse is critical regarding socialism and the organization and functioning of the factory; it finds the cause of collapse in lack of vitality of the centrally planned economic system and in the absence of individuals who might have change the fate of the factory in the context of incipient market economy. Nostalgia targets social relations at a certain moment of life and youth. Individuals who developed a carrier outside the factory after 1990, some of them becoming important entrepreneurs at local or national level, are more prone to voice this discourse.

The main topics of discourses are linked to the history of the factory in the following way: relation with the city, as site, beginnings, the golden age of the factory – stated in terms of technology, efficiency, main problems concerning daily work, reflections on individual position; decline of the factory, viability and evaluation of present day situation. In the following pages I describe the content of the discourses relating to the topics mentioned above. I illustrate the findings with quotes from interviews. It is worth mentioning that although recounted topics follow the evolution of history of CUG, evaluation is a present day activity and follows a general view on and evaluation of the overall situation

Cluj, as a site for CUG appears in two different forms in the two separate types of discourses. According to the adverse discourse the city has a central role; it is the context in which the factory exists. Often, evaluating the situation depends on the factory's utility or lack of utility from the perspective of the city.

"It started on the site where people used to have their vegetable gardens ... It was the best vegetable producing region of Cluj ... since I managed the garage, I went with the chief executive when they took the land from the gardeners. Well I experienced the catastrophe right then, they took away their best land. It was the place where the small boiler factory was built at the beginning."

On the other hand, according to the apologetic discourse the role of the city is minimal, in some cases even lacking any kind of reference. In the relation between the factory and the city CUG has absolute primacy, the discourse refers to the city as environment where the industry can or cannot take shape and develop.

"All wanted to keep Cluj as a university town, because its industry was outdated. Some died indeed. ... Others are dying of a natural death, others ..."

"There are also local geo-political contexts. Transylvania did not have such a powerful industrial structure. Moldova did not have either. They chose Iasi for being the center, even though it was near the border. Cluj benefited from the fact that there were many people around Cluj ... plenty of unemployed labor force and this was an opportunity to give people a job."

Evaluation of the beginnings in the history of the factory usually coincides with the beginning of an individual career in CUG. In some cases, the seventies are the beginning, when the factory is established. In other cases, beginning is the period of extending production and establishing the plant, or a later beginning appears as the moment of encountering production activity. Discourses do not differ in accordance with the moment of arrival at the factory, but according to a perspective from the present, depending on how one evaluates the present situation. The apologetic discourse underlines mostly the unfavorable economic and social context when CUG was established, passing over this situation being impossible.

"So, the factory was built on solid foundation and did well until they started to extend it with the heavy equipment sector in the seventies and eighties."

"When we started to work here, we should have built some very special heavy presses ... when we finished the documentation, they came here and took away the project and gave it to Iasi ... So, CUG was born dead ..."

Regardless of the moment when people faced production of heavy equipment in CUG, the adverse discourse stresses high-level technology and modernization of relations of production and considers highly important the very existence of the factory.

“Our generation, we had a chance that time, it was a shortage of technical staff and the organization in the factory with the perspective of becoming a foreman, manager, engineer. It started to be concerned with market research, with knowing what market demands, instead of rudimentary planning they employed a more advanced way of thinking, adopted new technology, very modern ones”

One of the common elements in the two discourses is the one about technological endowment of CUG. Both discourses consider them being up to date at least in the beginning. Discourses differ in evaluating the efficiency of this technology and the way they were put to use. The apologetic discourse is very positive regarding adopted technologies and sees no mistake in implementing them. The result was raised productivity and very good working condition in socialism.

“Back than it was one of the most powerful technical and technological endowments. The technical base allowed for the adoption of very modern technologies. We assimilated pioneering technologies... So, there was no lack of knowledge or working conditions, which were one of the best.”

Although appreciates the high level of technology, the adverse discourse stresses dysfunctions in adopting them. It narrates moments that show how the technology did not translate in higher efficiency or better working conditions.

„They were huge, programmed equipment controlled by computers, people just sat in a chair and everything was done that way. We had machines that never worked, because prior to installation some steal all their interesting parts. Machines arrived in a huge hall. They had silver contacts, because they were hard to burn. It worked on high voltage ... and every interesting part disappeared. Some machines were never installed. ...”

“The factory had the latest machines. They came from Japan, Toshibas. Computer controlled, programmed machines, we had no clue how to use them. So, Japanese asked for people to train them. But who were the ones to go to Japan? Not the workers, but members of the party, party leaders who had noth-

ing to do with all this. Every big boss went to Japan, seizing the given opportunity. They went and visited Japan, came home, and we did not have anyone to install the machines, and some they had to send other people ... half a year later they still did not know how to work with this machine. ..."

Efficiency comes into discussion when talking about two main topics: central planning and the relation of CUG with the imposed plans and exports as a way to confirm efficiency and quality. Organization of centrally planned economy rested on the USSR model of a system of management based on plan. The first plan in Romania appeared in 1949, and the plan in 1950 followed it shortly. Later the party adopted the five years plan, the first of them elaborated for 1951-1955. Others followed in every five-year until the collapse of socialism (Tismaneanu, 2008). Directives in plans trickled down in programs and concrete actions and planners decided both on what to produce and on the amount, thus they also established the market for these products.

The apologetic discourse is excusatory regarding this mode of economic organization and stresses its positive dimensions, the main reason being the amount of investments from the central budget.

"The management was centralized, so the decisions regarding development were taken centrally and I want to say that it seems normal to do things in this way. Because allocations from the budget were huge, and no matter what you could have done you could not have that kind of money in such a short time to establish such great production facilities.."

"We had a great opening. You should know that when Mocuta was party secretary followed by Moga and Ilorca was responsible for economic matters, a man who came from industry and had a different idea on the need for development."

The adverse discourse is on the contrary more objective regarding central planning. It states a critique in relation to the society that accepts central planning and underlines lack of responsibility on the part of those mandated to implement the plans coming from the center.

"It was easy; you did not need to think much. The responsibility of people was to manage the plan in a way that led to meeting the targets. There was a game. Of course, everyone planned more, to achieve something. And of course we had to report that we exceeded the plan."

“Distribution of work tasks came from above, from the ministry. The work was distributed 100 per cent, and we have to acknowledge that everything was in order during communism ... we have to acknowledge that this country can only function under dictatorship...”

In this context, people mention often day-to-day problems in the factory. These problems related to meeting the objectives and targets contained in the plan.

“The biggest problems were linked to meeting the plan. How should I put it? The program had values and indicators... its base came from below. It depended on the number of commissions, employees you had, technical possibilities, everything was linked. And you knew what was the working norm, how much resources you consumed, how long one stood on the machine, how it worked. All of us took care that the important points overseen on several levels.”

One of the discursive elements that prove efficiency is the one of exports. It serves as a justification or on the contrary as a dismissal of centralized planning's efficiency, and the quality of products. The apologetic discourse is still positive regarding the organization of work and production, and proves this favorable evaluation by the quantity of exports. The apologetic discourse has the following logic: the system works well, professional relations are correct and all involved fulfill they responsibility at their level, the objectives are met and the quality of goods is good for export.

„In a certain period, more than half of what we produced went for export. The quality of goods was correct, and the goods were demanded on the market. Demand was high especially in Russia. There were special chambers of commerce linked to ministries we worked with, and no contract had been signed without our participation.”

The adverse discourse treats objectively the existence and quantity of goods produced for export. However, they consider exports as part of the centrally planned economic system in Romania and in the partner countries of the former socialist bloc. The approach gives more relevance to the quality and utility of products than to meeting targets.

“Most commissions, orders came from Russia. The executive manager negotiated contracts, but of course, the ministry mediated the negotiation. Prices

were good. Later we found out that they bought product they did not need and melted them. So, the material obtained in this way was cheaper than the cost of extraction. Of course there were cases, when they put their trademark on even before taking the product away and sold it ..."

In line with the particular feature of this discourse to personalize processes we find examples that show how relations with external partners worked.

„And then came the Russian delegation and signed the contract. It worked like this: four or five Russian men came here, they were given anything they wanted, not to mention alcohol and women ... CUG had a dwelling for protocol, and there were protocol women in CUG who give the Russians everything they wished until they signed the contract... Russians were undemanding clients."

All of the interviewees evaluate their personal situation in a positive light. The evaluation contains elements of professional successes and of personal fulfillment. Differences articulate depending on the relevance attributed to the length one worked in CUG. While in some cases professional success is linked to the golden ages of the factory, in others the period is just a phase in professional and personal life followed by sometimes more important moments after 1990.

„The period when I came to CUG was a cause for pride. What CUG had done, no one did. Well, thank God I saw how they work abroad or in other factories, but CUG was similar to Iasi, Craiova, Bucharest, and Timisoara, was well-endowed technically and had a lot of money."

"There are many divergent opinions, but things were good for me. How to put it, I never considered that it was about work... There were also places where one had to work hard, for example, some of the workers lost their hearing. It was difficult for some of us. But not for me."

Decline of CUG is an important part of the narratives. Every person involved in the history of CUG tries to explain how and why the factory collapsed. There are two main topics in this respect: viability on the one hand, and causes and responsibilities on the other. The apologetic discourse considers that viability is unquestionable. The death of the factory

is rather an accident caused by the post-socialist system, which did not want to support local industry.

“It would have been viable, because where they wanted to keep factories of this type, as for example in the Czech Republic, they survived. In East Germany, this kind of factories survived even though they were less endowed. They adapted, they appropriated new technologies and better machines and met new requirements. Others privatized too, but for example in the Czech Republic, they took care to keep golden shares, and they had veto in actions that did not serve their interest. Most of the factories privatized in Romania become very small.”

The adverse discourse speaks about the lack of any changes for CUG to survive, because centralized planning kept it alive both in its internal and external relation in the socialist period. It is too large and cumbersome, and does not have a market in the context of market economy.

“I truly think that CUG could not be viable after 89. The smaller factory could be an independent one, a well-maintained factory that could have done well. But as CUG, it did not work, it never worked. I tell you, it was born dead.”

Thus, interviewees seek causes for the collapse of the socialist industrial colossus according to their general perception and idea of the situation. The apologetic discourse speaks about the post-socialist period in general as the responsible for the fate of the factory at systemic, institutional and personal level.

“After the abolition of planning centers, although they were not a bad thing, you could find them in West too. They had general plans with 6, 7, 10 units, and they knew better how to divide together with planning and research institutes. They knew what to produce ... They abolished these centers and reduced their activities. The ministries had no power to do something. Then better machines came from the West, they lost commissions and orders and if you do not have what to do, people leave.”

“So, central administration elaborated a good strategy, but you know, long term plans go up to a point, then control is lost, people change, and you do not know what can happen. The revolution, not only social, but also technical, technological revolution determines which one survives. Especially that CUG, as an idea has been designed to do absolutely all things from the beginning to the end.”

„It was a wrong policy, and the union members are the ones to be blamed. I have never tolerated them. When I was the general manager, I never negotiated with unions. Well, we talked, but when they told me stupid things, I did not listen to them. If they had real arguments, we discussed. They only asked for something. Everyone can demand. Well, tell me who are you, and what arguments do you have?

The adverse discourse sees collapse as inevitable. Only centralized planning made kept the factory alive because of continuous investments regardless of efficiency. Creativity in management saved the company for a while. The collapse begun when they left.

„The end of CUG begun when the general manager left. When his son left the country he was pushed aside. From that moment CUG did not work. There were big problems. The time came that CUG did not melt ore but scrap iron. They collected scrap iron from around and put it in the furnace and melt it. They looked at what they got and so on. Quality was a big problem. ...”

Generalized theft is a common element of both discourses on the topic regarding the collapse of the factory, and the collapse of other factories. This explanation resting on ignorance, lack of interest and stolen resources is more general. Not only interviewees, but also the Romanian society on the whole subscribe to this explanation.

The factory is sold; they destroyed it for good. There are about 30-40 distinct factories, firms. I have just spoken to the former party secretary at CUG, he was an important person back then, and I told him that I would confiscate the wealth of those who destroyed the factory and send them in jail. Until the revolution, Clujana, Unirea had good reputation, they exported goods, Technofrig did everything in diary ... They were esteemed factories, and they collapsed on their own. It is not true. People did steal the factories.

All interviewees consider the factory's present situation a dead end. Division and privatization were not a solution for CUG; they only postponed bankruptcy. The huge tip brown-field area should be reconsidered from the perspective of the city as a whole.

„I have seen in Germany that they transformed smaller halls, not quite as big, in theatres, so these structures are good, you have to polish them inside,

and to make them look a bit better outside and you can do something with them, but you need to put something in, so the investment is rather big. It is easier with these new technologies even if you start from scratch."

Conclusions

CUG's case is not a singular one, maybe an exception only by size and the great number of employed involved in the deindustrialization process took place here. Over ten thousand fired looking for new possibilities to cope with the suddenly changed social and economic context. Many of them returned to the nearby rural settlements where they come from, some of them starting new businesses or fled Romania just like that. Our research subjects represent a very narrow and interesting even exclusivist social group, far from everyday life economic troubles experienced by the large masses of GUG's former worker classes. Some of them continued as manager of the newly privatized plants, other retired, and a few of them become members of the emerging super rich new capitalist class putting into practice the experience accumulated during socialism in the new context.

However as a conclusion I can state that the local deindustrialization process produced a social "wound" in their case, too: mentally all of them remain strongly connected with their previous working place transformed into a simple physical locus, being derelict, abandoned and barely used...

Bibliography

- Alker, S., Joy, V., Roberts, P., & Smith, N. (2000). The definition of brownfield. *Journal of Environmental Planning and Management*, 43(1), 49-69.
- Barta Gy. (1998). Industrial restructuring or deindustrialisation? *Social change and urban restructuring in Central Europe*. Budapest: Akademiai Kiado.
- Cucu V. (1970). *Orasele Romaniei*. Bucuresti: Editura Stiintifica.
- Culic, I. (2005). Re-writing the history of Romania after the fall of communism. *History Compass*, 3(1).
- Deletant, D. (1997). *Romania sub regimul comunist* (original title in English: "Romania under communist rule"). Fundatia Academia Civica.

- Filip S., Cocean P. (2012). Urban industrial brownfields: Constraints and opportunities in Romania. *Carpathian Journal of Earth and Environmental Sciences* 7.4
- Hitchins, K. (2004). *Desavarsirea Natiunii Romane*. Mihai BARBULESCU, Dennis DELETANT, Keith HITCHINS, Serban PAPACOSTEA, Pompiliu TEODOR, Istoria Romaniei, Ed. Corint, Bucuresti.
- Hunya, G., Reti, T., R. Sule, A. & Toth, L. (1990). *Romania 1944-1990. Gazdasag- es politikatortenet*. Budapest: Atlantisz-Medvetanc
- Ionete, C. (1993). *Criza de sistem a economiei de comanda si etapa sa exploziva*. Bucuresti Editura: Expert.
- Jorgensen, M., Phillips L. J. (2002). *Discourse analysis as theory and method*. London: SAGE
- Kollmeyer, C. (2009) Explaining deindustrialization: How affluence, productivity growth, and globalization diminish manufacturing employment1. *American Journal of Sociology*, 114(6), 1644-1674.
- Kunc, J., Martinat, S., Tonev, P. & Frantal, B., (2014). Destiny of urban brownfields: Spatial patterns and perceived consequences of post-socialistic deindustrialization. *Transylvanian Review of Administrative Sciences* 41 (E), 109-128.
- Pasztor, Gy., Ercsei, K., Csedo, K. & Geambasu, R. (2003). A kolozsvari elsogeneracios varoslakok. *Erdelyi Tarsadalom*,(2), 67-84.
- Pasztor, Gy (2014). Territorial aspects of social inequality in Cluj In. Losonc A, Ivanisevic A Socio-economic aspects of inequality, University of Novi Sad - Faculty of Technical Sciences pp. 111-129.
- Peter, L. (2014). *Football and society in Romania. Issues and problems in soccer discourses*. University of Jyvaskyla, academic dissertation.
- Rotariu, T., Mezei E. (1999). Aspects of the recent internal migration in Romania. *Romanian Sociology* (1).
- Singh, A. (1989). Third World competition and de-industrialisation in advanced countries. *Cambridge Journal of Economics*, 103-120.
- Strangleman, T. (2013). "Smokestack Nostalgia," "Ruin Porn" or working-class obituary: The role and meaning of deindustrial representation. *International Labor and Working-Class History*, 84, 23-37.
- Strangleman, T., Rhodes, J., & Linkon, S. (2013). Introduction to crumbling cultures: Deindustrialization, class, and memory. *International Labor and Working-Class History*, 84, 7-22.
- Tismaneanu, V. ed. (2008). *Raport final. Comisia prezidentiala pentru analiza dictaturii comuniste in Romania*. Bucuresti: Humanitas.
- Zenden, V. (1988). *The social experience: An introduction to sociology*. New York: Routledge.

Understanding The Sense Of Place In Historic Urban Quarters: The Cases Of Buyuk Han, Nicosia, North Cyprus And Madar Shah Caravanserai, Isfahan, Iran

*

Soad Abokhamis Mousavi¹

Abstract

There are places in many cities, which give a sense of place and identity regarding to the historical background and the cultural association that they provide. Important elements of the cities, which make them appealing and give them charm, are always located in an integral part of the city; and contribute to the visual and functional qualities of the city. Additionally, revitalization of the city centers is an important part of the revitalization of the whole city, since the historical parts are often located in the center of cities. To generate this study, literature surveys and observations have been done. The author has taken photos during the observations, plans and section has been provided. This study aims to develop an understanding of the term "sense of place" in historic quarters; specifically for BuyukHan, located in Nicosia/ North Cyprus, and MadarShah Caravanserai in Isfahan/ Iran. Since both places hold a long history and consist of specific architectural characteristics, these two buildings have been chosen as case studies. BuyukHan has a stone structure with Ottoman architectural style, which belongs to the 16th century, while MadarShah Caravanserai is a Safavid style building constructed in the 14th century in Isfahan, Iran. However, sense of place is capable of making the understanding of architecture a lot easier. People and architecture are both attached to past and present, and thus to understand the past events and sense are always an attraction for the people, in order to know what had happened in the past. Sense of place includes answers to such question. Architecture potentially reflects different eras, traditions and cultures of those eras. The study show that the most important physical characteristics in recognition of Caravanserai and its place in the historical context is the efficiency of its dimensions, proportions, shape and spatial relationships. Regarding to the proposed topic, the paper will first bring definitions for the terms meaning and place, with the help of various form of explanation.

By taking two forenamed building as examples for understanding the sense of place, this paper at the end will propose a model and framework for the architectural designers to become able to help users generate sense of space in their design.

Keywords: *sense of place, BuyukHan, MadarShah, Caravanserai, architectural characteristics, historic urban quarters.*

---

¹ Department of Architecture, Eastern Mediterranean University, Gazimagusa, TRNC
(soad.mousavi@cc.emu.edu.tr or mousavisoad@gmail.com)

1. Introduction:

Sense of place is a term used widely in different ways. Some believe that it is a characteristic of places while some others believe that it is people's feeling or perception and doesn't relate to the place itself. This phrase is assigned to characteristics that make a place unique or special and also to those that create a humane authenticity of attachment or belonging. For the majority it is an obvious fact that historic quarters hold a specific position in the cultural and historical heritage of any country (Doratli et al., 2004).

"As they are coherent entities, they are clearly identified by their traditional character and architectural value". (Doratli, 2000)

Historical places reflect the activities of a substantial cross-section of cultures from all around the world. Some represent the hard work of original cultures, while others exhibit the effects of colonial activities. They all try to put all the creativities in order to generate unique patterns and forms of use (Said, 2001). In the course of sense of place, the word "place" has a broader meaning than a geographic location. Place refers to the location and other factors that define the specific characteristics of that location (Lutts, 1985). Those are qualities and/or factors of any environment, which contribute to the experience of "sense of place" such as isolation and quietness. According to (Norberg-Schulz, 1980), there are other factors that contribute to the experience of "sense of place", such as complexity, multiplicity, chances for engagement or instant encounters with the world, chances of the involvement with magical or memorable moments. "Place and "sense of place" show the essence and also are related to the position" (Norberg-Schulz, 1980).

Sense of place is closely bounded with human experience. It is to some extent similar to though for the ones who develop a sense of place. There is an invisible layer in usage, memory and significance, like an invisible landscape composed by imaginary landmarks, overlaid on the geographical surface and the "on paper" map. "To passing observers, however, that landscape will remain invisible it is somehow called to their attention" (Ryden, 1974).

According to (Norberg-Schulz, 2000), place can be conceived as an environmental totality like a country or a territory, a settlement or

landscape. Therefore, names are employed in order to recognize places; words such as Island, forest, window and so on. Classifying or categorizing by using names depicts the facts that such a place exists; but by considering space as an arrangement of relations, they are usually stated by propositions. People rarely talk about space during their daily life; but rather than that they use propositions such as up, over, beside and so on. Therefore, all these propositions visualize the topological connections.

“Revitalization of historic urban quarters has become an integral part of the urban and economic development process in recent practices throughout the world” (Dorati et al, 2004)

Therefore Understanding sense of place in historic urban quarters has also should be applied to in broader areas, including human attachment and belonging, dimensions, proportions, form, texture and spatial relationships; and such cases are of the most important features in the analysis of Caravanserai. This study aims to reach to an Understanding of sense of place in historic urban quarters in two historical places as Buyuk Han, North Cyprus and Madar shah Caravanserai in Iran.

2. Methodology:

For the purpose of this study author observation plus scientific journal articles and books were utilized as the references. Observations were done personally by author through taking photos; make some sketches as well as drawing section and the plans.

3. What Is The Place?

There are three meanings perceived for the term “place”, of which one is physical and the other two are theological; first is the occupied space by a body, second is the divine “logos” and the third is the God. The first is very likely to the definition given by Aristotle, which is probably derived from Stoic Philosophy.

Although both Plato and Aristotle gave the name in their scripts, but they brought their own alternatives for the concepts equivalent with the modern English definition of geographic place called *chôra* and *topos*. Although the word *topos* is from seventeenth century but the term space,

in its modern essence, is rooted in it. In this respect, as Franco Farinell (2003, 11), the Italian geographer, mentioned the two meanings of the term "space" are being distinguished by the ancient Greeks. Place is a part of the existing land on the earth, which is unique and is not comparable to any other; it cannot be swapped without accepting series of changes in everything within it. On the other hand, a space can have a substitute without having major and even minor changes in the existing parcels within the location; as if two objects with the same weight change their spot in two sides of a scale, which will not compromise the balance at the end (John Agnew, 2011).

4. Definition Of The Sense Of Place:

Sense of place is a word composed from two words sense and place. According to the Oxford Dictionary, the word sense is perceived in three ways: first, as one of the five basic senses, second, as a way of understanding such as love, emotion and feeling in general; and third would be the ability to judge an abstraction of anything (Felahat, 2006). Therefore "sense of place" is possibly defined by the perceived meanings from the understanding of a place.

Accordingly, sense of place has no specific relation with a certain sense of certain place; but is an intellectual concept, which gives the opportunity to human beings for understanding or imagination of threads, people, objects and impressions of the past, while walking into a place. For this, people have their own individual imagination called sense of place (Abokhamis Mousavi, 2011). According to Relph (1976), no specific meaning is assigned to the sense of place and it should be known by examining the relationship between fundamentals of phenomenological geography and the place. Abokhamis Mousavi (2011) claims that the word "perception" is the definition for the relationship between man and space. Moreover, two of the very essential means of communication are language and visuals, which influence the individuals' perception. From a phenomenological viewpoint sense of place is the connection between space and symbols or daily activities. Canter (1971) states that there is an impact of individuals and shared values on the sense of place and vice versa; also sense of place affects the values, attitudes and social activities.

5. Case Studies

5.1. Caravanserai

According to (Pirnia, 1993), caravanserai was an inn on the roadsides as a place for rest and dining to comfort the travelers. It is known as "Khan", its Persian name, within the Middle East. Caravanserais have been supportive of the commerce flow, news and people within the trading network through Asia, North Africa, southeast Europe, and especially through the Silk Road. There was a road through which these were found frequently, the Persian Empire's Royal Road, a 2,500-kilometer (1,600 mi) long ancient highway from Sardis to Susa.

"As Herodotus said: Now the true account of the road in question is the following: Royal stations exist along its whole length, and excellent caravanserais; and throughout, it traverses an inhabited tract, and is free from danger" (Pirnia, 1993).

The general type of Caravanserai is a building located within square or rectangular walls, which includes one wide entrance in order to let large and heavy animals like camels inside. It has an open courtyard with internal walls, which were equipped with arcades, bays, fortes or rooms to accommodate the merchants and their people, animals and commodities. These places provided water for animals and humans and more than drinking and washing water, some of them had proper baths. The caravanserais were facilitated by animal foddors and shops to serve the travelers needs and also to purchase food from some. Caravanserai is known as Han in Turkish culture, Fundugh in Arabic rooted in the Greek Pandocheion, 'inn' Fundaco in Venice and Fondaco in Genoa.

6. Madar Shah Caravanserai:

Madar Shah is one of the biggest buildings of its type, located in Iran and the City of Isfahan (Pirnia, 1992). Its primary structure dates back to the King Hussien of Safavid Dynasty in Iran; and it is the latest heritage of the Safavid era. According to the research done about Islamic Architecture, Madar Shah Caravanserai is basically based on four rectangular porches with the length of 28 meters and width of 93 meters, with 140 rooms in a

two story building. Also there have been two overall arcades at the back of each room (Kiani, 1976).

Figure 1. Google map: Center of Isfahan city, Iran

The 75*68 meters building includes four rounded towers, and there are two pentagonal towers located in the mid- north and mid-south side of the complex. The building is decorated by congresses and brickwork all around the top of exterior walls and towers. These fortifications were to prevent the fall of passengers in darkness and also for decorative purposes. Main indoor spaces were located in the center of caravanserai, while the connection between doorway and anteroom was a short corridor. The anteroom was chamfered square shape. There have been some groceries and bakeries and also accommodation rooms on the sides (Hillenbrand, 1994).

There was a style called four- Ivan, on which the rectangular chamfered for of the courtyard was based; and there has been a large hall located behind the eastern porch (Ivan). There was a two story deep platform with three sides. There are some platforms round the hall, which may have

been used for the purpose of ceremonies or the king's reception for foreigner ambassadors. The above mention arcades are categorized in two types: one includes standard arcades located in the building corners and chamfered corners of the entrance. These arcades were basically rectangular with a chimney vent inside them. There was another platform in the center of each arcade used by the owners of the place or they were granaries. The famous Abbasi Hotel (former Madar Shah Caravanserai) is a significant example of Caravanserai in Isfahan, which is one of the tourist attractive spots in the city. It includes special plaster work, paintings and wood works. This building also is used as international venue for seminars and conferences.

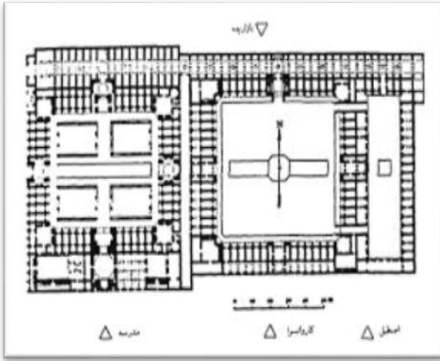

Fig. 2 . Plan of Madarshah, Isfahan city, Iran

Fig. 3 . View of Madarshah, Isfahan city, Iran

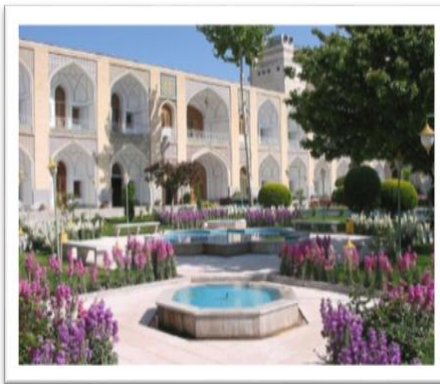

Fig. 4. View of Madarshah, Isfahan city, Iran

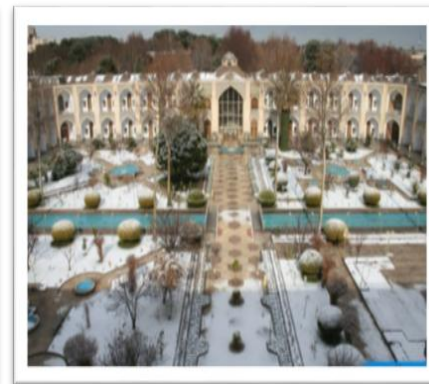

Fig. 4. View of Madarshah, Isfahan city, Iran

7. Buyuk Han:

One of the most important works of architecture remained from the Ottoman period, Buyuk Han (The Great Inn), is located in the traditional market center within the City Walls of Nicosia. The Walled City of Nicosia is the host of a combination of cultures from different parts of the Island; it is a historic district, which has been considered conservation by 1989. But since then, this district has just faced with few changes due to conservational actions. By a brief look, it may seem untouched in terms of conservation and revitalization. The walled city of Nicosia is considered as a fitting case in order to examine a newly developed theoretical framework. Therefore, the condition of the country and the study area will be scanned in order to be able to assess its positive and negative aspects and the possible changes (Doratli, et.al, 2004).

Fig. 6. Google map: Walled city, Nicosia, North Cyprus

The Han was originally named “Alanyalılar’s Han”. Later on, by the time that another inn, the Kumarcilar Han (Gamblers’ Inn) was established in the 17th century, the term Buyuk Han was given to this place

since it was bigger; and thus it is called Buyuk Han (Great Inn). It is a typical Han as the Hans in the other Anatolian cities, but it has two entrances which makes it exceptional. At this point it resembles to the Koza (Cacoon) Han in Busra, Turkey, which was established back in the 1490. From an external view, the Han is similar to a fortress. For sure, the British used the Han during the Colonial period as the Nicosia's central Prison. The windows were located high in the walls of Han, part of it was for safety reasons, to prevent the robbers from attacking the merchants who were staying in the Han. Another reason for the location of windows was the glass itself because it was too expensive. There are 68 rooms opening to a vaulted gallery round a square shape courtyard and 10 shops, with openings from the outside of the Han. At the center of the courtyard there is an Ottoman Mesjid, built by Marble piers, holding a fountain within it.

There are two entrances on the eastern and western side of Buyuk Han. There is a low, arched door at the entrance of each room on the ground floor, and also an arched window and a stove. Rooms were shops originally, or they were storages or offices. A groin-vaulted gallery encompasses the distance between the eastern side of the Han on the left side of the entrance; and on the right it continues as a barrel vault. On the northwest and the southeast there are two stone staircases, which are symmetrically located on the corner of the courtyard. The rooms on the upper floor also have low arched doors with machicolations on the top. The rooms' windows are facing the outside, and also the stoves have octagonal chimneys and ledges. The room, which is located on top of the entrance, is the largest room in the Han; with a door that opens right to the Gallery. The façade of the walls from both inside and outside consist of layers of hewn stone and there are stone feeders on the walls. Each corner of the building is supported with two buttresses and there are hexagonal chimneys located on top of the barrel-vaulted roof, with wedge-shaped covers that show the stoves.

In times between 1983 and 1961, Buyuk Han was used as a hotel to serve the poor families. But the process of restoration of this place was begun in 1963. The restoration was partially not according to the original form and style of the building. For instance the south colonnade was destroyed and the southwest corner was reconstructed regardless of what

was the original form. Restoration has been stopped for a couple of year after 1063. After 10 years of restoration and renovation Buyuk Han was re-opened to the public in 2002; and it is one of finest buildings found on the Island. After the revival in the 1990's, now the building is used as a thriving and art center, including several galleries and workshops in addition to number of cafes and souvenir shops (Darke, 2009).

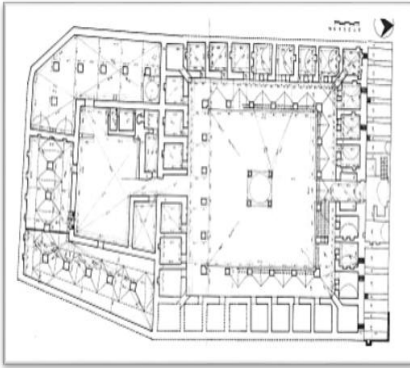

Fig. 7. Plan of Buyuk Han Carvansari

Fig. 8. Center of Buyuk Han Carvansar

Fig.9. Buyuk Han Carvansari

Fig.10. Buyuk Han Carvansari

8. Result and Discussion:

Regarding to the Historical touristic destinations, variety of cultures and also gender of the visitors do not have any impact on the perception of sense of place in caravanserais. But the distinctive characteristics,

architectural organization and activities are the most important identifiers for defining a Caravanserai. The three mentioned signs are the most important factors that create the sense of place and empower it.

Considering the aforementioned factors, sense of place increases in Caravanserai. The rhythmic continuous porches present the circulation in the space and gives direction to the inn. The word caravanserai, in Persian Language, is a combination of the words “Karavan”, which means a group of travelers and “saray”, which means palace or house. According to the given words and also by basing on a comparison between Buyuk Han and Madar Shah, sense of place can reflect the history, culture and rituals and traditions of a land in certain times. In other words, caravanserai can be considered as a function, which defines a specific style and a unique function. Additionally, it is noteworthy that architectural style, location, building materials and geographic position have an effective role in creation of such structures.

The use of courtyard in Buyuk Han indicates the fact that the most important factor in design of such places is the way to serve the travelers; although the courtyard has been mainly used by Persian style in architecture. On the other hand, central design can be taken as identification for a building.

According to the discussion, the following table shows the evolution in the sense of place according to Buyuk Han and Madar Shah Caravanserais:

Table.1 Evolution in the sense of place BuyukHan and MadarShah Caravanserais

Sense of place	Factors studied	The measure
Tangible	▶ Legibility	▶ Perceptions of people in dealing with the Historic Places ▶ Paths, edges, districts, nodes, landmarks, height ▶ History of the place, the name of the place, type of event at this historical place ▶ form, space, regularity, ▶ Safety ▶ social capital and cultural capital ▶ focal point
Intangible	▶ Memory, Relation	▶ Safety, identity, quietness, Historical attachment, behavior, values, social capital and cultural capital

Table.2 Analytical Table of sense of place in case BuyukHan Caravansari

Sense of place		Factors studied	Description	
Tangible	Legibility	Landmarks: Brick Works, Proportionality, Arc, ottoman architecture, Geometry, Identity	Historic Places architectural	
		Height: Dome, Column plan		
		form, space, regularity		
		Focal point: proportion, materials, and siting.		
		Function: thriving arts center		
		User : tourist for short time		
		The movement of people		
		Place attachment		Sense of of belonging to this place
		Interest in the place		
		Gathering place for visiting friends and tourists from different countries		
Having short time trip				
Having nice memories				
Sense of self				
Sense of safety				
Sense of identity				
Historical attachment				
The relationship between past, present and future				
Intangible	Memory	The relationship between two different culture and historical architectural styles	Historic Places identity	
		Quietness		

Table.3 Analytical Table of sense of place in case MadarSahah Caravansari

Sense of place		Factors studied	Description
Tangible	Legibility	Landmarks: Brick Works, Proportionality, Arc, ottoman architecture, Geometry, Identity	Historic Places architectural
		Height: Dome, Columns	
		Plan	
		Geometrical motifs	
		form, space, regularity	
		Focal point: proportion, materials, and siting.	
		Function: Abbasi Hotel	
		Scale	
		User : tourist as guest for long or short time	
		Intangible	
Interest in the place			
Gathering place for visiting friends and tourists from different countries			
Living for short or long time			
Having nice memories			
Sense of self			
Sense of safety			
Sense of identity			
Historical attachment			
The relationship between past, present and future			
Relation	The relationship between two different culture and historical architectural styles	Historic Places identity	
	Quietness		

Most of the users feel as if they belong to the place while paying visits to historical areas. Therefore, historical places generate identities for themselves. Although these two buildings belong to different architectural style and different periods of time and also are located in different geographical positions with different climate, but people mostly

have mutual feelings in these places as they have in other historical places; feelings such as safety, identity, place attachment. They have a strong sense of place, especially when they are figuring out the difference in cultures and architectural styles.

Additionally, there are different types of tourists going to these to destinations. The ones who use the hotel, they rest, taking a business trip or a vacation; and it is longer than the time that tourists spend in Buyuk Han, which is a thriving center. According to these differences in the use of the two buildings, there is a strong relation between the function and user behavior. Therefore, the following model portrays the relationship between Buyuk Han and MADar Shah Caravanserai.

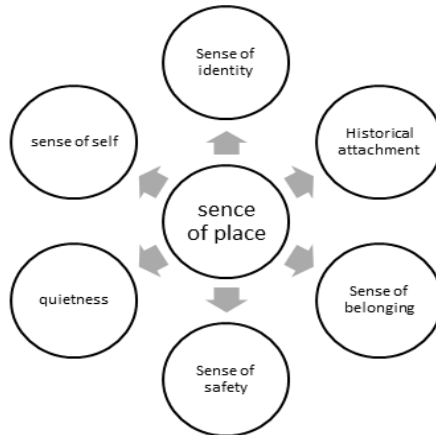

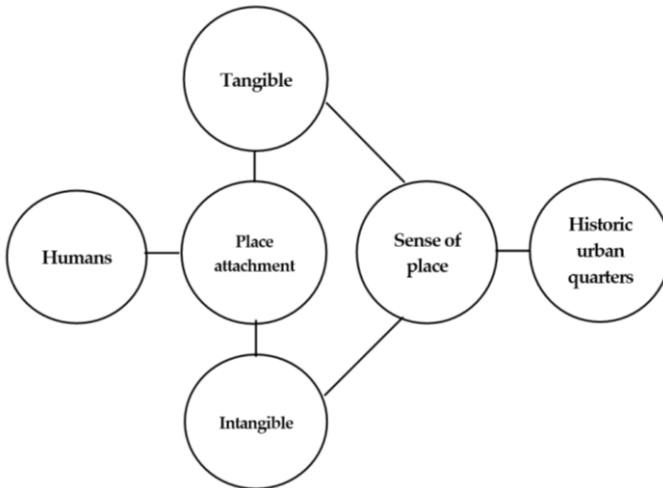
Fig.12. Relationship between Buyuk Han and MADar Shah

Conclusion:

According to the definitions, sense of place is the result of people's internal contacts, mental imagination and environmental characteristics. On the other hand, this definition originates from the subjective experience of the memory, tradition, history, culture, etc. and on the other hand it is affected by the environmental objects and situations, like design, landscape, smell and noise. Sense of place is a complicated concept of human emotions and his attachment to the surroundings, as a result of conformity and humane use of space. A sense of place in the historical caravanserai is shown in

terms of internal communication attitude towards the atmosphere, which has similar characteristics such as memory, attachment and identity.

People can make humanistic identity and those three mentioned factors are interdependent to each other. Human needs to know more about himself and to achieve this goal he needs to know the environment in which he is living. If he has a clear imagination of this environment, then the space will appear in its sense. Perception and sense of place can be tangible and intangible. Additionally, perception and sense have formed the memories and feelings of people in historical places. Places such as Madar Shah Caravanserai or Buyuk Han caravanserai can define the meaning and spirit of life and transfer them into the future. So, according to the present research, comparisons, various discussions, meanings, visual and sensory observations and understanding the sense of place can be shown with a model in historical areas.

fig.13 Relationship between humans and sense of place

Reference

- Aokhamis Mousavi , S.(2011). The notion of sense of place in Imam Mosque in Isfahan and its constituent elements
- Altman, I. & Setha Low (ed.) (1992). "Place attachment", New York: Plenum Press.
- Brinckerhoff, Jackson John (1994). *A sense of place, a sense of time*. New Haven and London: Yale University Press.
- Agnew, J. (2011). Space and place. *The SAGE handbook of geographical knowledge* (pp.316-330).
- Branning, K. (2002). Turkishhan.org, the Seljuk Han in Anatolia. New York, USA.
- Canter, D. (1971). *The psychology of place*. London: The Architectural Press.
- Doratli, N., Hoskara, S. O., & Fasli, M. (2004). *An analytical methodology for revitalization strategies in historic urban quarters: a case study of the Walled City of Nicosia, North Cyprus*. *Cities*, 21(4), 329-348.
- DORATLI, N. (2000). *A model for conservation and revitalization of historic urban quarters in Northern Cyprus* (Doctoral dissertation, Eastern Mediterranean University).
- Darke, Diana (2009). *North Cyprus, Bradt Travel Guides*, ISBN 1-84162-244-3.
- Dubin, M.; Morris, D. (2002). *Cyprus, Rough Guides*, ISBN 1-85828-863-0
- Farinelli, F. (2003). *Geografia. Un'introduzione ai modelli del mondo*. Turin: Einaudi.
- Falahat, M.(2006). The sense of place and the factors shaping it, Tahran. *Fine Arts Journal*.(Vol. 3), 35-32.
- Hale, Jonatan A. (2000). *Building ideas: An introduction to architectural theory*. Chichester, England: John Wiley & Sons.
- Hummon, David (1992). *Community attachment: Local sentiment & sense of place*. New York: Plenum.
- Heath, T., Oc, T., & Tiesdell, S. (2013). *Revitalising Historic Urban Quarters*. Routledge
- Hillenbrand, Robert. (1994). *Islamic architecture: Form, function and meaning*. NY: Columbia University Press. (see Chapter VI for an in depth overview of the caravanserai).
- Michelson, W. (1976). *Man and his environment*. New York: Addison.
- Norberg-Schulz, C. (1975). *Meaning in Western architecture*. New York: Praeger Publishers.
- Norberg-Schulz, Christan (1997). *The phenomenon of place*. New York: Princeton Architectural Press.
- Pirnia, K.(1986). *Principles of traditional Iranian architecture*. Tehran, cultural cosmos, vo 2, p.133.
- Pirnia, K.(1992). *Roads and ligaments*. Armin Books.

- Pirnia, K.(1993). *Introduction to islamic architecture*. Science and Technology University.
- Ryden, K. C. (1993). *Mapping the invisible landscape: Folklore, writing, and the sense of place*. University of Iowa Press.
- Said, E. W. (2001). *Reflections on exile: and other literary and cultural essays*. Granta Books.
- Rapoport, A. (1990). *The meaning of the built environment: a nonverbal communication approach*. Tucson: The University of Arizona Press.

Urban Commoning as ‘Grassroots Solutions’ To ‘Socio-Spatial Problems’

*

Nezihe Başak Ergin¹ - Esin İleri²

Abstract

Urban regeneration projects are proposed as ‘solutions’ to ‘socio-spatial problems’ are in general practiced as demolition, displacement, criminalization and stigmatization of some neighbourhoods and their inhabitants since the 2000s, in Turkey. Being ‘grassroots solutions’ to these socio-spatial interventions, neighbourhood dwellers and activists from different groups appropriate not only neighbourhoods but also urban commons in this period. The paper will focus on creation of ‘new commons’ in Istanbul against these neo-liberal urban policies which resulted in new socio-spatial problems. The study will also analyse the dynamics of urban commoning supported by the examples from the Global South.

Keywords: *urban regeneration projects, neo-liberal urban policies, urban commoning, new commons, grassroots solutions, Istanbul, the Global South.*

Özet

‘Sosyo-mekansal sorunlara’ ‘çözüm’ olarak önerilen kentsel dönüşüm projeleri genel olarak Türkiye’de 2000’lerden itibaren bazı mahallelerde yıkım, yerinden etme ve mahallelilerin suç ve damgalanması olarak uygulanmıştır. Farklı gruplardan aktivistler ve mahalle sakinleri bu süreçte sadece mahallelerini değil aynı zamanda kentsel müşterekleri sosyo-mekânsal müdahalelere karşı ‘taban çözümleri’ olarak sahiplenmişlerdir. Yazı yeni sosyo-mekansal sorunlar yaratan bu neo-liberal kentsel politikalara karşı İstanbul’da ‘yeni müşterekler’ oluşturulması üzerinde duracaktır. Çalışma ayrıca, kentsel ortaklaşma dinamiklerini küresel güneyden örneklerle desteklenerek analiz edecektir.

Anahtar Kelimeler: *kentsel dönüşüm projeleri, neo-liberal kentsel politikalar, kentsel müşterekleşme, yeni müşterekler, tabandan çözümler, İstanbul, Küresel Güney*

---

¹ Asist. Prof. Dr., Giresun University, Department of Sociology. (nbasakergin@gmail.com)

² Ph.D. Candidate, EHESS, CADIS.

Introduction

Urban regeneration projects are in general practiced as demolitions, displacements, criminalization and stigmatization of some neighborhoods' inhabitants since the 2000s, in Turkey. This situation also leads to the following question: "Urban planning is for whom?" This was valid not only for *gecekondu* neighborhoods but for the whole city, practices as new urban enclosures of privatization, dispossession, and capitalist subjectification all over the world (Hodkinson, 2012, p. 506), and even 'great enclosures' (Bresnihan and Byrne, 2015) of so-called public spaces because of its commodification.

Our objective in this paper is to expose the tension between urban regeneration projects imposed over neighborhoods and the direct actions of grassroots, 'grassroots solutions', not only for their neighborhoods but also for urban commons. We assert that, being 'grassroots solutions' to these socio-spatial interventions; neighborhood dwellers and activists from different groups appropriate neighborhoods and urban commons. The paper will focus on the creation of 'new commons' in Istanbul against neo-liberal urban policies. Finally we will analyse the dynamics of urban commoning with notable cases from the Global South.

1. Are urban regeneration projects 'solutions'?

Urban transformation in Istanbul, since the 1990s, is one of the outcomes of local and global processes of capital accumulation that goes along with the displacement and exclusion of disadvantaged groups and the transformation of green areas and parks. Since the early 2000s, the production of space is used to ensure the growth and survival of capitalism via the exchange value of space in real estate as secondary circuit of capital (Lefebvre 1976, 1991, 2003).

Urban regeneration was proposed as the solution for so-called 'socio-spatial problems' and mainly the 'risk of earthquake', by offering 'new,

modern and appropriate lives' not only in *gecekondu* neighborhoods, but in time, all over the city. In the beginning, urban regeneration was practiced as demolition mainly through the criminalization and stigmatization of in *gecekondu* and lower-class neighborhoods and inhabitants. The municipalities of these districts and Istanbul Metropolitan Municipality made legislative arrangements at the national level and launched a cycle of regeneration where neighborhoods under threat of demolition were regenerated via the construction of luxurious houses, by private firms and TOKİ (the Mass Housing Development Administration), the main responsible public body within the housing sector. TOKİ initiated a system of - low quality - housing ownership, in other words private property based on debt (Şen, 2010, pp. 319-320). Especially in the first periods, the relocation also became principally a displacement and dispossession of the poor, which means the geographical relocation of problems. According to Pérouse (2006), urban regeneration projects in Istanbul are implemented in neighborhoods located in different districts in historical and city centres, which have different political sensibilities as a form of gentrification. Secondly, urban regeneration projects became clearance and demolition project in *gecekondu* settlements and thirdly, these two branches are supported by international, transnational projects, concerning the new constructions. Urban land policies, changes and decisions mainly related to urban transformation projects have been marked by populist to neo-liberal practices (Kuyucu and Ünsal, 2010). The Parliament accepted the law n° 6306, namely 'the Law on Transformation of Areas under Disaster Risk', on 31.05.2012. The legislation includes some clauses that prevent people from asking, appealing and reacting against decisions of demolition and resettlement, even though inhabitants have the legal title of their houses. This transformation created a boom in the construction industry (Lovering and Türkmen, 2011) and companies used the bargaining processes related to the difference of property tenure to obstruct oppositions in some cases.

These regeneration projects created new deprivations and dispossessions, due to the dislocations and enclosures of urban commons. But in the same time they became a turning point for the (re)emergence of *gecekondu* grassroots resistances, oppositions and the formation of new types of grassroots organizations. These oppositions have challenged both the ways and aims of doing politics, while making common people active city inhabitants claiming urban commons.

2. Commons And Commoning

Recent years are characterized by the return of the concept of 'commons' along with the 'right to the city'. 'Urban commons' is becoming a key expression in both theoretical and practical senses that gains new meanings mainly in this period of projects of urban regeneration, 'enclosures' of the entire city. 'Commons' is appropriated by intellectuals, activist-academics who are mainly active in the urban opposition in Turkey namely 'Müştereklerimiz' (*Our Commons*) as the collectivity of Ecology Movement, Boğaziçi Consumption Cooperative, Immigrant Solidarity Network, İMECE, TarlaTaban Initiative and Public Art Laboratory.

If we return to the literature on the 'commons', the statement of Hardt and Negri (2009 and in Russell, Pusey and Chatterton, 2011) could be a good start for our paper: "The metropolis is a factory for the production of the common. The city itself has the force to create commons with social relations of commoning via de-commodifying urban life." For Chatterton (2010b, p. 627), the common "as both a political imaginary and vocabulary, and also as a material aspiration and organizing tool" is useful to operationalize and understand deeply the right to the city and spatial justice. The city is the cradle of powerful forces of capital accumulation but also practices and potentials of the common, the productive capacities of the multitude. What is the common? What could offer us? Chatterton argues "the common is full of productive moments of re-

sistance that create new vocabularies of solidarities, social and spatial practices and relations and repertoires of resistance". (2010, p. 626)

If we say 'commons' and 'enclosure', we can mention Caffentzis' explanations (2004) which refer to Marx for the history of the commons. 'Commons' has two practices and meanings in English political life: The first one is for the designation of the legislative body in the House of Commons and the second one refers to the fact that certain lands open for productive use by villagers who collectively regulated this practice. 'Enclosures', in this respect, is a technical term in English law which means the privatization of common lands and its surrounding with fences by the new owner. There were even armed guards to prevent the commoners from their uses. Besides the fact that 'commons' date back to the 14th and 18th centuries –according to the anti-tragedy school-, this term does not only refer to 'urban'; but also 'local' and even new 'global' ones. However, for Goldman (1997, p. 1), the 'thinking on the new 'global commons', led by academicians and policymakers struggling to direct supranational decision-making on the gray areas of global real estate' such as 'ozone', 'deep seas' etc., has been shaped by the 'commons-tragedy' discourse like applied to questions of the local commons. In this respect, as Goldman argues, in order to 'begin to understand the context and content of struggles over the commons, a critical and self-reflexive analysis of the institutional practices of development, modernity, and imperialism, and the way powerful agents, namely developers, NGOs and scholars discursively reduce and rationalize human behaviour to a common metaphor' is necessary (Goldman, 1997, p. 27).

For Blomley (2008) there are other kinds of commons (of community) produced through use, occupation, need and collective habitation: he underlines the existence of commons outside the law, such as the squatter settlements in the cities. As Negri stated, they are not an end or a result but an activity, an assemblage on a process in this sense (McFarlane, 2011, p.158). For Hardt and Negri, commons refer to a space composed of people living together, sharing ideas and communicating. For McFar-

lane, this is a project of learning to dwell differently through this type of inclusive and participatory sharing of this knowledge in order to make just ways of perceiving/living urbanism. In this respect, 'commoning' means, "bringing into imagination, debate and so realization forms of urban learning produced through a participatory inclusion to the commons". (Hardt and Negri, 2009 & McFarlane 2011, p. 158)

It is also obvious that during the earlier days, the Gezi Park Protest Camp, itself, was the collection of different practices of urban commoning (the library, the orchard...) and the production of a non-commoditized urban space. The 'violent enclosure' of the park (Bollier, 2013) contributed also to this unprecedented experience. *The main aim behind was to draw the way for prefigurative politics towards an anti-capitalist urban commoning* such as *Müştereklerimiz (Our Commons)*, as another attempt, which gains importance after the Gezi Park resistance. In this respect, the real commoning has started with the Gezi Park uprising against all forms of enclosures.

For Ozan Karaman (2013), the Gezi Park was paving the way for demanding 'future commons'. Karaman (2013) referred to commoning against discipline (starting from disciplining of the streets) besides displacement, dispossession, and forced marketization with a precarious urban poor and working class emphasis; it is the commoning of Taksim with the collective production of space so a different kind of urban life. What he proposed is quite important: "The Gezi struggle was not simply about the conservation of existing commons, but the defence-through production- of a future urban commons, ...The occupants of Gezi Park; ...were also actively discovering other ways of co-producing space." In this respect, we can refer to Amy Austin Holmes (2013) who made an emphasis on the encampment, the occupation in the park, which became soon a utopian community and its everyday praxis. Gezi Park became a radical space with realistic demands.

As Hayashi (2014, p. 420) summarized, Harvey proposed that sustaining efforts of urban social movements change public spaces and public

goods into 'commons', which are radically open to everyone. In this sense, the common is also an unstable and malleable social relation between a particular self-defined social group and those aspects of its actually existing or yet-to-be-created social and/or physical environment vital for its life and livelihood. Against the practices of capitalist domination and accumulation by dispossession, Harvey (2012, p. 73) underlines that "There is, in effect, a *social practice of commoning*. This practice produces or establishes a social relation with a common whose uses are either exclusive to a social group or partially or fully open to all and sundry. At the heart of the practice of commoning lies the principle that the relation between the social group and that aspect of the environment being treated as a commons shall be both collective and non -commoditized-off-limits to the logic of market exchange and market valuations." Contemporary social and occupy movement in the squares in Athens, in Cairo, in Barcelona were public spaces which became an urban commons since "people assembled there to express their political views and make demands (Harvey, 2012, p. 73). David Harvey, referring to potentiality to build *new forms of social relations, a new commons against privatization and spatial controls, enclosures, defined the common*: "The common, even-and particularly-when it cannot be enclosed, can always be traded upon even though it is not in itself a commodity. Through their daily activities and struggles, individuals and social groups create the social world of the city, and thereby create something common as a framework within which all can dwell." (Harvey, 2012, p. 74) and asked: "How, then, are urban commons produced, organized, used, and appropriated across a whole metropolitan area? How commoning might work at the local neighbourhood level is relatively clear." (Harvey, 2012, p. 79)

The city has brought another type of consciousness, an *ongoing process of 'social practices of urban commoning'* still shaped by multiple actors against the enclosures of public spheres as well as neighbourhoods as common spaces via new types of horizontal solidarity organizations and experiences. This is a *process of (social practices of) urban commoning* in

which inhabitants claim their *right(s) to the city* on the way to *autogestion*. The concept of Lefebvre must be held as *a radical one*, together with his political concept '*autogestion*', *self-management, which is not a mere participation*. In other words, for Souza (2010), the right to the city for Lefebvre cannot be reduced to the right to better housing, especially in the framework of capitalist city. Autogestion is becoming a tamed and hollowed participation both in literature and practice. As Lefebvre posits, *autogestion* is not a magic formula or recipe (Lefebvre, 2009, p. 134), nor a panacea for the "workers' problems" (Lefebvre, 2009, p. 134), yet is open to being assimilated in a number of different ways (Brenner and Elden in Lefebvre, 2009, pp. 16, 134). However, in a process of continuous struggle (Lefebvre, 2009, p. 135, Brenner and Elden in Lefebvre, 2009, p. 16), it opens up a practical path to the possible and to the politics of the possible (Brenner and Elden in Lefebvre, 2009, p. 38, Elden, 2004).

3. New Urban Commons

We could assert that especially the last few years, are referring to a period of not only claiming urban commons but also 'creation of new urban commons as social practices of urban commoning in the process of struggle'. Let us clarify what 'new urban commons' do mean. New urban commons could be characterized, as defined by Bresnihan and Byrne (2015) did very well with their case study on Dublin, by particular groups of people devising practical ways of escaping the forms of enclosure which limit what can happen in the city. However, as they noticed, it is necessary to be aware of both the potentials and limitations of these experiments in (ongoing common) urban production and organization of 'everyday urban commoning' must be explored (Bresnihan and Byrne, 2015). Therefore, we must be hopeful that new urban enclosures of privatization, dispossession, and capitalist subjectification all over the world (Hodkinson, 2012, p. 506) also create possibilities for new urban

commons via ways of de-commodifying urban life (Russell, Pusey and Chatterton, 2011).

For De Angelis (2003), "Commons suggest alternative, non-commodified means to fulfill social needs, e.g. to obtain social wealth and to organize social production. Commons are necessarily created and sustained by communities, i.e. by social networks of mutual aid, solidarity, and practices of human exchange that are not reduced to the market form." Moreover, to really talk about commons created and sustained by communities of mutual aid, solidarity outside the market forms means to be directed towards the possibility of another world with a new political discourse. This discourse must be based on the project of defending and also extending the space of commons while building and strengthening communities.

The language of this new political discourse and its practice are significant to create new types of commons 'defending, building and transforming' the communities everywhere, starting from the fields to the streets of our cities. This discourse must include alternatives against commoditized patterns of life and (neoliberal) capitalist enclosures in 'every sphere of social life and human relations' in variety and multiple characteristics and networks of struggles. However, the means of our sociality such as land, water, food for de Angelis (2003) are being enclosed, the communication is directed in certain ways and silenced. Moreover, this process (of alternatives) contains always the risk of (alternative form of) co-optation.

The -new- enclosures as a technical term returned in the 1990s as referring to the privatization and closure of lands by fences and the new owners. This return of the discourse makes possible the connection of struggles of different components of anti-globalization movement for Caffentzis (2004). Moreover, this provided the elements for the re-composition in the movements. The important aspect for the 'anti-capitalist supporters of the commons' is to create another world against the threat of the '*enclosure by capitalism*'. The 'commons' have witnessed a

real transformation and variety such as free software programmers and ecological activists in the last fifteen years (Caffentzis, 2010). Caffentzis (2010, p. 24) also underlines the possibility of anti-capitalist commons against imaginary impression of sharing and co-management of social wealth by the citizens.

As a reaction to urban regeneration, inhabitants who are active in the urban opposition reclaim the right for the occupation, the use and production of urban space once again. Some of the actors from neighborhoods have broadened their claims starting from their own houses in terms of the right of property and their neighbourhoods. In Istanbul, urban commons created different moments of togetherness like protests and campaigns concerning the Third Bridge construction, Emek Movie Theatre. However, claims for commons did not start in the city centre or from the Gezi Park. For instance, in neighbourhoods like Gülsuyu-Gülensu, a new association is formed for the togetherness of different groups, so 'real grassroots'. They did not only claim for their housing rights, but also experienced collective gardening in their neighbourhoods by appropriating an awareness for the city as a whole. 'Occupation' as a protest did not start also in the city centre as well. In the early 2000s, some inhabitants occupied a bus stop in Güzeltepe, Eyüp, and others spent their nights in a park in Küçükçekmece to campaign for their rights of dwelling after the demolition of their homes in Ayazma.

Recently abandoned houses were *squatted and then transformed in social centres* at the Anatolian Side of Istanbul, near Kadıköy; they are the first examples in urban opposition history in Istanbul. As an explicit claim for commons, this also shows the possibility of different organisation, management and social relations, while creating inner-discussions on the meaning and practice of squatting. For the first time, squatting social centres emerged in the Anatolian side of Istanbul. We can mainly refer to the examples of Don Kişot and Gregor Samsa squats in Yeldeğirmeni and the Caferağa Solidarity Neighborhood House. These squats, as practices of urban commoning, appropriated and produced new urban spaces.

es of solidarity by direct action. As Bresnihan and Byrne (2015) argued, these non-commodified 'independent spaces' have a 'grassroots, DIY ethos'. This was also the case for Istanbul independent common spaces, communalized through these collective DIY practices, as well as events (film screenings, workshops, open talks...) in sustaining, governing and developing the space itself as conceptualized by Bresnihan and Byrne (2015). Istanbul examples are also different in terms of not paying rents as other examples of squatting in different parts of the world. This collectivity has mainly arisen after the spontaneous but remarkable Gezi Park resistance(s), a collective action to claim a public sphere in the city centre; different from the examples of social centres, collectivities as direct actions of different people to the commodification of housing and urban spaces. This is a case of autogestion, realized through social practices of urban commoning. These collectivities- producing and organizing in common (Bresnihan and Byrne, 2015)-represent important components of self-realization of people involved in these practices in Lefebvrian sense. Reclaiming the right to the city is also the *realization of the human being, self-realization and self-determination* (for a significant analysis, please see Butler 2012). However, we must ask: "Are these spaces turning into being activists' ghettos, not open to the neighbourhoods or city?" (Hodkinson and Chatterton in Bresnihan and Byrne, 2015). In this respect, these squats, from the very beginning, work for the inclusion to the neighbourhood and form solidarity with common people even though their direct action could be assessed as 'radical'. They also challenged the right of dwelling as a 'property' from their actions and change in everyday life.

As Chatterton (2002) stated: "In this climate of lack of accountability from the local state and the banality of schemes being imposed upon cities, squatting and reclaiming parts of the city are eminently sensible and increasingly widespread options. When most developments in the contemporary city point toward sterility and sameness, squatting ... diversity and disruption and represents a desire for serendipity, unpre-

dictability and openness...celebrates the power of the local...It illuminates a collective and creative use of urban space that sketches out possibilities for radical social change." (Chatterton, 2002, p. 6). The author defined the social centres as 'urban commons' and direct action –against gentrification- in itself across generations. They are self-managed, independent via experimental organising, open to all as politically plural spaces, and emotionally rebuilt social collective 'outside the activists ghetto'. We would like to remind again that these social practices of commoning were not peculiar to these squatting experiences but also already started with the attempts in neighbourhoods under demolition threat and direct action campaigns similar 'Food Not Bomb' mainly for immigrants in Istanbul.

For Harvey (2012), the creation of a new urban commons, as a public sphere of active democratic participation requires the rolling back of huge wave of privatization of neoliberalism. In the chapter entitled 'The Creation of the Urban Commons' in 'Rebel Cities' (2012), Harvey asserts that there is an ongoing struggle "to appropriate the public spaces and public goods in the city for a common purpose" (Harvey, 2012, p. 73). Harvey concludes that the creation of new urban commons, based on an inclusive urban democratic participation, could only be possible via fight for inalienable right to the city with different political-economic practices. It necessitates rolling back of the growing privatization of destructive neoliberalism (Harvey, 2003, p. 941) by integrating the commons into anti-capitalist struggle (Harvey, 2012, p. 66).

4. Social Practices Of Urban Commoning As 'Grassroots Solutions': Cases From The Global South

Revolting geographies as Dikeç (2007) conceptualized on the way of commoning are also observable in the Global South. In this perspective, squatting is both a political action and a necessity for homeless people as well in Brazil. It exists in various ways such as occupying a place, a port,

a building, or encamping - mainly in the city centres in Sao Paulo and Rio de Janeiro. The World Cup and the Gezi Park resistances in Istanbul have connected these revolting geographies in terms of repertoires and emotions. However, for urban commoning in the Brazil case, it is critical to remind the 'rural' organized and radical resistance of Movimento dos Trabalhadores Sem-Teto. Very recently, in Brazil, people organized resistances against high-rise projects planned for the 'Parque Augusta' and 'Parque Barra Funda', in Sao Paulo, and also in Cais Jose Estelita area of Recife city. But these are not the only ones; in many towns and cities, Brazilians unite under the network 'Rede Novos Parques', which translates as a "Network connection for threatened urban and public parks/green areas". All these movements are organised as horizontal networks without leaders or liaisons with political parties.

The Parque Augusta movement is the symbol of urban maybe the most mediatized among these Brazilian solidarities. Located in the centre of Sao Paulo, the privately owned park of 25 000 square meters, had become in years an important part of the paulistas daily lives. In the case of Barra Funda, an open space used by the community and endangered by private construction; the inhabitants of the area claim that the space should be used as a park; they protest for more green areas and the creation of affordable housings by renovating abandoned buildings, instead of luxury constructions. One of their slogans is: "planning for a more, just, inclusive and healthy city". They organized the 1st Barra Funda Park Festival the 12th of April 2015, to get together and discuss the possible repertoire of action against the demolition of the square. The program of the festival includes the reading of a pamphlet that encourages "participatory management of municipal squares of São Paulo", and a gardening lesson followed by the planting of Atlantic Forest seedlings. These activities, like the organization of a festival, guerrilla tree planting and the use of social media are observable all around the global south as landmarks of the right to the city movements. As one can remember, a

similar festival was organized in Gezi Park a few months before the uprisings.

The Occupy Estelita movement in Recife, one of the world cup cities, began when construction companies decided in 2008 to build twelve towers of forty floors each, containing hotels and business centres in the oldest district of the city. After the demolition of the stock houses in the neighbourhood, activists' organized in online networks and in social media occupied the neighbourhood for 28 days. In parallel to the claims of Barra Funda activists, Estelita protesters argue that necessary planning has not been made in both cases. Like in the Gezi Park protests, the mainstream media didn't air any news about the movement while the police used excessive tear gas and rubber bullets against activists.

All these movements united activists, artists, neighbourhood residents and homeless people in an attempt to recover the political debate about the right to the city (Rena, 2014). The performative participation, which is an important part of today's right to the city movements, played a crucial role in changing the subjectivities of the activists, who participated to the transformation of their environment while transforming themselves. (Pleyers, 2010) Squats like the 'Espaço Comum Luiz Estrela', or Luiz Estrela common space participate to the urban commoning process by creating spaces where neighbours, artist, activist can meet, get together and share ideas, and elaborate new projects to spread the commons against massive privatization. Like many other squats, and showing similarities with the Don Kişot and Gregor Samsa squats in Istanbul, 'Espaço Comum Luiz Estrela' has a horizontal network that organizes sales, artistic exhibitions, and workshops for sharing knowledge about practical daily urban life necessities, like gardening. But the sharing and commoning process doesn't limit itself to this; the squats are spaces where people share food, solidarity but also experiences.

The Homeless Workers Movement, 'Movimento dos Trabalhadores Sem-Teto' supported actively the Estelita and Augusta occupations. Those movements claim the creation of affordable housing for lower-

income households while fighting for the protection of parks and green areas. In this perspective, what is seen by the authorities as an illegal occupation of the land, is in fact, for the marginalized and homeless people, a way of empowering themselves by cooperatively taking ownership of the land. In this sense, communication and thus the sharing of the appropriate knowledge is crucial in the process of auto-construction of housing and also to avoid capitalistic logics in the production of space (Morado, 2011).

At this point it is crucial to remember the Brazilian urban reform, developed by left-wing scholars, planners and militants from social movements with 'participatory budgeting'. This is an important case illustrating citizen participation in urban planning, and providing accountability and popular control over the state. What was critical is the 'Reforma Urbana' was not simply the intervention for spatial restructuring, but the social reform aiming the transformation of institutions regulating power, the production of space and social justice (Souza, 2000). It was a brilliant example of demystification of the planning process in a bottom-up and participative way (Souza, 2001), through social movements. Bringel (2013) stated that the indignation in Brazil is "extremely diffuse and increasingly polarized" with "diverse and contradictory arguments, actions and demonstrations". These revolts represent "a new form of viral and diffuse politics" too.

The Abahlali baseMjondolo, which is in solidarity with Brazilian movements or the shack dwellers movement formed in 2005 in South Africa, is another remarkable example of urban commoning from the global south, with its 25,000 members in 64 shack settlements. In the Apartheid city housing was used as a form of social control (Pitthouse, 2009), compartmentalization by ethnical basis and was a recurrent practice. For instance, while the urban areas were exclusive to "white people", natives were pushed away, the poorer they were the further they were allowed to live. In the 70's and 80's, we can observe the emergence of new shack settlements around the suburban core and city peripheries.

Reduced by the governments to a simple housing crisis, massive TOKİ-style housing areas were constructed and people were evicted from their homes to these housings; thus reproducing the 'apartheid style peripheral ghetto'. (Pitthouse, 2009)

The Abahlali movement managed campaigns against those evictions while fighting for better public housings that takes into consideration the dwellers' needs and daily lives; and also for the proper delivery of services, often neglected in shack settlements. In this perspective the movement organizes day-cares, common kitchens or food gardens where they cultivate vegetables for the community. This autonomous political project (Souza, 2000) follows the principles of radical equality, (race, ethnicity or nationality is not considered in the network) and radical democratic processes and elects local committees that organize public meeting open to everyone. These local committees are tied to each other in the form of a horizontal network. When we observe their methods we can see that performativity has an important place. For instance, in their first days of formation, following a road blockade that was violently repressed by the police, the shack dwellers from various neighbourhoods had symbolically buried their councillors in mock funerals (Pitthouse, 2009). The formation of the Abahlali University, as a second phase of the movement, against the principles of neo-liberal education system is also a remarkable attempt for the creation and sharing of knowledge.

The movement that defines itself as practicing the 'politics of the poor' or 'living politics' -opposed to the NGO'isation- is quite successful because they could prevent evictions in the neighbourhoods where they were actively present until 2007. Marcelo Lopes de Souza (2013) made a recent intervention about social movements and NGOs, and asks in what extent they are non-governmental, whether or not they could be independent from neo-liberal agenda. Civil society is complementary to the state apparatus, rather than being a source of radical thoughts/actions. Moreover, the state apparatus in civil society is minimised due to a self-image of a third sector. For Souza (2013), it is necessary to distinguish the

difference between the organisation and the movement. The author recognizes different organizations formed from these struggles such as favela and network associations in various countries. In this respect, grassroots organizations such as Abahlali baseMjondolo made a crucial remark to the middle-classes: "Talk to us, not about us." (Souza, 2013, p. 260). It is related to the fact that NGOs carry many suspicions and ambiguities. They are mainly considered as government related, semi-autonomous, and capital/business friendly international organizations. This is also the case of community-led "spaces of peace" initiative in Venezuela that conceives the neighbourhood as a laboratory. This initiative aims to auto-construct, in a collective way, shared and creative spaces in collaboration with professionals, students and neighbourhood residents.

Another important example of urban commoning from the global south is the case of the Lake Bangalore in southern India. While the forced relocation of slum dwellers in Delhi is more known, Bangalore's citizens, the third most populated city of India where agricultural lands and peri-urban areas are rapidly transforming into residential and commercial urban areas, are performing an active movement of urban commoning. After privatization of the Agara lake, previously managed by village communities that depended on them, the areas is going to be "mainly used by wealthy urban residents for recreational purposes while other stakeholders, such as the fishermen and washer men, were banned from having access" (Cao & Ganesh, 2014). Activist united under the 'Save the Lake' network are using social media and online tools to spread their efforts and ask for solidarity against degradation of water bodies and privatization of urban commons. They unite in regular forums to discuss and get together and they organize activities like marathons and cycling day, they run public awareness campaigns, and try to raise the citizen's participation to this communing process that is in fact the cement of the community. In strong relationship with other networks like 'Save Bangalore Lakes' they are organizing campaigns like the Wake

the Lake campaign to rejuvenate the city's dying lakes, cleaning them and taking care of the many bird species living in this urban oasis.

Organised in horizontal networks, the protesters resisting against privatization have stopped the mega projects construction including an amusement park for now but the government and the private companies' still want to pursue their projects. Sundaresan (2011) notes that many activists fighting to save the lakes, although they were neighbours since many years, didn't took the time to discuss matters connected to the lake or the environment before the movement. But after the floods damaged the neighbourhood some of them started an email group, others used their own acquaintances to deal with the problem, and others started initiatives to clean the lake. In that way, when the networking started between these groups, they started to interfere in the urban governance process to save the commons, which the author describes like 'Planning as Commoning'. So, we can say that in this case, it was not the community that got together to protect the commons, but a community was re-created from its ashes in the war to save the commons.

Conclusion: Whose City?

For Soja (2010), spatial justice must be thought in the framework of progressive and participatory forms of democratic politics, new ways of mobilization, coalitions and confederations of grassroots social activists. We must ask "planning for whom?" and "whose cities"? while our right to city is turning into a commodity and cities are becoming more and more segregated and exclusionary, shaped by priority of urban rent. The right to the city, in this respect, is a right to change us by changing the city, as a common rather than an individual right, a unifying tool, working slogan and political ideal of struggles by unifying for a broad social movement as argued by Harvey (2008).

We must underline the importance of flexible organization of groups and the role of emotions with ideas and experiences of the leading activ-

ists, intellectuals, and activist-academicians active in Istanbul. Since the Gezi Park movement, many people from different classes, even those who were not interested or involved directly in an urban struggle, let's say 'common' people, are increasingly mobilized.

By 'thinking and acting from and beyond space', it is necessary to question the 'spatial' as a possibility and trap with the limits for urban claims and changing characteristics of urban oppositions (see Lefebvre 1972; Elden, 2004, 2009; Purcell, 2009; Chatterton, 2010; Souza, 2010). We can seize this from the famous 'right to the city': As Souza (2010) demonstrated, the fashionable expression 'the right to the city', popularised by the common need for an umbrella word for action and theory, runs the risk of robbing the idea of its radical meaning and potential (Souza, 2010, p. 316). Moreover, the concept is marked by trivialization and the action of social movements reduced to a 'politics of turf' (Souza, 2010, p. 317). As Marcuse argued (2009, in Chatterton, 2010), the right to the city "is not the right to the existing city that is demanded, but the right to a future city."

References

- De Angelis, M. (2003). Reflections on alternatives, commons and communities. *The Commoner*, 6, 1-14.
- Blomley, N. K. (2008). Activism and the academy. *Critical Geographies: A Collection of Readings*, 28-32.
- Bollier, D.(2015). The violent enclosure of Istanbul's Taksim Gezi Park, <http://bollier.org/blog/violent-enclosure-istanbul%E2%80%99s-taksim-gezi-park>.
- Bresnihan, P., & Byrne, M. (2015). Escape into the city: Everyday practices of commoning and the production of urban space in Dublin. *Antipode*, 47(1), 36-54.
- Bringel, B. (2013). Brazil within the geopolitics of global outrage. *Global Dialogue*, July 1, 2013.
- Caffentzis, G. (2004). A tale of two conferences: Globalization, the crisis of neoliberalism and question of the commons. Centre for Global Justice.
- Cao, Y. and Ganesh, M. (2014). Governing the commons through privatisation in the urban Global South: A case of Bangalore Lakes privatisation | UCL Encyclopaedia of Political Ecology.
- Chatterton, P. (2002). "Squatting is still legal, necessary and free": a brief intervention in the corporate city. *Antipode*, 34(1), 1-7.
- Chatterton, P. (2008). Autonomous spaces and social centres, *Shift*, 7-11.
- Chatterton, P. (2010). The urban impossible: A eulogy for the unfinished city. *City: analysis of urban trends, culture, theory, policy, action*, 14 (3), 234-244.
- D'Souza, R., & Nagendra, H. (2011). Changes in public commons as a consequence of urbanization: The Agara Lake in Bangalore, India. *Environmental management*, 47(5), 840-850.
- Elden, S. (2004). *Understanding Henri Lefebvre*. Continuum.
- Ghertner, D.A. (2014). India's urban revolution: geographies of displacement beyond gentrification. *Environment and Planning A* 46(7) 1554 – 1571
- Goldman, M. (1997). 'Customs in common': The epistemic world of the commons scholars. *Theory and Society*, 26(1), 1-37.
- Hardt, M., & Negri, A. (2009). *Commonwealth*. Harvard University Press.
- Harvey, David. (2008). "The Right to the City.", *New Left Review*, 53, 23-40.
- Harvey, D. (2012). *Rebel cities: from the right to the city to the urban revolution*. Verso Books.
- Hayashi, M. (2014). Rescaled "Rebel Cities", Nationalization, and the Bourgeois Utopia: Dialectics Between Urban Social Movements and Regulation for Japan's Homeless. *Antipode*.

- Hodkinson, S. (2012). The new urban enclosures. *City: analysis of urban trends, culture, theory, policy, action*, 16(5), 500-518.
- Karaman, O. (2013). Defending future commons: the Gezi experience. *Antipode Intervention*. <http://antipodefoundation.org/2013/08/27/intervention-defending-future-commons-the-gezi-experience-by-ozan-karaman-2/>.
- Kuyucu, T., & Ünsal, Ö. (2010a). 'Urban transformation' as state-led property transfer: An analysis of two cases of urban renewal in Istanbul. *Urban Studies*, 47(7), 1479-1499.
- Lefebvre, H. (1976). *The survival of capitalism: reproduction of the relations of production*. London: Allison & Busby.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Oxford: Blackwell.
- Lefebvre, H. (2003). *The urban revolution*. University of Minnesota Press.
- Lefebvre, H. (2009). *State, space, world selected essays*, in Brenner, N., Elden, S. (Eds.). Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Lovering, J., & Türkmen, H. (2011). Bulldozer neo-liberalism in Istanbul: The state-led construction of property markets, and the displacement of the urban poor. *International Planning Studies*, 16(1), 73-96.
- Marcuse, P. (2009). From critical urban theory to the right to the city. *City: analysis of urban trends, culture, theory, policy, action*, 13(2-3), 185-197.
- McFarlane, C. (2011). *Learning the city: Knowledge and translocal assemblage*. John Wiley & Sons.
- Morado, D. (2011) A autoconstrução na produção do espaço urbano. In: MENDONÇA Jupira Gomes de; COSTA, Heloísa Soares de Moura (org.) *Estado e capital imobiliário: convergências atuais na produção do espaço urbano brasileiro*. Belo Horizonte: Ed. C/Arte, 217-230.
- Pithouse, R. (2009). Abahlali Basemjondolo and the struggle for the city in Durban, South Africa. *Cidades*, 6(9), 241-270.
- Pleyers, G. (2010). *Alter-globalization: Becoming actors in the global age*. Cambridge: Polity Press.
- Purcell, M. (2008). *Recapturing democracy neoliberalization and the struggle for alternative urban futures*. New York: Taylor and Francis.
- Purcell, M. (2009). Le droit à la ville et les mouvements urbains contemporains, *Rue Descartes* 1, 63, 40-50.
- Rena, N. (2014). Viva o comum das resistências verdes multitudinárias! Viva o Parque Augusta!, *Revista Opa* (1), 20-21.

- Russell, B., Pusey, A.& Chatterton, P. (2011). What can an assemblage do?. *City: analysis of urban trends, culture, theory, policy, action*, 15(5), 577-583.
- Soja, E. (2010). *Seeking spatial justice*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- de Souza, M. L. (2000). Urban development on the basis of autonomy: a politico-philosophical and ethical framework for urban planning and management. *Ethics, Place and Environment*, 3 (2), 187-201.
- de Souza, M. L. (2001). The Brazilian way of conquering the “right to the city” successes and obstacles in the Long Stride towards an “Urban Reform”. *disP-The Planning Review*, 37(147), 25-31.
- de Souza, M. L. (2006). Together with the state, despite the state, against the state social movements as ‘critical urban planning’ agents. *City: analysis of urban trends, culture, theory, policy, action*, 10 (3), 327-342.
- de Souza, M. L. (2010). Which right to which city? In defence of political-strategic clarity. *Interface*, 2(1), 315-333.
- de Souza, M. L. (2013). NGOs and social movements: Convergences and divergences. *City: analysis of urban trends, culture, theory, policy, action*, 17(2), 258-261.
- Şen, B. (2010). Kentsel dönüşüm ve “kaybetmeden mücadele etme arayışı” Gülsuyu-Gülensu ve Başbüyük deneyimleri. *Tarih, Sınıflar ve Kent*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Sundaresan, J. (2011). Planning as commoning: transformation of a Bangalore lake. *Economic and Political Weekly*, 46(50), 71-79.

KENT YÖNETİMİ VE SORUNLARI

**Kent Bilgi Sistemlerinin Yerel Yönetimler Açısından
Değerlendirilmesi: Gölbaşı Belediyesi Örneği**

Gülru Mumcuoğlu & Hilal Güngör & Setenay Karaöz & Uğur Aydemir

**Türkiye'de Etkili Kentsel Yönetim Arayışları Çerçevesinde
Yerel Yönetişim ve Metropoliten Liderlik**

Hüseyin Gül & Seda Batman

**Kent Kimliklerinin Korunmasında/Oluşturulmasında
Yerel Yönetimlerin Rolü: Malatya İli Örneği**

Murat Sezik

**Sınırları Genişleyen Belediyelerde Kentsel Çeper ve
Hizmet Sunumu Sorunsalı**

N. Tunga Köroğlu

Kent Bilgi Sistemlerinin Yerel Yönetimler Açısından Değerlendirilmesi: Gölbaşı Belediyesi Örneği

*

Gülru Mumcuoğlu¹ - Hilal Güngör² - Setenay Karaöz³ - Uğur Aydemir⁴

Özet

Ulaşım, planlama, çevre korunması, atık yönetimi, ekonomi, sağlık, eğitim, kent güvenliği ve turizm gibi çok sayıda kamu hizmetinin yürütülmesinde görev üstlenen belediyelerin günümüz şartlarında çok daha etkin ve verimli hizmet sunmaları beklenmektedir. Günümüzde kent yönetimine yönelik farklı kurumlarda üretilen coğrafi verinin yerel, ulusal, uluslararası ölçekte kullanılması önemli bir gereksinim hâline gelmiştir. Coğrafi verinin kullanımında karar verme sürecine katkı sağlayarak zaman ve emek yönünden bilgi kaybını önleyecek bir yapının oluşturulması için bu sistemlerin yerelden ulusal düzeye birlikte çalışabilirliği söz konusu olmuştur. Bu amaca en uygun çözümü, coğrafi bilgi sistemlerinin önemli parçalarından biri olan Kent bilgi sistemleri sunmaktadır. Kent bilgi sistemleri (KBS), kentsel faaliyetlerin yerine getirilmesinde optimum karar verebilmek için ihtiyaç duyulan planlama, altyapı, mühendislik, temel hizmetler ve yönetsel bilgileri hızlı ve sağlıklı bir şekilde irdelemek amacıyla oluşturulan, konumsal bilgi sistemlerinden biridir. Gelişmiş ülkelerin çoğunluğu kent bilgi sistemlerini bu doğrultuda kullanmaya başlamıştır. Ülkemizde ise kent bilgi sistemlerinin kullanımı, gelişmiş ülkelere göre daha geç olmuştur. Yaşanan bu gecikmenin en önemli sebeplerinden biri kent bilgi sistemine yöneticiler, personel ve kullanıcılar tarafından gereken önemin verilmemesidir. Bu ilgi eksikliğinin başlıca nedeni genel bir sistem anlayışı eksikliği ve buna bağlı eğitim, planlama gibi unsurlardaki sorunlar nedeni ile mevcut yönetim anlayışlarının reel bulmadıkları, ancak doğrudan paraya dönen bir unsur olması hâlinde sahiplenilen, güncelleme sorunları, yazılım/proje firmalarının istismarı nedeni ile idarecilerin tedirgin olarak baktığı bir olgudur. Ülkemizde kent bilgi sistemlerine yönelik kurulum ve devreye alma süreçlerinde yaşanan problemleri, Ankara Gölbaşı Belediyesi kent bilgi sistemi gelişim süreci üzerinden değerlendirilmiştir. Ankara Gölbaşı Belediyesindeki yönetsel, personel, yazılım/donanım vb. sorunlar ortaya konularak bu sorunların çözümüne yönelik yapılan çalışmalara değinilmiştir. Gölbaşı Belediyesi Kent Bilgi Sistemi'nin devamlılığının sağlanması ve artan ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilmesi için yapılması gereken çalışmalar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: coğrafi bilgi sistemi (CBS), kent bilgi sistemi (KBS), Gölbaşı Belediyesi Kent Bilgi Sistemi.

---

¹ Gölbaşı Belediyesi (g.mumcuoglu@ankaragolbasi.bel.tr)

² Mekansal Bilgi Teknolojileri (hilalngnr@gmail.com)

³ Lineer Bilişim Teknolojileri (setenaykaraoz@gmail.com)

⁴ Eşik İmar Planlama (skierugur@hotmail.com)

Evaluation of Urban Information Systems From the Perspective of Local Administrations Based on Gölbaşı Municipality

*

Gülru Mumcuoğlu - Hilal Güngör - Setenay Karaöz - Uğur Aydemir

Abstract

Municipalities are nowadays expected to deliver more efficient and effective public services in areas such as transportation, planning, environmental protection, waste management, economy, health, urban security, and tourism. Nowadays, it has become a requirement to make local, national and international use of the geographical information generated in various agencies for urban management purposes. A structure can be set up to ensure interoperability at national level in order to facilitate decision making processes concerning the use of geographical data and to prevent waste of time and effort. Urban Information System (UIS), a subcomponent of Geographical Information System (GIS), is one of the best systems serving this purpose. Urban Information System is one of the spatial information systems that is set up to provide correct and speedy analysis of planning, infrastructure, engineering, basic services and managerial information needed for optimum decision making concerning the delivery of urban activities. Most of the developed countries have already started using their urban information system for this purpose. Whereas in our country, the use of urban information systems has started later than developed countries. One of reasons for this delay is the fact that sufficient attention hasn't been paid to the urban information systems by the managers, personnel and users. The reasons for this lack of attention is disbelief among managers caused by lack of necessary mentality needed for a functioning system, problems concerning training and planning; the management feels stronger ownership when they see a direct linkage with profitability. Another reason is the fact that managers feel uncomfortable because of update problems and abusive attitudes of software companies. In this paper, the problems encountered in Turkey concerning installation and application processes are evaluated based on urban information system of Ankara Gölbaşı Municipality. First, issues such as management, personnel, and software/hardware related problems encountered in Ankara Gölbaşı Municipality are explained, then the steps taken to solve these problems are elaborated. Further steps are suggested for the sustainability and improvement of the Urban Information System of Gölbaşı Municipality in line with growing needs.

Keywords: geographical information system (GIS), urban information system (UIS), Urban Information System of Ankara Gölbaşı Municipality

Giriş

Belediye, bir ilde, ilçede veya beldedeki planlama, imar, ulaşım, temizlik, altyapı gibi temel hizmetleri yerine getiren örgütlere verilen isimdir. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda belediye "belde sakinlerinin mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişisi" olarak tarif edilmiştir. Aynı kanuna göre nüfusu 5.000 ve üzerinde olan yerleşim birimlerinde belediye kurulabileceği, il ve ilçe merkezlerinde belediye kurulmasının zorunlu olduğu bildirilmiştir. Ülkemizdeki nüfusun büyük bir kısmı belediye sınırları içinde ikamet etmektedir. Belediyelerin kuruluşu, çalışması, görev, yetki ve sorumluluklarıyla ilgili düzenlemeler 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile düzenlenmiştir. 5216 sayılı Kanun'un 7. maddesine göre de "coğrafi ve kent bilgi sistemlerini kurmak" büyükşehir, ilçe ve ilk kademe belediyelerinin görev ve sorumlulukları arasındadır.

Belediyeler kente ait verilerin üretildiği ve üretilen bu verileri kamuoyu ile paylaşma yükümlülüğü olan kurumlardır. Ulaşım, planlama, çevre korunması, atık yönetimi, ekonomi, sağlık, eğitim, kent güvenliği ve turizm gibi çok sayıda kamu hizmetinin yürütülmesinde görev üstlenen belediyelerin günümüz şartlarında çok daha etkin ve verimli hizmet sunmaları beklenmektedir. Belediyelerin sorumluluğu altında olan kentsel ve kırsal alanlarda hızla artan nüfus ve buna bağlı olarak artan tüm bu hizmet ihtiyaçlarının karşılanmasında karar vericilerin üretim, uygulama ve yönetim aşamalarında doğru, hızlı ve etkin karar vermesi oldukça önemlidir. Bu doğrultuda tüm verilerin tek bir sistem üzerinden üretilmesi, depolanması, yönetilmesi, analiz edilmesi gerekmektedir. Bu sistem üzerinde bulunan güncel verilere hızlı bir şekilde erişim sağlanması, karar verme süreçlerinin kısılmasını sağlayacaktır. Farklı birimlerin ürettiği verilerin, bireysel kullanımdan bağımsız hâle getirilerek, ortak paylaşımına açılması ile kurumlar, uzun zaman alan bürokratik işlemlerden (yazışmalardan) kurtarılmış olacaktır.

Yerel yöneticiler, kentlerde daha nitelikli hizmet sunabilmek için, hızlı erişim sağlayabilecekleri doğru ve güncel bilgiye ihtiyaç duyarlar. Ancak bu bilgiler, kentin yapısı gereği farklı uzmanlık alanlarınca hazır-

lanmış, farklı birimlerde ve karmaşık yapıda bulunmaktadır. Her birimde verinin üretilmesi ve verilerin saklanma şekilleri farklılık göstermektedir. Günümüzde hâlâ birçok belediyede söz konusu veriler, kâğıt, harita vb. ortamlarda saklanmaktadır. Bu yaklaşım; ihtiyaç anında verilere ulaşılması, bu verilerin güncellenmesi, analiz edilmesi ve sunulması için yetersizdir. Ayrıca düzgün bir arşiv sistemi bulunmadığından birçok veri zamanla yıpranarak kullanılamaz hâle gelmektedir, bu durum da ciddi veri kayıplarına neden olmaktadır. Bu ve bunun gibi sorunlar yerel yönetimlerin veri üretimini, üretilen verinin depolanmasını ve yönetilmesini sağlayacak “bilgi sistemi” oluşturma gereksinimini ortaya çıkartmıştır, kentin ihtiyaçlarını hızlı ve doğru şekilde karşılayabilmek için kente ait konumsal tabanlı bilgi sistemlerini oluşturmaya yöneltmiştir. Coğrafi bilgi sistemlerinin konumsal ve konumsal olmayan verileri işleyip, farklı ortam ve şekillerde kullanıcıya sunması, yerel yönetimlerin bu sistemlerden önemli şekilde faydalanmasını sağlayacaktır. Coğrafi bilgi sistemlerinin kent düzeyindeki uygulaması olan kent bilgi sistemleri bu anlamda yerel yönetimlerce tercih edilmeye başlanmıştır.

Kent bilgi sistemleri (KBS), kentsel faaliyetlerin yerine getirilmesinde optimal kararı verebilmek için ihtiyaç duyulan planlama, altyapı, mühendislik, temel hizmetler ve yönetsel bilgileri hızlı ve sağlıklı bir şekilde irdelemek amacıyla oluşturulan, konumsal bilgi sistemlerinden biridir. Kente ait en geniş çerçevedeki verileri (fiziksel, ekonomik, sosyal, kültürel vb.) bünyesinde toplar ve yapılandırır. Kentin fiziksel, ekonomik ve sosyal yapısına ilişkin verilerin toplanması, yapılandırılması, işlenmesi ve sunumu ile farklı kurumlarca üretilen bilgilerin bütünleştirilmesini sağlayarak kent yönetiminde akılcı kararların alınmasını destekleyen bir bilgi sistemidir. Kent bilgi sisteminin sınırları, kent yönetiminde etkili olan kurumların görevleri ile yönetim sürecinde gereksinim duyulan bilgiler tarafından belirlenmektedir (Yomralıoğlu ve Çete, 2002, s. 1).

Kent bilgi sistemleri, yönetsel amaçlı fonksiyonları yerine getirirken, veri, yazılım, donanım, insanlar ve yöntemler gibi temel bazı bileşenlere de ihtiyaç duyar. Bunlardan veri bileşeni en önemli olanıdır. Bilginin hammaddesi durumunda olan verinin toplanması, maliyet ve zaman olarak topyekûn bir sistem içerisinde önemli bir yer tutar. Üretilen verinin eksik veya yanlış olması bilginin yanlış olmasına, dolayısıyla sistemin doğru çalışmamasına neden olacaktır. Sistemin düzenli çalış-

ması için ayrıca uygun yazılım-donanım yanında, kurulacak sistemi kullanılacak, denetleyecek insanlara da ihtiyaç vardır (Yomralıoğlu ve Çete, 2002, s. 2).

Günümüzde kent yönetimine yönelik farklı kurumlarda üretilen coğrafi verinin yerel, ulusal, uluslararası ölçekte kullanılması önemli bir gereksinim hâline gelmiştir. Coğrafi verinin kullanımında karar verme sürecine katkı sağlayarak zaman ve emek yönünden bilgi kaybını önleyecek bir yapının oluşturulması için bu sistemlerin yerelden ulusal düzeye birlikte çalışabilirliği söz konusu olmuştur.

Dünyada kent bilgi sistemlerine yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde Almanya, İtalya, İspanya, ABD gibi ülkelerin kent bilgi sistemlerindeki ortak anlayış, verinin bir kez üretilip ilgili tüm özel/kamu kurumları ile paylaşımına açılmasıdır. Tüm bu ülkelerde ulusal kent bilgi sistemleri oluşturulurken, uluslararası literatürde kabul görmüş Coğrafi bilgi sistemlerine yönelik standartlar dikkate alınmıştır. Inspire temalarını içeren veriler kullanılmış ve üretilen verilerin sunumu aşamasında da WMS, WFS ve OGC servisleri kullanılmıştır. Almanya, İtalya, İspanya, ABD gibi gelişmiş ülkelerdeki kent bilgi sistemleri gelişim süreçleri 1990'lı yıllarda başlayıp 2000'li yılların başında tamamlanmıştır. Bu ülkelerdeki KBS uygulamaları; bölge özellikleri ve kaynakları, ulaşım, ekonomik ve kültürel dağılım, gerçek zamanlı deprem verilerinin erişimi, gerçek zamanlı hava verilerinin erişimi gibi uydu bağlantılı verilerden elde edilen bilgilere ulaşım konularında detaylı veri tabanları ile kullanıcılara açılmaktadır.

Ülkemizde ise kent bilgi sistemi uygulamalarına gelişmiş ülkelere göre geç başlanılmıştır. İlk etapta İstanbul, Bursa, Eskişehir, Kayseri gibi büyükşehirlerde ve bazı merkez ilçelerde, daha çok abone ve emlak vergisi takibi başlığı altında değerlendirilen bir unsur olmuştur. İmar uygulamaları, planlama, kültürel faaliyetler, turizm faaliyetleri, ulaşım vb. kent nüfusunu doğrudan ilgilendiren, çoğunluğu konumsal veriye dayalı olan alanlarda gerekli çalışmalar yapılmamıştır.

Yaşanan bu gecikmenin en önemli sebeplerinden biri kent bilgi sistemine yöneticiler, personel ve kullanıcılar tarafından gereken önem verilmemesidir. Bu ilgi eksikliğinin başlıca nedeni genel bir sistem anlayışı eksikliği ve buna bağlı eğitim, planlama gibi unsurlardaki sorunlar nedeni ile mevcut yönetim anlayışlarının reel bulmadıkları, ancak doğru-

dan paraya dönen bir unsur olması hâlinde sahiplenilen, güncelleme sorunları, yazılım/proje firmalarının istismarı nedeni ile idarecilerin te-dirgin olarak baktığı bir olgudur.

Ülkemizde kent bilgi sistemlerine yönelik kurulum ve devreye alma süreçlerinde yaşanan problemleri, Ankara Gölbaşı Belediyesi kent bilgi sistemi gelişim süreci üzerinden değerlendirilmesi çalışmanın temel amacıdır.

Gölbaşı Belediyesi Kent Bilgi Sistemi Gelişim Süreci

Ankara il sınırları içerisinde bulunan Gölbaşı ilçesi, 1950'li yıllarda 3.000 nüfuslu bir kasaba iken, 2014 yılı nüfus verilerine göre 115.924 nüfus barındırmakta, 1300 km²'lik yüzölçümüyle devamlı gelişip büyümektedir. Gölbaşı ilçesi, 22.10.1990 tarih ve 90/1117 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 9.maddesine dayanılarak "Özel Çevre Koruma Bölgesi" ilan edilmiştir. Gölbaşı'nın merkez mahallelerini de içeren, yaklaşık 257 km²'lik alana sahip olan "Gölbaşı Özel Çevre Koruma Bölgesi" Çevre Şehircilik Bakanlığı Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü yetki alanındadır. Ankara iline yaklaşık 20 km mesafedeki Gölbaşı ilçesi, 1991 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi sınırları içine dâhil edilmiştir. Böylece Özel Çevre Koruma Bölge Sınırı dışındaki alanlarda yetki kurumu Ankara Büyükşehir Belediyesi olmuştur. Bu durum, ilçenin 2 farklı onay kurumuna sahip olmasını ve yetki karmaşasını doğurmaktadır.

Gölbaşı Belediyesinde coğrafi bilgi sistemi çalışmalarına 2007 yılında başlanmış, yönetim bilgi sistemi (MIS) ve kent bilgi sistemi (GIS) altyapıları kurulmuştur. Bu iki sistemin kurulumunda farklı firmalar görev almıştır. Yönetim bilgi sisteminde ilgili firma tarafından, yazılım, donanım ve eğitim konularında destek verildiğinden emlak, beyan ve gelir servislerinde sistemin devamlılığı sağlanmıştır. Kent bilgi sisteminde ise çözüm ortağı, yazılım ve donanım sağlayıp personellerin eğitimi konusunda destek sağlamamıştır, Kurum içerisinde de yetişmiş personel olmadığından sistem kurulduğu noktadan ileri gidememiştir.

2012 yılında yeni bir firma ile kent bilgi sistemlerine yönelik çalışmalara en başından başlanmıştır. Kurum tarafından, öncelikle donanımdan bağımsız yazılım, ikinci olarak donanım istemi ile kullanım ve kullanıcı

tipleri, veri kaynakları ve temel yazılım fonksiyonlarının belirlenmesine yönelik taleplerde bulunulmuştur. Buna yönelik olarak da kuruma ait veriler, istenilen formatlarda sisteme aktarılmıştır. Verilerin güncellenmesi konusunda ise yine ilgili personellerin eğitilmemesi ve firmanın teknik destek sağlamamasından dolayı tüm bu yatırımlar ve çalışmalar atıl durumda kalmıştır.

Bu zamana kadar yapılan çalışmaların sonuçsuz kalması;

- Kent bilgi sistemlerine yönelik yapılması gereken işin teknik çerçevesini belirleyecek teknik personelin,
- Hangi kurumdan, ne tür verinin mevcut sistemle entegrasyonunun sağlanacağını belirleyecek personelin,
- Belediyeye ait tüm birimlerin iş akış şemalarını çıkartarak, her birimin sisteme ne tür veri ile katkıda bulunacağını belirleyecek yetkili personelin,
- İhtiyaç doğrultusunda veri tabanı tasarımını yapacak, sistemin işlerliğini ilgili üst kurumlar ile tartışacak uzman personelin,
- Kurumlar arası entegrasyonu sağlamak adına gerekli protokol ve görüşmeleri sağlayacak yetkili bir personelin kurum bünyesinde bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

2014 yılında kurumun temel gereksinimlerinin ortaya konulması, kullanım ve kullanıcı tipleri, veri kaynakları ve temel yazılım fonksiyonlarının belirlenmesi, grafik ve sözel veri tabanı tasarımı ile sürekli eğitimin yerleştirilmesi sürecine geçilmiştir. Kurum personelleri tarafından, en temelden başlayarak, tüm kurumlar için içinden çıkılması zor bir veri gurubu olan imar planlarına yönelik arşiv çalışmalarına başlanmıştır. Tüm arşiv belgeleri taranarak, dijital hâle getirilmiş ve ortak bir yapıda saklanmıştır. Planlar güncellik durumlarına göre belirli bir sraya konulmuştur. Çalışmanın sonunda Gölbaşı ilçesine ait imar planları sayısallaştırılarak mevcut yazılımlar ile web servisleri üzerinden yayımlanmaya başlanmıştır. Eş zamanlı olarak parselasyon planları, dağıtım cetvelleri vb. haritacılık çalışmalarına yönelik arşiv çalışmaları yürütülmektedir. Şu an gelinen aşamada yaklaşık 980 adet ilave, mevzi ve revizyon imar planlarına ait arşiv çalışması tamamlanmış, her bir geometrik sınıra plan işlem numaraları alınmış ve ilgili kurumlar ile mükerrerliği önlemek adına paylaşılmıştır.

Her türlü coğrafi verinin paylaşılmasını ve tarafların ihtiyaç duyacağı her türlü verinin temin edilmesine yönelik veri erişimi, paylaşımı ve kullanımı ile ortak proje yapımına dair usul ve esasların belirlendiği iş birliği protokolü, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Coğrafi Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü ile Gölbaşı Belediye Başkanlığı arasında 29.01.2015 tarihinde yapılmıştır.

Gölbaşı Belediye Başkanlığı, protokol çalışmasının ardından Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Coğrafi Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen “Kent Bilgi Sistemi Standartlarının Test Edilmesi ve Bulut Teknolojisi Prototipinin Oluşturulması” çalışmalarına dâhil olmuştur. Bu kapsamda belediye personelinin üretmiş olduğu imar planları, parselasyon planları, planların sınırlarına ilişkin öznitelik ve geometrik veriler, cadde/sokak verileri ve bağımsız birim verileri kent bilgi sistemlerinde Standardizasyon çalışmalarında kullanılmak üzere Bakanlık ile paylaşılmıştır.

Eş zamanlı olarak Gölbaşı Belediye Meclisinin 03.03.2015 tarih ve 100 yılı kararı ile İmar ve Şehircilik Müdürlüğü bünyesinde “Coğrafi Bilgi Sistemleri Şefliği” kurulmuştur. Bu sayede kurum içinde ve kurumlar arası entegrasyon çalışmalarının takibi ve yönetilebilirliğini gerçekleştirecek kurumsal bir yapıya kavuşulmuştur.

Ülkemizde aynı kente hizmet eden, aynı altlık haritalar ile çalışan ve çoğu aynı bilgiye ihtiyaç duyan fakat bilgi paylaşımına karşı olan, koordinasyondan çekinen kurumsal bir anlayış vardır. Ancak verilerin mükerreliğinin önüne geçilmez ise sağlıklı bir bilgi sistemi altyapısı kurulamaz. Bu amaçla her kurum, yetkisi dâhilinde ürettiği verileri ortak platformlar ile paylaşımına açmalıdır. Kent bilgi sistemleri, kentlileri ilgilendiren konularda verilecek her türlü karar için önemli bir altlıktır. Kente dair her türlü verinin bu sisteme entegre edilerek karar verme süre-

cinde dikkate alınması gerekmektedir. Bu doğrultuda kurumlar arasındaki iş birliği ve eşgüdüm oldukça önemlidir. Gölbaşı Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemleri Şefliği önümüzdeki dönemlerde plan, parselasyon ve numarataj verisi üzerinden işlem yapan diğer kurumlar ile de tüm bu verilerin web servisleriyle paylaşımını sağlayacaktır. Bu doğrultuda gerekli protokol hazırlıklarına başlanmış olup önümüzdeki süreçlerde Gölbaşı Belediyesi arşivlerinde bulunan tüm verilerin ihtiyaçlar ve paylaşılabirliği doğrultusunda özel sektör, kamu kurumları ve vatandaş ile paylaşımı sağlanacaktır.

Tartışma ve Bulgular

Kent bilgi sistemlerinin belediyeler açısından gerekliliğini ortaya koyduktan sonra ülkemizde bu sistemin yapılanma sürecinde yaşadığı sorunları da ortaya koymak gerekmektedir.

Ülkemizde uygulanan kent bilgi sistemi örneklerine bakıldığında öncelikli sorun olarak, belirli bir veri üretim, depolama ve paylaşım standardı bulunmadığından her belediye kendi belirlediği standartlarda veri üretmekte, üretilen veriler bireysel olarak depolanmakta ve depolanan veriler de diğer kişi ve kurumlarla paylaşılmamaktadır. İhtiyaç duyulan veriler tekrar üretildiğinden, zaman, emek ve ekonomik kayıplar yaşanmaktadır.

Belediye yönetimlerinin kent bilgi sistemlerinin sağlayacağı yararları öngörememesi de ülke genelinde karşılaşılan bir diğer sorundur. Yöneticilerin konuya olumsuz bakış açıları ve sistemin gerekliliğine inanmalarını öncelikli olarak kent bilgi sistemlerinin kurulum aşamasında bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Kent bilgi sistemi çalışmalarına başlanan belediyelerde ise sistemin uzun vadede tamamlanması, bu süreçte yönetimin desteğinin kaybedilmesine sebep olmaktadır. Ayrıca teknik donanımına sahip personelin olmaması, yerel seçimlerin yönetim ve personel üzerindeki baskısı ve gerekli bütçenin ayrılmaması bu sürecin tıkanmasına neden olmaktadır.

Belediyelerde, sistemde görev alacak nitelikli personel eksikliğini ortaya çıkararak asıl neden kent bilgi sistemlerine yönelik bir teşkilat yapısının bulunmamasıdır. Belediyeler bu eksiği kendi bünyesinde yer alan, sistemin ihtiyaç duyduğu teknik donanımına sahip olmayan mevcut per-

sonellerden karşılamaktadır. Personelin yetersiz olmasından kaynaklanan bu durum, veri toplama, üretme ve yönetme konularında sorun yaşanmasına ve sistemin gelişmesine engel olmaktadır.

Belediyelerin teknik personel eksikliğinin yanı sıra kendi bünyesinde gerekli yazılım ve donanım ihtiyacını karşılayacak personeli de bulunmamaktadır. Bu sebeple gerekli ihtiyacı hizmet alımı ile karşılamaktadır. Yazılım firmalarının genel yaklaşımının ihtiyaca yönelik çözümler üretmekten ziyade satış odaklı olması, gereksinimleri karşılamamaktadır. Ayrıca firmaların ortak çözümlere yanaşmaması, belediyelerin yazılım çöplüğü hâline dönüşmesine sebep olmaktadır. Daha da önemlisi, firmaların satış sonrası destek ve eğitim konusundaki yetersizlikleri, yalnızca kurulumu gerçekleştirilen kent bilgi sistemlerinin atıl durumda kalmasına neden olmaktadır.

Kent bilgi sistemleri veri üretimi, veri temini, yazılım, donanım vb. yüksek maliyet gerektiren bir süreçtir. Bu süreçte en büyük maliyet, yazılım ve veri teminine ayrılmaktadır. Kurumlar, kısıtlı bütçeleri ile ihtiyaç duyulan yazılımları satın almakta ancak hedeflenen çözüm üretilmediğinden yazılım giderleri artmakta, bu durum da veri teminine kaynak ayırlamamasına sebep olmaktadır.

Sonuç olarak, belediye yönetimlerinin görev süresinin sınırlı olması, yönetimi kısa vadede sonucunu alabileceği projelere yönelmektedir. Kent bilgi sistemleri süreçlerinin uzun vadeli olması, ekonomik maliyetlerin yüksek olması, hukuksal zorunlulukların olmaması, yeni personel ihtiyacı doğurması ülkemizde yerel yönetimlerce uygulanamamasının temel sebeplerindedir.

Ülkemizde genel olarak kent bilgi sistemlerine yönelik karşılaşılan sorunları, Gölbaşı Belediyesi Kent Bilgi Sistemi gelişim süreci üzerinden değerlendirmek gerekirse:

Gölbaşı Belediyesi, standart bir bilgi sistemi kurulumu adına bireysel bir yaklaşımda bulunmamış ve Çevre Şehircilik Bakanlığı ile bir protokol sürecine girmiştir. Ancak bu standart yapı henüz ortaya konulmadığından öncelikli olarak Kent Bilgi Sistemi Standartlarının Test Edilmesi ve Bulut Teknolojisi Prototipinin Oluşturulması çalışmalarına başlanılmıştır. Gölbaşı Belediyesine ait veriler, Coğrafi Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü tarafından Kent Bilgi Sistemi Standartları belirlenirken örnek veri olarak kullanılmaktadır. Ortak verilere gereksinim duyan bütün

meslek grupları arasında koordinasyon sağlamak amacıyla kurumlar ile protokol çalışmalarına başlanılmıştır. Üretilen veriler web servisleri aracılığıyla ilgili kurumlarla paylaşımına açılacaktır. Bu sayede ortak kullanımındaki veriler tekrar üretilmeyerek, bu süreçte yaşanması muhtemel hatalı veri üretim süreci ortadan kaldırılmış olacaktır. Zaman, emek ve maddi kazanımlar da bu paylaşımlardan arta kalanlar olacaktır.

Gölbaşı Belediyesinde kent bilgi sistemine geçiş aşamalarında yönetsel sorunlar yaşanmıştır. Kent bilgi sisteminin kurulumu ve kullanımı uzun vadeli olduğundan idari ve teknik personellerin değişimi, olumsuz bakış açıları, personelin isteksiz davranışları ve yerel seçimlerin belediyeler üzerindeki etkisi sistemin kurulum ve devreye alınma sürecini geciktirmiştir.

03.03.2015 tarih 100 sayılı Gölbaşı Belediye Meclis Kararı ile İmar ve Şehircilik Müdürlüğüne bağlı Coğrafi Bilgi Sistemleri Şefliği kurulmuştur. Söz konusu şefliğin görev, yetki ve sorumlulukları arasında Kent Bilgi Sistemi/Coğrafi Bilgi Sistemi'nin işlevleri belirlenerek ortak veri tabanının kurulması ve işletilmesi, belediye birimleri, diğer kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyonun sağlanması, birimlerin ihtiyaç duyduğu uygulama programlarının hazırlanarak gerekli teknik desteğin verilmesi, birimlerin ihtiyaç duydukları yazılımların belirlenmesi yer almaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Ülkemizde kent bilgi sistemlerine yönelik yapılan çalışmaların standart bir yapıya sahip olmadığı görülmüştür. Her kurum kendi bünyesinde bir yapı oluşturmakta ve bu yapı içerisinde üretilen veriler diğer kurumlarla paylaşılmamaktadır. Bu durum verilerin tekrar üretilmesine sebep olmaktadır. Coğrafi bilgilere ihtiyaç gösteren bütün teknik altyapı hizmetlerinde kamu kurumları ve kullanıcıların veri tabanlarını daha etkili ve verimli bir biçimde kullanmaları sağlanmalıdır. Kullanıcılara konumsal verinin içeriği ve kullanım kolaylığı hakkında bilgi verilerek kamu kurumlarının konumsal veri tabanları üzerindeki sorumlulukları artırılmalıdır. Kurumlar arası veri alışverişinde uygulanan bürokrasi ortadan kaldırılarak, personel, yazılım ve donanımın ortak kullanımı mümkün hâle getirilmelidir. Böyle bir bilgi sistemini kullanacak bütün meslek

grupları arasında koordinasyon sağlanmalıdır. Oluşturulacak sistemin yararları arasında kaynak kullanımında maliyet ve zaman katkısı, karşılaştırmalı veri olasılığı, mükerrer harita ve veri üretiminin engellenmesi, harita bilgisine kolay ulaşım, standart birliğinin sağlanması, bilgilerin güncelleştirilmesinin mümkün olması, teknik standartların geliştirilmesi sayılabilir. Oluşturulacak veri transfer standardı konumsal veriyi toplayıcıya, işleyiciye ve birden çok kaynaktan veri almak durumunda olan kullanıcıya büyük yararlar sağlayacaktır.

Kaynakça

- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (2012). *Kent Bilgi Sistemi Standartlarının Belirlenmesi Projesi: İP 4(1): Gelişmiş Ülkelerdeki KBS Uygulamaları*.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. (n.d.). *Kent Bilgi Sistemleri Standartlarının Belirlenmesi projesi: İP-1: Mevzuat Analizi*.
- Yomralıoğlu, T., & Çete, M. (2002). Kent Bilgi Sistemleri: Çağdaş Yerel Yönetim Aracı. *Arkitekt Dergisi* (2), 34-39.

Türkiye’de Etkili Kentsel Yönetim Arayışları Çerçevesinde Yerel Yönetişim ve Metropolitan Liderlik

*

Hüseyin Gül¹ - Seda Batman²

Özet

Hızlanan kentleşme ve ekonomik kalkınma çabaları, özellikle 1980’lerden bu yana Türkiye’de kentlerin büyümesine ve metropoliten alanların ortaya çıkmasına yol açarken, kentsel yönetim yapılarını ve işleyişlerini etkilemiş ve yeni kentsel yönetim modeli arayışlarını beraberinde getirmiştir. Bu süreçte yerleşme, yerel özerkliğin ve yönetimlerin güçlenmesi, çok aktörlü (ağ-bağsal) yönetim, anakent ya da büyükşehir alanlarında etkin ve eşgüdümlü hizmet sunumu gibi farklı dinamik ve gelişmeler yaşanmıştır. Ayrıca, küreselleşme, kentsel büyüme, yerel ekonomik kalkınma, yönetim gibi dinamikler, etkin metropoliten alan ve kent yönetimi ihtiyacını artırırken, dönüşümcü, vizyoner, girişimci ve etkili lider kent yöneticilerine ihtiyaç belirginleşmiştir. Bu nedenle günümüzde, büyümeye ve değişmeye devam eden büyükşehirlerde, belediye başkanlarının rolleri ve önemi artmıştır. Bu çerçevede kentsel alanlarda yer alan farklı kesimlerin ve aktörlerin, kentin ortak iyiliği, kentsel ekonomik kalkınma ve diğer amaçlar etrafında birleştirilerek harekete geçirilmesi ve bu sürecin etkin yönlendirilmesi de belediye başkanlarından beklenmektedir. Ayrıca, Türkiye’de yeniden yapılandırılan büyükşehir yönetimlerinin sorumluluk alanlarının, belediye sınırlarının ötesine geçtiği görülmektedir. Kentsel alanların yönetimine ilişkin Türkiye’de yapılan son düzenlemelerde bu gelişmelerden ne derece etkilenildiğini, başkanlara bir liderlik misyonu yükleyip yüklenmediğini ortaya koymak ve tartışılmak önemlidir. Bu durumun kentlerin ve yönetim sürecinin yönetiminde liderliği ne derece gerekli kıldığının tartışılması da önemlidir. Bu saptamalar ve gelişmeler ışığında bu bildirinin temel amacı, öncelikle Türkiye’de büyükşehirlerde nasıl bir yönetim ve kamusal liderlik anlayışının öne çıktığını saptamaktır. Bu çerçevede, Türkiye’de belediye başkanlığının tarihsel gelişim çizgisi kısaca ortaya konularak, büyükşehir belediye modelindeki değişikliklerin kentsel yönetim ve liderlik yapılarına etkileri irdelenmektedir. Son olarak, bu tartışmalar ve saptamalar ışığında, günümüzde ortaya çıkan ya da ihtiyaç duyulan yeni lider tipinin ve anlayışının özelliklerinin bir betimlenmesi yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: kentsel liderlik, yerel yönetim, büyükşehir belediyeleri, belediye başkanları

¹ Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü, Isparta (gulhuseyin@yahoo.com)

² Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü, Isparta (sedabtmm@gmail.com)

Local Governance and Urban Leadership within the Framework of the Search for an Effective Urban Management Model in Turkey

*

Hüseyin Gül - Seda Batman

Abstract

Rapid urbanization and economic development efforts have caused cities in Turkey to grow and led to the emergence of metropolitan areas especially since the 1980’s, influencing the urban management structures and their functioning, and bringing about a search for new urban management models. In this process, several different dynamics and developments have been experienced such as decentralization, the emergence of stronger local administrations and autonomy, multi-actor governance, the provision of effective and coordinated services etc. Dynamics such as globalization, urban growth, local economic development and governance have increased the need for effective metropolitan and urban management systems as well as for transformational, visionary, entrepreneur and effective urban managers with leadership skills. Thus, the roles of mayors have become more important in recent years in continuously growing and changing metropolitan municipalities. Besides, it is observed that the responsibilities of the reformed metropolitan municipalities have gone beyond the city limits. Within this framework, it is expected that mayors steer the process of governance involving various stakeholders and actors, and unite these actors for the common good and other common goals of a city and urban economic development. It is important to determine how much these developments have affected the recent legal regulations in Turkey, and require mayors to assume a leadership role for the city. It is also important to elaborate on the issue of how critical the leadership is in the management of urban areas and governance processes. In light of these inferences and developments, the basic goal of this paper is primarily to determine what kind of a management and public leadership approach prevails in the metropolitan areas of Turkey. Thus, a brief historical development of the mayorship in Turkey is presented, and the consequences of the changes in the metropolitan municipal model for the urban management and leadership structures are evaluated. Finally, in light of these discussions and inferences, a description of the characteristics of the contemporary new leadership style and approach is provided.

Keywords: urban leadership, local governance, metropolitan municipality, mayors

Giriş

1980'li yıllara kadar egemen olan ama Türkiye'de hâlen belirli ölçüde devam eden, merkezîyetçi eğilimler ve hiyerarşik bürokratik yapılanma ile merkezin yerel üzerindeki vesayetçi konumu, yerel yönetimlerin hâlen merkezî yönetimin taşradaki uzantısıymış gibi görülmesine neden olabilmektedir. Ancak bu durumun, kapitalist küreselleşme ve kentleşme süreçlerinin kentleri daha iyi ve etkin yönetilmesi gereken birimler hâline getirdiği bir duruma ne ölçüde uyumlu olduğu tartışılması gereken bir durumdur. Merkezîyetçilik, genellikle yerel yönetimlerin ve yöneticilerin yerelde daha etkin işlev görmesini olumsuz etkilerken, yerel özerkliğin, katılımın ve yerel yönetim kapasitesinin gelişmesini sınırlandırmaktadır. Ayrıca, birçok sorunun merkezî yönetim eliyle çözülmesi gibi bir sonuca ve beklentiye yol açmaktadır. Oysa 1980 sonrasında yaşanan küreselleşme, artan rekabet, teknolojik gelişmeler ve sosyoekonomik dönüşümler, bürokratik ve merkezîyetçi yönetim anlayışını zayıflattırırken, yerelleşme eğilimlerini ve yerinden yönetimi güçlendirmiştir.

Bu gelişmelere paralel yaşanan diğer bir gelişme ise, gerek merkezî gerekse yerel yönetim anlayışında gözlenen dönüşümlerin, hem kurumun bu dönüşüme uyumunu sağlayabilecek hem de bu dönüşümü yönetebilecek tarzda bir yönetici ihtiyacını da ortaya çıkarmasıdır. Devlet ve merkezî yönetim dışı yönetsel, toplumsal ve ekonomik sivil, özel ve kamusal aktörler ile yerinden yönetim ve katılımcı yönetim anlayışı güçlenmiş; ağbağları, matriks ve proje temelli örgütlenmeleri etkin kullanabilen yönetimler ve yöneticiler öne çıkmış ve daha başarılı olmuşlardır (Köse, 2003; Gül ve Alican, 2007; Ergun, 1997). Geleneksel ve otoriter kamu bürokrati anlayışı yerine, değişimi anlayabilen ve kurumun lehine yönetebilen, yeni değerleri uygulamalarına yansıtabilen ve çalışanlarına kabul ettirebilen, değişim ajanı işlevi görebilen ve sinerji yaratabilen, eşgüdümleyici, girişimci ve dönüşümcü lider yönetici beklentisi güçlenmiştir (Taşdan ve Gül, 2013; Belek, 1999, ss. 124-125; Yeniçeri, 2002, s. 75).

Günümüzün uluslararası etkileşimin arttığı, çok aktörlü, çok faktörlü ve daha karmaşık küyerel ortamı da, ekonomik kalkınma anlayışının önem kazanmasına, özellikle de yerel ekonomik kalkınma anlayışının öne çıkmasına neden olmuştur. Küyerelleşme ve yerel ekonomik kalkınmanın artan ağırlığına paralel olarak ise kentler ve yerel-kentsel ak-

törler ve dinamikler daha etkin rol üstlenmektedir (Ergun, Gül ve Sallan Gül, 2013; Keyman ve Lorasdağı, 2010). Kısacası, gittikçe büyüyen ve küresel aktörler olarak öne çıkan kentlerin daha etkin ve eşgüdümlü yönetilmesi bir zorunluluk olarak karşımıza çıkarken, doğası gereği ağ-bağsal nitelik sergileyen bu yönetsel süreçleri etkin yönlendirebilecek lider yapısını da gerekli kılmaktadır.

Bu sebeplerle çalışmada öncelikle son yıllarda genel olarak yönetim ve yerel yönetim anlayışında yaşanan dönüşümü ortaya çıkaran faktörler, aktörler, dinamikler ve süreçler ortaya konarak çözümlenmektedir. Daha sonra ise bu değişimlerin genel olarak yerel yönetim ve liderlik yapılarını nasıl ve ne yönde etkilediği ve özellikle de Türkiye’de metropolitan kent yönetim ve liderlik yapıları üzerindeki etkileri incelenmektedir. Bu çerçevede, dünyada yerel yönetim biçimlerinde yaşanan gelişmeler ışığında, Türkiye’de güçlenen metropolitan yönetimlerinde nasıl bir yönetim yapısının ve anlayışının oluştuğu saptanmaya çalışılmaktadır.

1. Yaşanan Dönüşümler ve Yönetim Yapı ve Biçimlerine Yansımaları

Günümüz dünyasının değişen, karmaşık-matriks yapı dinamikleri, aktörleri, faktörleri ve etkileşimlerini görebilmek ve anlamlandırabilmek; bunların kent yönetimlerine olan yansımalarını görebilmek ve çözümlenebilmek açısından gereklidir. Bu değişimi anlamlandırmak için kullanılan en önemli dinamik ya da faktör, Robertson’un (1999) hem dünyanın küçülmesini hem de bir bütün olarak bilinçlenmesini simgeleyen dinamik bir süreç olarak tanımladığı küreselleşme sürecidir. Küreselleşme, Şaylan’a (1999) göre, pazarın dünya ölçeğinde büyümesine, ulusal sınırların dışına taşmasına ve dünyanın tek bir pazar hâline gelmesine ve bütünleşmesine yardım eden bir süreçtir. Ancak, küreselleşme, ekonomik temelli olarak ortaya çıkmış olsa da, çok boyutlu olarak devam etmektedir. Örneğin, AB, DB, IMF, BM, OECD, uluslararası nitelikte hükümet dışı örgütlenmeler (INGOs) ve birtakım önde gelen düşünce kuruluşları gibi devletler arası, özel ve sivil ya da karma oluşumlar; toplumların birbirinden etkilenmesini, küresel etkileşimi ve birlikteliği arttırmaktadır. Dolayısıyla, bu gibi örgütler ve dünyayı etkileyen politikaları, belgeleri, reform ve program öngörülerini, geleceğin toplumsal yapı-

sının oluşturulmasında önemli etkiler yaratmakta ve buralarda önemli dönüşümlere sebep olabilmektedir (Bayramoğlu, 2009; Sobacı, 2014).

Yaşanan dönüşümün önemli dinamiklerinden bir diğeri de bilgi toplumu ve ekonomileri sürecidir. Küreselleşme, yeni liberal ideolojinin egemenliği, teknoloji yoğun, post-fordist esnek üretim biçimlerinin ve postmodernist anlayışların yaygınlaşması, örgütsel yapılarda dönüşüm ve değişimlerin de eşlik ettiği bilgi toplumu ve ekonomisi süreçlerinde (Tekeli, 1996), üretimin bilgi, teknoloji ve hizmet yoğun niteliği ağırlık kazanarak mekânsal bağımlılığı ortadan kalkmış ve ülkeler ve kentler arası hareketliliği artmıştır. Bu ise, küresel anlamda kentler arasında yatırım çekme yarışlarına yol açmaktadır.

Ayrıca, 1990'lı yıllardan itibaren yaygınlaşan iletişim olanakları, katılım ve yönetim anlayışı, bireyle (ve sivil toplumla) devlet arasında yeni ilişki biçimlerinin ortaya çıkarmasına neden olmuştur. Bilimsel, teknolojik, ekonomik gelişmeler sonucunda uluslararası iletişim ve etkileşimin, ağsal ilişkiler bütünü şeklini aldığı bir dünyada (Üstüner ve Keyman, 1995), yönetsel sınırların anlamı azalarak kaybolmakta ve bu durumun sadece devletler ya da uluslar için değil, toplumdaki tüm aktörler için de geçerlilik sergilemektedir (Tekeli, 1996). Bu gelişmeler yönetim anlayışında dönüşümü zorunlu kıldığı gibi, yöneticiden/liderden beklentileri de değiştirmektedir. Temelde devlet ile diğer özel ve sivil aktörler ve bireyler arasındaki ilişkiye yeni bir bakış açısı kazandıran yönetim olgusu ve uygulamaları, diğer süreçlerin de etkisiyle kentsel alanlarda yaygınlaşmakta (artan yerel özerklik, güçlenen yerel yönetimler, güçlenen yerel sivil örgütler ve özel sektör, ortak projeler ve çalışmalar, yerel gündem çalışmaları, iş birlikleri, kent konseyleri, yerel meclis komisyonları, hemşehrilik hukuku gibi) ve yerel kentsel yerleşimler yönetsel açıdan optimal ölçek olarak kabul edilmektedir.

Teune (1997, s. 5) dünya sisteminin, kentler ve devletler ile onların toplulukları, örgütleri ve işletmelerinden oluşan küresel politik bir ekonomi yapısı olduğunu belirtir. Bağımlılığın arttığı kadar rekabetin de arttığı bir dünya yaratan küreselleşme, bir yandan yönetimin dış dünya ile ilişkilerini iyi yönetmesini ve liderlik sergilemesini gerektirirken, diğer yandan daha fazla ekip çalışması, iş birliği, dayanışma ve bilgi paylaşımı ihtiyacını doğurmaya başlamıştır (Barth, 1996, s. 195; Gül ve Alican, 2007, s. 490). ABD'de Phoenix, Seattle, Baltimore, Dallas ve St. Paul

kentleri üzerine bir inceleme yapan Peirce (1993, s. 1), ABD’de ve dünyada ekonomik faaliyetlerin, yönetişimin, toplumsal örgütlenmelerin merkezleri olarak kent devletlerinin öne çıktığını ve bunun artarak devam edeceğini belirtmiştir. Birçok uluslararası kuruluş (Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği - *the International Union of Local Authorities - IULA* gibi), uzmanlar ve raporlar da günümüzde küreselleşmenin yürütücü motorları olarak, bölgeler ve yerel yönetimleri öne çıktığına işaret etmektedir (Alger, 1999, s. 201; Bilgiç ve Gül, 2010; DPT, 2000; Knox ve Taylor, 1995; Sassen, 2004, s. 649). Bu durum; giderek küresel sistemin, devletler ötesinde örgütlerin, grupların, kentlerin, işletmelerin çevreyle iyi ilişkiler kurabilmesini, ağbağları, iş birlikleri ve koalisyonlar oluşturabilmesini, değişimi etkin yönetebilmesini ve dolayısıyla da girişimci, dönüşümcü ve proaktif liderliği öne çıkarmaktadır (Taşdan ve Gül, 2013, s. 2).

1980’lerden bu yana, merkezîyetçi yönetim anlayışı, artan katılımcı yönetim ya da yönetişim beklentilerini karşılamadığı düşüncesiyle, önemini kaybetmeye başlamıştır. Bu çerçevede, “Yeni Kamu Yönetimi” (*New Public Management*), yeni kamu işletmeciliği, yönetişim, yeni kamu hizmeti gibi anlayışlar gelişmiştir. Bu yaklaşım daha çok işletme yönetiminden etkilenmiş ve kamu yönetiminin; girişimci, müşteri odaklı, fayda-maliyet analizini ve verimliliğini, piyasa süreç, dinamik ve araçlarını merkeze alan bir nitelik kazanmasını hedeflemiştir (Clark, 2000; Güler, 2005, s. 3; Hood, 1991, ss. 4-6; Osborne ve Geabler, 1992; Stoker, 2006, s. 45). Ancak, “işletme” yönetiminin ilkelerini ve piyasa araçlarını kamu yönetimine uygulamanın ve piyasayı odağa almanın yetersizlikleri kısa sürede görülmüş ve bu sebeple kamu yönetimi anlayışı, hem klasik kamu yönetiminden hem de işletme yönetiminden ayrı olarak geliştirilmeye devam edilmiştir (Gow ve Dufour, 2000, s. 573). Bu süreçte gelişmiş olan bir başka yeni kamu yönetimi anlayışı ise, daha çok “yeni kamu hizmeti” olarak adlandırılmaktadır (Güler, 2005, s. 3). Daha esnek ve matrix örgütlenme biçimleri ile katılımcı yönetim ya da yönetişim (*governance*) anlayışının öne çıkmaya başlamasıyla (Frederickson, 1997) kamu yönetiminde “yeni kamu hizmeti” (*new public service*) anlayışı dikkat çeken bir anlayış olmaya başlamıştır. Yeni kamu hizmeti anlayışı genel olarak tüm kesimleri birleştiren, katılımcı yönetim modelinin yeni biçimi

olarak kabul görmekte, bürokrasi-şirket-STK üçlüsüne dayalı yönetim anlayışını öne çıkarmaktadır.

Nitekim kamu yönetiminde genel olarak başlayan bu etkin dönüşüm süreci yerel birimlerde de önemli değişimlere sebep olmaktadır. Yükselen değer olarak karşımıza çıkan yerel sorunların kendilerine en yakın birimler tarafından çözüme ulaştırılması (subsidiarite), yerelin kararlara katılımı ve yönetim gibi kavram ve olgular, uygulama alanı olan yerel yönetim ve liderlik özelliklerinde birtakım değişimleri tetiklemektedir. Bu değerlerin dönüşümünde AB kurumsal çerçevesinin de etkisiyle, yerel yönetimlerin yenilikçi ve girişimci özelliklerini öne çıkaran güçlü ve girişimci liderlik yapıları desteklenmektedir. Bu dönüşümü gerçekleştirmek için her ülke kendi yapısal durumuna göre reformlara girişmiştir. Reform süreçleri, Türkiye’de merkezî ve yerel yönetimlerde de yansımaları bulmuş, hem piyasalaştırma hem yerinden yönetimleri güçlendirme ve daha etkin ve etkili hâle getirme hem de yönetime katımlı artırıcı mekanizmalar oluşturma yönünde reformlar yapılmıştır. Ancak bu reformların yerel liderliğe etkileri ya da artık ekonomilerin geliştirici motoru kabul edilen kentlerin yönetimi ve dolayısıyla yöneticileri üzerine yapılan çalışmaların (Günal ve Okur, 2013; Yörük, Dündar ve Topçu, 2011) sayısı azdır ve var olanların da genelde liderleri demografik özelliklerine ve mesleklerine göre sınıflandırıp değerlendirdiği görülmektedir.

Son yıllardaki reformlarla, daha katılımcı yönetim, yönetim ve yerel yönetim anlayışlarının önem kazandığı konusunda genel bir uzlaşma vardır (Altıntaş, 2003). Bu çerçevede desantralizasyon (ademimerkeziyetçilik)³ ilkesi de oldukça önem kazanmıştır. Bunun en önemli sebeplerinden bir diğeri de yerelleşmenin ve yerinden yönetimin, demokratikleşme, çoğulculuk, bireysel özgürlük, katılım gibi değerleri destekleyen olgular olarak kabul edilmesidir. Küreselleşme ile birlikte gelişmesi nedeniyle de, birbirini besleyerek ilerleyen küreselleşme ve yerelleşme süreçleri küreyelleşme (glokalisasyon) olarak da adlandırılmaktadır (Koçdemir, 2000).

Bilgiç ve Gül’e (2010) göre küreselleşmenin başarısı yerelleşme ile birlikte yürütülebilmesine bağlıdır. Günümüzde ulusal yönetimler, yerel

³ Gözübüyük (2013) desantralizasyonu ya da ademimerkezileşmeyi, siyasi ve idari bir kavram olarak merkezin yükünü hafifletmeyi, bunun yanında yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve bireyleri güçlendirmeyi hedef alan, yukarıdan aşağıya yetki devrini ifade eden bir kavram olarak açıklar.

yönetimlere daha fazla yetki kaynak ve sorumluluk vermekte, küresel dinamikler de en az ulus-devletin olduğu kadar yerel yönetimlerin yapılanmasında etkili olmaktadır (Köse, 2003). Yine Bilgiç ve Gül’e (2010) göre, yerel yönetimler yerelleşme politikaları ile güçlendirilmekte, ancak nihai olarak yetkilerin piyasaya aktarılması amaçlanmaktadır. Bu süreçte öne çıkan kavram olarak yerindelik (subsidiarite) anlayışı da, resmî ve kurumsal olarak 1985’te Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nda 4. maddede yer aldığı gibi ve 1992 Maastricht Antlaşması ile AB hukukunun bir parçası olmuştur (Bilgiç ve Gül, 2010). DPT (2000) raporuna göre, küreselleşme karşısında yerelleşme tezlerinin de önem kazandığı bu dönemde, âdeta yeniden keşfedilen bölge, alt bölge ve kentlere yeni önemli anlamlar yüklenmektedir. Öngörülen bu değişikliklerin gerçekleşmesi güçlü bir liderliğin varlığını gerektirdiği gibi, bu kadar odak nokta hâline getirilen bu birimleri yönetecek liderlerin nasıl olması gerektiği üzerine tartışmalar da önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilgiye ulaşmanın kolaylaştığı, sermaye, yatırım, bilgi, emek vb. hareketliliklerin ve etkileşimlerinin küresel boyutta arttığı, kentlerin öne çıktığı bir ortamda, edilgen grupları yönetme, kararları merkezîyetçi bir biçimde alma anlayışı yetersiz ve geçersiz kalmaktadır. Küresel ölçekte yerelleşme etkisi ve yerel örgütsel yapılanmada yaşanan değişimler, ulus-devletlerde yerel ve bölgesel ölçekte önemli yönetsel reformlara sebep olmuş ve yapısal ve işlevsel değişimler yaratmıştır. Türkiye, İngiltere, Fransa, Japonya, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri gibi birçok ülkede yeni metropolitan yönetim ve daha etkili yerel yöneticilik modelleri denenmekte, kentleri daha iyi yönetmenin yolları aranmaktadır. Bu süreçte yapısal ve işlevsel değişimleri anlayıp, süreci etkin yönetebilecek yerel lider yönetici ihtiyacına olan vurgu öne çıkmaktadır. Bu sebeple küresel sistemin önemli bir parçası hâline gelen kentlerin nasıl yöneticilere ihtiyaç duyduklarının ve sahip olduklarının, geleceğin lider özelliklerinin öngörülerek bir değerlendirmesinin yapılması önemli bir konu olarak kabul edilmelidir. Bu konuda OECD Türkiye raporlarında da dikkat çeken şey, artık küreselleşmenin tarifine uygun düşecek bir lider profiline gidilmesi gerektiğidir. OECD tarifine göre küreselleşme, yeni ve ani değişimlere sürekli hazır olmayı gerektirmektedir. Yani güçlü bir lidere sadece reform ve geçiş dönemlerinde değil, artık küresel bir dünyada olmamız sebebiyle sürekli bir ihtiyaç vardır (Bayramoğlu, 2009).

Küreselleşmenin komutlarına ayak uydurabilecek, onu anlayıp, yönlendirebilecek lider tanımı ön plana çıkmaktadır. Rapor bu yeni lider tipini, kalkınmayı hedefleyen bir ülkenin ya da birimlerin kaçınılmaz lider tanımı olarak destekler görünmektedir. Gerçekten de, Türkiye’de olduğu gibi, ABD, Fransa, İtalya gibi ülkelerde de metropoliten ve kentsel alanlarda daha güçlü belediye başkanlığı ve lider kent yöneticiliği yönünde düzenlemeler ve uygulamalar yaygınlaşmaktadır.

Bu noktada yöneticide olması beklenen nitelik, beceri ve özellikler de değişmekte, yönetim süreçlerini yönlendirebilen ve katılımcı anlayışa sahip yöneticilere talep artmaktadır. Artık ağ-bağsal bir yapılanmayla farklı aktörlerle, çeşitli konular hakkında tartışabilen, ortamın nabzını tutup, aldığı sinyaller ve geri dönüşleri iyi değerlendiren ve mevcut duruma en uygun çözüm bileşimini yaratan, kararları yönlendirebilen tipte yöneticilere ihtiyaç belirginleşmiştir (Taşdan ve Gül, 2013). Özellikle yerel yönetim birimlerinin uluslararası sahada da çeşitli roller üstlenmeye başlaması, bu aktörlerin ilgilenmeleri gereken konuların sayısını ve çeşidini arttırmış ve çok farklı nitelikler taşıyan yöneticilere ihtiyaç artmıştır. Ayrıca ulusüstü örgütlerin ortaya koyduğu raporlar, liberal formülasyonlar, özelleştirmeler dünya devletlerine etki ederek (Köse, 2003) öngördükleri ya da destekledikleri tipte liderlik özelliklerine sahip liderleri ön plana çıkarabilmektedirler.

2. Ortaya Çıkan Yeni Yerel Yönetim Liderlik Anlayışı

Bir mekânın örgütlenme biçimi, yönetimde etkin görülen liderliğin kullanımı ve halk birlikteliğinde değerlendirilmelidir (Toprak, 2011). Liderliğin kullanımı ve halkla birlikteliği; yasal, yönetsel ve siyasal yapılanma ve demokratiklik durumuna göre değişiklik gösterebilmektedir. Yasal, yönetsel ve siyasal yapılanma ise kamu, özel sivil aktörler arası iletişim ve müzakereye verilen öneme göre farklılaşabilmektedir. Politik iktisadın değişimi paralelinde, kent yönetimlerinde klasik yönetimden, girişimciliğe doğru bir değişim yaşandığı, yerel düzeyde refah devletinden girişimci bir devlete dönüşümü işaret eden bir dizi projelerden anlaşılmaktadır (Toprak, 2011). Çoğu kentin büyümesiyle sonuçlanan bu projeler, özellikle de büyük kentlerin örgütlenmeleri konusunun önemini arttırmıştır. Artık kent yöneticisinin konumu; siyasi tarafsızlık, yeterlilik,

uzmanlık gibi birtakım özellikleri gerektirmeye başlamıştır. Yani artık idari yönetici durumunun ötesinde siyasaları formüle eden liderlik anlayışı kabul görmektedir.

Batı Avrupa’da kamu yönetiminde yaşanan değişimler ve siyasal liderlik modeline yansımaları; ağ-bağ yönetimi, değişen siyasal kültür, Avrupaılaşma ve yerel birimlerin yürütme organlarının güçlendirmesi üzerinden incelenerek ve bunun güçlü belediye başkanlığı oluşumuna etkileri önemli oranda tartışılmaktadır (Erençin, 2007). Önemli meblağda kamusal kaynakları kullanma gücü bulunan yerel yönetimlerin, özellikle de metropoliten yönetimler ve belediyelerin; etkinlik, etkililik, ekonomi ve eşgüdüm çerçevesinde değerlendirilmesini gerekli kılmıştır. Ancak çoğunlukla etkinlik, etkililik ve ekonomiklik açısından sorgulanan yerel yönetimlerin, günümüzde artık yönetişim, katılım, yerel özerklik gibi demokratik özlere sahip olgularla birlikte değerlendirilmesi gerektiği kabul görmektedir. Ayrıca, yeni siyasal kültürün oluşturduğu uygun iklim içinde geleneksel yerel siyasetin yönlendirici ilkeleri yerine, yeni bir yerel siyaset biçiminin ve ilkelerinin değiştii görülmektedir. Parti adaylarının söylemleri birbirine benzemeye başlarken, ideolojik ayrımlar belirsizleşmektedir. Bu çerçevede özellikle 1980’lerden günümüze metropoliten alanlara, önce iktisadi sonra hukuki kuramsal düzeyde ilginin artması, yerel potansiyelin öne çıkarılması ve rekabetçiliğe dayanan aşığıdan yukarıya kalkınma anlayışının tercih edildiğini göstermektedir (Erençin, 2010, s. 181). Ayrıca, katılım ve demokratikleşme yönünde yaşanan değişimler ile Toprak’ın (2011), düzenleyici etik bir çözüm olarak belirttiği yönetişim olgusu, yerel yönetimlerin karar mekanizmasını etkileyen ve liderin de “politik lider” olma özelliğini arka plana atarak, “hizmette lider” rolünü vurgulayan bir yapılanma arayışını da ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla, artık yerel düzeyde yaratıcı, çözüm odaklı, rekabeti sağlayabilecek programlarla gelen ve bunları yapabileceğine inandıran yerel liderlerin önem kazandığı söylenebilir. Ancak, 1969 yılında yaptığı bir çalışmada Yalçındağ, konunun yönetsel olduğu kadar siyasal, toplumsal, iktisadi ve mali boyutları da oluşuna dikkati çekerek yerel yöneticilerin, beklentileri (özellikle de liderlik beklentilerini) karşılamakta yetersiz kalabildiğini; güncel koşulları ve gereklerini kavramanın, bunlara uyum ve bu çerçevede liderlik sergileyebilmenin geç ve zor işleyen bir süreç olduğunu vurgulamıştır.

Humes ve Harloff'un (1961) yürütme organı için yaptığı tanımlamaya göre yürütme organı, birimlerin üstlenmiş olduğu hizmetlerin tümünü ya da önemli bir kısmını yönetmek, hizmet birimleri arasında eşgüdüm sağlamak ve bu hizmetlerin yürütülmesinde her türlü teşebbüsün yapılmasından sorumludur (aktaran Yalçındağ, 1969). Bu tanımlamadan yola çıkarak da yürütme organının, dolayısıyla da başında bulunan liderin (başkanın) girişim, eşgüdüm sağlama ve yorumlama fonksiyonlarını yerine getirmesi beklenmektedir.⁴

Yerel yöneticinin kendinden beklenen fonksiyonları yerine getirmesi için yasama ve yürütmenin farklı tasarlandığı modeller vardır. Liderin (başkanın) mevcut durumu, bu modellerde yürütme organına verilen öneme göre değişmektedir. Yalçındağ (1969) bu modelleri, "Komisyon Biçiminde Örgütlenmiş Yürütme Organı", "Yürütme Fonksiyonunu Tek Yöneticiye Veren Model" ve "Yürütme Fonksiyonunu Meslekten Yöneticilere Veren Modeller" olarak üç grup altında incelerken Mouritzen ve Svava'nın (2002) bunu dört farklı liderlik/yöneticilik modeli ile açıkladığı görülür (aktaran Erençin, 2007). Mouritzen ve Svava'nın (2002) dört farklı liderlik/yöneticilik modeli ise şunlardır: "güçlü belediye başkanlığı", "ortaklaşa liderlik", "komite ile liderlik ve "meclis yöneticisi" modelleri. Amerikan, İngiliz ve Kıta Avrupası yerel yönetim sistemleri küçük farklılıklara rağmen bu gruplandırmalara uygun düşmektedir (Turan, 2013; Gül, 2013; Borraz ve John, 2004; Greaseley ve Stoker, 2008; Beal ve Pinson, 2013; Leach, 2006; Yalçındağ, 1969).

Yapılan bu gruplandırmalara göre, güçlü belediye başkanlığı modelinde, belediye başkanı belirgin bir şekilde hem güçlü bir yerel yönetici hem de siyasal bir figür olarak ortaya çıkmaktadır. Belediye başkanı, meclisin aldığı kararları yürütmek, belediye örgüt ve personelini yönetmek ve gözetmekten yükümlü olduğu kadar, siyasal olarak da yerel topluluğu temsil eden en üst düzey lider konumundadır. Belediye başkanının doğrudan seçimle iş başına gelmesi, bu sistemde başkanın temsil ve liderlik gücünü arttırmaktadır. Bunun yanı sıra başkanın atama ve veto gibi gücünü arttıran diğer araçlar da vardır.

---

⁴ Bu fonksiyonların daha net anlaşılması için bkz. Samuel Humes ve Eileen Martin Harloff'un "The Structure of Local Governments throughout the World" adlı çalışması ile bunu öz alarak açıklayan Selçuk Yalçındağ'ın "Mahalli İdarelerde Yürütme Organı" adlı makalesi.

Ortaklaşa liderlik modelinde, yönetim süreçlerinde belediye meclisince seçilmiş ve belediye başkanı ile birlikte yönetim işlevini yerine getirmek üzere üyeler vardır. Bu kişilerden oluşan yönetim kuruluna belediye başkanı başkanlık eder. Bu modelde belediye başkanının yönetim işleri dışında simgesel bir rolü vardır. Hizmetlere ilişkin karar verme ve yürütme yetkileri bir komisyon tarafından ortaklaşa kullanılmakta ve zayıf başkan modeli ortaya çıkmaktadır.

Meclis yöneticisi modelinde, yürütme işlevlerinin tümü belediye meclisi tarafından atanan profesyonel bir yöneticinin elindedir. Meclis politikalar üzerinde genel yetkili iken, yönetsel işler yöneticinin sorumluluğundadır. Bu sistemde eğer varsa belediye başkanı, kısmi zamanlı çalışan, sembolik temsil rolü olan ve meclis başkanlığını yürüten kişidir.

Komite ile liderlik modelinde ise belirgin siyasi bir lider vardır. Bu lider genelde meclisin başkanıdır. Yönetim ile ilgili özel görevler meclis tarafından oluşturulan ve yetkileri belirlenen uzman komitelere verilir. Yönetim ve stratejik eşgüdümünden oluşan yürütmeye ilişkin yetkiler siyasi lider, komiteler ve üst düzey yürütme memuru arasında paylaştırılmaktadır.

Bu liderlik modellerinden güçlü başkan modeli, yerelin ulusal düzeyde temsil seviyesini arttıran ve yerel çıkarların ifade edilmesinde ve savunulmasında etkin yerel liderliği ortaya çıkartmayı destekleyici bir model olarak kabul görmektedir. Yürütme gücünü elinde bulunduran liderin daha etkin bir şekilde iş görebilmesi ve yerel halkın da yönetime ilgisinin ve takibinin artması açısından da bu model daha uygun görülmektedir (Sharpe, 1966, aktaran Erençin, 2007). Fakat güçlü başkanın üstlendiği, temsili siyasi görevler ve toplumsal önderlik yanında, hizmet politikasını saptamak, uygulamak ve çeşitli mahalli idare hizmet bölümlerinin baş yöneticisi olmak rolü, uygulamada sıkıntılar yaratmaktadır (Yalçındağ, 1969). Çoğu zaman bu sosyal, siyasi ve yasal fonksiyonları arasında tercih yaparak faaliyetlerde bulunması gerekmektedir. Ancak günümüz yerel yöneticilerinden bu üç fonksiyonu ve belki de daha fazlasını yerine getirebilecek bir liderlik beklenmeye başlanmıştır. Zira başında bulunduğu birimler yani kentler, uluslararası öneme sahip birimler olarak kurgulanmaya ve bu şekilde de yapılanmaya başlamıştır.

Günümüzde yaygınlaşan yönetişim (*governance*) modelinde, artık belediye başkanı sadece basit bir yönetici değil, onun ötesinde bir siyasi figür olarak, kenti etkileşimli ve katılımcı bir anlayışla yöneten, kolaylaştırıcı

(*facilitative*) bir liderdir (Greasley ve Stoker, 2008). Svava'nın (1994) yaptığı çalışmada, seçilmiş kentsel siyasi lider "kolaylaştırıcı" olarak tanımlanmıştır. Bu kişinin özellikleri, olumlu etkileşimi teşvik edip destekleyen, yerel yönetimler ve halk arasında yüksek düzeyde iletişimi sağlayan, hedefler oluşturan ve bu doğrultuda kamu politikası sürecinde katılan ve aktörlere yol gösterebilen bir yapıya sahip olmak olarak sıralanmıştır (aktaran Greasley ve Stoker, 2008). Kolaylaştırıcı liderliğin; ortaklık kurma yetenekleri, ulaşılabilirlik, dışadönüklük, partizan bir yapı sergilememe ve güçlü karar verme kapasitesi gibi beş temel özelliğine vurgu yapılmıştır. Günümüzde güçlü başkanlığı tamamlayan bir liderlik yapısı ortaya koymak için, kolaylaştırıcı liderlik yapısının önemli katkılarının olabileceği düşünülmektedir.

Yaygınlaşan yönetim anlayışı ve uygulamaları; kentsel sivil, özel ve kamusal aktörleri, baskı ve çıkar gruplarını yönetip yönlendirebilen güçlü yerel liderlik anlayışına daha fazla önem kazandırmıştır. Bu sebeple iletişim ve etkileşimi yönlendirme, yönetme ve ortaya çıkarma özelliklerini taşıyan liderlere ihtiyaç arttığı yönünde genel bir kanı oluşmuştur. Karmaşıklığın ve karşılıklı bağımlılığın giderek arttığı günümüzde, etkileşimi yönetip yönlendirebilecek liderlik tarzının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu durum yaratıcı, yenilikçi, dönüşümcü, vizyon sahibi, yönetime açık ve yönetim araçlarını iyi kullanabilen, kaynakları yönetim çerçevesinde etkin ve etkili kullanabilen lider arayışını arttırmıştır.

Yerel yönetimlerin yapıları, görev ve sorumluluklarının ülkeden ülkeye farklılık göstermesine rağmen, günümüzde yerel yönetimlerin gayrisafi yurt içi hasıladan daha fazla pay almaları, daha fazla yetki ve sorumluluk ile donatılmaları, sundukları hizmetin kalite ve etkinliği konusunun önem kazanması, performans ve iktisadilik anlayışının gittikçe kurumsal yapılanma ve hizmet görmede ön plana çıkan değerler olması gibi durumlar, yerel birimlerin yönetim ve yönetici modellerini birbirlerine benzeştirme yönünde etkilemektedir (Koşar, 2013). Zira bu dönemde yerel yönetimlere diğer ülke yerel yönetimleriyle etkileşim sağlayabilecek benzer bir yapı kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Ulusal yerel yönetici aktörlerin, uluslararası arenada karşılaştıkları liderlerle verimli ve etkin bir ilişki kurabilmesi için ortak özellikleri taşıyan liderlere sahip olması önemlidir.

Bu noktada merkezîyetçi ve üniter bir yapıya sahip Türkiye’nin yerel yönetim sisteminde yaşanan gelişmelerin yasama-yürütme arasındaki ilişkiye ve bu ilişkilerin değişiminin liderlik anlayışında yarattığı arayışlara ve anlayışa etkileri incelenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

3. Türkiye’de Kentsel Liderliğinin Gelişimi ve 6360 Sayılı Yasa Çerçevesinde Lider Büyükşehir Belediye Başkanlığı Modeli

Genel olarak ulusal düzeyde yasama ve yürütme arasında olan ilişkinin temelde başkanlık ve parlamenter sistem olarak ayrılmasına benzer şekilde, yerel düzeydeki ilişki de farklılaşmıştır. Bunlar, yukarıda da bahsedildiği üzere güçlü başkan modeli, meclis-başkan modeli, komisyon modeli, profesyonel yönetici (*city-manager*) modeli ve Arıkboğa’nın (2008) encümen modeli olarak ele aldığı komisyon şeklinde yürütmenin kabul edildiği bazı açılardan ortaklaşa liderlik özellikleri de gösteren model olarak farklılık göstermektedir. Bu noktada Arıkboğa’nın (2008) da vurguladığı gibi, her ne kadar güçlü başkan modelinin başkanlık sistemine, komisyon modelinin ise kısmen parlamenter sisteme benzediği söylene de, yerel düzeydeki modeller bu iki gruplandırmayı aşacak, çok daha karmaşık sistemlerdir. Tam da bu sebeple farklı liderlik potansiyelleri için uygun ortamları sağlayabilmektedir.

Her ne kadar günümüzde Türkiye’de kentsel yerel yönetimlerde, yani belediyelerde güçlü başkanlık modelinin olduğu kabul edilse de, bu ancak 1963’ten sonra oluşmuş bir sistemdir. 1887 Vilayet Belediye Kanunu, belediye başkanın (şehremini) meclis üyeleri içerisinde hükümetçe atanmasını öngörmüş, 1912 tarihli geçici kanunla da meclis üyeleri dışından da atanabilmesine olanak tanınmıştır. 1922’de ise belediye başkanlarının, bu kez belediye meclisleri tarafından kendi üyeleri arasında çoğunluk oyuyla seçilmeleri kabul edilmiştir (Serçe, 1998, s. 169). 1930’da çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanunu da belediye başkanının belediye meclisince dört yıl için kendi üyeleri arasından seçilmesi usulünü devam ettirmiş ve belediye meclisinin de doğrudan halk tarafından seçilmesini hükme bağlamıştır. Ancak seçimin kesinleşmesi ve göreve başlama İçişleri Bakanlığına bildirimini ve sonrasında da Cumhurbaşkanı’nın onaylamasıyla gerçekleşmekteydi. Öyle ki, 1946’ya kadarki tek parti döneminde Ankara ve İstanbul’un önemine istinaden vali, aynı zamanda belediye

başkanlığı görevini de üstlenmiştir. Böylesine merkeziyetçi bir anlayışı Göymen (1990), henüz çoğulcu bir anlayışın yerleşmemiş olmasına ve farklı siyasal güçlerin aynı anda yönetimde bulunmaları olgusunun öngörülememesine bağlamaktadır.

1961 Anayasası'nın verdiği yetkiyle, 1963 yılında Belediye Kanunu'na değişiklik getiren düzenleme, belediye başkanının doğrudan halk tarafından seçilmesini ve bunun yanında belediye başkanını denetleyici organ olarak yargıyı ve belediye meclisini (bütçe denetimi ve gensoru ile denetim) öngörmüştür. Belediye başkanlarının doğrudan halk tarafından seçilmesi ile meclis karşısında güçlü başkan modeline geçilmiş ve böylece belediye başkanlarının kendilerini direkt seçenlere karşı sorumlu hissetmesine ve yerelin istek ve ihtiyaçlarıyla daha fazla ilgilenmesine ve daha fazla liderlik üstlenebilmelerine olanak sağlanmıştır (Erençin, 2007; Eryılmaz, 2002). Bu modelle birlikte artık belediyeler yavaş yavaş daha özerk, merkezin himayesi ve kontrolünden daha uzak bir konuma kavuşmuştur. Ancak, belediyelerin devam eden mali ve personel yetersizlikleri ile merkeze bağımlılıkları, yerel sorunlara çözüm üretme ve daha özerk hareket edebilme kapasitelerini sınırlandırmıştır. Birlikler kurma suretiyle bu kısıtları aşmaya çalışmışlarsa da bu çok etkili olmamıştır. Ayrıca, 1980'lere kadar belediye başkanlığı statüsü, güçlü merkeziyetçi ve tekçi devlet anlayışının etkisiyle, vali ve kaymakamlığın gerisinde ve gölgesinde kalmaya devam etmiştir (Görmez, 1997). Bu eğilim, önündeki yasal engeller kalkmasına rağmen, yerel yönetim ile merkezî yönetimde genelde aynı partinin iktidarda olması sebebiyle de devam etmiştir. Bu sebeple uzun bir süre belediye ve yöneticilerine merkezî yönetimin tamamlayıcıları gözüyle bakılmıştır (Göymen, 1990).

1982 Anayasası (md.127/3), "Kanun, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilir" hükmüne yer vererek, büyükşehir belediyesi kurulmasının önünü açmıştır. 1984 yılında, önce 195 sayılı KHK ile ve sonrasında da 3030 sayılı yasa ile ilk olarak İstanbul, Ankara ve İzmir'de kurulan büyükşehir yönetimleri, anakent etrafında yer alan, ekonomik açıdan egemen merkeze bağımlı yörekentlerden oluşan kentsel alanın, metropoliten ölçekte yönetiminden sorumlu kılınmıştır. Alt kademe ilçe (ve belde) belediyeleri ise daha yerel ortak işlerin görülmesinden sorumlu olmaya devam etmiştir. Bu sistemde, büyükşehir belediye başkanı olmak, İstanbul, Ankara, İzmir gibi ülkenin nabzının attığı

şehirlere başkanlık etmek, oraları yönlendirmek ve yönetmek anlamına gelmekteydi. Gerek sunulacak hizmet skalasının, gerekse bundan faydalanacak nüfus ve coğrafi alanın, gerekse de mali imkânların genişliği, büyükşehir belediye başkanı seçilecek adaylardan beklentileri de arttırmıştır. Büyükşehir belediyelerinin sayısı 2000 yılına kadar artarak 16’ya ulaşmıştır. 1984 yılında oluşturulan büyükşehir belediye başkanlığı, daha güçlü bir belediye başkanlığı modeline geçişi simgelemiştir.

Büyükşehir belediye modelinin gelişmesinde kuşkusuz Türkiye’nin hızlı ve plansız kentleşmesinin önemli bir payı vardır. Hızla büyüyen anakentlerin hızla artan sorunlarına 1930 tarihli belediye yasası ile yanıt bulmak olanağı yoktu. 1990’larda hızlanan küreselleşme, yeni liberal kapitalist düzenin egemen hâle gelmesi ve Türkiye’nin bu sürece uyum sağlama çabası da kentlerin değişimini ve dönüşümünü hızlandırmıştır. Türkiye’de küreselleşme sürecinin ve ulus-üstü kuruluşların yerleşme boyutuna etkileri 1999’dan itibaren daha net hissedilmeye başlamıştır. AK Parti iktidarı ile birlikte kentlerdeki dönüşüm hızlanmıştır. Bu durum yerel yönetimlerde ve kamu yönetiminde başlatılan reform sürecinde de izlenebilmektedir. Bu süreç, bitmiş, tamamlanmış bir süreç değildir. 2004 yılından itibaren yerel, metropoliten ve bölgesel yönetimleri düzenlemek üzere birçok yasal düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeler, genel olarak özerkliği ve demokratik katılımı artırıcı, yerel yönetimlerin mali olanaklarını, yetki ve sorumluluklarını güçlendirici niteliktedir. Bu paralelde özellikle belediye yönetimleri oldukça özerk ve güçlü konuma gelmişlerdir. Bu genel gelişmeler, yerel seçilmiş meclisleri de güçlendirmiştir. Ancak hizmet alanları ve kaynakları güçlendirilen büyükşehir belediyeleri ve belediye başkanlıkları daha da önemli ve güçlü hâle gelmiştir. Toplumun belediye başkanlıklarına yükledikleri önem ve onlardan liderlik beklentilerinde de artış olmuştur.

6360 ve 6447 sayılı yasalarla büyükşehir belediye sayısı 30’a yükseltirken, 6360 sayılı yasa ile büyükşehir belediyelerinin hizmet alanı il ölçeğine çıkarılmış ve görev, sorumluluk, yetki ve kaynakları artırılmıştır. 30 Mart 2014 yerel seçimleri ile tam olarak yürürlüğe giren bu yeni yasa ve yeni büyükşehir belediye modeli ile büyükşehir belediye başkanlıkları daha da güçlendirilmiştir. 1963 yılında başlayan güçlü belediye başkanlığı modeline, 1984’te 3030 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu oluşturulan ve meclis kararlarını veto etkisi verilen güçlü büyükşehir beledi-

ye başkanlığı modeli eklenmiştir. Güçlü büyükşehir belediye başkanlığı modeli, meclisi güçlendirmek için yapılan bazı düzenlemelere rağmen (büyükşehir belediye başkanının veto yetkisinin kaldırılması, meclisin toplantı sayısının artırılması ve konumunun güçlendirilmesi gibi), 2004 Büyükşehir Belediye Kanunu ile de devam ettirilmiştir. Özellikle kentlerin büyümesi ve daha fazla belde belediyesinin büyükşehir belediyelerine dâhil olarak meclise temsilci göndermesi, büyükşehir belediye meclisinin gücünün artırılması yönündeki çabaların etkisini azaltmıştır. Çünkü kalabalık meclisin karar alma gücü zayıflamıştır. 2014'ten itibaren tümüyle yürürlüğe giren 6360 sayılı Kanun ile büyükşehir belediye başkanlığında artık, daha etkili ve yetkili "güçlü yerel liderlik modeline" geçildiği söylenebilir.

Daha önce sadece kent ölçeğinde güçlü bir belediye yöneticisi olan belediye başkanı, 6360 sayılı Kanun ile oluşturulan yeni statüsü ile büyükşehir yapılan 30 ilde, kent, kasaba, köy ve daha küçük yerleşim birimlerinde yaşayan tüm il halkını yönetsel ve siyasal olarak temsil eden ve tümüne karşı sorumlu olan bir lidere dönüştürülmüştür. Diğer bir deyişle, 6360 sayılı yasa ile büyükşehir belediye başkanı, tüm il seçmenlerince seçilen, tüm ilde yetkili ve sorumlu, emrindeki kaynaklar artırılmış ve büyükşehir ilçe belediyeleri üzerinde de gözetim ve denetim yetkisi olan "güçlü lider başkan" hâline gelmiştir. Ayrıca, eskiden sadece metropoliten alanda hizmet gören bir büyükşehir belediyesini, tüm ilde hizmet sunabilecek bir belediyeye dönüştürme görevi verilen büyükşehir belediye başkanları, bu dönüşümü gerçekleştirmek için "dönüşümcü lider" de olmak durumundadırlar. Ancak büyükşehir belediye başkanlarının liderlik sergileme düzeyi ve başarıları, onların iktidarla ilişkileri ve siyasi, etnik, kişisel vb. özellikleriyle de ilişkili olacaktır.

Hâlen yürürlükte olan 2004 tarihli 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu, büyükşehir belediyelerine, ilçe belediyelerinin imar ve bütçe uygulamaları üzerinde ciddi gözetim ve denetim yetkisi tanımıştır. 6360 sayılı yeni yasa ile üst kademe olan büyükşehir belediyesinin, alt düzey ilçe belediyeleri üzerindeki yönlendirme, denetleme ve onay yetkileri artarak devam etmektedir. Yeni yasayla büyükşehir kapsamındaki belediyeler arasında hizmetlerin yerine getirilmesi bakımından uyum, koordinasyonu sağlamak ve hizmetlerin yürütülmesinde kurumlar arasında çıkabilecek olası ihtilaflarda yönlendirici ve düzenleyici kararlar almaya

yetkili olan böyle bir kurumun ve liderinin yapısı, diğer belediyelerle olan ilişkisini de etkileyeceğinden daha da önem kazanmıştır (Parlak, 2013). Parlak’ın (2013) yeni yasa ile ilgili yaptığı tespitlerin arasında, yeni sistemin başarısının büyükşehir belediye başkanlarının yetenekleriyle doğru orantılı olacağı öngörüsü bu noktada önemlidir. Böyle bir modelde liderlik etme kapasitesine sahip, donanımlı, çağı okuyabilen, eşgüdüm ve yönlendirme kabiliyeti yüksek, çağdaş denetim uygulamalarını yapabilecek, istişareye önem veren, uzmanlıklara başvuran, etkili danışmanlarla çalışan ve meclisle etkileşimi pozitif bir başkanın olmasının, sistemin etkin ve rasyonel işleminde en önemli noktalardan birini oluşturduğunu vurgulamaktadır. Zira büyükşehir belediyeleri içerisinde ikinci kademe olan ilçe belediyelerinin liderlerinin konumu büyükşehir belediye liderinin yanında sönük kalmaktadır. Bir idari hizmet biriminin yöneticisi görüntüsü sergilemektedir.

Benzer biçimde, büyükşehir belediye meclisi ise, büyükşehir ilçe belediye sayısı arttığı için, çok daha kalabalık hâle gelmiş, karar alma etkinliği azalmış ve başkan karşısındaki gücü zayıflamıştır. Ayrıca, valinin konumu da büyükşehir belediye başkanlarının gölgesinde kalmıştır. Daha önce valilerin başkanlık ettiği ama yeni kanun ile lağvedilen il özel idarelerinin personel, yetki ve özellikle de sorumluluklarının önemli bölümünün büyükşehir belediyelerine aktarılması, büyükşehir belediye başkanının vali karşısındaki konumunu güçlendirmiştir. İl özel idarelerinin başında yer alan valiler, bu idarelerin kaldırılmasından dolayı bir ölçüde protokol ve kontrol makamına dönüşmüşlerdir. Büyükşehir olan illerde valiye bağlı olarak, il ölçeğinde kamu kaynaklarının koordinasyonu amacıyla kurulan, Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlıklarının (YİKB) tüzel kişiliğe sahip kılınmadan oluşturulmaları ve kaynaklarının çok sınırlı tutulması nedeniyle, il özel idarelerinin kapatılması ile kaybettiklerini karşılayamayan valiler, büyükşehir belediye başkanları karşısında daha güçsüz bir duruma düşmüşlerdir.

Büyükşehir belediyesini güçlü kılan diğer bir düzenleme de, yeni yasa ile büyükşehir ilçe belediyeleri dışındaki diğer yerel yönetim birimlerinin (belde belediyeleri, il özel idareleri ve köyler) ve ara temsil makamlarının varlığına son verilerek, il ölçeğinde merkezîyetçi bir yeni büyükşehir belediye sistemi kurulmasıdır. Yerel ara hizmet ve temsil birimleri kaldırıldığı (il genel meclisleri, belde belediye başkanları ve meclisleri

gibi) ve il özel idarelerinin görevleri de büyük ölçüde görev alanı il ölçeğine yükseltilecek büyükşehir belediyelerine kaldığı için, büyükşehir belediyelerinin görev ve sorumluluklarında ciddi artış olmuştur. Ayrıca, 6360 sayılı Kanun ile büyükşehir olan illerde belde belediyeleri kapatılarak sadece ilçe belediyelerinin bulunması hükme bağlandığı için, bu illerde 5393 sayılı Belediye Kanunu ile yerel halka sağlanan, kendi kendilerini yönetebilmek için belediye kurabilmeleri hakkı da ortadan kaldırılmıştır. Çünkü ilçe belediyeleri ancak merkezî hükümetçe ve yasa ile kurulabilmektedir.

6360 sayılı yeni yasa ile merkezî hükümet genel bütçe vergi gelirlerinden (GBVG'den) büyükşehir belediyelerine aktarılan paylar %5'ten %6'ya ve büyükşehir ilçe belediyelerine aktarılan pay da %2,50'den %4,50'ye çıkarılmıştır. 2014 öncesinde 16 büyükşehir ile bunların ilçe belediyeleri toplam nüfusun %50'sine (38 milyona) hizmet etmekte ve payların da yaklaşık %59'unu almaktaydı. 6360 sayılı yasa sonrasında, büyükşehirlerin hizmet sunacağı nüfus oranı yaklaşık %50 artarak, toplam nüfusun yaklaşık %75'ine (56,5 milyona) çıkmaktadır. Buna karşın, büyükşehir belediyeleri ile ilçe belediyelerinin, genel bütçe vergi gelirlerinden aktarılan toplam yerel yönetimler payından aldıkları pay yaklaşık %81'e çıkmaktadır. Yani gelirler %37 artmaktadır (Gül ve diğerleri, 2014, ss. 198-201). Ancak bu artışın büyükşehirlerin hizmet sunmaktan sorumlu oldukları alanlardaki artışa oranla (İstanbul ve Kocaeli hariç ilden ile birkaç kat ile birkaç on kat) düşük kaldığını söylemek mümkündür. Orantısal olarak artış yeterli olmasa da, büyükşehir belediyelerinin kaynakların sağlanan görece kısıtlı artış, yine de bir etki ve güç artışı anlamı taşıyacaktır.

Yapı olarak belediyelerin kırsal alanlara hizmet vermesi uygun görülmemekle birlikte, dünya gelişimi ve uygulamasına göz atıldığında da kırsal alanı kapsayan belediyecilik anlayışının ve uygulamasının neredeyse hiç gelişmediği görülmektedir (Parlak, 2013). Ancak 6360 sayılı yasa ile büyükşehir belediyelerinin içine kırsal alanları da alacak şekilde il sınırına genişletilmesi sonucu artık sadece belediye binası merkezli olarak kentsel alanı yönetme olanağı kalmamıştır. Kentsel alanların gerek fiziksel büyüklükleri, gerek sosyoekonomik çeşitliliklerinin gerektirdiği hizmetler ve dolayısıyla alandaki paydaş sayısı, il sınırının tamamını ve kırsal alanları da kapsamaması sebebiyle artmıştır. Aslında kentsel büyüme sonucu, daha 1980'ler öncesinde belediye sınırlarının kentsel

alanla çakışmadığı durumlar görülmeye başlanmış ve kırsal alanları da içinde barındıran metropoliten alanlar gelişmeye başlamıştır. Dolayısıyla hizmetlerde artışı ve farklılaşmayı da beraberinde getiren bu durumun yönetilmesi eskisinden daha zordur. 6360 sayılı yeni yasayla birlikte artık “kentsel idari alandan” daha fazlasını yönetebilecek bir yönetsel ve siyasal liderlik ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Bu amaçla yeni yasa, il idaresi sistemini de kademeli olarak yerel idareye devretme politikasını destekler bir görünüm yaratmıştır (Karagel, 2013). Ancak Türkiye gibi gelişmekte olan ülke statüsündeki ülkelerde yapılan yerel yönetim reformları ile yerele gittikçe genişleyen bir alanda verilen görev ve yetkiler için yeterli mali kaynak aktarılmaması ise en önemli kısıttır. Bu yeni büyükşehir yönetimlerini yetki alanlarında daha fazla gelir arayışına itecek ve kendi ekonomik kaynaklarını yaratmada ve pek çok farklı talebi karşılamada daha girişimci olmalarını gerektirecektir (Erençin, 2010, s. 176).

Kentlere, özellikle de metropoliten kentlere atfedilen demokratik değer ve özellikler de dikkate alındığında, kentlerin mikro ölçekte karmaşıklık yönetimini gerektiren alanlar olduğu kabul edilmelidir. Bu karmaşıklığın yönetiminde ise, gerek liderlerde aranan özelliklerin, gerekse de liderliğin sınırlarını belirleyen yapıların dönüşüme uğramasına sebep olması beklenebilir. Bu noktada yerel özellikler göz önüne alınıp, analiz edilerek geliştirilebilecek karma bir modelin, yerel liderlerin dönüşümü açısından da fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Erençin’in (2010, s. 179) de belirttiği gibi Batı Avrupa’da yaşanan reformlar sadece karar alma sistemlerinde kurumsal değişikliklerle sınırlı kalmamış, farklı dinamik ve girişimci liderleri de ortaya çıkarmıştır.

Türkiye’de de yaşanan değişim ve dönüşümler sonucu, il ölçeğinde, farklı ihtiyaçlara sahip, kırsal ve kentsel nitelikli irili ufaklı yerleşim birimlerine hizmet sunulacak olması nedeniyle büyükşehir belediyesinden ve başkanından vizyoner liderlik beklentilerini artırmıştır. “Yerel birimlerde stratejik yönetimin sorumlusu olan başkan” demek, kentin nerden geldiğini, nerede olduğunu, nereye gittiğini (McNeill, 2001, aktaran Erençin, 2007) ve bunun yanında kentin ne yolda ilerlemesi gerektiği ve onu nasıl yönlendireceğini bilen, yeni yollar ve yöntemler üretip, düşünce ve fikirleri de paylaşarak kentin şekillenmesinde aktif rolü olan ve bunu üstlenen bir başkan demektir. Bu bağlamda, büyükşehir belediye başkanlarından il ölçeğinde etkin, etkili, kaliteli ve koordineli hizmet

sunum modelleri geliştirmesi beklenmektedir. Türkiye koşullarında bunu gerçekleştirebilmek için bir başkanın aynı zamanda siyasi kimliğini bir tarafa bırakarak kent siyaseti yapabilmesi (Kösecik, 2005) ve mali özerklik tam olarak var olmadığı için merkezle ilişkileri ve bağları da iyi tutma yeteneğinin bulunması gerekmektedir. Ancak konuya ulusların değişen rekabet anlayışı ve kalkınma stratejileri çerçevesinden yaklaşılacak olursa, çok yakın bir gelecekte merkezin de siyasi olarak farklı görüşten dahi olsa önemli yerel birimlerin yöneticileriyle ilişkilerini iyi tutması gereken bir tutum ve davranış içerisine girmesi beklenebilir. Zira kent yöneticilerinin ya da başka bir deyişle belediye başkanlarının da tıpkı merkezdeki liderler gibi yeni yatırımları çekmek ve yerel ekonomiyi canlandırıp güçlendirmek gibi hedefleri vardır. Bu amaç için idari sınırlamaların üstesinden gelerek komşu kentlerle birlikte hareket etme kapasitelerini arttırıcı gelişmelerin yanında, geliştirmesini zorunlu kılacak iş birliği ve kent-bölge tipi gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. Bu gelişmelerin yaşanacağını öngören kent yöneticileri rekabet güçlerini geliştirici girişimlerde bulunma, stratejik ve öngörölü davranma vb. konularda kendilerini geliştirmeye zorlanacaklardır. Ulusal düzeyde istenen rekabetçi kentler yaratma isteği ile yerel düzeyde artması kaçınılmaz olan iletişim, etkileşim ve ortak hareket etme zorunluluğu, çok yakın bir gelecekte yerel liderlerin kolaylaştırıcı, yaratıcı vb. yönde farklı özelliklere sahip olmasını gerekli ve kaçınılmaz kılacaktır. Ancak, yerel yönetimlerde henüz kayırmacılık ve patronaj ilişkilerinden tamamen bağımsız bir personel sistemi kurulamadığı için, kent yönetimlerine kapasitesi ve lider yönetici niteliği olan biri gelse dahi, belediyeyi oluşturulacak vizyonlar çerçevesinde istenen düzeyde etkin alıştırma olanağı kısıtlı kalabilecektir.

Subsidiarite ilkesine uygun olarak (Karagel, 2013) yönetimi üstlenecek liderin, mekânın kendine has özelliklerini iyi algılayıp, belirlenebilir, planlanabilir, üst düzey yarar sağlanabilir bir şekilde, parçadan bütüne doğru yönetmesi beklenirken; yerel liderin, meclis ile ilişkisel, yönetsel ve işlevsel boyutlarında etkinliği sağlayabilecek yapılanmalara ihtiyaç doğacağı görülmektedir. Bu ilişkilere göre bahsedilen ve genel olarak "komisyon biçiminde örgütlenmiş model", "tek yöneticili model" ve "meslekten yöneticilerin yürütücü olduğu model" olarak adlandırılan modellerin, tek başlarına geniş yelpazeli ve etkili bir liderlik oluşturmada eksiklikleri olduğu kabul edilmektedir. Bu sebeple yerel dinamikler

doğrultusunda, meclis ve yürütme arasındaki yetki ve sorumluluk paylaşımı toplumsal ihtiyaç ve talepler doğrultusunda düzenlenmelidir. Bu yapılırken her kentin ya da her metropoliten alanın bir diğlerinden farklılaşan bir yönetim yapılanmasına ve liderliğe ihtiyaç duyabileceği de göz ardı edilmemelidir. Sonuçta her bir başkan kendi stratejik planını, dolayısıyla üstlenebilecekleri hizmet ve faaliyetleri belirleyebilecek ve bundan sorumlu olacaktır. Bu sorumluluğu yerine getirebilmek ve dolayısıyla seçilebilmek için cazip hâle gelme yarışı, kente yatırım çekmekte başkanın tek başına değil, paydaşlarla birlikte hareket etmeye zorlayacak ve bu da başkanda belli bir liderlik başarısını gerekli kılacaktır.

Buraya kadar anlatılanlardan Türkiye’de belediye başkanlarının rollerinin yerel boyutta gittikçe öneminin arttığı ve ön plana çıktığı rahatlıkla söylenebilir. Bulduğumuz yüzyılda kentlere, ulus-devletin üstünde seyreden bir değer atfedildiğini de göz önüne alarak yerinden yönetim politikaları, katılım, ağ-bağ iletişim ve ilişkisi, katılım, ortaklık, hızlı politika değişimine yön verebilecek, güçlü ancak güçlü olduğu kadar yaratıcı (Erençin, 2007) ve girişimci bir başkan figürüne ihtiyacın giderek artacağını söylemek isabetli olacaktır.

Sonuç ve Değerlendirme

Son yıllarda yoğunlaşan yerel yönetim reformu çabalarının, değişen teknoloji ve vatandaş taleplerinin, küreselleşme ve artan rekabetin vb. bir sonucu olarak, yerel görev ve sorumlulukların daha fazla yerel yönetimlere, özellikle büyükşehir yönetimlerine aktarılması sonucunda artan, çeşitlenen ve karmaşıklaşan kentsel hizmetler ortaya çıkmıştır. 1980’lerden itibaren dünyada ve Türkiye’de yaşanan paradigma değişikliklerinin etkisi, piyasa odaklı ve piyasa aktörleri aracılığıyla hizmet sunumu da meşrulaştırmıştır. Ayrıca, ekonomik kalkınma arzusu, yerel ekonomik kalkınma anlayışı ve yerel yönetim süreçleri gündeme oturmuş ve bu alanlarda etkin rol oynayan metropoliten yönetimlerin önemi artmış ve bu yönetim birimlerinin temel aktörü olarak başkanlarını da önemli bir noktaya taşımıştır (Erençin, 2010, ss. 174-175). Bu durum, belediye yönetimlerinin ve yerel yöneticilerin daha etkin, ekonomik, kaliteli ve profesyonel hizmet üretmeleri yönündeki talepleri de yoğunlaştırmıştır. Bu ise metropoliten alanların ve kentlerin daha iyi yönetilmeleri ihtiyacını artırmıştır.

Türkiye’de bu yöndeki girişimlerin 1980’lerden itibaren hızlandığını ve 2000’lerde ise daha da fazlaştığını söylemek mümkündür.

Bu gelişmelere bağlı olarak kent yöneticilerinden, yani belediye başkanlarından kişisel özellikleri ve üretecekleri hizmetler ve yönetim beceri ve tarzları açısından beklentiler artmıştır. 2012 yılında yasalaşan ve il ve yerel yönetim sistemini yeniden yapılandıran 6360 sayılı yasa büyükşehirlerin hizmet alanlarını genişleterek ve birçok yerel yönetim, hizmet ve temsil birimini kapatarak, belediye başkanlarının konumunda doğrudan değişikliklere yol açmıştır. 30 Mart 2014 yerel seçimleri sonrasında ülke genelinde toplamda 30 büyükşehir belediyesinin hizmet görme sınırı, il sınırı ile örtüştürülmüş ve daha önce il sınırları çerçevesinde hizmet gören il özel idareleri kaldırılmıştır. Değişiklik ile zaten mevcut sistemde var olan güçlü başkanlık modeli, sorumluluk sınırlarının ve yararlanıcı kitlenin genişlemesi, hizmet çeşitliliğinin ve yetkilerinin artması, tüm ile karşı sorumlu hâle gelmesi gibi nedenlerle siyasal ve yasal olarak daha da güçlendirilmiş gibi görünmektedir. Gül’ün (2012) de dikkat çektiği üzere, var olan anakent yapısını tek tipleştirilen bu uygulamada, il ölçeğinde gücü merkezileştiren ve büyükşehir belediye başkanında toplayan yaklaşım söz konusudur. Ancak, daha öncesinden mevcut olan kapasite, personel ve kaynak sorunlarına ciddi çözümler üretilmeden yapılan bu yeni düzenlemeler, büyükşehir belediye başkanlarının gücünü görünüşte arttırırken, bu gücün aktifleşmesine yeterince olanak vermeyen bir yapıya yol açma riski taşımaktadır. İşlevsel açıdan hizmetlerin yerinde, zamanında, katılımcı, koordineli, erişilebilir ve hakkaniyetli bir biçimde sunulmaması, güçlü liderlik görünümünü zayıflatıcı etki yaratabilecektir. Hâlihazırda katılımcı, yönlendirici, güçlü ve demokratik liderlik konusunda kurumsal, yasal ve bireysel kapasitelerde eksiklikler sürerken, liderlik edilecek alan ve nüfusun sorumluluklarla birlikte genişletilmesi, liderlik yetenekleri ve yetkinlikleri açısından arzu edilen seviyeye gelmenin önünde engel olabilecektir.

Buna karşın, toplumun demokratik dinamiklerini göz önünde bulunduran Karasu (2013) ise, il ölçeğinde merkezileştirilmiş güçlü belediye başkanlığı modelini yerel krallıklara dönüştürecek bir risk olarak görmüştür. Parlak (2013) da, il sınırı ile örtüşen büyükşehirlerin güçlü belediye başkanlığı yapısı ile birleşince, yerelde politik olarak karşı konulamaz güç odakları oluşturmasını muhtemel görmektedir. Ancak, oluşan

bu güçlü başkanlık sisteminde, yürütmenin denetlenebilmesi ve etkin hizmet sunumunun ortaya çıkarılabilmesi için bazı destekleyici yapısal değişikliklerin de gerekeceği açıkça görülmektedir. Büyük bir alanda il düzeyinde fiziksel planların yanı sıra ekonomik, sosyal, kültürel planlamaları da içeren “tümleşik stratejik plan” yapılması için verimli bir zemin sunan bu yasa (Parlak, 2013), kuşkusuz ki tüm bunları yönlendirebilip, demokratik boyuttan ödün vermeden profesyonelce yürütebilecek liderlik ve bu tarz bir liderliği destekleyen yasal ve örgütsel kurguyu da gerektirecektir. Benzer şekilde Gül ve diğerleri (2014, s. 199) de, yeni modelin çoğulculuk, yerel özerklik, katılımcı demokratik yönetim ve hizmetin yerinden sunumu ilkelerine ters düşen özellikler taşıdığını belirtmektedir. Bu özellikler ise, günümüzde yerel yönetim liderinden beklenen ağ-bağsal iletişimi sağlayıp, yönlendirme fonksiyonunu yerine getirmesinin önünde bir engel yaratabileceği gibi, yerel yöneticilerin yerel sinerjiyi harekete geçirci, katılımcı olarak ortak aklı oluşturucu, yaratıcı, girişimci olmasından çok otoriter bir kimlik takınmasına zemin hazırlayabilecektir.

Nüfusun giderek daha büyük kentlerde toplandığı ve kentli nüfus oranının yüzde 90’a ulaştığı ülkemizde, 6360 sayılı yeni yasa, kentleşme dinamiklerini, illeri, büyükşehirleri ve kent bölgeleri daha iyi yönetebilmek ve kent sınırlarını aşan kentsel büyümeyi denetleyebilmek ve yönlendirebilmek açısından önemli bir denemedir. Keyman ve Lorasdağı’nın (2010, s. 30) saptadığı gibi, bu bağlamda büyükşehirler Türkiye’yi anlamının ve yönetmenin ana mekânları hâline gelmektedir. Dolayısıyla, yeni büyükşehir belediye yönetimlerinin ve güçlü büyükşehir liderlik sisteminin, kentlerin küresel ortamda yatırım, sermaye, turizm vb. açısından daha cazip kılınabilmesi ve daha iyi yarışabilmesi açılarından daha etkin yönetilmelerine katkı sağlayacağı da söylenebilir. “Ancak, küresel ve ulusal sermayeye, yatırımcıya, girişimciye, işgücüne, turiste vb. hitap edip onları çekmek kadar, çektikten sonra onlara ve kent sakinlerine etkin, hızlı ve erişilebilir hizmet sunmak ve taleplerini karşılayabilmek de önemlidir. Bunun için, yeni büyükşehir belediyelerinin yönetim, hizmet sunma ve mali kapasitelerinin geliştirilmesi, katılımcılıklarının ve demokratik denetimlerinin artırılması ve yeni yasa çerçevesinde işleyişlerinin yakından takip edilerek aksaklıklarının giderilmesi gerekmektedir. Aksi halde yeni modelin uzun dönemli olarak illerin, kentlerin ve kentsel büyümenin etkin yönetimine olanak sağlaması ve kentleri

küresel ölçekte rekabet edebilir hale getirmesi güç olacaktır. Ayrıca, kentsel alanların ve büyümenin yönetiminde, rantın ve ekonomik kaygıların ötesine, kentlerin gerçek ve sürekli sahiplerinin kent sakinlerinin olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.” (Gül ve diğerleri, 2014, ss. 200-201).

Günümüzde kentte projeler üretebilmek için yerel, ulusal ve uluslararası kaynakları kullanarak gerekli olmakla beraber yeterli değildir. Bunun yanında, kenti özgün yönleriyle öne çıkarabilecek, bu süreçte gücünü yerel halkla ve değişik kesimlerle, ulusal ve uluslararası aktörlerle etkileşimde olarak ve sağlam ağ-bağlar kurarak arttırabilecek, “girişimci, vizyoner ve dönüşümcü” liderler, kentlerin geleceğine daha fazla ve olumlu katkı yapabilecektir. Ancak, bu süreçte kentlerin; tarihi, kültürü, doğası, kamusal ve açık mekânları, yaşam alanları, formu vb. ile bir bütünlük ve özgün kimlik sergilemesi gerektiği ve ev sahipliği yaptığı kenttaşların yaşam alanları olduğu gerçeği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu gerçekliğe uygun davranılması, kent yönetimlerinin kentsel yaşam kalitesini artırabilmeleri ve kentleri sürdürülebilir ve yaşanabilir bir kent vizyonu ile yönetebilmeleri için gerekli ve önemlidir.

Kaynakça

- Alger, C. F. (1999). The future of democracy and global governance depends on widespread public knowledge about local links to the World. *Cities*, 16 (3), 195-206.
- Altıntaş, H. (2003). Yerel yönetimlerde modernizasyon süreci ve yeni kamu yönetimi anlayışı. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 12 (1), 6-22.
- Arıkboğa, E. (2008). Yerel yönetimler ve organları: Organlar arası ilişkilerin üç boyutlu analizi. Bozlağan ve Demirkaya (Ed.) *Türkiye’de yerel yönetimler*, (ss. 157-203) içinde. Ankara: Nobel.
- Barth, T. J. (1996). Administering in the public interest: The facilitative role for public administrators. in G. L. Wamsley & F. W. James (Eds.), *Refounding democratic public administration* (pp. 168-197). London: Sage.
- Bayramoğlu, S. (2009). Düzenleyici devlet düzenlenirken: OECD Türkiye Raporu üzerine eleştirel bir çözümleme. *Praksis*, 9, 143-162.
- Beal, V. & Pinson, G. (2013). When mayors go global: International strategies, urban governance and leadership”. *International Journal of Urban and Regional Research*, 38 (1), 302-317.

- Belek, İ. (1999). *Post kapitalist paradigmlar*. İstanbul: Sorun.
- Bilgiç, V. K. & Gül, S. K. (2010). Türkiye’de yerelleşme politikaları. *VII Kamu Yönetimi Forumu*, Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi.
- Borraz, O. & John, P. (2004). The transformation of urban political leadership in Western Europe. *International Journal of Urban and Regional Research*, 28 (1), 107-120.
- Clark, D. (2000). Public service reform: A comparative West European perspective. *West European Politics*, 23 (3), 25-44.
- DPT. (2000). *Küreselleşme. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: DPT.
- DPT. (2001). *Yerel Yönetimler, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: DPT.
- Erençin, A. (2007). Türkiye’de belediye başkanlığının gelişimi ve artan önemi. Özgür ve Kösecik (Ed.), *Yerel yönetimler üzerine güncel yazılar –II uygulama*, (ss. 334-353) içinde. Ankara: Nobel.
- Erençin, A. (2010). Türkiye’de metropoliten siyasal liderlik dönüşüyor mu?. Parlak (Ed.) *Yerel yönetimler yerel siyaset ve kentsel politikalar IV. kamu yönetimi sempozyumu bildiriler kitabı* (ss. 173-183) içinde. Bursa: Dora.
- Ergun, C., H. Gül & S. Sallan Gül (2013). Neoliberal küreselleşme ve küresel Kent. Ergun, Güneş ve Dericioğulları Ergun (Ed.), *Kent Üzerine Özgür Yazılar*, (ss. 40-69) içinde. İstanbul: Bağlam.
- Ergun, T. (1997). Postmodernizm ve kamu yönetimi. *Amme İdaresi Dergisi*, 30 (4), 3-15.
- Eryılmaz, B. (2002). Belediyelerde demokrasi geleneği ve değişim ihtiyacı. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 11 (3), 6-21.
- Frederickson, H. G. (1997). *The spirit of public administration*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Gow, J. I. & C. Dufour (2000). Is the new public management a paradigm? Does it matter?. *International Review of Administrative Sciences*, 66, 573-597.
- Görmez, K. (1997). *Yerel demokrasi ve Türkiye*. Ankara: Vadi.
- Göymen, K. (1990). Türk belediyeciliğinde Ankara örneği: 1973-1980 dönemi. *Türk belediyeciliğinde 60. yıl sempozyumu* (ss. 395-404). Ankara Büyükşehir Belediyesi, Metropol İmar A.Ş. Ankara: IULA-EMME.
- Gözübüyük, A. Ş. (2013). *Türkiye’nin yönetim yapısı*. Ankara: Turhan.
- Greasley, S. & G. Stoker (2008). Mayors and urban governance: Developing a facilitative leadership style. *Public Administration Review*, 68 (4), 722-730.
- Gül, H. & A. Alican (2007). Kamu yönetiminde yöneticilik ve liderlik. Çukurçayır ve Gökçe (der.), *Kamu Yönetiminin Yapısal ve İşlevsel Sorunları*, (ss. 447-502) içinde. Konya: Çizgi.

- Gül, H. (2012). ABD’de metropoliten alan yönetimi, Türkiye için çıkarımlar ve Yeni Anakent Yönetimi (Bütüncent) Kanun Taslağı üzerine düşünceler. *Kentsel ve bölgesel araştırmalar ağı 3. sempozyumu bildiriler kitabı* (ss. 65-79). Ankara.
- Gül, H. (2013). Amerikan federal sisteminde yerel yönetimler. Okçu ve Özgür (ed.) *Dünyada yerel yönetimler, örnekler, uygulamalar* (ss. 19-50) içinde. Ankara: Seçkin.
- Gül, H. (2013). *Kamu yönetiminde liderlik ve kaymakamlık*. Ankara: Detay.
- Gül, H., H. M. Kiriş, N. Negiz & İ. Gökdayı (2014). *Türkiye’de yerel yönetimler ve yerel siyaset*. Ankara: Detay.
- Güler, B. A. (2005). Kamu yönetimi yaklaşımları nasıl sınıflandırılabilir?, (<http://80.251.40.59/politics.ankara.edu.tr/bguler/pdf/kysiniflan.pdf>)
- Günal, V. A. & M. N. Okur (2013). 1989’dan günümüze il ve büyükşehir belediye başkanlarının nitelikleri üzerine bir araştırma. *IASSS*, 6 (1), 759-776.
- Humes, S., & E. M. Harloff (1961). *The structure of local government throughout the World*. International Union of Local Authorities. M.Nijhoff.
- Karagel, H. (2012). Coğrafi yerellik ve şehirleşme ilişkisi bakımından Türkiye’de büyükşehir olgusunun coğrafi analizi. *UJES, III. ulusal jeomorfoloji sempozyumu bildiriler kitabı* (ss. 445-461). Hatay.
- Karasu, M. A. (2013). 6360 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ve olası etkileri: Şanlıurfa örneği. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15 (1), 1-17.
- Keyman, E. F. & B. K. Lorasdağı (2010). *Kentler: Anadolu’nun dönüşümü, Türkiye’nin geleceği*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Keyman, F. & Y. Üstüner (1995). Globalleşme örgüt ve kültür. Aykaç, Durgun ve Yayman (Ed.) *Türkiye’de kamu yönetimi* (ss. 299-317) içinde. Ankara: Yargı.
- Knox, P & P. J. Taylor (eds.) (1995). *World cities in a world system*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Koçdemir, K. (2000). Atatürk dönemi kültür politikası ve küreselleşme. *Türk İdare Dergisi*, 429, 147-169.
- Köse, H. Ö. (2003). Küreselleşme sürecinde devletin yapısal ve işlevsel dönüşümü. *Sayıştay Dergisi*, 49, 3-49.
- Kösecik, M. (2005). Türkiye’de yerel seçimler. Özgür ve Kösecik (ed.), *Yerel yönetimler üzerine güncel yazılar –I reform*, (ss. 253-274) içinde. Ankara: Nobel.
- Leach, S. (2006). *The changing role of local politics in Britan*. Bristol: Policy Press.
- McNeill, D. (2001). Embodying a Europe of the cities: Geographies of mayoral leadership. *Area*, 33 (4), 353-359.
- Mourtizen, P. E. & J. H. Svava (2002). *Leadership at the Apex: Politicians and Administrators in Western Local Governments*. Pittsburgh, PA: University of Pittsburgh Press.
- Osborne, D. & T. Gaebler (1992). *Reinventing government: How the entrepreneurial spirit is transforming the public sector*. New York: Addison-Wesley.

- Parlak, B. (2013). Yeni büyükşehir belediye yasasının analizi. (et. 25.04.2014). <http://www.bursayerelyonetim.com/index.php/yeni-buyuksehir-belediye-yasasinin-analizi/> adresinden elde edildi.
- Peirce, N. (1993). *Citistates: how urban America can prosper in a competitive world*. Washington, DC: Seven Locks Press.
- Robertson, R. (1999). *Globalization; Social theory and global culture*. (Ü. H. Yolsal, Çev.). Ankara: Bilim Sanat.
- Sassen, S. (2004). Local actors in global politics. *Current Sociology*, 52 (4), 649-670.
- Serçe, E. (1998). *Tanzimattan Cumhuriyete İzmir'de Belediye*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Sharpe, L. J. (1966). Leadership and representation in local government. *Political Quarterly*, 37 (2), 149-158.
- Sobacı, Z. (2014). *İdari reform ve politika transferi: Yeni kamu işletmeciliğinin yayılışı*. Bursa: Dora.
- Stoker, G., (2006). Public value management: A new narrative for networked governance?. *The American Review of Public Administration*, 36 (1), 41-57.
- Şaylan, G. (1999). Küreselleşmenin gelişimi. Kansu (der.) *Emperyalizmin yeni masalı küreselleşme içinde*. Ankara: Güldikeni.
- Taşdan, N. & H. Gül (2013). *Kamu yönetiminde liderlik ve kaymakamlık*. Ankara: Detay.
- Tekeli, İ. (1996). Yönetim kavramı yanısıra yönetişim kavramının gelişmesinin nedenleri üzerine. Aykaç, Durgun ve Yayman (ed.) *Türkiye'de Kamu Yönetimi*, (ss. 621-631) içinde. Ankara: Yargı.
- Teune, H. (1997). Why the World got big in thousands of places. *International Seminar: Thematic Group #6*. Pultusk, Poland: International Sociological Association.
- Toprak, Z. (2011). Yerel yönetimlerde başkanın politik lider rolü. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 69 (1-2), 299-315.
- Turan, H. T. (2013). Bölgeler Avrupa'sında Fransız yerel yönetimleri. Okçu ve Özgür (ed.) *Dünyada yerel yönetimler, örnekler, uygulamalar* (ss. 245-310) içinde. Ankara: Seçkin.
- Ülman, H. (1992). Dünya nereye gidiyor. Şen (der.) *Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye içinde*. İstanbul: Bağlam.
- Yalçındağ, S. (1969). Mahalli idarelerde yürütme organı. *Amme İdaresi Dergisi*, 2 (2), 140-175.
- Yeniçeri, Ö. (2002). *Örgütsel değişimin yönetimi*. Ankara: Nobel.
- Yörük D., S. Dündar & B. Topçu (2011). Türkiye'deki belediye başkanlarının liderlik tarzı ve liderlik tarzını etkileyen faktörler. *Ege Akademik Bakış*, 11 (1), 1391-1397.

Kent Kimliklerinin Korunmasında / Oluşturulmasında Yerel Yönetimlerin Rolü: Malatya İli Örneği

*

The Roles of Local Administrations in Protection / Creation of Urban
Identities: Province Malatya

Murat Sezik

Özet

Bu çalışmada, ortaya çıkmaya başladıkları dönemden itibaren en başta içinde buldukları coğrafya, geçmişten getirdiği ve ona çeşitli yollarla katılan yaşam şekilleri tarih ve inançla şekillenmiş olan kentlerin kimliklerini koruma/oluşturma sürecinde yerel yönetimlerin rolleri, daha özelden ise Malatya ili örneği tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: kent kimliği, yerel yönetimler, kimliklerin korunması, kimlik oluşturma

Abstract

In this study, in general the role of local administrations, which have had an impact, since they emerged on the scene of history, on geography they have existed and on the life patterns which they took from the past and which have anyhow been mixed with these life patterns during the protection/ creation of urban identities, which have been formed with history and believes, have been discussed, and in specific scope, the province Malatya sample has been handled.

Keywords: urban identity, local administrations, protection of identities, creation of identity

Giriş

Tarih içinde çeşitli nedenlerle kentlerin taşıdıkları anlamlar ve fonksiyonları sürekli olarak değişikliğe uğramış, buldukları dönemin siyasal, ekonomik ve kültürel yapısı kentlerin geçirdikleri değişim sürecinde önemli bir yere sahip olmuştur. Kenti oluşturan kentsel mekânlar o coğrafyada yaşayan insanlar tarafından oluşturulmakta, dolayısıyla kentsel mekânın oluşturulduğu dönemin inanç, kültür ve kimlik öğelerini taşımaktadırlar. Mekânın bizzat kendisi bir kimliğe sahiptir ve bu kimlik mekâna ayırıcı bir nitelik kazandırmaktadır. Mekânsal kimliğin tarihî bağları olduğu gibi kültürel bağları da vardır. Her kültürün kendini üretmesi, yaygınlaştırması ancak mekânda gerçekleşebilmektedir. Oluşturulan mekânlar mimari bir düşünüşü gerekli kılmakta, mimari düşünüş ise dönemin sosyo-ekonomik, teknolojik, politik ve tinsel şartlarına göre şekillenerek mekâna kimlik olarak yansımaktadır.

Kent kimlikleri sadece kentsel mekânlara yansıyan ve insanlar tarafından oluşturulan yapay faktörlerle oluşmamaktadır. Kentin yer şekilleri, akarsuları, gölleri, yer altı zenginlikleri gibi doğal yapısının unsurları da kent kimliğinin oluşmasında önemli bir role sahiptirler. Örneğin Boğazlar İstanbul'a dünyanın en güzel kentlerinden biri unvanını kazandırırken, Nil Nehri Kahire'ye kimlik kazandırmaktadır. Aslında hem İstanbul hem de Kahire muhteşem silüetleri ile karakter kazanmışlardır. Bu durum da sonuç olarak dengeli bir yapılanma ile doğal güzelliklerin birleşmesi durumunda kentin kimliği ile özdeşleşmiş mekânların ortaya çıkabildiğini göstermektedir. Kente ait kimlik unsurları kültürel öğelerle de yakından ilişkilidir. Ülkemizde birçok kent mutfağındaki yemek çeşitleri ile tanınır hâle gelmiştir. Urfa'nın çiğköftesi ve isotu, Adana'nın kebabı ve şalgamı, Gaziantep'in fıstığı ve baklavası bu kentlerin önemli kimlik öğeleri olarak öne çıkmıştır. Kent mutfaklarının ayırıcı kimlik özellikleri olarak belirmesine paralel olarak, kentler bu kimlik öğelerine sahip çıkıp bir başka kente kaptırmamak adına mutfak kültürlerini tescil ettirme yarışına girmişlerdir.

1. Kent, Medeniyet Ve Kentsel Mekânlar

Kentler, ortaya çıkmaya başladıkları dönemden itibaren, en başta içinde buldukları coğrafya, geçmişten getirdiği ve ona çeşitli yollarla katılan

yaşam şekilleri (kültür), tarih ve inançla şekillenmişlerdir. Tarih içinde çeşitli nedenlerle kentlerin taşıdıkları anlamlar ve fonksiyonları sürekli olarak değişikliğe uğramıştır. Buldukları dönemin siyasal, ekonomik ve kültürel yapısı kentlerin geçirdikleri değişim sürecinde önemli bir yere sahiptir. Bu alanlarda tanık olunan olaylar, dolaylı veya dolaysız olarak, kentsel mekânın kullanım biçimini, kentteki kişilerin birbirleriyle ve mekânla olan ilişkilerini, kentsel yönetim tarzını etkilemekte ve yön vermektedir.

İnsanlık tarihi boyunca uygarlık kentlerle ilişkilendirilmiştir. Örneğin latince kökenli dillerde uygarlık anlamına gelen “civilization” kent anlamına gelen “civitas”tan türetilirken, Arap kültüründe uygarlık anlamına gelen “medeniyet” kavramının kökleri de bir kent olan “Medine”ydi (Demirkan,1996, s. 18). Bu anlamda kentin mekânları sosyal ilişkilerin ortaya çıktığı, gündelik yaşama dair her tür faaliyetin sürdürüldüğü kamusal veya sivil alanlardır. Esasta kentsel mekânlar, kenti kent yapan ana unsurları oluştururlar. Kentsel mekânları, kent tanımına eş gören Cansever (2010, s. 17) kenti, “Kent, insanın hayatını düzenlemek üzere meydana getirdiği en önemli, en büyük fiziki ürün ve insan hayatını çevreleyen bir yapıdır” şeklinde tanımlamıştır.

Kenti oluşturan kentsel mekânlar o coğrafyada yaşayan insanlar tarafından oluşturulmakta, dolayısıyla kentsel mekânın oluşturulduğu dönemdeki inanç, kültür ve kimlik öğelerini taşımaktadır. Mekânın bizzat kendisi bir kimliğe sahiptir ve bu kimlik mekâna ayırıcı bir nitelik kazandırmaktadır. Mekânsal kimliğin tarihî bağları olduğu gibi kültürel bağları da vardır. Her kültürün kendini üretmesi, yaygınlaştırması ancak mekânda gerçekleşebilir. Her kültür ortamı öncelikle mekân üretmek ve mekânda kendini ifade etmek zorundadır (Alver,2008, s. 558).

Oluşturulan mekânlar mimari bir düşünüşü gerekli kılmakta, mimari düşünüş ise dönemin sosyo-ekonomik, teknolojik, politik ve tinsel şartlarına göre şekillenerek mekâna kimlik olarak yansımaktadır. Kimlikli kent mekânları, geçmişle bağlar kurulmasını sağlayacak birer unsur olduklarından, aidiyet duygusunu da artırmaktadır. Ne var ki kent kimliği, sadece kente ait hatırlanabilir biçimsel özelliklerle değil, bireylerin her birinin kente yüklediği anlamla oluşur. Bir kentin kendine özgü bir kimlik kazanması için, bu kent sakinlerinin onu tanınması, yaşam alanı olarak sahiplenmesi, oluşumuna aktif olarak katılması kritik önemdedir (Bilgin, 2011, s. 40).

2. Yerelin Evrensel Kimliği, Türkiye’de Yasal Düzenlemeler Ve Kent Kimliğinin Markalaşması

Kentler oluşturdukları kimlikleri ile tanınmakta, bu kimlikler kentlerin ekonomik, kültürel ve sosyal gelişimleri açısından önemli güzergâhlar oluşturmaktadır. Güçlü bir kent kimliği, kenti, sadece turizm açısından ziyaret edilmek için değil, yaşamak için, eğitim görmek için veya yatırım yapmak için tercih edilen yaşam alanları hâline gelmesine olanak sağlamaktadır. Bir kez güçlü bir kimlik ortaya çıkınca diğer herkesin de onun etrafında toplanıp onu güçlendirmesi dolayısıyla o kentte yaşayan halkın kentine daha çok bağlanmasını da sağlamaktadır. Kentin kimlik unsurlarının iyi anlatılması kente marka değeri katacağından yerel yönetimlerin bu süreci iyi yönetmesi ve marka değeri üzerinden kente rekabet gücü kazandırmaları beklenen bir durumdur.

Ülkemizde son çeyrek yüzyıldır gündemde olan kent kimliğini koruma ve kent kimliği oluşturulması çabaları Avrupa’da 20.yy. başlarından beri yöneticilerin önemli çalışma alanlarından birisi olmuştur. Şehircilik üzerine yapılan önemli uluslararası seminerler ve çıkarılan şartnameler kentleri planlamada, genel koruma yaklaşımını ortaya koymuştur. Böylece Avrupa kentlerinin kendi kültürlerine sahip çıkmaları ve kentlerin kimliklerini koruma süreci ivme kazanarak günümüze kadar gelmiştir. Bu çalışmalara örnek olarak Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, Avrupa Mimarlık Mirası Sözleşmesi, Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rollerini Konusunda Tavsiyeler (Nairobi), 1992 yılında İspanya’da yapılan “Uluslararası Kimlik Şartnameleri” paneli de kimlik konusunda başlatılan çalışmalar arasında öne çıkanlar olmuştur (Çöl, 1998, s. 77).

Avrupa ülkelerinde kent kimliğini koruma ve kent kimliği oluşturma çabaları birbirinden çok farklı tarihlerde başlatılsa da yerel yönetimler tarafından yapılan çalışmalar birbirine benzer yasalar ile desteklenmiştir. Örneğin Fransa’da kültürel mirasa verilen önem ilk olarak 31 Aralık 1913 tarihli yasa ile belirlenirken İngiltere’de 1950’lerden sonra gündeme gelmiştir (Belge,1992, s. 27).

Fransa’nın başkenti Paris, âşıklar kenti, sanat ve sanatçılar kenti, sanayi ticaret ve turizm kenti, dünyanın kültür başkenti gibi pek çok kimliği ile kabul edilen ve tanınan bir kenttir. Paris örneğinden de anlaşılabilir.

çağı üzere Fransa'da, İspanya'da ve benzer şekilde İtalya'da kültürel boyutlu ve eskiye bağlı bir kimlik oluşturulma süreci işletilirken, Almanya ve İngiltere'de daha yenilikçi çağdaş bir kimlik oluşturulma süreci işletilmiş, Hollanda'da ise her iki ilkenin de yürürlükte olduğu hem çağdaş hem de tarihî bir kimlik anlayışının hâkim olduğu görülmektedir (Çöl,1998, s. 79).

Türkiye'de kente ait kültür değerlerinin korunması çalışmaları son çeyrek yüzyılda ciddi bir ivme kazandığını ifade eden Tekeli (1988, s. 57), bunun birçok nedeni olduğunu vurgulamış fakat bu nedenler arasında en önemlisinin hiç şüphe yok ki turizm olduğunu ifade etmiştir. Kültürel değerlerin korunması, bunun yanında yerel, bölgesel, ulusal, dinî bir kimliğin yaratılma aracı olması, estetik-sanatsal değerleri ve önceki kuşaklardan alınan mirasın sonraki kuşaklara aktarılmasını sağladığını da sayabiliriz. Kent tarihinde yaşanmış önemli olaylar, kahramanlıklar, ızdıraplar ve ülke tarihinde toplumda olumlu izler bırakmış devlet adamları, tasavvuf önderleri de kent kimliğinin oluşumunda önemli katkılar sunan güçlü aktörler olarak belirlemektedir.

Kentlerde yaşanmaya başlanan yeni süreçte kenti kimlikli kılmak, kentin var olan değerlerini farklılaştırılmış kimlik unsurları olarak tanıtmak ve böylece bir marka oluşturmak, yerel yönetimlerin çok sık uyguladığı bir yöntem hâline gelmiştir. Kentlerin oluşturdukları kimlikleri ile anılmaları, kentlere ekonomik, kültürel ve sosyal gelişimleri açısından önemli avantajlar sağladığından, kimliğin oluşması için yerel yönetimler kentin tüm kurum ve kuruluşları ile ekonomik, kültürel ve sosyal tüm aktörler ve bu aktörlerin potansiyellerini olabildiğince harekete geçirmek ve sürece katmak için çaba harcamaktadırlar.

1970'li yıllarla beraber giderek etki alanını genişleten küreselleşme dünya üzerinde sadece ekonomik yapıların değişmesine yol açmamış, ülkelerin kültürel kodlarını ve kentlerin fiziksel yapılarını da etkileyen geniş bir alanda sonuçlar vermeye başlamış, dahası günümüz dünyasında ekonomik kalkınma süreçleri ve stratejileri ile kültür stratejileri gittikçe birbirine entegre olmuş bir yapıya bürünmüştür. Ayrıca küreselleşme ile beraber hizmet sektörü ve bilgiye dayalı ekonomi gibi küresel kapitalizme özgün üretim modelleri de kentlerde kümelenmiştir.

Küreselleşme ile birlikte gelişen bir kavram olan yerelleşme de kentleri önemli aktörler hâline getirmiştir. Kentler, bağlı oldukları ya da için-

de buldukları ulus devletten daha özerk hareket etme, markalaşma, küresel pazarlara doğrudan eklemleme ve birbirleriyle rekabete girme gibi süreçleri yaşamaya başlamışlardır.

2.1.Yerel'in Evrensel Kimliği ve Türkiye'de Yasal Düzenlemeler

Tarihsel ve kültürel miras "yerel" olmakla birlikte "ulusal"dır ve aynı zamanda "insanlığın" ortak değerleri olduğundan "evrensel"dir. Bundan dolayı ulusal sorumluluk içinde ve insanlığa karşı da bir borç olarak korunmaları gerekmektedir (Ekinci, 2007, s. 32). Bu nedenle merkezî yönetimlerin temel yükümlülüğü esas olmakla birlikte, bu durum, belediyelerin veya diğer yerel yönetim kuruluşlarının sorumsuzluğu anlamına gelmemektedir.

Kentlerin kimlikli gelişimlerdeki olmazsa olmazlar arasında sayılabilecek olan tarihsel dokunun ve yapıların korunması imar yetkilerini kullanan belediyelerin öncelikli yükümlülükleri arasında yer almalıdır. Kaldı ki, kentler arası rekabetin önem kazanması ve yerel kalkınma yaklaşımının güçlenmesi, yerel yönetimlerin kentin ekonomi ve ticaretinin gelişmesinde etkin roller üstlenmesine neden olmuştur. Bu anlamda kentlerin kimlik yapıları rekabet üstünlüğü sağlayan önemli aktörlerden biridir.

Türkiye açısından konu değerlendirildiğinde 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14. maddesinde de belediyelerin ekonomik görevleri olduğu ifade edilmiş ve beraberinde uzunca bir görev alanı tanımlanmıştır. Bunlardan turizm ve tanıtım, kültür ve sanat, ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi, kültür ve tabiat varlıkları ile tarihî dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasına yönelik çabaların tümü kent kimliğini koruma veya kent kimliği oluşturma süreçlerine ait çalışmaları kapsamaktadır. Aynı şekilde yerel yönetim birimlerinden birisi olan il özel idareleri 5302 sayılı "İl Özel İdaresi Kanunu"nun 6. maddesinde sayılan görev ve yetkileri, mahalli ve müşterek olma şartıyla "a) Gençlik ve spor Sağlık, tarım, sanayi ve ticaret; Belediye sınırları il sınırı olan Büyükşehir Belediyeleri hariç ilin çevre düzeni plânı, bayındırlık ve iskân, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, kültür, sanat, turizm, sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları; ilk ve orta öğretim kurumlarının arsa temini, binala-

rının yapım, bakım ve onarımı ile diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin hizmetleri il sınırları içinde...” yapabileceği hükme bağlanmıştır.

İlin kültür, sanat ve turizmüne ilişkin çalışmalar yapabileceğinin belirlenmesiyle, il özel idarelerine kente kimlik kazandıran ve kentin bilinirliğini artıran kültürel değerlerin korunması, yaşatılması ve kente değer katan doğal güzellikler ile sivil mimari örneklerinin yaşatılması amacıyla çalışmalar yapılabilmesinin önü açılmıştır. Bunun yanı sıra, il özel idarelerinin, büyükşehir belediyelerinin ve Bakanlıkça izin verilen belediyelerin bünyesinde, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarıyla ilgili işlemleri ve uygulamaları yürütmek, denetimlerini yapmak üzere koruma, uygulama ve denetim büroları kurulması 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasasının bazı hükümlerinin değiştirildiği 5226 sayılı Yasa ile hükme bağlanmıştır. Bu konuda 11 Haziran 2005 tarihinde bir yönetmelik çıkartılarak kısaca KUDEB (Koruma Uygulama Denetim Birimi) olarak anılacak olan bu birimlerin kuruluş ve işleyiş esasları ayrıntıya kavuşturulmuştur. KUDEB’lerin, il özel idarelerinde imarla ilgili müdürlük, büyükşehir belediyelerinde imar daire başkanlığı ve diğer belediyelerde İmar Müdürlüğü bünyesinde görev yapacağı hükme bağlanmıştır.

2.2. Kent Kimliğinin Markalaşması

Örneğin İstanbul tarihî yapı stokları ve doğal güzellikleri ile markalaşırken, Antalya denizi, Konya Mevlana’sı ile markalaşmış ve taşıdıkları başka kimlik özellikleri ile de diğer kentlerden ayrılmışlardır. Konu, yerel yönetimler açısından değerlendirildiğinde kentin markalaşması o kentin sosyo-ekonomik gelişimini olumlu yönde etkileyeceğinden desteklenesi gereken bir olgu olarak görülmüştür. Bu nedenle kentin kimlik unsurları ve değerleri tüketime yönelik ürüne dönüştürerek pazarlanması yeni kamu yönetimi anlayışının gelişmesine paralel bir seyir izlemiştir. Kentsel refaha ulaşmanın anahtarı olarak görülen ve kırsal kalkınmanın ancak kimlik özelliklerinin markalaştırılmasından geçtiği şeklinde ifade edilen bu durum aslında birçok kentin birbirine benzeşmesi sonucunu da doğurmaktadır. Girişimci kent olarak da adlandırılan bu süreçte kentlerin kimlik oluşturma çabaları en önemli ve en anlamlı safhayı oluştururken bunu ekonomik büyümenin kente sağlayacağı yarar-

ların kentlilere aktarılarak onların da büyümeye katkı yapmalarının sağlanması, konut, ulaşım, iletişim gibi altyapı hizmetlerinin en iyi şekilde sunulmasının sağlanması, rasyonel yöneticilerin ve vasıflı insan gücünün kentsel görevlerde yer almasının sağlanması ve kentin tarihî özellikleri (Trabzon için Sümela Manastırı, Van için Van Kalesi gibi), kent için önem arz eden kaynakların vurgulanması (Gaziantep için Antep fıstığı, Malatya için Malatya kayısı gibi) ve bu süreci küreselleşmenin getirdiği ulaşım ve iletişimdeki gelişmelerle desteklenerek bütün dünyaya duyurmaya çalışılması şeklindeki birtakım faaliyetler takip etmektedir.

3. Malatya'da Yerel Yönetimlerin Kent Kimliğini Koruma/Oluşturma Çalışmaları

Malatya'da yerel yönetimler tarafından kent kimliğini koruma veya oluşturma çalışmaları bir yandan belediyenin çeşitli çalışmaları ile sürdürülürken öte yandan il özel idarelerinin 6360 sayılı Yasa ile kaldırıldığı döneme kadar yürüttüğü çalışmalardan oluşmaktadır.

Yerel yönetimler tarafından sürdürülen Malatya kentinde kent kimliği oluşturma çalışmaları, kent kimliğini oluşturan faktörlerden Malatya kentinin doğal ve yapay fiziksel faktörleri, sosyo-ekonomik faktörler, sosyo-kültürel faktörler incelenerek bu faktörlerin kentin tarihsel gelişim seyirinde kentin kimliğini yansıtır birer imaj öğelerine nasıl dönüştüğü ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ayrıca kentin kimliğini yansıtan birer imaj öğesi olan sivil mimari örneklerinin ve kamusal mekânların korunma çalışmaları, kentin tanınırlığını artırmaya yönelik olarak yerel yönetimlerin yaptığı çeşitli imaj ve lansman projeleri, kent belleği koruma çalışmaları örnekleri verilecektir.

Mevzuatımızda, yerel yönetimler; belediyeler, il özel idareleri ve köyler olmak üzere üç ayrı yapıdan oluşmasına rağmen, yerel yönetimler kavramı öncelikli olarak belediyeleri çağrıştırmaktadır. Belediyelerin tek başına yerel yönetim kavramını karşılayacak bir yapıya büründürülmesi süreci 6360 sayılı Büyükşehir Yasası ile büyükşehir olan illerde gerçekleştirilmiştir. Fakat büyükşehir olmayan illerde bu üçlü yapı devam etmektedir. İl özel idarelerinin seçimle belirlenmiş bir meclisinin bulunmasına rağmen, yürütmenin başı konumundaki merkezden atama yoluyla gelen valinin bulunması bu kurumu tartışmalı bir hâle getirmiştir.

Yerelin bütün yönleriyle geliştirilmesi, demokratikleştirilmesi ve hizmet alanları açısından yeterli hâle getirilmesi öncelikle ve özellikle belediyelerden beklenmektedir. Bu açıdan bakıldığında kent kimliklerinin korunması, bilinirliğinin artırılması, markalaştırılması esasen belediyeler tarafından yürütülmekte olan bir süreç iken, Malatya’da farklı işlemiştir. Her dönemde, kentin öncelikleri ve il özel idaresinin başı olan valinin kente ilişkin yaklaşımı, değerlendirmeleri, öncelikleri ve birikimi o kent için yapılacak hizmet alanlarını belirlemede oldukça etkili olmuştur. Kent kimliği korunması/oluşturulması çalışmaları belediyeler tarafından değil il özel idaresi tarafından oluşturulan sürece dönmüştür.

3.1.Malatya (Büyükşehir) Belediyesi Tarafından Gerçekleştirilen Kent Kimliği Koruma/Oluşturma Çalışmaları

Yukarıda açıklanmaya çalışıldığı üzere yerel yönetimler tarafından kentin kabul edilebilir kimlik özelliklerinin iyi anlatılması, bunun korunması ve gerektiğinde bir kimlik üretilmesi sıkça rastlanılan bir durum hâline gelmiştir.

Malatya’da belediyenin kent kimliği üzerine yürüttüğü çalışmalar “kayıсы üretim merkezli” bir kent kimliğinin pekiştirilmesi ve kentin manevi değer merkezi olarak da “Niyazi Mısri”nin Malatyalı olması yaklaşımından ibaret olmuştur. Niyazi Mısri ile ilgili yapılan sempozyum, konferans ve kitap çalışmaları belediyenin Malatya’nın tanıtımı noktasındaki en önemli çalışmaları olurken, kayısı ile ilgili sembollerin kentin önemli kavşak noktalarına yerleştirilmesi, Şire Pazarı’nın (Kayısı Pazarı) ve Bakırcılar Çarşısının restore edilmesi de kayısı ile anılan kentin “kayıсы kent” kimliğine yapılan vurgular olarak ön plana çıkmaktadır.

Son süreçte KUDEB biriminin büyükşehirlerde kurulması gerçekleştirilemediğinden kentin tarihî, kültürel ve doğal yapısının korunması ile ilgili belediye tarafından gerçekleştirilen bir çalışma bulunmamaktadır.

3.2.Malatya İl Özel İdaresi (KUDEB) Tarafından Gerçekleştirilen Kent Kimliği Koruma /Oluşturma Çalışmaları

İl özel idareleri karar mercileri vali, il meclisi ve il daimî encümeni olmak üzere üç ayrı organ şeklinde organize olmuş olmasına rağmen

valinin sistem içindeki ağırlığı kente ilişkin gerçekleştirilecek yatırımlarda belirleyici olan etkili gücün vali olmasına neden olmaktadır.

Kente atanan valinin daha önceki tecrübeleri, diğer kentlerde başarıyla sonuçlanmış projeleri ve kente ilişkin değerlendirmeleri kentin yatırım alanları ve önceliklerini belirlemede önemli olmuştur. Küreselleşme ile birlikte gündeme gelen kentlerin, kimliklerini koruma ve kente kimlik oluşturma çalışmaları esasında kent kimliklerinin yerelde kalkınmanın itici gücü olarak görülmesiyle ve daha önce ifade edildiği üzere “yarışan kentlerin” birbirlerine üstünlük sağlayacakları enstrümanlardan birisi olarak görülmesiyle hız kazanmıştır.

Malatya, kimlik özellikleri açısından bilinen-bilinmeyen birçok özelliği çok eskilere uzanan tarihî geçmişi, doğal güzellikleri, sivil mimari örnekleri ve tarihî şahsiyetleri ile Türkiye'nin turizm pastasından daha çok pay almak istemekle birlikte, kente daha çok yatırımcı çekmek için çalışmalar başlatmıştır. Daha önce yerel yönetimler tarafından ya farkında olunmadığı yahut kullanma yol ve yöntemleri meşakkatli olan süreçleri idare edilemeyeceği düşünüldüğünden kullanılmayan kaynaklar 2012 yılından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin emlak paylarından kesilen %10'luk kültür varlıkları katkı payı hesapları neredeyse hiç kullanılmamış fakat dönemin valisi bu kaynakları kentin önemli sivil mimari örneklerini kamulaştırmak yahut restorasyon işlerinin projelendirmesi işlerinde kullanmıştır. Aynı şekilde “Turizm Amaçlı Altyapı veya Çevre Düzenlemesi İçin Mali Yardım” talep süreçleri de neredeyse hiç kullanılmamıştır.

Malatya kentinde kimlik koruma uygulamaları sokak sağlıklılaştırma, restorasyon faaliyetleri, Aslantepe Açık Hava Müzesi ve heykel imitasyonları, Nemrut Milli Parkı Ulaşım Projesi, Levent Vadisi Gözlem Terası, Malatya Kitaplığı ve Malatya Ansiklopedisi Projesi, Turizm Master planı, Niyazi Mısri Sempozyumları, Uluslararası Film Festivali gibi çalışmalar kent kimliğini korumaya/oluşturmaya yönelik atılan önemli adımlardır.

3.2.1 Sokak Sağıklaştırma Çalışmaları

Malatya'nın geleneksel sivil mimari örnekleri taş, ahşap ve kerpiçten oluşan yapı elamanları ile inşa edilen konutlar olup, çoğunlukla cumbalı, iki katlı ve geniş avlulu bir plana sahiptir. Bu tarzda yapıların

korunduğu sokak veya caddelerin her iki yakasındaki konutların dışarıya bakıveren cephelerinin tescilli bir proje rehberliğinde onarılmak ve görsel öğelerle desteklenmek suretiyle koruma altına alınması çalışmaları sokak sağlıklılaştırma olarak adlandırılmaktadır.

Bu kapsamda Malatya merkezde bulunan Beşkonaklar mevkinde 28 konut, Yeşiyurt ilçesinde 130 konut, Yeşilyurt Gündüzbey beldesinde 160 konut, Darende ilçesinde 10 konut, Darende Balaban beldesinde 30 konut restore edilerek koruma altına alınmıştır.

3.2.2 Restorasyon faaliyetleri

Sokak sağlıklılaştırma çalışmaları gibi tescilli projeler gerektiren restorasyon çalışmaları tek yapı ölçeğinde önem arz eden yapıların kültürel ve sosyal hayata yeniden kazandırılması için detaylı bir şekilde aslına uygun olarak onarılması ve güçlendirilmesi işidir. Restorasyon faaliyetleri gerçekleştirilmiş olan yapılar bugünkü tarih anlayışımız ve tarih bilincimizle vazgeçemeyeceğimiz anıtsal özelliklere sahip olanlar olmuştur. Malatya merkezdeki Lütfiye Sarıtaş Konağı, Battalgazi ilçesindeki Boyrazlar Konağı, Arapgir ilçesindeki Çanakkale Komutanlarından olan Cevat Paşa tarafından yaptırılan Cevat Paşa Konağı bunlar arasında öne çıkan yapılardır.

Bunlar dışında Malatya'daki dinî hayatı, farklı kültürdeki insanların yaşam şekillerini korumak için gerçekleştirilen Taşeron Kilisesi (Hrant Dink), Venk Şapeli, Molla Eyüp Mescidi ve Arapgir Çarşı Hamamı Restorasyonu başlatılmış fakat il özel idarelerinin kapatılması nedeniyle tamamlanamayan restorasyon YİKOB'a devredilmiştir.

3.2.3 Arslantepe Açık Hava Müzesi ve Heykel İmitasyonları

Arslantepe Höyüğü Malatya'nın 7 km. kuzeydoğusunda, Fırat Irmağı'nın (Karakaya Baraj Gölü) batı kıyısı yakınındaki Orduzu beldesinde yer almaktadır. Arslantepe Höyüğü'nün kültür dolgusu 30m. yüksekliğindedir. M.Ö. 5000 yıllarından M.S. 11.yy.a kadar yerleşim görmüştür. M.S.5-6yy.lar arasında Roma köyü olarak kullanılmış ve daha sonra Bizans Nekropolü (mezarlık) olarak yerleşimini tamamlamıştır. Arslantepe'de ilk kazılar 1930'larda Louis Delaporte başkanlığında bir Fransız ekip tarafından yapılmıştır. Özellikle kazı Geç Hitit tabakalarında yapılmıştır. Kazılarda taş üzerine alçak kabartma ile dekore edilmiş avlu ve giriş kapı-

sının iki yanında iki aslan heykeli ve karşısında devrilmiş bir kral heykeli ile bir Geç Hitit Sarayı bulunmuştur. Bu eserler o tarihlerde Malatya'da müze bulunmadığı için Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne götürülmüştür ve hâlen orda sergilenmektedir. Höyükte yapılan kazılar sonucunda, M.Ö. 3300-3000 yıllarına ait bir kerpiç saray, M.Ö. 3600-3500'lere ait tapınak, iki bini aşkın mühür baskısı, kaliteli metal eserler bulunmuştur. Elde edilen veriler göstermektedir ki o dönemde Arslantepe, aristokrasinin doğduğu ve ilk devlet şeklinin ortaya çıktığı resmî, dinî ve kültürel bir merkezdir (www.malatyakulturturizm.gov.tr).

Günümüzde, Arslantepe'deki kazılara Prof. Dr. Marcella Fran-gipane başkanlığındaki İtalyan Kazı Heyeti tarafından devam edilmektedir. Buluntular Malatya Müzesi'nde sergilenmektedir. Ayrıca Geç Uruk Dönemi'ne ait kerpiç Saray Kompleksi'nin Açık Hava Müzesi hâline getirilmesi yönündeki projelendirme çalışması tamamlanmıştır. Bu projede saray içinin ziyaretçiler tarafından gezilmesi planlanmış, ayrıca saray yaklaşıma istikametindeki alana ise orijinaleri Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulunan heykellerin bire bir imitasyonları yaptırılmıştır. Bu proje ile Arslantepe'nin tüm ülkede tanıtımı ve turizme kazandırılması planlanırken kentin tarihsel kimlik özelliği de ön plana çıkarılmıştır.

3.2.4. Nemrut Dağı Milli Parkı Ulaşım Projesi

UNESCO'nun Dünya Kültür Mirasları listesinde yer alan Nemrut Milli Parkı, Malatya İle Adıyaman sınırında yer almaktadır. İdari olarak Adıyaman ili Kahta ilçesi sınırları içerisinde yer alan Nemrut Dağı'na ulaşımın Malatya ili Pötürge ilçesinden daha kolay ve daha kısa bir sürede gerçekleştirilmesi için yolların genişletilmesi ve yol kalitesinin yükseltilmesi çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu iş için il özel idaresi kaynakları ile birlikte Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü'nün kaynakları kullanılmıştır.

3.2.5. Levent Vadisi Gözlem Terası Projesi

Bölgenin tektoniğinden etkilenecek derin yarılmış olan vadi, ismini içindeki Levent köyünden alıyor. Bazı bölgeleri Amerika'daki Grand Kanyon'u andıran vadi, kilometrelerce uzunluktadır. Bilim adamları tarafından yapılan incelemelerde kanyonun duvarlarında çeşitli dönemlere ait yüzlerce mağaranın büyük çoğunluğunun insan eliyle yapılmış

olduğu tespit edilmiş ve bu çerçevede yapılacak ciddi bir arkeolojik çalışmanın, mağaraların tarihini Neolitik dönemden öteye bile götürülebileceği belirtilmiştir.

Gözlem terası özellikle Malatya dışından Malatya'ya gelen turistlerin bölgenin doğal güzellikleri hakkında bir fikir sahibi olmaları amaçlanarak geliştirilmiş bir projedir. Gözlem Terası, 1400 m rakımda ve vadi tabanından 240 m yükseklikte bulunmaktadır. 160 m² oturuma sahip terasla birlikte terasın etrafındaki bazı mağaralar ve kaya bloklarının güneş enerjili sistemle aydınlatılması sağlanmış böylece görsel değerini yükseltilmesi amaçlanmıştır.

3.2.6. Malatya Kitaplığı ve Malatya Ansiklopedisi Projesi

Malatya'nın köklü geçmişini günümüze taşımak, sanatsal ve kültürel değerlerini yaşatmak, sosyo-ekonomik potansiyelini ortaya koymak, tüm yönleriyle Malatya'nın zaman içerisinde yaşadığı dönüşüm ve değişimi anlaşılır kılmak amacıyla gerçekleştirilen Malatya Kitaplığı projesi tarih, edebiyat, sanat, kültür, yöresel ağız, folklor, sosyal doku, coğrafya, doğal-fiziki yapı gibi çok farklı yönleri ile Malatya'yı anlatan inceleme, araştırma, edebî eser, envanter vb. nitelikteki eserlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan çalışma 35 kitaplık bir külliyata dönüşmüştür. Malatya Ansiklopedisi projesi ise proje koordinatörlüğü ve akademik kadro tarafından yapılan madde yazma ve tashih çalışmaları devam etmektedir. Proje web üzerinden yayın yapan ilk ansiklopedi olma özelliği de taşımaktadır.

3.2.7. Niyazi -i Mısri Sempozyumları ve Makam Oluşturma Çalışmaları

Asıl adı Mehmet olan Niyazi-i Mısri, Malatyalı olup öğrenimini Mısır'da tamamladığı için "Mısri" olarak anılmıştır. Öğrenimini bitirince Anadolu'ya dönen Mısri, Elmalı'da Sinan Ümmi'nin kurduğu tarikata girmiş, daha sonra Bursa'ya yerleşerek halveti tarikatının bir kolu olan "mısri tarikatını" kurmuştur. Edirne'ye yerleşen Mısri oradan Limni'ye sürülmüştür. Fikir olarak suya sabuna dokunan tasavvufçu yönüyle Mevlana'dan ayrılan, haksızlığa baş kaldıran yönüyle de asi Yunus olarak bilinen Mısri'nin 1693 yılında Limni'de öldüğü bilinmektedir. Niya-

zi-i Mısri şiirlerinde Yunus ile birlikte Türkçeyi en iyi kullanan şair olarak da bilinmektedir.

Konya için Mevlana, Nevşehir için Hacı Bektaş-ı Veli ne ifade ediyorsa Malatya için de Mısri odur. Bu durum kent kimliği oluşturmak isteyen idarecilerin de dikkatini çekmiştir. İnanç turizmi konusunda Türkiye'nin önde gelen ili olan Konya'nın mevcut durumu ve Mevlana'nın kente kazandırdığı ivmeden hareketle "Niyazi-i Mısri" konulu sempozyumlar, konferanslar yapılmış, kitaplar yayımlanmıştır.

Niyazi-i Mısri makamı ve bir tasavvuf müzesi oluşturmak amacıyla Battalgazi ilçesi sınırlarındaki Ulu Cami civarından 10 dönümlük alan kamulaştırılmış fakat yapılan zemin etütleri neticesinde Ulu Cami'nin müstemilatının bu alan içerisinde kaldığı görülünce yapının inşasına başlanmamıştır.

3.2.8 Uluslararası Film Festivali

Malatya'nın ulusal ve uluslararası basına olumlu kimlik özellikleri ile taşınması yollarından birisi de kültür ve sanata olan ilgisinin en üst düzeyde sergilendiği Malatya Uluslararası Film Festivali etkinlikleridir. Malatya Uluslararası Film Festivali (MUFF) ilk kez 26 Kasım - 02 Aralık 2010 tarihleri arasında hayata geçirildi. Festivalin ikincisi 18-24 Kasım 2011, üçüncüsü ise 21-27 Kasım 2014 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. MUFF, her yıl dünyanın belli başlı festivallerinde gösterilen, eleştirmenler ve seyirciler tarafından büyük beğeni toplayan nitelikli yapımları Malatyalı sinemaseverlerle buluşturulmaktadır. Ayrıca festival kapsamında Uluslararası Uzun Metraj, Ulusal Uzun Metraj ve Ulusal Kısa Metraj Film Yarışmaları düzenleniyor. Yarışmalarda dereceye giren filmlere 'Kristal Kayısı Ödülü'nün yanı sıra, filmin üreticilerinin gelecekte yapacakları projeleri desteklemek amacıyla para ödülleri de verilmektedir.

Sonuç Olarak

Kent kimliklerinin korunması veya kente ait bir kimliğin oluşturulması son çeyrek yüzyıldan bu yana yerel yönetimlerin gündemine girmiştir. Kenti bulunduğu bölge illerinden daha avantajlı konuma yükseltmek ve rekabet üstünlüğü sağlamak amaçlı olarak girilen çalışmalar belediyelerin kültür ağırlıklı çalışmaları arasında kendine yer bulmuştur. Anado-

lu kentlerinden Gaziantep, Kastamonu (Safranbolu), Amasya, Mardin, Sinop ve Malatya bu alanda yoğun çaba sarf eden iller arasındadır. Bu kentlerin büyük bir çoğunluğunda restorasyon ve yenileme çabaları ağırlıklı çalışma alanını oluştururken, asıl hedef korumacılıktan daha çok kentin çekiciliğini artırıp yerli ve yabancı kullanıcıları buralara çekmektir.

Malatya'yı bütün bu illerden ayıran en önemli özelliği bu illerde belediyelerin aktif roller üstlenmiş ve kent kimliğini koruma konusunda çalışmalar yürütmüş olmasına karşılık Malatya'da bu konu ile ilgili çalışmalar il özel idaresi tarafından yürütülmüştür. Yerel yönetim sistemimizdeki zayıf meclis güçlü başkan yapısı belediye tarafından ilde gerçekleştirilen yatırımlarda etkisini göstermiş ve başkanın kentin kimliğini korumak gibi bir önceliği yerine kentin diğer yatırım alanlarına yoğunlaşmasıyla bu alan tamamen boş bırakılmıştır. İl özel idaresinin ve yürütmesinin başı konumundaki vali, il özel idaresi yönetim sistemi içerisinde oldukça güçlü kılınmıştır. Valinin kente ilişkin değerlendirmeleri, tecrübeleri ve dünyadaki genel yaklaşımları takip edebilme yeteneğine göre şekillendirdiği yönetim anlayışıyla yerel kimlik özellikleri ve kente ait kimlikli yapıları koruma altına alma istekliliği Malatya'daki çalışmaları doğrudan etkilemiştir. Belediyelerin kent kimliğini koruma konusundaki isteksiz tutumundan birisi mali kaynaklara ulaşabilme konusundaki yetersizlikler olmakla beraber meşakkatli bir süreç olan tarihî ve kültürel önemi olan yapıların tescil edilme aşamalarına girme konusundaki isteksizlikler bulunmaktadır. Bunun dışında dünyada ve Türkiye'de kent kimliklerine ilişkin gelişen süreçleri ve bu süreçlerin kentin ekonomisi üzerindeki olumlu etkileri takip ederek bunları uygulama safhasına geçirebilmek vizyoner bir bakış gerektirmektedir. Anadolu kentlerinin birçoğunun yerel yönetimlerdeki insan kaynağı bu konuda oldukça yetersiz kalmakta ve tarihî yapılar-yeni yapılar ikileminde tercih, ikinciler lehine sonuçlar vermektedir.

Kent kimliklerinin korunması/oluşturulması süreci hangi yerel yönetim kurumunca başlatılmış olursa olsun, kişilere bağlı bir faaliyet alanı olarak görülmemeli, bir vali ve belediye başkanı tarafından başlatılan süreç, amaca ulaşana kadar sürdürülmelidir. Zira Malatya'da bu süreç, ildeki vali değişince akamete uğramış, sonradan gelen vali tarafından takip edilmediği gibi belediye de bu konuda oldukça kayıtsız kalmıştır.

Kaynakça

- Alver, K. (2008). Mekan tartışmaları ve değişen mekan algısı. *Hece Edebiyat Dergisi Özel Sayı: Modernizmden Post Modernizme*, S:138/139/140, 557-570, Ankara: Hece Yayınları
- Belge, M. (1992). İstanbul göçlerle çoğaldı. *İstanbul Dergisi*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, S1.İstanbul.
- Bilgin, N. (2011). Sosyal düşüncede kent kimliği. *İdeal Kent, Kent Araştırmaları Dergisi*, Mayıs, 3, 20-47, Ankara:Adamor Yayıncılık
- Cansever, T. (2010). *Osmanlı şehri*, İstanbul: Timaş Yayınları
- Çol, Ş. Demirseren (1998). *Kentlerimizde kimlik sorunu ve günümüz kentlerinin kimlik derecesini ölçmek için bir yöntem denemesi*. Marmara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi
- Demirkıran, T. (1996). Tarih boyunca kuşatılan özgürlük adaları: Kentler. *Cogito, Düşünce Dergisi*,8, 17-22. İstanbul:Yapı Kredi Yayınları
- Ekinci, O. (2007). *Kent ve planlama: Geçmişini korumak, geleceği planlamak*. Ankara: İmge yayınları
- Tekeli, İ. (1988).Kentsel korumada değişik yaklaşımlar üzerine düşünceler. *Mimarlık Dergisi* 88/2, 57-58. İstanbul: Mimarlar Odası Başkanlığı Yayınları
www.malatyakulturtrizm.gov.tr.

EKLER:

Arslantepe Açık Hava Müzesi

Arslantepe Giriş güzergahındaki sokak

Aslantepe Aslanlı Yol ve Kral Tarhunza Heykeli

Sınırları Genişleyen Belediyelerde Kentsel Çeper ve Hizmet Sunumu Sorunsalı

*

N. Tunga Koroğlu¹

Özet

6360 sayılı Kanun'la 2014 tarihinde Büyükşehir Belediyelerinde köylerin fiilen mahalleye dönüştürülmesi ve belediye sınırlarının il bütününe genişletilmesi ile Türkiye'de kent yönetiminde yeni bir dönem başladı. Birçok kent, metropoliten özelliği olmamakla birlikte kapsam içine alınarak Büyükşehir Belediyesi sayısı artırıldı. Bu 'büyük' kentler, kıyı da içine alarak çevreleri ile birlikte yönetilecek artık. Kentlerin genişlediği gerçeğini, idari olarak Büyükşehirlerin sayısını arttırmak ve sınırlarını il geneline yayarak çözmeye çalışan bu mevzuat değişikliği ile 'kent çeperi' sorunu da yeni bir boyut kazanmış oldu. Bu uygulama ile yerel yönetimlerin aktörleri ve dinamikleri değişir-ken problemleri de önemli oranda ve deneyim dışı bir kapsamda artmış oldu.

Çalışma, Türkiye'nin metropoliten yönetim sistemini hizmet sunumu ve çeper/kent-kıyı ilişkisi üzerinden eleştirel bir gözle değerlendirmeyi ve mevcuda yönelik öneriler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bunun için öncelikle Türkiye'de kent-kıyı sorunsalına yaklaşımın nasıl olduğu mevzuat kısıtları, uygulama sorunları ve potansiyel fırsatlar üzerinden değerlendirilmektedir. Ardından, hizmet sunumu örnekleri incelenerek Türkiye'de Büyükşehir Belediyeleri sınırları içinde kırsal hizmet sunumunun durumu incelenmekte ve idari sınırların kıyı da içine alacak şekilde genişlemesi ile kentsel yaşama 'katılan' yeni aktörlerin yerel yönetimlerin dinamikleri üzerindeki etkileri incelenmektedir. Son olarak, 2014 yerel seçimleri sonrasında fiilen sınırların genişlemesi ile birlikte çepere kentsel hizmet götürülmesinde yaşanan sorunlar, Eskişehir'de Tepebaşı ilçesi özelinde yapılan anket üzerinden taslak bir köy tipolojisi geliştirilerek kentin çeperinde yaşanan, yaşanmakta olan ve olası yaşanacak olan dönüşümleri hem kıyı, hem de kent merkezi üzerindeki etkileri incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: kentsel hizmet sunumu, yerel yönetim, Büyükşehir Belediyesi, kent çeperi, kent-kıyı ayrımı.

---

¹ Dr., Tepebaşı Belediyesi, Eskişehir (ntkoroglu@gmail.com)

The Problematic Of the Urban Peripheries and Service Delivery in Expanding Municipalities

*

N. Tunga Köroğlu

Abstract

In 2014, as the law No. 6360 effectively converted villages in to neighbourhoods and expanded the municipal boundaries to the whole provincial zone, a new era began in the administration of the city in Turkey. Many cities, although not having any Metropolitan property, have been 'promoted' to metropolitan municipality. These 'big' cities will be managed with their environment including the villages. Urban fringe has gained a new dimension with this legislation change that attempt to deal the fact of expanding cities through increasing the number and boundaries of administrative provincials. With this operation, as the actors and dynamics of local Governments vary significantly, there has been increase at the problems experience in an out-of-context.

The paper aims to critically evaluate how the Turkey's Metropolitan management system works in relation to service delivery and fringe/urban-rural relationship, and to develop recommendations. To do this, first of all, the problem in urban-rural regulatory constraints, implementation issues and potential deals are considered. Then, examples of service delivery status in rural within the boundaries of the Metropolitan Municipalities, and the effects of the new actors 'participating' to urban life with the expansion of the administrative boundary on the dynamics of local governments are examined. Finally, the problems that emerged in urban services delivered to urban fringe with the expansion of border after 2014 local elections are analyzed in particular to Eskişehir Tepebaşı Municipality, and a survey has been conducted at urban fringe to develop a village typology in order to study the effects of the process.

Keywords: *urban service delivery, local government, Metropolitan Municipality, urban fringe, urban-rural.*

Kent Kır Ayrımının Tarihsel Gelişimi ve Türkiye

Tarihsel olarak kent ile kırım farklılaşması, idari birimlerin yığılması ve üretim süreçlerinin ayrışması ile olmuştur. Sanayi toplumu öncesindeki kırım varlığı, doğrudan vergi gelirleri, gıda ve asker temini ile ilişkili olup, kırsal artı değerin sınırlı olarak kentlere aktığı bir sistemdir. Buna karşın 17. yüzyıl sonrasında sanayileşme ile birlikte üretim için gerekli hammadde kentlere akmaya başlamıştır. Kırsal  r nler pazara girip artı değer kentlere aktık a ve ulaşımın kolaylaşarak coğrafi mesafelerin zaman ve bedel olarak azaldıkça, kent ile kırım ilişkileri karmaşıklaşmıştır. Kentin kırdan farklılaşmasını betimleyen bu iki dönem, Türkiye'deki yerleşmelerin örgütlenmesinde neden ikili bir yapının tercih edildiğini de bir  l de a klamaktadır.

20. yüzyıl başında Anadolu'da kent kır ayrımı, Anadolu kırsalının pazar ile sınırlı bir ilişki kurduğu sanayi öncesi toplumların feodal benzeri ilişkileri ile tanımlanabilir. Ancak, Türkiye'nin modernleşmesi sürecinde kentler gelişmenin, ilericiliğin ve modernliğin simgesi olurken, kır ve köy yaşamı, geri kalmışlığın ve tutuculuğun simgesi konumuna indirgenmiştir. Kırım, köyden kopup kentlere akması istenmemiştir. Tüm bu süreç kentsel mahalle ile dışarıda bırakılan kırsal köy arasında idari ayrımı derinleştirmiş ve farklı yapılar altında örgütlenmelerini körüklemiştir.

Bu keskin ayrım içerisinde belediye sınırları Cumhuriyet kurulduğunda, Osmanlı İmparatorluğu döneminden kalan idari örgütlenmenin kabul  ve mevcut yerleşim yerlerinin iskân edilmiş olan kısımlarının  vrenenmesi ile belirlenmiştir. 1930 tarihli 1580 sayılı Belediye Kanunu'na bakılacak olursa, belediye sınırlarının, mevcudun kabul  ve h li-hazırda yaşayanların mülk sahipliğine göre belirlendiği görülür (Madde 4). Yasada kentten ve kentsel alanlardan anlaşılan, bir hedef veya planlamanın ürünü değildir. Kentsel yerleşmelerde mahalle örgütleri bile, muhtar ve ihtiyar heyetiyle, eskinin kopyasıdır ve bu yönü ile kırsal örgütlenmeden farklı değildir.

Osmanlıda belediyeler, kentsel hizmetlerin yürütülmesi, güvenliğin sağlanması, vergilerin düzenli toplanması ve merkezin egemenliğinin sağlamlaştırılması gibi amaçların ürünü olarak merkezi hükümetin birer şubesi gibi düşünülmüştür (Ortaylı, 1985). Kırsal alana hizmet götüren il özel yönetimi de Osmanlı'nın son döneminde vilayet sistemine geçilmesi

ile doğmuştur. Belediyeler 'kentsel nüfus' için görevli kurumlar iken aynı yerelde yaşayan 'kırsal nüfus', farklı bir yerel yönetim kurumu olan il özel idarelerinin ve merkezî idarenin taşra teşkilatlarının sorumluluğu altına sokulmuştur.

Buna karşın hız kazanan kentleşme ve gerektirdiği mekânsal müdahale alanları, sorunların ortaya koyduğu ilişkiler ve çeşitlilikten ötürü kentin sınırlarını aşmış ve kırlara taşmıştır. Bu, Belediye Kanunu ile tanımlanan sınırların zorlanması anlamını taşımaktadır. Sorunu çözmekten çok günü kurtarmak için belediye sınırları revize edilmeye ve yeni belediyeler kurulmaya başlamıştır. Sınırların genişletilmesinin de yeterli olmayacağı anlaşılınca 1956 yılında 6785 sayılı İmar Kanunu ile kentlerin çevresindeki spekülâtif gelişmeleri denetim altına alabilmek amacıyla 'mücvir' (komşu alan) alanlarda belediyeler karar almaya ve denetim yapmaya yetkili kılınmıştır. Takip eden süreçte, Ege ve Akdeniz kıyılarında, belediye ve mücvir alan sınırları dışında da belediyelere denetleme yetkisi veren 1/25.000 ölçeğinde çevre düzeni planları hazırlanmıştır.

1961 Anayasası ile gelen özgürlükçü ortamla birlikte DPT'nin kuruluşu ve Türkiye'de siyasetin sosyalist düşünceye açılması sonrasında, Türkiye'de kırsal yapının sosyal ve ekonomik belirleyiciliği hem araştırmacıları hem de siyasetçilerin dikkatini daha fazla kıra çevirmelerine neden olmuştur. Özellikle köylerin toprak sorununun yeniden siyasal gündemin sıcak konularından biri hâline gelmesi üzerine, Türkiye'de kırsal alanda yapılan çalışmaların sayısında önemli bir artış olmuş ve çeşitlenip zenginleşmiştir (Akşit, 1986; Tekeli, 2003, Kıray, 1986).²

Bunlar, arasında gerek fiziksel müdahale alanı olarak kırsal yerleşmeleri temel alan gerekse tarımsal üretime müdahale ederek kırsal şekillendirmek isteyen çalışmalarda merkezî yönetimin ilk izlediği yol, kümeler oluşturarak daha genel bir sonuç almak için 1961 ile 1965 yılları arasında uygulanan 'Örnekköy' yaklaşımıdır. Pilot köy mantığı ile belirli köylerin

---

² Kırdan kopuşun getirdiği sorunlarla karşılaşılana kadar köyler ve kentler üstüne fazla bir sosyolojik araştırma yapılmamıştır. Kentleşmeye karşı olan tutumların karşısına kentleşmenin gerekliliğini savunma ve Türkiye'de sosyal bilimlere Chicago Okulu'nun kent sosyolojisine bakışını da taşıyan Behice Boran (Tekeli, 1986) gibi istisnalar hariç. Ancak, öncü niteliğindeki Behice Boran, Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes siyasi görüşleri nedeniyle 1948'de üniversiteden atılınca, kırsal saha çalışmalarında ağırlık yabancı ve özellikle ABD'li araştırmacıların olmuştur (Köymen, 1999).

geliştirilmesi ve bu gelişmenin çevre yerleşmelere de yayılması amaçlanmışsa da başarı sağlanamamıştır. Geray'ın (1978) belirttiği gibi, uygulamalarda sürekliliğin olmaması ve kalkınmanın yalnızca fiziksel öğelerin köye getirilip köy mekânının düzenlenmesi olarak algılanması, 'Örnekköy' girişimlerinin başarısız olmasında temel neden olarak gösterilebilir. Kırsal nüfusun ve özellikle toprağı işleyenlerin eğitiminin ve üretilen malların yerel pazarın ötesine, ulusal pazarlara ulaştırılmasının göz ardı edilmesi kırdaki dönüşümün gerçekleştirilmesini aksatmıştır.

Ardından, daha geniş kapsamlı bir kırsal planlama girişimi olarak nitelendirilmesi gereken 'Çok Yönlü Kırsal Alan Planlaması' yaklaşımı gündeme gelmiştir. Amaçlanan, köylüyü kentte çalışanlarla eşit bir yaşam düzeyine ulaştırmaktır. "Bu planlamanın, yalnızca ekonomik alanı değil, sosyal, örgütsel, fiziksel, kamusal alanları da kapsamı önerilmektedir." (Geray, 1978, s. 865). Çalışmaları, Köy İşleri Bakanlığında Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü yürütmüştür. Ancak, kırsal planlamada izlenen elitist tutumun sonucunda planlayanlar ile planlamaya konu olanlar arasındaki gerilim aşılamamıştır. Sonuç olarak kırdan olmayanların kırı tanımadan onu dönüştürmeye çalışması başarısız olmuş, bu "tutum köylüde kendi sorunlarını çözmek için gerekli davranışları yaratamamıştır" (Geray, 1978, s. 858). 1960'lar ve 1970'lerin bu çalışmaları, başarısızlıklarına karşın, kırım ve kentleşme sürecinin anlaşılmasını kolaylaştırmış, kırdaki yaşanan dönüşümün kentleşmeyi yavaşlatan mekanizmalar içerdiği ve kırdaki nüfusu tutacak mekanizmalar oluşturduğunu ortaya koymuştur.

Ancak, Köymen'in (1999) sözleri ile "ne yazık ki, 1960 ve 1970'lerin, değişik savların ve bulguların kıyasıya tartışıldığı canlı tartışma ortamı 1980 sonrasında görülmez". 1980 sonrasında, dünya piyasalarında tarımsal malların fiyatlarının düşmesine paralel, hükümetler tarafından izlenen liberal politikaların kırsal planlamayı ikinci konuma ittiği ve tarımsal ekonomiyi geriletmişti söylelenebilir (Pamuk ve Toprak, 1988).

Sonuçta, tüm müdahalelere rağmen kentler büyüdükçe belediye sınırları revize edilerek, mücavir alanlar eklenip genişletilerek, yeni belediyeler kurularak 1980'lere gelinmiştir. Kentlerin çeperlerini saran gecekondu, kooperatifleşme ve yapsatçı üretim biçimlerinin ivme kazanması ile toprak spekülasyonunun aracı hâline gelmiştir. Mücavir alan içinde kalan büyüklü küçüklü köyler, toplu konut girişimcileri tarafından birer

kentsel alana dönüştürülürken kentin çeperlerindeki komşu alanlar ise yapsatçı müteahhitler aracılığı ile yasal konut alanları olarak kente eklemelenmeye devam etmişlerdir.

Bu süreç içerisinde belediye örgütlenmesi, kentlerin gelişimi ve büyümeleri ile paralel olarak sürekli yeni düzenlemelere tabi olmuş ve yetersiz de olsa gelişmiştir. Buna karşın kırsalın örgütlenmesinde 100 yıla yakındır önemi bir değişiklik olmamıştır. Köyler, dönemine göre ilerici, ancak günümüz şartlarında çok geri olan 1924 tarihli bir kanuna tabidirler (442 sayılı Köy Kanunu). Kanun, 1924'ten bu yana her 10 yıllık dilimlerde toplam 26 kez değişmiştir. Bugün de Köy Kanunu'nun değiştirilmesi için yeni bir tasarı hâlâ hazırlanmaktadır. Ancak, 6360 sayılı Kanun ile Büyükşehir Belediyelerindeki köylerin mahalle olmasını saymazsak, değişiklikler sorunlara yüzeysel bakan ve günü kurtarmaya yönelik adımlardan öteye geçememiştir.

Kırsal alanlara hizmet götürmekle sorumlu olan kurumlar yakın geçmişe kadar merkezî yönetimin taşra teşkilatları olmuştur. Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü 2005 yılının başında il özel idarelerine devredilerek yerleştirilmiştir. Ancak devirden sonra KÖYDES adıyla başlatılan proje aracılığıyla köylere yönelik yatırımlar için il özel idaresi bütçesi dışında merkezî yönetimin belirleyici olduğu paralel bir kaynak tahsis mekanizması oluşturularak köy hizmetleri alanında merkezî yönetim etkisi devam ettirilmiştir. Kaldı ki, birçok konuda bir yerel yönetim birimi olarak il ölçeğinin çok büyük olmasına karşın belediye sınırları dışındaki tüm yerleşmelerin il yönetimine bağlı olması İl Özel İdaresi aracılığı ile yerinden yönetimi zor bir hâle getirmiştir. Köyler ise, bir tür yerel yönetim birimi olarak tanımlanıyor gibi gözükse de mülki idarenin kolayca ulaşamadığı ücra yerlerde idarenin kontrolünün sürdürülmesini sağlamak olarak tanımlanabilecek geleneksel işlevinin ötesinde önemli bir işlevi olmamıştır.

6360 sayılı Kanun ile ilk bakışta önemli bir değişim geliyor gibi gözükse de esas itibarıyla kıra bakışta bir değişiklik olmadığı ve il özel idaresinin yerini Büyükşehir Belediyesi ile ilçe belediyeleri aldığı için değişimi şu an için ölçebilmek mümkün değildir. Köylerin belediye içine alınması onları kentsel yapmamış, ancak mevcut yapı ve mevzuat ile de köyler kırdan çıkarılmışlar ve köy niteliğini de 'kaybetmişlerdir'. Yine de

belediyelerin pratiği, Büyükşehir Belediye sınırları içinde kalan eskinin köylerine ne olacağını ve ne kadar kırsal kalacaklarını belirleyecektir.

MetropolleŐme ve Kır

Kentlerin büyümesi ve çevrelerindeki alanları da etkileyen, kent ile kırsal i ie geçtiği çeperlerin geliştiği metropoliten nitelikler kazanmasıyla birlikte 1960 sonrasında İstanbul, Ankara ve İzmir’de Bakanlar Kurulu Kararı ile kentsel nazım imar planlarının hazırlanabilmesi için Metropolitan Planlama Büroları kurulmuş ve bunların sayısı 1980 öncesinde 10’a ulaşmıştır. 1972’de ise Bakanlar Kurulu kararı ile belediyelerin imar eylemlerinde eşgüdüm sağlamak amacıyla bir bakanlıklar arası İmar ve Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur (Keleş, 1985). 1984’te 3030 sayılı Kanun Büyükşehir Belediyeleri Yasası ile çözüm üretilmeye çalıŐmıŐtır. Ancak, getirdiği anakent belediye modeli yine Osmanlı’daki modelle büyük ölçüde örtüşen bir modeldir.

2004’te de 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ile b y k ehirlerin sınırlarının belirlenmesi konusunda yeni bir düzenleme yapılmıştır. Metropolitan alan merkezinden-valilik binası-nüfus ile değişen mesafelerde büyükşehir sınırları belirlenmesi yöntemiyle (Pergel kuralı) izilen sınırlar, 16 Büyükşehir Belediyesinin yönetim sınırlarını yeniden oluşturmuştur. Ancak bu da salt yüzeysel bir müdahale olarak kalmış ve eperin gelişimine ilişkin veya sınır içine aldığı alanların niteliğine ve ne olacağına ilişkin bir öneri getirmemiŐtir.

2008 tarih 5747 sayılı “Büyükşehir Belediye Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”, 5216 sayılı Kanun’un mekânda hizmet sunumuna yönelik eksikliklerini gidermeyi amacıyla çıkarılmıştır. Yasa ile B y k ehirlerde belde belediyelerinin kapatılması ve birleŐtirmelerle ilçe belediyelerinin sınırlarını geniŐeltmeye ve diğer bazı illerde de nüfusu 2000’in altında olan belde belediyeleri kapatılarak belediye büyüklükleri bir sisteme bağlanmaya çalışılmıştır. Ancak, yapılan bu düzenleme temelde mekânın idari düzenlemesinin iyileŐtirilmesinden çok kentlerin yaşadığı sorunlara belediye sınırlarına yapılan müdahale ile yönelik yetersiz bir çözüm olarak kalmıştır.

2012 tarih 6360 sayılı Kanun da bu yönden öncekilerden farklı değildir. Evet, köylere bakışı ve yaklaşımı radikal derecede farklıdır. Köyleri ma-

hale yapar. 6360 sayılı Kanun sonuncusu sadece Büyükşehirlerin örgütlenmesini değil, yerel yönetimlerin mekânsal hiyerarşisini de değiştirmiştir. Ancak bunun ardında o köylerin mahalle niteliği taşıması değil, Osmanlı'dan kalan vilayet/il sınırlarının belediye sınırı olması yatmaktadır. Bu son değişikliğin bir ademimerkezileşme olarak sunulsa da yapılan değişikliği bir verimlilik ve/veya demokratikleşme aracı olarak isimlendirmek güçtür (Koyuncu ve Köroğlu 2012). Sonuç olarak, 6360 sayılı Kanun metropollerde 4 önemli soruna çözüm getirmedi: 1) karar alma süreçlerine katılım 2) ölçek ekonomisinin verimlilik açısından etkinleştirilmesi 3) politik yakınlık (political proximity) ve 4) kentsel saçaklanma/yayılma.

Kırda Hizmet Sunumu ve 'Kentsel' Hizmetin Tanımı

Türkiye'de belediye sınırların gelişimi ve 6360 sayılı Kanun ile köylerin mahalle olmasının getirdiği yapıda bir soru önemini korumaktadır. Kır, belediye sınırları içinde olsa da kentten farklı mıdır? Farklı ise, bu durumda sunulan hizmet ne şekilde değişecektir? Bu hizmeti kim nasıl tanımlayacak ve kim, nasıl verecektir?

Kırın kentten farklı olduğunu apriori olarak kabul edersek, ikinci soruya geçmek gerekir. Hangi hizmeti kimin nasıl vereceği, gündeme optimum ölçek kavramını getirir. Organizasyon teorisine bakıldığında özel sektör için optimum ölçeğin belirlenmesinde talep durumu, üretim ve taşıma teknolojisi ve verili sektörün çevresel koşulları belirleyicidir. Ancak, kamu sektörü için bu durum daha karmaşıktır. Birçok kamu kurumu birçok kamusal hizmeti aynı alanda verir ve bu nedenle hem mekânsal hem de örgütsel olarak kamusal organizasyonu tanımlamak karışık hâle gelebilir.

Verimlilik, ekonomik bir bakış açısıyla, ölçek ekonomilerinin konusu olup optimum ölçek sorunudur. Buna göre de ölçek marjinal fayda ile marjinal maliyetin keşişim noktasında bulunur. Ancak, sunulması gereken her kamu hizmetinin optimum ölçeği farklı olacağı için bunların birlikte sunulmasından sorumlu kurum için örgütlenme zorlaşmaktadır. Bazı hizmetler küçük birimlerde verimli iken bazı hizmetler büyük alanlarda sunulduğunda verimli olur. Bazı hizmetlerin sunumu ise mekânsal olarak kontrol edilemez. Sunulan hizmetin belediye sınırları dışına da ulaşan fayda yayılımına 'fayda taşması' (benefit spillover) denilebilir.

Diğer yandan ise sunulan hizmetin etkin ve gereken ölçekte sunulması ise sadece ilgili belediye halkı için değil, aynı zamanda komşu kentler için de sorun yaratabilir ve welfare'ini düşürebilir. Bu ise bedel taşması (cost spillover) olarak isimlendirilir.

Temel kentsel hizmetleri konut altyapısı (elektrik, su vb.), eğitim, sağlık ve güvenlik olarak gruplamak mümkündür. Tablo 1'de ifade edilen hizmetler, kentsel olarak sunulan ve kırsal nüfusa da bir şekilde sunulması gereken ama sunumu tartışmalı olan hizmetlerdir. Burada, eğitim, sağlık ve güvenlik (hatta planlamanın da artık önemli bir kısmı) merkezî olarak belirlenene ve taşra örgütleri aracılığıyla idari ademimerkezileşme ile  z lmektedir. Ancak tartışmanın gerekliliğinden dolayı kimin sunduğu kısmı dışarıda bırakılmış olup hizmetinin varlığı temel alınmıştır.

Tablo 1. Kentsel hizmetler ve ölçek sorunu.

Belediye Hizmetleri	�l�ek Ekonomileri	Fayda Yayılımı	Siyasal Katılım	Kombinasyon
Yerel Okullar	+	+	o	=
Taşımacılık	+	+	x	+
Sosyal Refah	o	+	o	=
Sağlık ve Hastane	+	+	+	+
Polis Temel Hizmetler	o	o	o	o
İtfaiye	o	o	o	o
Su kaynağı	+	+	+	+
Kanalizasyon	+	+	+	+
�p toplanması	o	o	+	o
�p Bertaraf	+	+	+	+
Parklar ve Rekreasyon	o	+	x	=
Konut	o	+	o	=
şehir düzenlenmesi	x	+	x	=
Hava ve Su Kirliliği	+	+	+	+
Kentsel Tasarım / Planlama	+	+	x	+

- + Bölgesel / geniş ölçekte optimum hizmetler
- o Yerel ölçekte optimum hizmetler
- = hem yerel, hem de bölgesel / alan geniş ölçeklerde optimum hizmetler
- x Optimum  l eği belirgin olmayan veya tartışmaya açık hizmetler

Tablonun içeriği, sunulacak hizmetin maliyetlerine ve etkinliğine yönelik tartışmalardır. Sadece bunlar dikkate alındığında idari ademimerkezleşme yeterli görülebilir. Ancak politik süreç ve ihtiyaçların tam olarak anlaşılması geri planda kalır. Üstelik idari ademimerkezleşme, maliyetleri azaltmayı olası kılar ama garanti etmez. Sorumlulukların dağılımı yerine yerle aktarılan veya yeniden örgütlenen hizmetlerin tek elden ve merkezden toplanması durumunda daha verimli olmasına yol açabilir (Treisman, 2007). Gereken, maliyetlerin azaltılması kadar sunulan hizmetin kalite ve niteliğine yerelde hizmeti alacak olanların katılımı ile yön verebilmektir. Bu ise ölçek ekonomisi sorunu değil, politik yakınlık sorunudur.

Kimin verdiği tartışmasını kenara koyup hizmetin sunumunu kuramsal olarak bakacak olursak kentsel hizmetlerin mekânda dağılımı 7 kriter gere göre belirlenebilir (ACIR, 1963). İlk ikisi ekonomik koşullarken diğer beşi politik ve idari kıstaslardır. İdari ademimerkezleşme sadece ilk ikisine bakarken, sonucun başarısı açısından geride kalan politik ve idari beş kriter daha çok önem taşımaktadır.

Ekonomik kıstaslara göre belediye,

1. Sunulan hizmetlerin sınırları içinde yararlanılmasını sağlayacak kadar büyük olmalıdır.
2. Ölçek ekonomilerinin gerçekleşmesini sağlayacak büyüklükte olmalıdır.

Politik kıstaslara göre ise

3. Etkili performans için yeterli büyüklükte olmalı veya bunu delege edebileceği yapıya sahip olmalıdır.
4. Çıkarların ve çatışmaların tartışılabileceği bir platform oluşturacak kadar yeterli sayıda hizmet sunumundan sorumlu olmalıdır.
5. Yerel sakinlerce kontrol edilebilir ve ulaşılabilir olmalıdır
6. Katılımı en yükseğe çıkaracak bağlılığı sağlarken yeterli performansı sunabilir kalmalıdır
7. Verimliliği arttırırken katılımı desteklemelidir.

6360 sayılı Kanun ile Büyükşehir Belediyelerinin alanının genişlemesine karşın yetkileri ve karar alma süreçleri ademimerkezleştirilmediği için, belediye hizmetlerinin büyükşehir ve ilçe belediyeleri arasında paylaşımında mesafe bir sorun oluşturacaktır. Yasa, kırsalı katımlı

araçlarından ve yerinden yönetim olanaklarından uzaklaştırırken kentlere yeni bir katılım mekanizması, karar almada yeni bir ölçek ve yerindenlik ilkesi açısından yeni bir şey sunmamaktadır. Köyler, bir şehir bütünlüğü içinde yer almayan, coğrafi olarak şehirlerden kopuk, kendine özgü sosyo-ekonomik nitelikler taşıyan ortak bir yaşam alanına sahip topluluklardır. Köylerin mahallelere dönüşmesi, katılım ve demokratik süreçler açısından bir kayba neden olacaktır. Normalde, kentlerin sadece ekonomik olarak değil katılım gibi demokratik hak ve araçlar yönünden de daha gelişmiş olması beklenir. Oysa mevcutta belediye sınırları içinde mahallelerde yaşayan kent sakinlerinin köylerin ve küçük belediyelerin sahip olduğu katılım süreçlerine ve topluluk bilincine sahip olmamasıdır. Burada savunulması gereken, köylerin ve küçük belediyelerin statüsünün korunması değil, belediye ölçeğinin altında mahalle ölçeğinde bir topluluk olarak örgütlenebilmesinin ve katılımcı mekanizmaların işletilebilmesinin yolunun açılmasıdır. (Koyuncu ve Koroğlu, 2012)

Eskişehir Tepebaşında Köy(mahalle)ler: Saha Çalışması

6360 sayılı Kanun'a göre Tepebaşı Belediye sınırları Tepebaşı ilçesinin sınırlarına genişlediği 2014 yılında mahalle sayısı 91'e yükselmiştir. 51 olan mahalleye 1 belde (Gündüzler), 30 Belediye sınırları içinde kaldığı hâlde statüsünü korumuş olan orman köyü ve 9 ilçe köyü eklenmiştir.

Çalışma, Tepebaşı Belediyesi tarafından yapılmış olup, Tepebaşı ilçesi ve belediyesi sınırları içinde yer alan 39 köy/mahalle kapsamış, bunlardan 5'inde anket uygulaması gerçekleştirilememiş, 34'ünde hem muhtarlar hem de hane halkıyla, 5'inde ise sadece muhtarlar ile anket çalışması gerçekleştirilebilmiştir. Bu, köy olarak % 87,18'e karşılık gelirken hane halkı oranı % 20,3'e karşılık gelmektedir. Bundan sonra verilen oranlar hane halkının katıldığı 34 köye karşılık gelecek şekilde düzenlenmiş olup sadece muhtarların ankete yanıt verdikleri köyler analizin dışında bırakılmıştır.

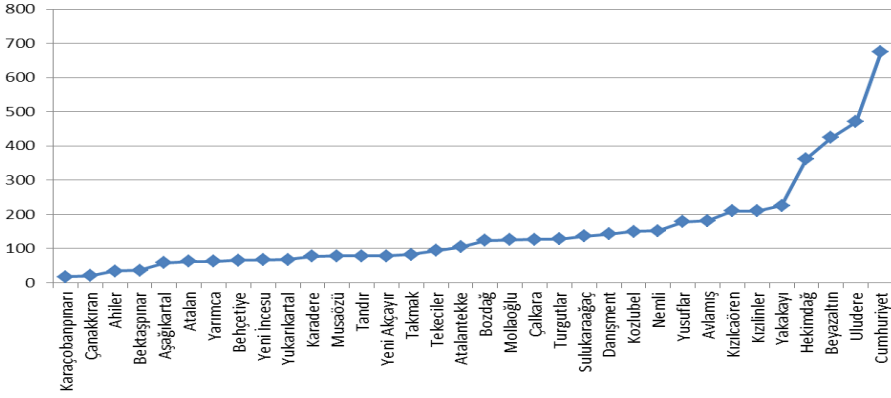
34 köyün toplam nüfusu 5142 ve toplam hane sayısı 1695 olup ortalaması köy nüfusu 151 ve hane sayısı da 50'dir. Buna göre de ortalama hane büyüklüğü 3,03'tür. 34 köyde toplam 204 hane, kullanıcıları şehre göç ettiği veya öldükten sonra sahibi kalmadığı için boş durumdadır. Bu boş haneler, köylerinin özelliğine göre ya atıl kalmakta veya farklı illerden göç edip yerleşenler tarafından kullanılmaktadır. Bu, köyün kente yakın-

lığı, köyde kentlilerin sayfiye konut talebi ve tarlaların ekilişine ilişkin çeşitli değişkenlere göre farklılaşmaktadır.

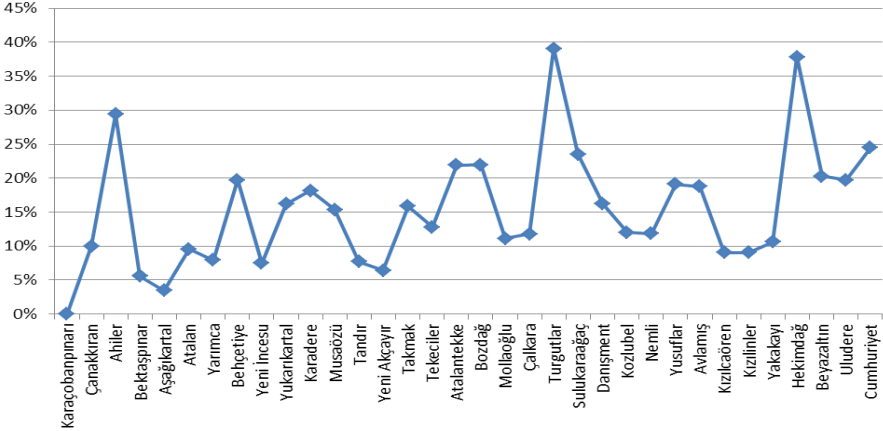
Tablo 2: 2014 yerel seçimleri ile birlikte mahalleye dönüşen yerleşmeler

2014 öncesi orman köyü olan yerleşmeler	2014 öncesi ilçe köyü olan yerleşmeler
1 Ahılar	1 Atalan
2 Aşağıkartal	2 Behçetiye
3 Atalantekke	3 Beyazaltın
4 Avlamış	4 Çalkara
5 Bektaşpınarı	5 Çanakkıran
6 Bozdağ	6 Kozlubel
7 Buldukpınar	7 Nemli
8 Cumhuriyet	8 Taycılar
9 Danişment	9 Yakakayı
10 Gökçekısık	
11 Hekimdağ	
12 Karaçobanpınarı	
13 Karadere	
14 Karagözler	
15 Kızılcaören	
16 Sulukaraağaç	
17 Tandır	
18 Tekeçiler	
19 Turgutlar	
20 Uludere	
21 Yarımca	
22 Yörükakçayır	
23 Yukarıkartal	
24 Yusufklar	
25 Kızılınler	
26 Musaözü	
27 Takmak	
28 Yeniakçayır	
29 Yeniincesu	
30 Mollaoğlu	

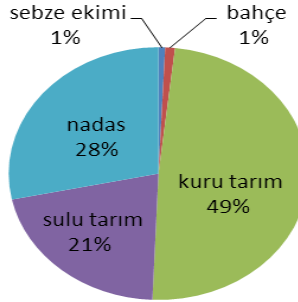

Grafik 1. Tepebaşı Köy(mahalle)lerinde nüfus (ADNSK 2013)

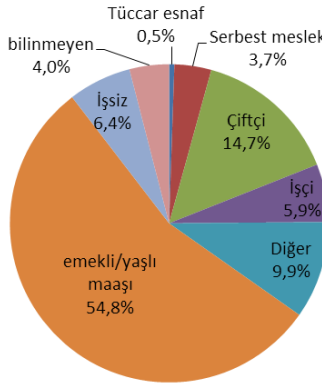
Grafik 2. Tepebaşı Köy(mahalle)lerinde 18 yaş altı nüfus (ADNSK 2013)

2013 yılı tarım istatistiklerinde anketin yapıldığı 34 köy/mahallede toplam 144.916 dekar tarla, 1.526 dekar sebze, 2.263 dekar bahçe olarak kullanılmakta ve 60.186 dekar nadasa bırakılmıştır. 44.822 dekar da sulu tarım yapılmaktadır. Nadasa bırakma oranı köyler arasında önemli derecede farklılaşabilmektedir ve bu köylerin hem kaynakları hem de yerleşik nüfusun tarımsal üretime ilişkin beklentileri ile ilişkili olarak değişiklik göstermektedir. Sulu tarım ile nadasa bırakma arasında tersine bir orantı görülmüştür.

Grafik 3. Tepebaşı Köy(mahalle)lerinde tarımsal uygulama

Anketin yapıldığı 34 köyde 2013 ADNKS sonuçlarına göre 5105 kişi yaşamakta olup bunların 949'ü 18 yaşının altındadır. Ankete katılan hanelerde yaşayanların nüfusu 1.198 (% 23,3) kişi olup yaş ortalaması 39'dur. Ankete katılan hane 374 (% 22,1) olup bunların 205'inin hane reisi emeklidir (% 54,8). Hane reislerinin 55'i çiftçi (% 14,7), 22'si işçi (% 5,9), 16'sı esnaf ve serbest meslek sahibi (% 4,2) ve diğer kategorisi altında yer alan 37'sinin (% 9,9) yaklaşık %30'u imamdır. 24 han reisi ise işsizdir (% 6,4). İşçiler ile işsiz olanların önemli bir kısmı kentte inşaat sektöründe geçici olarak çalışanlardır. Özellikle farklı illerden gelip köylere yerleşenlerde işsiz oranı artmaktadır.

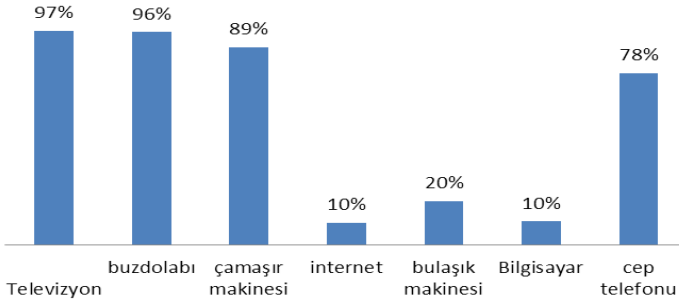

Grafik 4. Tepebaşı Köy(mahalle)lerinde hane reislerinin iş durumları

Hanelerin 351'i (% 93,9) oturdukları konutun sahibi. Kalan % 6,9'un önemli bir kısmını ise imam gibi geçici olarak orada bulunanlar oluştur-

maktadır. Konutlarda çoğunlukla tuvalet içeride yer almaktadır (% 68,2) ve anket yapılan tüm köy/mahallelerde Őebeke suyu bulunmaktadır. Ancak, Őebekenin bağlı olması, köylerde kişilerin Őebeke suyunun aktığını göstermemekte, muhtarlardan %47'si suyun yetersizliğinden Őikyet etmektedir ve her köyde su deposu bulunsa da yeterli gelmediği ifade edilmektedir (% 76).

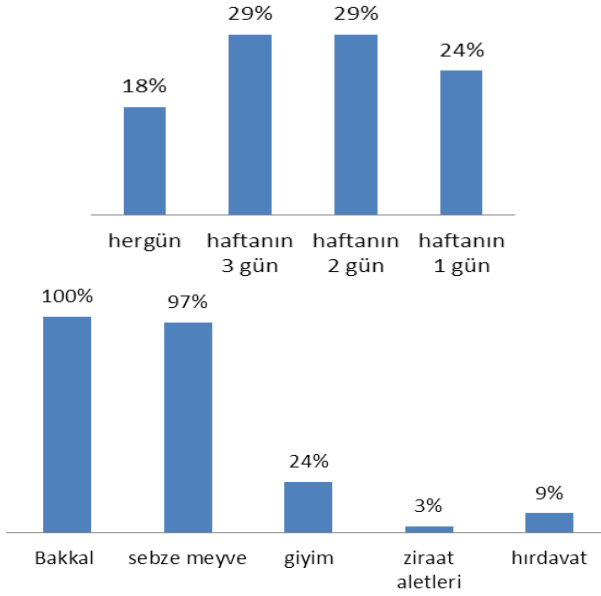
Televizyon ve buzdolabı sahipliği % 96'larda olup çamaŐır makinesi sahipliği de yüksektir. (% 89,3). BulaŐık makinesi sahipliği ise sadece % 19,8'de kalmakta ve daha çok esnaf veya imam gibi belirli bir devlet güvencesi ve ortalamanın üstünde geliri olanlarda bulunmaktadır. Cep telefonu sahipliğinin % 77,5'te kalmasının nedeni ise anketi yanıtlayanların önemli bir kısmının yaşının 70 ve üstü olması olarak görülebilir, zira cep telefonu olmayanlar daha çok yaşlı ve emekli olanlar.

Grafik 5. Tepebaşı Köy(mahalle)lerinde hanelerde bulunan teknolojik ürünleri eŐyalar

Köyde yaşayanlar, Eskişehir merkeze çok gitmemekte, 'tek tük' gidiyorum diyenler %36'iken %32'si de birkaç haftada bir gitmektedir. Çok sık gidenler ise (her gün veya gnaŐırını) oranı toplamda % 17. Eskişehir'e gitmenin en temel nedeni sağlık hizmetlerinden yararlanmak % 87, bunu % 73 ile ticaret izliyor. Sağlık hizmetlerinin ilçe merkezi dışında bir yerde olmaması ve nüfusun yaş ortalamasının ykseک olması bu oranı doğru niteliktedir. Akraba ziyareti ise, Eskişehir'de yaşayan tanıdıkların sayısı göz önüne alındığında oldukça azdır. Ziyaret sıklığının çok olmaması bunu Eskişehir'e gitme gereklerinde geri plana itmektedir.

Tepebaşı köyleri, ihtiyaçlarının karşılanması açısından Eskişehir'e bağımlıdır. Ancak bu ihtiyaç, kente sürekli gidip gelme sonucunu doğurmamış, seyyar satıcılar çözüm olmuştur. Köyde yerleşik hanelerin önemli bir kısmı kuru gıda, sebze ve meyve gibi ihtiyaçlarını hazır alırken %76, köye gelen seyyar satıcılar % 52 ile bunun temel aracısı olarak gözükmektedir. Sadece % 24'ü kuru gıda, sebze ve meyve gibi ihtiyaçlarını kendileri evde üretmektedir. Köye gelen seyyar satıcıların sattıkları temel ürünler içerisinde ihtiyaca göre bakkalarda bulunan gündelik ürünler (%100) ve sebze meyve (% 97) başta gelirken bunu % 24 ile giyim, % 9 ile hırdavat ve %3 ile ziraat aletleri izlemektedir.

Grafik 6. Tepebaşı Köy(mahalle)lerine seyyar satıcıların gelme sıklığı ve köylülerin kullanım tercihleri

Köylerde örgütlü bir üretim söz konusu değildir. Hatta tanımlı bir örgütlenmeden söz etmek bile mümkün değildir. Muhtarların açıklamasına göre tüm köylerde çiftçiler ziraat odası üyesidirler ancak sadece 2 köyde Damızlık Hayvan Yetiştiricileri Birliğine üye varken (Cumhuriyet ve Kızılcaören) 1 köyde sulama birliği (Yakakayı) ve 1 köyde de taşıma kooperatifi (Nemli) bulunduğu belirtilmiştir.

Tüm köy/mahallelerde çiftçilik ve hayvancılık temel faaliyetken sadece dördünde sebze ve meyve üretimi dikkate değer bir üretim olarak ele alınmaktadır. Ayrıca 4 köyde de tavukçuluk ayrı bir sektör olarak gelişmiştir. Tarımsal niteliği olmayan madencilik ve nakliyecilik yapılan köyler de bulunmaktadır. alkara köyünde Mermer, Nemli'de Manyezit, Kozlubl' de lületaşı, krom ve bakır, Beyazaltın'da Lületaşı ve krom, Ayrıca Uludere'de kiremit tuğla ve toprak sektöründe etkinidir.

Tüm köylerde ortak olan tek sosyal donatı cami ve beraberinde imam lojmanıdır. Bunu kahve/kıraathane (% 94) ve bazı köylerde muhtarlık olarak da hizmet veren köy konağı izlemektedir (% 91). Sadece 2 köyde okul, ocuk oyun alanı ve bakkal bulunmaktadır. Bir köyde kuran kursu ve bir köyde de düğün salonu bulunmaktadır.

Köyden g cenlerin arazileri genellikle ekiliyor olarak ifade edilse de ekim ortalaması % 30' u geçmemekte ve boş kalmasın ve ileride sorun oluşturmasın diyerek daha çok köyde yaşayan akrabalar tarafından ekilmektedir. Tüm arazilerin ise yaklaşık olarak %69' u kullanıldığı belirtilmektedir. Ancak istatistiklere bakıldığında buna nadasa bırakılan kısmın da dâhil edildiği anlaşılmaktadır.

Birçok köyde son dönemde köye yeni yerleşenlerin olduğu belirtilmektedir. Bunların önemli bir kısmı Eskişehir'de çalışmış olup emekli olunca köye dönem eski yerliler oluştururken diğer önemli bir kısmı ise Eskişehir'den köylere/kıra yerleşen ve yazlıkçı olarak nitelendirilen, daha çok havaların iyi olduğu ve dönemsel olarak gelen haneler oluşurmaktadır. Bunlara istisna, özellikle boş arazilerin arttığı ve Tepebaşı'na g  sonrasında konutların da boşaldığı kimi köylere (Turgutlar, Sulukaraağa, Hekimdağ, Behetiye, Kızılcaören vd.) doğu illerinden g  yaşanmaktadır. Özellikle Ağrı ve Kars illinden gelenler ekili tarımın yanı sıra hayvancılıkla uğraşmayı, özellikle küçükbaş hayvancılığı tercih etmektedirler.

Tepebaşı Kent eperinde Kırsal Kalkınma İçin Bir Değerlendirme: Kentler Gelişirken Kırın Durumu

Elde edilen anket verileri ve yapılan görüşmeler ışığında Tepebaşı Belediyesi sınırları içinde 4 tip köyden bahsetmek mümkündür;

1. Kentle ilişkisi sınırlı olan ve kentten bir ilgi görmeyen uzak köyler. Geleneksel  retim hâlâ devam etmekte, satıcılar yakın köylere

- oranla seyrek olarak uğramaktadır ancak seyyar satıcılar aracılığı ile kentsel yaşamın getirileri daha yoğun olarak görülmektedir.
2. Kentle ilişkisi sınırlı olan, ancak kentten sınırlı göç alan köyler. Bunlar daha çok orman köyleri olup tüm yıl boyunca değil, yaz aylarında kentlilerin geldiği ve oturduğu (yazlıkçı) köylerdir. Bunların 1. gruba göre konumları arazilerini yazlıkçılara satabilme beklentisi içinde olmaları ve değişimin gözle görülür olmasa da sosyal olarak bir beklenti yaratmasıdır.
  3. Kentle ilişkisi güçlü olup kente göç veren ve kentten göç alan köyler. Kente yakın olan bu köylerde özellikle bahçe sahibi olmak isteyen emekli nüfusun ve/veya üst orta gelir grubunun yerleştiği yerlerdir. Tepebaşı merkeze ulaşılabilirliğin çok olduğu ve sayfiye evi için çevre koşullarının tercih edilir olduğu bu köylerde hızlı bir ikinci konut stoku gelişmesi görülmektedir. Köylüler de bu durumdan arsa spekülasyonu aracılığı ile yarar sağlamaya çalışmaktadır.
  4. Kentle ilişkisi nispeten güçlü olup kente göç veren ve yerel kentten (Eskişehir) göç almayan, ancak başka illerden göç alan köyler. Bu köylerin belirleyici özelliği kentten gelecek olan yazlıkçı ve/veya emekli nüfusun yerleşmek için ulaşılabilirlik ve doğal çevrenin 3 grup köylere oranla daha az tercih edilir olmasıdır. Ancak köy kente yakınlığından dolayı boşalmaya devam etmektedir. Bu boşalmanın etkisini özellikle Ağrı ve Kars illerinden gelen ve tarımsal üretim yapan aileler kapatmaktadır. Bu aileler hem ekilmeyen tarlaları yarıcı olarak hem sahibi olmadığı veya ortaya çıkmadığı durumlarda reel olarak ekip biçmekte ve özellikle küçükbaş hayvancılık yapmaktadırlar.

Kentle ilişkisi güçlü olup kente göç veren ve fakat kentten göç almayan köy bulunmamaktadır. İlişkinin niteliği iki tarafta da orantılı olarak gelişmektedir. Ancak bu ilişki köyün kimliğinin kaybolması ile sonuçlanacak bir süreçtir. Bu süreci hızlandıran ise köyde yaşayanların köye (kıra) bakışı ve kente öykünmesidir. İncirlioglu (1993) çalışması ile paralel olarak köyde yaşayan aileler kızlarını köyde kalacak olanlara vermek istememekte, kente göç etmiş olanlara veya göç edecek olanlara, yani köy dışında işi veya mesleği olanlara vermek istemektedir. Sonuç olarak da kızların kente gidenlerle evlenmesi yönündeki tercih, bunu destekleyen evin erkek çocuklarının da köyde kalmayı tercih etmeleri durumun-

da evlenmesini zorlaştırmakta ve kente gücü hızlandırmaktadır. (Fransa'da yapılan, bu konuya ve 'simgesel şiddet' kavramına dair bakınız: Bourdieu ve Wacquant, 1992.)

Sonuc Yerine: Tespitler, Sorunlar ve Cevap Bekleyen Sorular

Yeni durumda, kırdaki toprağın tekrar bol olduğu bir durum söz konusudur. Ancak, bu defa g c  nedeni salt ekonomik değil. Köyde yaşayanlar için kentin çekimi kırdan itmesinden çok daha fazla etkilidir. Kentte yaşayanlar için ise bazı köylerin çekimi kentin çekimini aşmış durumdadır ve kentten köye bir g c de yaşanmaktadır. Ancak bunu kıra veya köye dönüş olarak isimlendirmek yanlış olur  unk  bu daha çok kenti köye getirmek olarak isimlendirilebilir.

Özellikle karşılıklı bir hareketin olduğu illerde, Tepebaşı (ve Odunpazarı) buna iyi birer örnek oluşturmaktadır, 6360 sayılı Kanun sonrasında kent ile kırdaki ilişkinin yeniden tanımlanmasında ve tarımsal üretim ile kentsel üretim ilişkisinin ilişkilendirilmesinde yeni açılım fırsatı sağlamaktadır. Kırsal planlamanın gerektirdiği müdahale alanları ve yöntemlerinin yeniden kurulması sürdürülebilirlik ve kent kırdaki ilişkisinde doğal kaynakların kullanım ve yönetimi tartışmaları ile birleştirilebilir ve geliştirilebilir. Özellikle kırsal dönüşüm ve kırsal nüfusun yaşam kalitesinin geliştirilmesinde toprak kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi kilit rol oynayacaktır.

Kentsel gelişme süreciyle birlikte kentsel alanda oluşan rantın tarımsal getiriye göre daha yüksek ve riskin az olması sebebiyle, tarım alanları hızla kentsel kullanımlara ve özellikle konut kullanımına dönüşmekte, kırsal alandaki toprak varlığına arsa stoku gözüyle bakılmaktadır.

Eskişehir'in yayılması, kentin  vresini sınırlayan faktörlerden ötürü, kentte yaşayanlar, düşük yoğunluklu konut taleplerine  z m  kente yakın köylerde aramaktadırlar. Bağ evi gibi tanınlarla sayfiye evi niteliğinde konutların sayısı artış göstermektedir. Kentin saçaklanarak gelişmesi bir yana bu durum köylüler için tarımsal üretimden elde edebilecekleri gelirin daha fazlasını arsalarını kentten köye yerleşenlere satarak karşılamaktadırlar.

Kırdaki yaşayan nüfusun yaşam kalitesini kentlerde yaşayan nüfusun seviyesine  kartması ve tarımsal üretim tüm nüfusun belirli

ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde düzenlenmesi hâlâ bir gerekliliktir. Ancak bunun, köyleri mahalle olarak 'isimlendirerek' ve belediye sınırları içine alarak çözülmesi mümkün değildir. Serbest piyasa koşullarında belirli oranlarda ve kâr marjının yüksek olduğu yerlerde bu süreç gerçekleştirilse bile kentlerin büyümesinin olumsuz etkileri, çalışmada gözlemlendiği gibi şimdiden görülmeye başlamıştır.

Çalışmanın sonuçlarına göre söylenebilir ki köylerin belediyelere bağlanması, ademimerkezleşme kuramı çerçevesinde bir değişiklik getirmemektedir. Eski İl Özel İdaresinin yerine sadece Büyükşehir Belediyesini getirerek köylerin sorunlarını aynen ötelemektedir. İlçe Belediyelerinin de bu konuda rolü, yetki alanlarının sınırlarından ötürü, çok azdır. Eskinin köylüleri, bugünün yeni kentlileri ise kendilerine hangi hizmetlerin nasıl ve kimin tarafından verilmesi gerektiğine ve ne istediklerine dair bir fikirleri bulunmamaktadır. Henüz kent ve kentsel örgütler ve belediyeler ile nasıl bir ilişki kurmaları gerektiği ve bunu nasıl yürütmeklerine ilişkin bir öngörülerini yoktur. Yapılan, kentte hâlihazır yerleşmiş olan hemşeri köylülerinden yardım almak yoluyla sorunlarına çözüm aramak, ancak bunun için talepkâr bir çizgi çizmemektir. Bu ise sorunlarının uzun bir süre daha gündeme gelmeyeceğini, günlük olarak çözümler aranacağını ve fakat sorunların kökünün ve etkisinin varlığını sürdüreceğini göstermektedir.

Buna göre tespitler özetlenecek olursa;

- Toprağın kırdaki tekrar bol olduğu bir durum söz konusudur.
- Bu defa göç nedeni salt ekonomik değil.
- Köydekiler için kentin çekimi, kırdaki itmesinden daha fazladır.
- Kentte yaşayanlar için ise 'bazı' köylerin çekimi, kentin çekimini aşmış durumdadır ve kentten köye bir göç de yaşanmaktadır.
- Kentte yaşayanlar, müstakil konut taleplerine çözümü kente yakın köylerde aramaktadırlar.
- Kentsel rantın tarımsal getiriye göre daha yüksek ve riskin daha az olması, birçoğu artık köyde yaşamayan tarla sahipleri için kırsal alandaki toprak, sermaye gözüyle bakılıyor.
- Köylerin belediyelere bağlanması, ademimerkezleşme kuramı çerçevesinde bir değişiklik getirmemiş; sorunları sadece ötelemiştir.

- İlçe Belediyelerinin 'kırta' yönelik rolü, yetki alanlarının sınırlarından ötürü, çok azdır.
- Eskinin 'köylüleri', bugünün yeni 'kentlileri', kendilerine hangi hizmetlerin nasıl ve kimin tarafından verilmesi gerektiğine ve ne istediklerine dair bir fikirleri, kentle ve kentsel örgütlerle nasıl bir ilişki kurmaları gerektiği ve bunu nasıl y r teceklerine ilişkin bir  ng r leri yoktur.

Türkiye'de kırsal nüfus azalmakta ve yaŐlanmakta ve beraberinde sosyal ve ekonomik dönüŐümden geçmektedir. Bu durum Eskişehir ve Tepebaşı için de geçerlidir. Fark, kente çok yakın olmanın getirdiği etki ile bazı köylerde nüfusun azalmak yerine kırsal niteliğini yitirdiği ve köyün yerlileri kente göç ederken yerlerine başka kentlerden köylülerin ve/veya kentten emeklilerin yerleŐiyor olmasındır. Bu nedenle kente yakın ve çekiciliği yüksek köyler, nüfus azalmazken kırsal niteliğini kısmen kaybetmektedirler. Çalışma bunun ipuçlarını vermektedir. Ancak, sınırlı bir çalışma ile yapıldığı için önemli birkaç soruyu dıŐarıda bırakmaktadır. Özellikle  retim yapısındaki değişimin analizi, verilerin yetersizliğinden dolayı mümkün olmamıştır. Tüm Eskişehir geneline yaygınlaŐtırıldıđında kente daha uzak köylerde nasıl bir gelişme yaŐandıđını görme ve üretim ilişkilerine daha derinlemesine bakmak kırdaki dönüşümün daha iyi anlaŐmasının sağlayacaktır.

Tarımsal  retim tümünün serbest piyasa içerisinde dönüŐtürülerek düzenlenmesi hiçbir zaman söz konusu olmamıştır. Serbest piyasa sistemi kentlere uzak köyleri kaderine terk etmeye ve yakın olanları da kentlerin sayfiyelerine çevirmeye meyillidir. Kentlerden uzak, ancak kentlerdekine eş yaşam kalitesine denk hizmetlere sahip kılınması k r marjının düŐüklüđünden ötürü serbest piyasa tarafından yapılması beklenemez. Her zaman için bazı dengeleyici mekanizmalar çalıŐmıŐtır. Günümüzde de merkezî yönetimin kontrolünde olan kamusal mekanizmalar köylerin kentle ilişkisine bakmayan ve mekân rolünü dışlayan araçlar kullanmaktadır. Bu da yaklaşık olarak 20 milyona yaklaşan bir nüfusun, kentsel planlamanın ve kent plan ilkelerinin kapsamı dışında kamusal bir hizmet olarak sunulması gereken kırsal planlamanın belirleyiciliğinde yaşadığını göstermektedir. Türkiye'de ekonomi ve planlama disiplinleri, kırsal dönüşmesi sorununa, kentleŐmekte olan bir ülkenin sorunu olarak ele alıp bütüncül bir çerçeveden bakmamıŐlardır. Kırsal kalkınma ve kırsal

planlamanın tanımı net olmadığı gibi üzerinde durulan ve çalışılan konular da değildir. Ancak yeni mevzuat değişiklikleri bu önemli konuyu yine gündeme taşımıştır.

Buna göre sorunlar özetlenirse;

- Serbest piyasa koşullarında sadece kâr marjının yüksek olduğu az sayıda yerde 'kırsal kalkınma' mevcut sistem içinde gerçekleştirilebilir.
- Serbest piyasa sistemi kentlere uzak köyleri kaderine terk etmeye, yakın olanları ise kentlerin sayfiyelerine çevirmeye meyillidir.
- Mevcuttaki kamusal mekanizmalar, köylerin kentle ilişkisine bakmayan ve mekânın rolünü dışlayan araçlar kullanmaktadır.
- Ekonomi ve planlama disiplinleri, kırın dönüşmesi sorununa kentleşmenin bir parçası olarak bakmamaktadır.

Sonuç olarak tüm bu tartışmaların ışığında bugün, kırsal planlama için yanıtlanması gereken iki soru önemini korumaktadır: 1) Kırdaki ne kadar nüfusun tutulabilir/tutulmalıdır? 2) Öngörülen bu kent-kır nüfus dengesinde kırdaki tarımsal üretim süreci nasıl olacaktır ve bunun kentlerdeki üretim ve tüketim süreçleri ile ilişkisi nasıl kurulacaktır?

Kaynakça

- 1924 Tarih 442 sayılı *Köy Kanunu*, TBMM.
- 1930 Tarih 1580 sayılı *Belediye Kanunu*, TBMM.
- 1956 Tarih 6785 sayılı *İmar Kanunu*, TBMM.
- 1972 Tarih 1605 sayılı *6785 Sayılı İmar Kanununda Bazı Değişiklikler Yapılması Hakkında Kanun* TBMM.
- 1984 Tarih 3030 Sayılı *Büyük Şehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun*, TBMM.
- 2004 Tarih 5216 Sayılı *Büyükşehir Belediyesi Kanunu*, TBMM.
- 2008 Tarih 5747 Sayılı *Büyükşehir Belediye Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*, TBMM.
- 2012 Tarih 6360 Sayılı *On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*, TBMM.
- ACIR (1963). *Performance of urban functions: Local and area wide*, U.S. Advisory Commission on Intergovernmental Relations.

- ADNSK (2013) *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi*, TÜİK
- Akşit, B. (1986). Türkiye’de sosyoloji araştırmaları: B lmelenmişlikten farklılaşmaya ve çeşitlenmeye. Atauz (der.) *Türkiye’de sosyal bilim araştırmalarının gelişimi* (ss. 195- 232) içinde. TSBD, Ankara.
- Akşit, B. (1998). Türkiye’de kent-köy, sınıf, din ve etnisite farklılaşmaları ve toplumsal kültürel bunalımdan demokratik ıkış. *Türkiye’de bunalım ve demokratik çıkış yolları* (ss. 193-225). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 1998.
- Bourdieu, P. ve L. J. D. Wacquant (1992). *An invitation to reflexive sociology*. Polity Press. (Akşit, B. (1998) Türkiye’de kent-köy, sınıf, din ve etnisite farklılaşmaları ve toplumsal kültürel bunalımdan demokratik ıkış. *Türkiye’de bunalım ve demokratik çıkış yolları* (ss. 193-225). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 1998.
- Geray, C. (1978). *Köy düzeyinde planlı çalışmalar, şehircilik: Sorunlar-uygulama ve politikalar* (ss. 797-938) . Ankara: A  SBF Yayını.
- İncirlioğlu, E. O. (1993). Marriage, gender relations and rural transformation in Central Anatolia, stirling. P. (ed.) *Culture and economy: Changes in Turkish vilages* (pp.115-125). The Eothen Press, (Akşit, B. (1998). Türkiye’de kent-köy, sınıf, din ve etnisite farklılaşmaları ve toplumsal kültürel bunalımdan demokratik ıkış. *Türkiye’de bunalım ve demokratik çıkış yolları* (ss. 193-225) içinde. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 1998.
- Keleş, R. (1985). Türkiye’de anakent yönetimi, *Amme İdaresi*, 18 (2), 69-82.
- Kıray, M. (1998). *Kentleşme yazıları*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Koyuncu, E. ve Köroğlu, N. T. (2012). *Büyükşehirler tasarısı üzerine bir değerlendirme*. TEPAV politika Notu.
- Köymen, O. (1999). Köylü sorunu araştırmaları ve tartışmaları. Baydar (der.) *75 yılda köylerden şehirlere* (ss. 133-140) içinde. TETTV, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (1985). *Tanzimattan Cumhuriyete yerel yönetim geleneği*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Pamuk, ř. ve Z. Toprak (1988). Pamuk ve Toprak (der.) Sunuş. *Türkiye’de tarımsal yapılar 1923-2000* (ss. 9-18) içinde. Ankara: Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (1986). Türkiye’de 19. yüzyıl ortalarından 1950’ye kadar kentsel araştırmaların gelişimi. Atauz (der.) *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi* (ss. 239-268) içinde. TSBD, Ankara.
- Tekeli, İ. (2003). Türkiye’nin g  tarihindeki değişik kategoriler. *Uluslararası G  ve Türkiye: Yeni Eğilimler, Sorunlar ve  z m Arayışları Sempozyumu*, 19-20 Aralık 2003 Bilgi Üniversitesi, İstanbul.
- Treisman, D. (2007). *The architecture of government: Rethinking political decentralization*. Cambridge University Press.

